

Шарқ юлдузи

Адабий-бадий, илмий, ижтимоий-сиёсий журнал

1931 йилдан чиқа бошлаган

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ

Сирожиддин Саййид
Муҳаммад Али
Кенгесбой Каримов
Иқбол Мирзо
Қаҳрамон Қуронбоев
Минҳожиддин Мирзо
Сайфиддин Рафиддинов
Фармон Тошев
Исажон Султон

Хайриддин Султонов
Маҳмуд Тоир
Гулистон Матёкубова
Шерзод Ирзоев
Нурбой Жабборов
Кавсар Турдиева
Шухрат Маткарим
Адҳамбек Алимбеков
Нилуфар Йўлдошева

Бош муҳаррир – Сирожиддин Рауф
Бош муҳаррир ўринбосари – Азиз Саид
Масъул котиб – Дилором Муротова
Назм бўлими мудири – Икром Отамурод
Наср бўлими мудири – Саид Анвар
Адабиётшунослик бўлими мудири – Дилфуза Қўзиева
Муҳаррир – Муҳаммадсиддиқ Раҳматов

УШБУ СОНДА:

НАСР

Қулман ОЧИЛ

ИЙГИТЛИК СЎЗИМ

– Кечирасизу, мен отарчи эмасман! – деди қиз ва йигитнинг кўлидан билагини тортиб олмоқчи бўлди.

– Биладан. Жуда яхши биладан! Виолончелистан отарчи чикмайди. Бу юртда, бу замонда.

Кўча чироқлари ёниб, ёмғир сийраклашгандай бўлди.

– Сал секинроқ юрайлик, – деди қиз. “Оёғим оғрийди, тез юролмайман”, демоқчи бўлди-ю, фикридан қайтди.

– Узр, – деди йигит. – Майнам ишлай бошлаганида қадамим тезлашиб кетади. Майнам билан оёғимнинг сими битта.

– Гапниям бопларкансиз. Шоирмисиз дейман?

– Шундай десак ҳам бўлаверади.

ИЖОДИЙ КЕНГАШЛАРДА

Зебо ҚОБИЛОВА

АСЛ ЎЗАНЛАРГА ҚАЙТИШ МАДОРИФИ

Буробия Ражабованинг “Алишер Навоий ва Давлатшоҳ Самарқандий” мақоласида Абдураззоқ Самарқандийнинг “Матлаи саъдайн ва мажмаи баҳрайн” асари Алишер Навоий номи илк марта тилга олинган тарихий манба экани айтилади. Шунингдек, мақолада Давлатшоҳ Самарқандийнинг “Тазкират ушшуаро” асари хотимасидаги Навоийга бағишланган фикра таҳлил этилади. Мазкур фикрадаги улуғ шоирга доир қимматли фикрлар кейинчалик Фахрий Ҳиравий, Бобур, Мирзо Ҳайдар, Ҳасанхожа Нисорий, Мутрибий Самарқандий китобларидаги Навоий билан боғлиқ маълумотларга асос бўлганлиги исботланади.

ЁШЛАР ИЖОДИ

Зулҳумор ОРИФЖОНОВА

...ЁШИМ БЎЛМАС ЎЗУН ЙЎЛСАН

Борсам,
кўзларимга ботган кечанинг,
охирига етмай тонгнинг қошига.
Субҳлар сўроқлаб ўтсалар тагин,
– Сен кимнинг ошиғи?
Осмон хувиллайди,
киприк қоқсаму,
кулаб тушадиган каби кўксимга.
Ортимдаги қолган йиллар бирма-бир
саволдек тортилса уфкнинг бўғзига –
сен қайси томондан берасан хабар,
мен қай йўл бошида турибман мулзам?

Ғулом МИРЗО

КАРВОНИМИЗ БОРАР ЧЎЛИ ФИРОҚДА

Карвонимиз борар чўли фироқда,
висол манзиллари анча йироқда.
Кўкда офтоб эмас, ҳижрон сочар ўт,
майса эмас, тиглар ўсар тупроқда.

Карвонимиз борар чўли фироқда,
йўлдан чалғитмасин дейман сароблар.
Кундан-кун соғинчим ортиб бормоқда,
аҳволим бўлмоқда бадтар хароблар.

Қаҳрамон РАЖАБОВ

ПАЛКИН

ПАРИХНИ АДАБИЁТИ

МУХРААҒИЯН АДИБ

Жўра Фозилнинг “Қизил қуён” қиссасида Бухорога бостириб кирган қизил армияга қарши узоқ йиллар давомида мардонавор кураш олиб борган ғиждувонлик Мулла Абдулқаҳҳор (1884 – 1924) фаолияти акс эттирилган. Асарда бухоролик истиқлолчиларнинг совет Россияси ва СССРнинг Бухородаги ҳарбий кучларига қарши олиб борган мустақиллик кураши ва истиқлол жанглари тасвирланади.

Тоғжи Муҳаммад ИСРОИЛОВ

САНЪАТИ

МИЛЛИЙ РЕЖИССУРАМИЗ

КЕЛАНЖАТИ

Балки миллий режиссураимизни жонлаштиришимиз учун вазирлик қошида ёки “Театр арбоблари” уюшмаси қошида профессионал режиссёрлардан ташкил топган “Ўзбек режиссура академияси”ни ташкил қилиш керакдир. Академияда, театрларимизга “Бадий раҳбар” лавозимига малакали мутахассисларни танлаш ва тайинлаш, кино, телевиденияда телесериал олмақчи бўлган режиссёрларнинг “режиссёрлик плани – иш режаси” билан танишиш ёки бошқа ижодий жараёнларни муҳоқама қилиш мумкин бўларди.

Ҳабиб САЪДУЛЛА

Асрлар бошида турар шу савол

Инсон гўзаллиги

Латофат шайдоси – тинмаган инсон,
Меҳнат-ла айламиш гўзаллик ижод.
Гўзаллик йўлида фидо этиб жон,
Дунёни кашф этмиш, кашф этмиш ҳаёт.

Дилкаш нафосатнинг ижодкори деб:
Инсонни тарих ҳам тан олди, аммо –
Инсон гўзаллиги, инсондаги зеб –
Нимада экани ҳамон муаммо.

Чиндан нимададир инсоннинг ҳусни,
Чарос кўзларда-ю, қалам қошдами?
Жоноқи олмадай товланган юзми
Ё хипча белдами, чилвир сочдами?

Кийим-кечакдами одамнинг кўрки,
Ё гапга чечанлар саналур гўзал.
Ёхуд лабларидан аримай кулгу,
Мушқулингни зумда айлаганлар ҳал?

Тунлар мижжа қоқмай шеърин ёд олган,
Зукко шоирларни гўзал дейсанми?
Ё дилбар кўшиқ-ла, дилга ўт солган,
Хонанда “Гулёр”и гўзал эканми?

Ҳабиб САЪДУЛЛА – (1942–2006). Ўзбекистон халқ шоири. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини битирган. Ижодкорнинг ўн бешдан ортиқ шеърӣ тўпламлари нашр этилган.

Санъатми, ҳунарми, саховатми ё
Матонат дейсанми гўзалликка хос;
Йўқ, инсон чиройи мушкул муаммо,
Булар шу йўлдаги илк қадам, холос.

Асрлар бошида турар шу савол,
Тарих ҳам излайди унинг калидин.
Шу жумбоқ бўлмаса, дейман, эҳтимол,
Инсон гўзалликка интилмас эди.

Она қўллари

Кўксига сиғмасдан қувончи,
Қийқириб эмаклар хонада.
Болакай оёққа турмоқчи,
Талпиниб ёлворар онага.

Завқланиб гўдагин кузатар:
Журъат йўқ, бўлса-да дармони.
Онажон қўлини узатар,
Оёққа турмоқчи ўғлони.

Тирмашиб онанинг қўлига,
Топади журъат ҳам, нажот ҳам.
Бир олам бахш этар ўғлига,
Қўлида парвозга қанот ҳам.

Оҳ, она, қўлларинг бўлмаса,
Оёққа туrolмас ўғлонинг.
Ўғлонлар оёққа турмаса,
Ҳоли вой бўларди дунёнинг.

Ўғлимга

Ўғлим, эндигина бир ёшга тўлдинг,
Лекин, ҳукмронсан хонадонимда.
Фарқиға бормаيسان йиғи, кулгунинг,
Мен ҳам билмас эдим, сендай онимда.

Тушунмайсан недир ҳаёт, замона,
Ҳали тўлишмаган мурғак ақлинг ҳам.
“Гўдак йиғламаса сут бермас она” –
Англамайсан элнинг доно нақлин ҳам.

Аммо, истакларинг бўлгунча бажо
Хонани кўтарар йиғинг овози.
Кўзингда зарра ёш кўрмай деб, асло,
Онангу мен бўлгум ҳар ишга рози.

Олдинга уямиз ўйинчоқларни,
Ғунча лабларингда ўйнар табассум.
Кулгингдан хонамиз бўлади обод,
О, ширин гўдаклик – подшолик мавсум!

Майли, йиғлаб ҳукминг ўтказгил бугун,
Юпатмоққа келсин дунё қошинга.
Мақсадга осонроқ етишмоқ учун,
Йиғлаб юрмасанг бас йигит ёшингда.

Намангон тонги

Тун кулранг этагин йиғиштирмоқда,
Асрий чинорларнинг япроқларидан.
Гул ҳиди омухта олма ҳидига,
Тутар йўловчининг димоғларидан.

Айни пишиқчилик, сўритокларда
Олтинранг хусайни кўрсатар жамол.
Анвойи нашвати, сархил ноклардан
Бутоқлар эгилмиш гўё мажнунтол.

Ўхшаши топилмас боғкўча кўркин,
Гўё маъмур давр дастурхони бу.
Боғбон қалби каби сахий ва тўкин,
Миришкор меҳнатин чин нишони бу.

Тамбалар олинар дарвозалардан,
Ташриф буюрмоқда, ахир, қутли тонг.
Тонготар палласи боғкўчаларда,
Гулзорларда бесас ажиб бир оҳанг.

Чилвир сочин бошга чамбарак қилиб,
Ховли супуришар келинлар, қизлар.
Улкан тандирларга олов ёқилиб.
Нонвой иссиқ нонни, ҳўв, боя узган.

Самовар қопқоғи шарақлаб турар,
Исроил полвоннинг чойхонасида.
Гузарлар қаймоғу қатикқа тўлар,
Қишлоқлик дўстлардан тухфа-насиба.

Ойнадай ярқирар кенг асфальт йўллар,
Ҳа, махсус машина сув сепиб ўтган.
Тонг билан Тошкентдан поезд ҳам келар,
Тонг билан бошланар меҳмондўстлик ҳам.

Меҳрин қориштириб пок ҳавосига,
Чиройига-чирой қўшар Намангон.
Кўзгудир халкининг муддаосига,
Катта тўйхонага ўхшар Намангон.

Қатик-қаймоғини, нони, гулини,
Меваси, шеърини қилиб дастурхон.
Шаҳрим кўкси узра қўйиб қўлини
Тонгни қаршилайти, кутади меҳмон.

Ажаб

Инсон тафаккури лол этар мени,
Унинг измидадир табиат, олам.
Қаранг, сўриб олиб илон заҳрини
Ундан кашф этибди бир ноёб малҳам.
Инсон табиати лол этар мени,
Илоннинг заҳридан топару дармон –
Нечун наштад санчиб заҳар тил билан
Баъзан илон ўрнин оларкан инсон?

* * *

Майдонга чиқмоққа зиёда қилиб,
Қўкрагини тоғдай кўтарган Ватан.
Ғурурин дунёга байроқдай илиб,
Мадад олар буюк Темур рухидан.

Ватан муқаддасдир,
Ҳурлик муқаддас.
Элдошим, ҳурликка тикканмиз жонни.
Ёвузларнинг чиркин нияти абас,
Тиз чўктириб бўлмас Ўзбекистонни!

Кулман ОЧИЛ

Йигитлик сўзим

Ҳикоя

*Қалбимни оловлатдинг!
(Қўшиқдан)*

Улар метронинг “Пахтакор” бекати ёнида учрашдилар.

Қуюқ, қорамтир булутлар пастлаб келиб, окшом эрта туша бошлаган, ҳавони ёмғир бўйи тутган эди. Қизил чироғини ёқиб олган автомобиллар оқими қўлида милтиллаган шам ушлаган хорғин ва хомуш одамларни эслатади.

Қизнинг манглайига бир-икки майда томчи тушгандай бўлди. Ёмғирпўшининг кулоқчинини кўтаришга шошилди. Лекин издиҳомда кўчани кесиб ўтишга улгурмади.

– Бу қандай жабр? – эркак кишининг ўктам овози эшитилди.

Қиз ён-верига қаради. Ҳеч ким кўринмади.

– Бу қандай зулм?

Яна ўша дадил, лекин эркаловчи овоз келди. Таниш одамгина шундай, ҳазил аралаш гап қотиши мумкин. Қиз илкис ортига бурилди ва ёнида жилмайиб турган баланд бўйли, хушбичим, хушсурат йигитни кўрди. Спорт залидан чиқиб келаётгандай. Қомати тик, ихчам. Ўттизгаям бориб-бормаган.

Ажабланган қизнинг нигоҳи унинг гавдасидан сирғалиб ўтди ва мушаклари ўйнаб турган билакларини, елкаси тердан намиққан оқ футболкасини тасаввур қилиб, йигитни баскетболчи бўлса керак, деб тахминлади. У турмушга чиқиб, ўғил кўрсам, боламини албатта баскетбол тўғарагига бераман, деб орзу қиларди. Баскетболчиларнинг оёқлари узун, бақувват, бўйлари баланд, ўзлари чайиру чаққон бўлади.

– Менга айтяпсизми?

– Яна кимга айтай? – деди астарсиз жинси курткасининг ёқасидан қизил свитери кўриниб турган йигит.

– Вой, нима қиппан? – деди қиз хавотир билан.

Кулман ОЧИЛ – Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган журналист. 1957 йилида туғилган. Тошкент давлат университети (ҳозирги ЎзМУ)нинг журналистика факультетини тамомлаган. “Жайдари фалсафа”, “Сой соҳили”, “Баракали йигит”, “Қасд”, “Сайёра”, “Гардан ва гардун” каби тўпламлари чоп этилган.

Эрнест Хемингуэй, Габриэль Гарсиа Маркес, Иво Андрич, Рюноске Акутагава, Симон Кармиггелт, Геннадий Бочаров сингари атоқли адибларнинг асарларини ўзбек тилига таржима қилган.

– “Нима киппан?” Ёшгина жонингизга шунча жабр. Шунча ситам! – у кизнинг елкасига қўлини чўзди. – Беринг, менга. Ёрдамлашиб юборай.

Қиз тисланди. Йигитга шубҳа ва ҳадик аралаш синовчан боқди. Боқар экан, чўчиш мумкин бўлган бирор аломат кўрмади. Сездемади. Гаплари самимийдек туюлди.

– Раҳмат! – деди куруққина қилиб. – Ўзим эплайман. Оғирмас.

– Раҳматни кейин айтасиз. – Йигит унинг елкасида осилиб турган ғилофнинг тасмасидан дадил ушлади. Бармоқлари машшоқларники каби узун, юзи каби оқ эди. – Қўркманг, опқочиш одатим йўқ. Қаергайм олиб борардим. Биров олса, кошки.

Қизнинг қулоғидаги сирғасидан бошқа пичоққа илинадиган нарсасининг ўзи йўқ. Зирак онасидан қолган. Неча ойдан бери пулини қириб-қиртишлаб, уч кун бурун олган телефони бор. Шуларга кўз тиккан бўлса, ола қолсин.

Йигитнинг амрига бўйсунибдан бошқа иложи қолмаган эди.

– Раҳмат, – деди қиз ҳамон иккиланиброқ ва нозиккина елкасини тутган бўлди. Йигит тасмани олар экан, бошини чайқади:

– Ўҳ-хў! Оғирлигини қаранг.

Ғилоф ичидаги сознинг торлари бўғиқ сас бергандай бўлди. Қизнинг елкалари эзилиб-увишиб, бели қотиб қолган экан, енгил тортди. “Ўзингга шукр!” деди ичида.

– Ў-ў! Виолончель! Созларнинг – шоҳи, шоҳларнинг – сози!

Йигит ёнбошига бурилиб, икки марта акса урди.

– Гапингиз рост экан. Соғ бўлинг! – деди созанда.

– Ташаккури калон. Сумкангизни олинг. Сумкангизни нега тутяпсиз?

– Вой, кечирасиз! Билмай қоппан... Эгнимдан сирғалиб кетди, шекилли...

– Эҳтиёт бўлинг, оқаси!

– Хўп-хўп... Сиз ҳам созандамисиз? – ҳайратини изҳор қилмоққа шошилди ҳамроҳи. Лекин улгурмади.

– Қани энди, илдамроқ юрайлик! – йигит унинг тирсагидан олди. – Буюк истиқбол сари кенг йўллар очилди!

Қиз отасини эслади. Эрталаб мактабга кузатар экан, гавжум кўчадан мана шундай, билагидан авайлаб ушлаганча ўтказиб кўяр ва:

“Яхши бориб келгин, Оймомом! – дерди. Сўнг албатта кўшиб кўярди: – Ўзимнинг Оймомом! Оймоможони-им!..”

“Хайр, дада!..”

“Хайр, Оймомом!..”

Гавжум чорраҳа ортида қолди.

– Баскетболчимисиз? – сўради қиз.

– Шундай десак ҳам бўлаверади, – деди йигит ажабсиниб. Сўнг кўшиб кўйди: – Тезроқ юрмасак, ёмғирда ивиймиз. Ўрдагача ҳали анча бор.

– Вой, сиз ҳам ўша ёқда турасизми?

– Шундай десак ҳам бўлаверади.

Шу тобда бу ҳазиломуз жавоб қизнинг кўнглидаги хавотирни кўтаргандай бўлди. Танимаса, ёрдам берармиди. Неча йилдан бери шу кўчадан, шу ғадир-будур бетон йўлакдан қатнайди. Эгнидаги зил-замбил юкини биров олиб, илтифот кўрсатганини эслай олмайди. Балки одамлар аёл кишининг елкасига қўл узатишга истиҳола қилар. Ойда-йилда дейиш қийин, лекин оркестр бошқа жойда концерт берадиган ёки қиз янги асар ижросини қиёмига етказмоқчи бўлса, созини уйига ортмоқлаб келади.

У ота-онаси автоҳалокатга учраб, етим қолгунича санъат мактабининг ғижжакчилар синфида ўқирди. Ўн ёшида Тошкентга, холасининг бағрига, учинчи фарзанди бўлиб “тиқилганидан” кейин виолончель гуруҳидан бошқа жойда бўш ўрин топилмади.

- Бугун телемарказда запись бормиди? – сўради йигит.
- Биларкансиз. Сиз ҳам артистмисиз? – деди қиз ранжитиб қўйишдан чўчигандай майин табассум ва мулойимлик билан.
- Шундай десак ҳам бўлаверади.
- Қиз пастки лабини тишлади.
- Нечанчи хонада яшайсиз? Ҳойнаҳой, бешинчи қаватдан пастда бўлмаса керак.
- Кечирасиз! Қанақа хона? – шитоб билан кетаётган йигитга аранг эргашиб бораркан сўради ҳамроҳи.
- Қанақа бўларди, ўрда даҳасидаги ётоқхонага қарашли хона-да.
- Сиз ҳам ўша ерда...
- Йўк! – унинг гапини шартта кесди йигит.
- Унда қаердан?..
- Анҳор бўйи деб аталмиш Ўрда даҳасида кўп қаватли отарчилар макони борлигини ер юзидаги жамики тараққийпарвар инсоният яхши билади. Тараққийпарвар инсоният эса тўйини отарчиларсиз ўткази олмайди. Ўтказса, туясиям, биясиям қисир қолади...
- Кечирасизу, мен отарчи эмасман! – деди қиз ва йигитнинг қўлидан билагини тортиб олмоқчи бўлди.
- Биламан. Жуда яхши биламан! Виолончелистан отарчи чиқмайди. Бу юртда, бу замонда.
- Кўча чироқлари ёниб, ёмғир сийраклашгандай бўлди.
- Сал секинроқ юрайлик, – деди қиз. “Оёғим оғрийди, тез юролмайман”, демोकчи бўлди-ю, фикридан қайтди.
- Узр, – деди йигит. – Майнам ишлай бошлаганида қадамим тезлашиб кетади. Майнам билан оёғимнинг сими битта.
- Гапниям бопларкансиз. Шоирмисиз дейман?
- Шундай десак ҳам бўлаверади.
- Қизнинг бу сирли ҳамроҳ билан гаплашгиси кела бошлаган эди. Лекин ботинолмасди. Нима десанг, эшитадиган жавобинг битта: “Шундай десак ҳам бўлаверади”. Барибир, ўзини тийиб туrolмади. Беш-олти қадамлик сукутдан кейин яна сўради:
- Менинг Ўрдада, бунинг устига, ётоқхонада яшашимни қаердан биласиз? Синчимисиз? Ё органда ишлайсизми? Фақат, илтимос, “Шундай десак ҳам бўлаверади”, деб масхара қилманг...
- Йигит ўзини эшитмаганга олдимиди ё “майнаси”даги фикрларини жамлашга тушдими, бирпас жим юрди-да, илкис тўхтади:
- Шу саволингизга кейинроқ жавоб берсам майлими?
- Қиз чўчиб тушди.
- “Кейинроқ” деганингиз – қачон? – дея ҳадик билан унга тикилди. Йигит сирли ва самимий жилмайиб турарди.
- Эртага, индинга. Бир йилдан кейин...
- Кечирасиз-у, сиз мени танийсизми? Ё?..
- Йўк! – шартта жавоб қилди йигит. – Танимайман. Умримда биринчи марта кўриб турибман. Ўлай агар!
- Тавба!..
- Қўлингизни беринг?
- Йигит кутиб турмасдан унинг қўлини ўнг кафти орасига олиб, курткасининг чўнтагига солди. Кафти қаттиқ, лекин иссиқина экан. Қизнинг димоғига эркаклар соқол олгандан кейин сепадиган атирнинг ифори келди. Қўшни хонада турадиган Заҳронинг эри ҳар куни эрталаб ҳаммомга кириб чиққанидан кейин изидан шундай ёқимли бўй қолади. Ҳар куни!

– Қўлларингиз музлаб кетибди, – деди йигит.

Қизнинг оёқларини бир лаҳза мадор тарк этгандай бўлди-ю мункиб кетишига сал қолди. Сершоҳ, серяпроқ, улкан-улкан чинорлар кўча чироқларининг шусиз ҳам хира нурларини тўсиб, бетон йўлакка кўланкасини ташламаганида ва йигит бирров бурилиб, ҳамроҳининг юзига разм солганида, қизнинг чиройли кўзлари жикка ёшга тўлганини кўрар эди.

У кўчада, ойдин кечаларда мана шундай, қўлини кўлига бериб, осойишта, шошилмай, бошини йигитининг елкасига қўйиб, гангур-гунгур суҳбатлашиб, сайр қилиб юрган қиз-жувонларни кўрганида, юрак-бағри қонга тўларди. Ўзига бундай саодатли кунлар, бахтли лаҳзалар энди насиб этмаслигидан эзиларди.

– “Сен борурсан катта йўлдан, бахтиёр ёшлар билан!” Шунақа ашула бўларди, эшитганмисиз?

Қиз томоқ қирди. Ютинди.

– Ҳа, – деди овози титраб. – Ортиқ Отажонов айтарди.

– Балли!

Қиз бу мақтовми, ҳазилми – билолмади.

– Энди чорраҳанинг нариги томонига ўтамиз. Қарабсизки, Ўрда.

– Бир гапни сўрасам, ижозат этадиларми?

– Сўрангиз.

– Виолончель чалишимни билсангиз, анҳорнинг Ўрда даҳасидаги ётоқхонада, ҳатто юқори қаватда яшашимни билсангиз, балки, паспортимнинг сериясини ҳам...

– Биламан!

– Нима?!

Йигит бирдан тўхтади.

– Олинг, ўша паспортингизни. Чўнтагингиздами, ишқилиб?

Қиз ҳайрату ҳадик билан қўллари титраганча чарм сумкачасини очди ва паспортини олиб, кўча чироғининг ёруғига тутди.

– Қаранг, – деди йигит. – Серияси – “СА”. Номери... – У иккилангандек чаккасини силади, – Хуллас, номерида 1, 9, 7 рақамлари бор. Исмингиз – Робияхон, фамилянгиз – Ризаева. Хўқанди латифда ўнинчи июль куни туғилгансиз.

Қизнинг кўлидаги ҳужжат тушиб кетди. Йигит уни илиб олди.

– Бу қанақаси? Ҳужжатни эҳтиёт қилиш керак, бекойим!..

– Сиз кимсиз, ўзи?.. Кўрқитманг мени!

– Ким бўлардим. Яратганнинг сиздай бир ожиз бандасиман. Худодан кўрққан – бандасидан чўчимайди.

– Энди мулаларга ўхшаб кетдингиз.

– Ҳа, ҳар соҳадан бир шингил. Бахтим ҳам, кулфатим ҳам шунда.

Йигитнинг овози бирдан маъюс тортиди:

– Келинг, қўлингизни беринг, Робияхон! Яна пичагина кафтим орасида олиб юрай. Яна озгина... Илтимос!

Ҳамроҳининг бу ўтинчи қизнинг дилидаги гидирни гўё дарҳол ювиб кетди. Қўлини берди. Йигит уни кафти орасига олиб, авайлаб чўнтагига солди. Бармоқларини меҳр билан силади. Энди йигитнинг кўли ипакдек мулоим туюлди. Робиянинг мижжалари яна ёшга тўлди. Бошини унинг елкасига қўйиб, кўзларини юмгиси келди.

– “Бу дунёда сен ҳам ғариб, мен ҳам ғариб”, – деди ҳамроҳи бирпасдан кейин. – Ўқиганмисиз?

– Йўқ. Эшитганман... Бошим оғриб кетди.

– Бошим? Нега?

– Шунча сир-синоат. Шунча гап. Минг йилдан бери танишдай муомала қиляпсиз. Мен эса сизни биринчи марта кўриб турибман.

– Балки иккаламиз бир-биримизни минг йиллардан бери бу ёруғ оламда сарсон-саргардон излаб юргандирмиз!

– Шундай гаплар билан одамни эзишдан лаззат оласиз, шекилли.

– Балки... Мана, қароргоҳингизга ҳам етиб келдик. – Ётоқхонанинг ойнаванд эшиги олдида тўхтадилар. – Биламан, сиз лутф учун ҳам, “Бир пиёла чой ичиб кетинг”, демайсиз. Менга эса сурбетлик кўчаси бегона.

– Шунисига ҳам раҳмат!.. Кеч бўлди.

– Хайр!

– Омон бўлинг! Раҳмат! Миннатдорман!..

Йигит бетон зиналардан илдам тушиб кетди.

Қиз унинг ортидан маъюс қараб қолди. Кетманг, майли, бир пиёла чой сиздан ўргилсин, дейишга тили бормади. “Доим шунақа, – деб пичирлади унинг лаблари, – зарил пайтда тилим айланмай қолади. Айланганда-чи? Хонангга қандай таклиф қиласан? Бировни меҳмонга чақирадиган жойми, ўзи, ўша хужраи хосинг?”

У консерваторияни тугатиб, симфоник оркестрга ишга жойлашган йили холаси кўзига ёш олди: “Жон қизим, мен бечорани кечир! Ўғлим биттаси билан ўлдим-куйдим қилиб юрган экан. Тўйни тезлатмасак бўлмайдиган. Квартирамизнинг уч хона деган номи бор... Балки, бирорта ётоқхонадан жой топилар. Суриштириб кўрсанг бўлармикин? Нима дейсан? Бир-икки сўм харажати чиқса, поччанг қараб турмасди”.

* * *

Лифт эшиги тарақлаб ёпилди ва занжирларини шарақа-шуруқ қилганича кўтарилиб кетди. Қаватдаги лампочка куйганига неча кун бўлди. Алмаштирадиган мард йўқ. Қоронғи йўлакни доғланаётган ёғнинг аччиқ ҳиди босган.

– Фаррух! – Заҳронинг ошхона томондан овози келди. – Ҳа, ергина ютсин сани!.. Косани опкел, дедим санга!

Қулфни аранг очди. Қўллари қалтирар, тинимсиз оқаётган кўзёшлари қовоқларини беаёв ювар, лип-лип учаётган лаблари аянчли пичирлар эди: “Доим шунақа!..”

Қанча ўтганини сезмади. Эшик секин тақиллагандай бўлди.

– Ким? Очик, келаверинг..

– Ассалому алайку-ум! Ҳамроҳингизман.

– Вой, ўлмасам!..

– Мумкинми?

Сим каравот ғижирлади. Эшик очилиб, узун қўланка кўринди.

– Нега қоронғида ўтирибсиз, бегойим?

– Вой, сизми?.. Қандай кирдингиз? Қоровул бор-ку?..

– Хужжатингизни эҳтиёт қилинг десам, барибир қарамабсиз. Мана, паспортингиз.

– Катттик чарчаган эканман. Бирпасгина чўзилай деб қотиб қоппан.

Йигит пайпаслаб, чирокни ёқди. Ночоргина симда осилиб турган ягона лампочка хонани хира ёритди. Робиянинг назарида, йигит ногаҳон кириб келганидан ҳижолат чекиб, нафаси ичига тушиб кетгандай туюлди. Қиз омонат бошпанасига кирган заҳоти созини эшик олдида суяб, ўзини каравотга ташлаган. Ташлагану ўксиниб-ўксиниб йиғлаган. Йиғлаганини унинг рангпар юзларига чапланиб кетган сурмалари ҳам айтиб турарди.

Робия каравоти суянчиғидаги ювилавериб пиёзнинг пўстидек бўлиб кетган оқ сочиқни олиб, шоша-пиша юзини артди.

Ёнидаги эски қизил адёл ёпилган каравотда сочилиб ётган китоблар, нота қоғозлари, кийимларни йиғиштирган бўлди. Пошнаси баланд қора этигининг бир пойи бўсағада – тирқишларидан сувараклар сайрга чиқишни яхши кўрадиган тахта полда, иккинчиси тўрроқда – униқиб кетган шолча устида, узун қўнжи букланганича қолган экан. Иккаласини ҳам каравоти тагига тикди. Нон ушқоқлари сочилиб ётган газета-дастурхонни йиғиштирар экан, лабини тишлади: “Шарманда бўлди-им!”

Йигит паспортни узатди.

– Вой, раҳмат!.. Доим нарсаларимни йўқотиб юраман.

Робия столнинг олдидаги занг босган темир курсини суриб қўяр экан, димоғига яна ўша таниш муаттар бўй урилди:

– Ўтиринг, – деди тил учида.

– Йўқ, яхшиси, сиз юринг. Кўчанинг нариги томонидаги кафеда ҳам тамадди қиламиз, ҳам гурунгни давом эттирамиз.

– Йўғ-е, сизни шунча овора қилганим етар.

– Асло! Ҳали анча кам. Камини тўлдиришимиз керак.

Бу ҳазил Робияни жилмайишга мажбур қилди:

– Унда борганим бўлсин!

– Бу – бошқа гап. Мен кетдим. Жой тайёрлатиб қўяман. “Оқшом гурунглари” кафеси. Хўпми?

– Хўп! – деди қиз кўзлари чарақлаб.

Кўнглидаги умид ва шубҳа, қувонч ва ҳадик қоришиб, аралашиб кетганини сезарди: “Бу ёғи энди нима бўлади? Наҳотки, омадинг юришаётган бўлса? Балки бахтинг очилиб кетар, Робия? Яна ишонгиси келмасди. Ҳовлиқаверма, қизча! Балки ўша чиройли йигит шунчаки эрмак ахтараётгандир. Кейин қорасиниям кўрмассан. Дилингдаги бир аламинг минг бўлиб, кўзёшларингни тўкиб, хувуллаган, лаҳаддек шу совуқ хонада тагин якка-ёлғиз, сўққабошлигингча қоларсан”. Нима бўлганда ҳам, унинг кафега боргиси келаётганди. Балки йўқ ердаги нарсалардан умидвор бўлаётгандир. Эҳтимол бу тасодикий учрашув Яратганнинг иноятидан бир ишорадир!

Ҳеч кимга, ҳеч қачон нолинмаган, кўз ёши қилмаган Робия шу тобда кимдандир маслаҳат сўрашга, тушга ўхшаш айни ҳодисаларнинг таъбирини билишга эҳтиёж сезмоқда эди. Қани энди ёнингда онанг, опанг, яқин дугонанг, сирдошинг бўлса.

Ҳамхонаси Новвот турмушга чиқиб кетганидан кейин ёлғизлиги янаям билинди. Холасининг гапларини бот-бот эслайдиган бўлди: “Сенга Аюбнинг сабрини берсин, Робия қизим! Обшежитиега совчи келиши қийин. Ўзинг бир йўлини қиларсан энди. Ёлғиз одамга жаннат ҳам татимайди”.

“Эртаниям ўйлашимиз керак, – деганди Новвот тўйи олдида. – Ўзимни аврай-аврай, ўттиздан ошдим. Томоғимнинг тагидаги бақбақаларимга қара. Қопнинг ў-ўзи. Энди кимни, ниманиям қойил қилардим”.

Новвот мудом зорланарди: “Жуссамнинг кетмондастан фарқи йўқ. Тап-тақир. Қайси каллам билан ўйинчиликни танлаганман, билмайман. Тана-тўшимда маъни бўлмагандан кейин, йигит ўлмагурлар мени бошига урадим!.. Сендай юзларим оппоқкина, кўзларим доим мулойимгина қулиб турганида, ўзим билардим. Сени кўрган эркак ўлибгина қолади. Кўзларинг, белларинг, кўкракларинг... Етти чакирим наридан ўтаётган йигит ҳам бурилиб қарайди. Бир айбинг – ўзинг латтасан. Анави матоҳингни ғит-ғит қилишдан бошқа ишга ярамайсан...”

“Хўжайинингиз неча ёшдалар, опа?” деб сўраган эди Робия.

Новвот яширмаган. Хотини ўлиб, “эрликка номзод” бўлиб турган ўша одам, элликдан ошганига қарамай, ҳали даёв, деган. Тўппосдай. Бола-чақасидан тинган. Невараси бўлса-чи? Шаҳри Самарқандда дўконлари бор. Тўйимиз ўтиши билан икки хонали квартирасини номимга хатлаб бермоқчи. Ўша уйда алоҳида яшарканмиз.

“Муҳими, ўзимники, – деган эди санъатни ташлаб, уй бекалиги сари ошиқаётган раққоса. – Бирорта бетайинга иккинчими, Худо билади, учинчими, хотин бўп текканимда, ё жазман тутинганимда, бурнимни бўшатармиди. Қачон менинг навбатим келаркану, қачон ўша бетайин бирпас елкамни силаб, ҳовурумни босиб кетаркан, деб сарғайиб ўтираманми. Шерикли ошнинг бети қурсин!”

Энди унинг бўш турган каравоти Робиянинг кўзига қоронғи кечаларда тобутга ўхшаб кўринади. Новвот кетгач, ётоқхона директоридан, менга алоҳида хона берсангиз, деб илтимос қилди.

“Алоҳида хонада нималар қилмоқчисиз?” деб сўради мусофирхона хўжаси.

“Биласиз, виолончель чалиб тураман. Ғит-ғити шеригимга малол келадими деб чўчияпман”.

“Майли, – деди директор ундан кўзларини узмай ва қўшиб қўйди: – Баъзида шилпилдоқ пишириб берсангиз, бас”.

Робия тарс ўрнидан турди-да, кабинетдан индамай чиқиб кетди: “Сўлагини оқизмаган сен қолувдинг!..”

Ортидан пихиллаган овоз эшитилди: “Ғадо аразласа, тўрвасига зиён”.

Ҳамма эркак – бир гўр. Ёлғизлик гулханида қовурилиб, меҳрга ташна юрганингни яхши билади. Шу олов тафтида исиниб, нафсини қондирмоқчи бўлади.

Заҳронинг эри, Мирвосил ҳам уни ёлғиз кўриши билан эхтирос билан шивирлайди: “Қалай, хайкал тайёр бўп қолдими, Робия?” Бу иффатингни қачонгача асраб-авайлайсан. Асраганинг билан энди сенга биров хайкал кўярмиди, дегани. Қизнинг нафаси ичига тушади. Қарғанади: “Қизингга буюрсин ўша хайкал!”

Бир гал Мирвосил ичиб олган экан. Лифтда шартта унга ташланиб, қучоқлаб, ўпа кетди. Ҳар туки бигиздай келадиган соқоллари қизнинг юзлари, бўйни, лабларини шилиб юборгандай бўлди. “Иккинчи хотин бўлиб тег менга! – деди хансираб. – Умрингни беҳуда ўтказма. Лаззатланиб яша! Ўғил туғдираман!..”

Мирвосил хотига тепки еб тинчиди.

Заҳро бечора эрини гоҳ у, гоҳ бу аёлнинг оғушида ушлаб олади. Аёллар бир-бирининг сочини юлган. Юзини тимдалаган. Болалар изиллаган. Текин томошани кўриб, қўшнилари яйраган. Бақир-чақир. Эр, гуноҳкор хўкиз, бошини ҳам қилганича, тамшаниб турган: “Кайф устида адашиб қоппан, деяпман-ку! Бўлди энди, ўчир, Заҳро!”

Ўзига қарамай қўйган Заҳро бечоранинг сочига аллақачон қиров кўниб, кампирга ўхшаб қолган. Эри театрда администратор, аёли кассир. Эр эрталабдан ярим тунгача нард ташлайди. Аёл тонгдан шомгача жаврайди: “Артисти бетайинга тегмай ман ўлай!”

Робия ётоқхонада қари қиз, ёлғиз кампир бўлиб қолиб кетганларни кўз олдида келтирса, ваҳимаси ошаверади. Топгани томоғидан ортмаса. Қачон квартира сотиб олади-ю, қачон уни созлайди.

Робия ўзини бирор йигит учрашувга таклиф қилишини, севиши ва эркалашини тасаввур қилолмасди. Ўқинарди. Ўзи ҳеч қачон, ҳеч кимга кўнгил бермаган. Беролмаган. Журъати етмаган. Етгандек бўлганда ҳам, доим дами ичида қолиб кетаверган.

Шу тобда у туш кўраётганга ўхшар ва кўраётган тотли томошаси тугаб

қолишидан хавотирда. Гоҳ совуқ егандай жўнжикиб, гоҳ изтиробнинг зўридан пешонасини тер босиб, алаҳсираётган бемордай торгина хонада, икки каравот орасидан у ёқдан-бу ёққа бориб келарди. Охири шартга тўхтаб, қалин сочиғини елкасига ташлади. Устимдан сув қуйиб чиқай, балки хаёлим жойига кепқолар, деб ўйлади.

Ҳаммомдан чикиб, ўзига оро беришга киришди. Тузук-қуруқ бўянмай, ясан-тусан қилмай қўйганига анча бўлганини эслади. Калта қирқилган қора сочини энсасига йиғиб турмаклар экан, икки тутамини қошларигача тушириб қўйди. Пешонасида ажин йўқ. Шундай бўлса-да, ёшроқ кўрингани тузук. Қош-кўзига қалам тортди. Ингичка бўйнига атир пуркаб, лабини бўяди. Юзидаги сепкиллари яшириш учун упани қалин суртди. Кўнгли тўлмади. Кампирга ўхшаб қолгандай туюлди. Артиб ташлади. Бор – борица, йўқ – ҳолича.

Эшиклари осилиб қолган шкафни очиб, яна боши қотди. Қайси қўйлагини кийгани маъқул? Худди бир вагон либоси бордай, иккиланишини қаранг! Нимпуштисини олди. Узунроқ. Оёғидаги этигиям ҳадеганда кўзга ташланмайди. Лоларўй жемперини эгнига илди. Этигини кийди.

У пойафзал излаб бозору бутикларга киролмайди. Дўконларнинг пештахталаридаги бир-биридан чиройли, ранги кўзни оладиган пошнаси ўқдай, учлари михдай бежирим туфли ва этикларни кийиб кўролмайди. Унинг хос фабрикаси, хос устаси, хос этикдўзи бор. Ҳаммаси бир жойда – ортопедия дўконида. Ортопед уста уч сантиметр калта ўнг оёғига мослаб-тайёрлаб берган зил-замбил пойафзални судрашга маҳкум.

Робия тумбочкаси устида турган суратни қўлига олиб, оғир хўрсинди. Суратдан шоп мўйловли отаси, қошлари қаламдек онаси, ўртада – сочига қизил лента таққан қизча унга хушнуд қараб туришар эди.

“Меҳрибонларим! – деб пичирлади энди ўша қиз. – Мен учрашувга кетяпман. Учрашув дейишгайм тилим бормади! Таваккал қияпман... Қизингизга омад тиланг! Бахт тиланг! Ҳозир ёнимда бўлганингизда эди...” Суратга лабларини босганида чорчўпнинг ойнаванд юзига икки томчи қайноқ ёш томди.

Робия ётоқхона остонасидан ҳатлаб ўтар экан, энтикиб кетди. Димикиб ётган мусофирхонадан чиққан киши кўкламнинг салқин ва мусаффо ҳавосидан тўйиб-тўйиб нафас олгиси, бўм-бўш кўчаларда ҳузурланиб юргиси келади. Ёмғир бировдан истиҳола қилгандай майдалаб, сассиз ва шошилмасдан ёғарди. Гўё гир-атроф туннинг бу сокин навосига буткул маҳлиё бўлиб қолган. Қорайиб кўринаётган биноларнинг деразалари, қунишибгина турган дарахтларнинг япроқлари, ҳорғин автоларнинг ойналари, осойишта кўчаларнинг асфальтлари неон чироқларининг ҳазин шуъласида сирли ялтираб, кўнгилда маҳзун туйғулар уйғотади.

Кундан-кунга қариб-чириб бораётганингни, ўтаётган ҳар бир дақиқа сени бахт ва умид деган манзиллардан тобора узоқлаштириб кетаётганини англаб, ҳис қилиб яшаш – азоб. Бир қарасанг, мана шу дарахтларнинг япроқлари ям-яшил, кўз узолмайсан. Яна бир разм солсанг, яшашдан чарчаган оғир хастадай сўлғин. Кейин кўрсангки, занг тусига киради ва шохларни тарк этади. Бундай жудоликка кўникишдан ўзга ёзмиши йўқ новдалар бир кечада мунғайиб, қўлларини кўкка чўзган қоқсуяк кампирларга ўхшаб қолади. Ўйлайсанки, япроқлар бу ҳаётга нима учун келган эди? Нимани кўрди? Нимага эришди? Жавобини тополмайсан. Кўнглинг бузилгани, дилинг эзилгани қолади.

Дилгир лаҳзаларда Робиянинг қўли камон сари чўзилади. Виолончелнинг нозик торларидан, ўйилган бағридан “Муҳаббат маъвоси” тарала бошлайди. Чақалоқнинг сочларидек майин, кўзларидек беғубор, чечакдек мафтункор бир наво. Навоки, муҳаббат ва садоқат, ёлғизлик ва умид, меҳр ва маъюслик билан йўғрилган. Дилингда ардоқлаб юрган энг бокира туйғуларингни,

яширин ўй-хаёлларингни жунбушга келтириб, вужудингни сеҳрлаб қўяди. Камонга қўшилиб тўлғанаётган торлар, гўёки бахт ва меҳрдан, бокиралик ва маъсумликдан мўъжизавий қўшиқ куйлайди: “Сен гўзалсан! Гўзалсанки, орзуларингдан воз кечма! Асло воз кечма!” Қўнглингга азоб бериб ётган шубҳа-гумон, умидсизлик, рутубат инграниб оҳ ураётган оҳангларга дош беролмай, чекингандек бўлади. Руҳинг енгил тортиб, дилингга уммон каби қуйилган сеҳрли туйғулар, оташин эҳтирос энди кўзларингдан қайноқ ёш бўлиб тирқираб отилади. Эрта кетган отанг, меҳрибон онанг, беташвиш болалигинг кўз олдингдан ўтаверади, ўтаверади. Кўзёшларинг оқаверади, оқаверади. Вужудинг ларзалар гирдобиди қолади. Соғинч, ўтинч, илтижо... Кўзларинг юмилиб, илоҳий оҳанглар оғушида парвоз қилаётганингни сезмай қоласан. Гўё поёнсиз самоларда кезиб юрган фариштага айланасан. Эрк, таскин ва ҳаловат топгандай бўласан...

Косоволик маэстро Степан Хунзернинг бор-йўғи бир неча нотадан иборат асари ана шундай умидбахш қувват ва ором бағишлайди. Ижро қилиб ҳам, тинглаб ҳам тўймайсан. Меҳрга тўйиш мумкинми?

* * *

Йигит эшик олдида кимлар биландир суҳбатлашиб турган экан. Робия билинар-билинемас бош эгиб салом берди. Мезбон унга пешвоз чиқар экан, ичкаридан қаҳвахонанинг хос камзули ярашган мулозим гулдаста кўтариб чиқди. Йигит гулни олиб, қизга икки қўллаб эҳтиром билан узатди:

– Хуш кўрдик!

Қип-қизил атиргул! Шундай текис, шундай қаттиқ сиқиб дасталанганки, бир кучоқ чечак яхлит алвонга ўхшаб қолибди. Бундай илтифотдан гангиган қизнинг тилига аранг бир сўз келди:

– Ташаккур!

Робия бу кафега кўп кирган. Киргану, унинг иккинчи қаватида ҳилват хужралар борлигини билмас экан. Эшигига бамбук бўлтақларидан “парда” осилган хужралардан нимқоронғи йўлакка хирагина нур таралиб турарди. Узун йўлакнинг охирига етгунларича у саҳнага биринчи марта чиққан созандадай ҳаяжондан оёқлари чалкашиб кетаётганини сизди. Назарида, оёқлари тагидаги қалин поёндоз эмас, нақд муз. Эҳтиёт бўлмаса, тойиб-сирпаниб йиқиладигандай. Буни сезган ҳамроҳи билагини тутди. Қиз унга суяниб олди. Ўзини худди шу ҳилват гўшанинг хўжайинидек (балки хўжайинидир!) тутаётган йигит дадил. Қўл ковуштириб турган мулозимларга “тезлатинглар” деб қўйди.

“Бамбукзор”ни шалдиратиб очди:

– Марҳамат!

Йигит Робиянинг гулобий ёмғирпўшини олиб, бурчакдаги илгакка осди ва устидан ўзининг чарм камзулини илди. Йўқ, шунчаки илмади, плашини камзулига авайлаб ўрагач, устига оқ шарфини ташлаб қўйди. Буни кўриб қизнинг эглари жимирлаб кетди.

Йигит энди куёвлардай кийинган. Тим қора костюми, оппоқ қўйлаги ва қизил галстуги кўзни оламан дейди. Қалин тим қора сочлари чиройли таралган. Кўкрак чўнтагидан қизил дастрўмолчасининг учи кўриниб турарди.

– Ижарахонамизга бирров ўтиб келдим, – деди у. – Талаба укам билан шу яқин-орада – Себзорда турамиз.

Қиз жилмайди:

– Энди дипломатларга ўхшаб кетибсиз. Ярашибди.

Гулдастани гулдонга жойлар экан, йигит мамнун бош ирғаб қўйди. Муаттар

бўй кизнинг димоғини қитиқлаб, вужудидаги ғул-ғулани яна пароканда қилиб ўтди. Хўрсинди. Ўзини қандай тутишни, нима қилишни, нима дейишни билмас, гўё қарахт бўлиб қолганди.

Бежирим столдаги ваза тўла мева: олма, анор, нок, апельсин, киви, банан... Ҳаммаси иккитадан. Жуфти билан! Устига бир шингил олтин ранг узум қўйилган. Ўриндик юмшоққина. Суянаман десанг, болишиям тайёр.

Мулозим оқ баркашда чой кўтариб кирди ва йигитнинг олдида қўйди. Қиз оқ тақсимча устидаги оқ чойнакни олдида тортиб, чойни оқ пиёлада қайтарди. Биринчи пиёлани енгил тавозе билан йигитга узатди.

Робия ҳамон нималар бўлаётганини тушунолмас, бироқ тезроқ англаб етгиси келарди. Гўё уни кимдир зимдан кузатиб тургандай, устидан кулаётгандай. Йигит уни бир кўришда ёқтириб қолганига ишониши қийин. Келиб-келиб ёши ўта бошлаган оқсоқ қизга кун қолмагандир. Кўзга яқин экан. Шайдолари сочидан ҳам кўп бўлса керак. Бир қарасанг, асилзодаларга ўхшайди. Гаплари дадил, маънили. Яна бир қарасанг, дағал. Лекин каттазанг эмаслиги аниқ. Қизнинг қувваи ҳофизаси шивирлар эдики, ишон, дуруст йигит.

Қайноқ чой, ғоят тотли туюлган товук шўрва қизнинг вужудини тамомила ўз забтига олган хаяжону жунжикишни босгандай бўлди.

Узунгина рух қозонда гўшт олиб кирган мулозим шампан виносини очди.

– Нега маъюс тортиб қолдингиз, Робияхон?

– Ўзим, – жавоб қилди қиз ўйчан.

– Келинг, ҳадикли хаёлларни қувиб, яйраб ўтирайлик.

Қиз маъюс жилмайди. Мезбоннинг муҳим нарсаси ёдига тушгандек бирдан юзлари ёришиб кетди.

– Дарвоқе, танишайлик. – У ёнидан яшил паспортини чиқариб, қизга узатди. – Исмим – Асрор, фамилиям – Хуррамов. Ёшим сизникидан – бир ёшу ўттиз уч кунлик катта...

– Вой, қандай яхши! – деб юборди қиз. – Мен сизни... анча ёш бўлсангиз керак, деб ўйлабман.

– Бемалол ака деяверсангиз бўлади.

– Хўп-хўп, Асрор ака!

Робиянинг кўнглига соя солиб турган мавҳумлик кўтарила бошлади. Йигит винога қўл узатди:

– Бир қултумгина.

Қиз дувва қизарди:

– Мен ҳеч қачон ичмаганман, Асрор ака.

– Лекин бугун... тарихий кун.

“Ака” дейиш шу қадар ёқимли эдики, беҳосдан вужудининг қайбир қатламларида англаб бўлмас, қандайдир тотли ва тийиксиз туйғулар жунбишга келгандек бўлди. Уялиб кетди! Йигит қадахларни яримлатиб вино кўйди.

– Ижозатингиз билан, бир сўз айтсам, Робияхон.

– Айтингиз! – жавоб қилди қиз юзлари ял-ял ёниб.

– Тиллодек товланиб турган ушбу неъматни бу ёруғ оламда ўзим бир умр орзу қилгандек кенг пешона, ақлли ва камсукум, содда ва самимий, оғир-вазмин ва ғоят гўзал бир қизни, яъни сизни учратганим учун ичсак!

Узундан-узун бу икромни эшитиб, Робиянинг тиллари танглайига ёпишиб қолди, десак камлик қилар-ов. Яхшиси, қиз бечора адойи тамом бўлди, деб қўя қоламиз. Томоғини намлаш учун оқ пиёладан чой хўплагиси келди. Лекин қўли банд – қадах ушлаб турарди.

Бир қултум ютди. Муздайгина экан. Яна ичгиси келди. Жуда-жуда ичгиси келди! Ийманди. Йигит охиригача сипқорди.

– Асроржон ака, менда бир савол пайдо бўлди. – Энди дадиллашган Робиянинг кўзлари чакнаб турар, аини пайтда қалин, қайрилма киприкларида адашган икки томчи нукрадек ялтирарди.

– Айтингиз.

– Менинг “ақлли ва камсукум, содда ва самимий,” эканимни бирпасда қандай билиб олдингиз?

– Хўп, десангиз, аввал сал тамадди қилиб олсак. Кейин сиз учун алоҳида матбуот анжумани уюштириб, барча саволларингизга батафсил жавоб қайтарсам.

“Ҳазилкаш эканлар”, деб ўйлади қиз.

Таом иштаҳа билан тановул қилиниб, қўллар хушбўй намсочиқчага артилгач, йигит чўнтагидан қалингина конверт чиқариб, оқ дастурхонга қўйди. Конвертнинг ёнидан бир шода калит, кумушранг чўнтак соати ва уриниб, эскириб қолгани кўзга ташланиб турган кўк ғилофча жой олди.

– Шундай қилиб, матбуот анжуманимизни бошлаймиз, – деди Асрор Хуррамов. Айтдики, бугун – ғоят омадли ва унутилмас кун. Икки ойга чўзилган навбатдаги лойиҳамиз муваффақиятли якунига етди. Қорасув даҳасидаги ўн беш сотихли ҳовли уч қаватли шоҳона уйи билан сотилди. Эрталаб уни бир ярим миллион долларга пуллаб, шартномада келишилганидай, маблағнинг уч фоизидан умид қилиб турган жойимда, сотувчининг кел-кели келиб кетди-ю, яна беш юз қўшиб юборса, денг! (Маърузачи олдидаги оқ конвертни силаб қўйди!) – Ана энди Асрор акангизнинг Паркент даҳасидаги янги уйларнинг орасида олчангла-аб юришини томоша қилинг. Битта-иккитасини кўзимнинг остига олиб қўйгандим-да! Шўйти-б юрсам, иккинчи қаватдаги шинамгина бир квартиранинг устидан чиқиб қолмайманми! Саксон саккиз квадрат метр. Пишиқ ғиштан. Уймисан уй. Бадастир. Уч хонада учта телевизор. Коса-товокдан дазмолгача муҳайё. Бунинг устига, етмиш фоиз пулини ўттиз олти ойда бўлиб-бўлиб тўлаш йўриғини айтмайсизми! Ол-да, димоғингни чоқ қилиб яша! Ўйчи ўйини ўйлагунича, таваккалчи ишини битиради. Ато этганига шукр деб оласиз-да! Пулнинг ярми дастлабки тўловга сарфланиб, хонадоннинг калити ўша ернинг ўзида қўлга олинди десам, ишонаверинг. Йиғиб-териб юрганларимни қўшиб-чатсам, жовлиқкина тўласам ҳам бўларди. Эртани ўйладим.

Шошилмасдан гапираётган йигитнинг юзида кишини ўзига ром этгувчи қатъият ва самимият зухур эди.

– Эй, сабрдан яралган, Робия! – деди у бирдан ҳаяжон билан сенлашга ўтиб. – Ўша уй энди иккаламизники бўлишини истайман!..

Асрор калитлар шодасини қизга узатди. Робия ўрнидан туриб кетди ва калитларни авайлаб олди. Олар экан, беихтиёр тавозе билан бошини эгди, лекин кейин нима қилишини, нима дейишини, калитларни қаерга қўйишини билмай саросимада қолди. Гўё ҳовучидаги бир шода жавоҳир қафтларини чўғдек қуйдирарди. Гўё тилдан қолгандай, лаблари титрар, лекин саси чиқмасди.

Йигит эса айтаётган гапларидан масрур ва маст, давом этарди:

– Энди ўзинг айт, Робия! Ўн бир йиллик ижарахонликдан кейин бундай бошпанага етган мардум улфатларидан суюнчи олмаслиги мумкинми? Йўқ-да! Бир замонлар, телевизорда телебошловчи пайтларим, бирга ишлаган қадрдоним Нозим Сурхонга сим қоқиб, зиёфатдан гап очсам, таранг қилди. Гапини қаранг. Ишхонасига бориб, машинада олиб кетсам, борармиш ўша зиёфатга. Нима ҳам қилардинг? Эркалигини кўтарасан-да! Тошкентга келиб топган қалин ошнам, университетдаги сабоқдошим бўлса. Бир қориндан талашиб тушган ака-укадай гап. Шундай қилиб, телемарказ дарвозаси олдида Нозим Сурхонни кутиб ўтиргандим. Радиодан таралаётган най навосига бўшашиб, кўзларим юмилиб-юмилиб кетаётганди. Бирдан чўчиб тушдим. Қаршимдан ўрта бўйли, бошяланг

бир қиз келарди. Оғзим очилиб қолди. Очилмасинми? Елкасига истолбадай бир нарсани осиб олган бечора қиз юки оғирлигидан букчайиб қолган. Косасига чўккан чиройли кўзлари шу даражада маъюс ва шу даражада мунгли эдики, ана-мана йиғлаб юборса керак, деган хаёлгаям бордим. Шундоққина ёнгинамдан, бир қадам наридан ўтиб кетди.

Юрагим жиз-з этди. Кейин устимдан биров бир сатил муздай сувни куйиб юборгандай, ваража тутиб кетди. Ўзимга келиб қарасам, машинамнинг эшигини қулфлашним унутиб, унинг изидан зиппиллаб кетяпман. Қорама-қора, қистаниб боряпману, ўйлайман: “Бошпанали бўлсам уйланаман деб юргандинг, Асрорбой, ниятинг холис экан!”

Ирим-сиримларга тоқатим йўқ. Аммо катта кўчага етай деганимизда, секинладим: “Шу хурлиқо чорражада тўхтаса, ниятимнинг Худога хуш келгани!”

Бутун вужуди қулоққа айланиб ўтирган қизни Асрор гаплари билан сеҳрлаб қўйганди.

– Бахтимни қарангки, – дея давом этди собиқ телебошловчи, – “истолба судраган” қиз катта кўчани кесиб ўтишга улгурмади. Кейин... кейин уни гапга солдим. Ақлли экан. Ақлли бўлмаса, энтак-тентак гапларимга чидармиди. Маҳмадоналик қилмади. Жиккиламади.

Юзлари кизариб, бугриқиб кетган қиз, бошини кўтарай демасди. Қандай кўтарсин? Нима десин? Олдида ўтирган эракнинг кўзларига қандай қарасин?

– Қанча жойларда ишладим, ўқидим, – деди йигит. – Қанча қизлар ёнимдан ўтди. Бирортасига дурустроқ тикилиб қараганим йўқ. Қарасам ҳам, ичимда энсам қотарди. Сабабини яхши биламан. Ҳаммаси қандолат фабрикасидан чиққан конфетдай – бир хил. Чиройли. Ялтироқ. Замонавий. Бўянган, ўранган. Фақат икки оғиз гаплашсанг, тилингни тишлайсан. Тоши енгил. Ичи занг босган бўчкадай бўм-бўш!

У дастурхондаги соатни очиб, қизга узатди. Соат қопқоғидаги оқ-қора расмдан йигирма беш ёшлардаги, юзларига сепкил тошган, чиройли қиз жилмайиб турарди.

– Танидингми? Шу қиз сенмисан?

– Ҳа, мен... Менга ўхшайди.

– Ўхшайдими? Ўзингми?

– Ўзим...

– Офарин! – йигит ўрнидан туриб кетди ва жойида бир айланиб, ўтирди. – Энажонимга юз офарин, Робияхонга минг офарин!

Қиз хайрат билан унга тикилиб қолди. Қовоқлари учди. Йигит жиддий тортди:

– Суратдаги аёл – менинг энам.

– Онам?!

– Ҳа, раҳматли онам. Мен учинчи синфга борганимда вафот этган... Ток урган. Врач эди. Энам ҳам икки ёнига сал чайқалиб юарди.

– Худо раҳмат қилсин!.. Дадангиз ҳаётмилар, ишқилиб?

– Беадад шукур! Хатирчида ўтиради. Нафақахўр.

Қиз бир соатга, бир олдида ўтирган йигитга боқар ва нималардир демоқчи бўларди-ю, ботинолмасди.

– Асроржон ака, яна сўрасам майлими? – деди ниҳоят иккиланиброк.

– Биламан нима дейишингни, Робия. “Туш кўрмаяпманми?” демоқчисан.

– Ҳа-а...

– Сен-ку, майли. Ўзимнинг ҳам ишонгим келмаяпти, Робия. Лекин ҳеч бир гўдакнинг онаси ўлмасин. Ҳеч бир бола ўғай онанинг кўлида зор қақшаб, туртки еб, ўксиниб қолмасин. Сездим, Робия! Етимлик сенинг ҳам бошингдан ўтган. Ўтмаса, ётоқхоналарда сарсон юрмасдинг...

Қиз юзларини қўллари билан ёпиб олди. Елкалари силкинарди. У шиддати баланд, дадил ва чечан бу йигитнинг ўзига ўхшаш етимча эканини хаёлига ҳам келтирмаган эди. Асрор ишонч билан гапирарди.

– Шу тобда раҳматли эналаримизнинг руҳлари иккаламизни кузатиб, қувониб турган бўлса, не ажаб!..

Қиз хаёллар гирдобида ўтирган йигитга қаради ва юрак ютиб сўради:

– Асроржон ака, мени тўсатдан учратиб қолган бўлсангиз. Паспортимнинг номерини, қаерда яшашимни, қайси шаҳарда, қачон туғилганимгача қандай билиб олдингиз?

Йигит ўзини орқага ташлаб, қулочини кенг ёзди ва мириқиб кулди.

– Осонгина, – деди. – Виолончель ғилофини елкангдан олаётганимда, ётоқхонанг олдида яна ўзингга қайтариб бераётганимда, сумкангни ўмардим. Икки марта!

– Ўмардим?

– Йўталган киши бўлиб, сумкангдаги паспортни олдимۇ очиб кўрдим.

– Ё, тавба!..

– Ҳайрон бўладиган жойи йўқ. Бир пайтлар телесериалда киссавур бўлиб чиққанман. Ўргатишган.

– Асл касбингиз нима, ўзи?

– Филолог десак ҳам бўлаверади. Лекин мардикорликдан даллолликкача бўлган “шарафли йўл”ни босиб ўтганман.

Иккаласининг ҳам юзида беғубор табассум жилваланди. Йигитнинг овози бирдан ўзгарди:

– Сен ўзинг кимсан, Робия?

Қиз чўчиб тушди.

– Сеҳргармисан? Афсунгармисан? Кимсан? Боя чўлпон кўзларингни кўриб, эсимни йўқотиб қўйгандим. Энди ҳар бир қарашинг, табассуминг ақлимни оламан деяпти. Мендай бир маҳмадонани, йўнилмаган таёқни не қўйларга солиб қўйдинг, айт!..

Қулоқларига бир ишониб, бир ишонмай, лолу ҳайрон ўтирган қиз бошини эгди. Жавоб беришга журъат қани, сўз қани?!

Йигит хўрсинди.

– Сендан яширадиган гапим йўқ, Робия, – давом этди у энди хомуш. – Даллолликнинг этагидан тутиб, уй бозорини ораламагунимча, бирор нарса орттиролмадим. Омадимни бозордан топдим, десам қулма! Кўп билан муомала қилиб, одам танишни ўргандим. Укаларимни ўқитдим. Машина олдим. Ширкатимизда мендан бошқа яна ўн риелтор ишлайди. Ахён-аёнда шу кафеда “Сен же – мен же” қилиб турамиз. Ётоқхонангни яхши билишимиз ҳам шундан.

Асрор яна бир хабарни қистириб ўтди. Боя кафега кираверишда турган одамлар орасида Нозим Сурхон ҳам бор экан. Паканароғи. Имо қилибдики, “Бу қизни телемарказда кўрганман. Ками йўқ. Тўйнинг газини бос, жўра!..”

Асрор кўк ғилофчадан ингичка узук чиқариб, Робиянинг қўлларини сўради. Қиз икки қўлини ҳам берди. Йигит унинг бахмалдай мулоим кафтларини эҳтиросдан ловуллаб турган юзларига, бармоқларини эса лабларига босди. Кўзларига меҳр билан суртди.

– Робия! – деди. – Йигитлик сўзим! Токи тирик эканман, шу чиройли сочларингга гард юқтирмайман. Шу чиройли кўзларингга ғам доритмайман!..

Олмос кўзли узук қизнинг бармоғига лоппа-лойиқ келди.

– Ярашганини қара, Робия! Муборак бўлсин!

– Қуллук! – деди қиз охиस्ताгина.

– Энамдан табаррук! – деди йигит дадил. – Энди сенга буюрсин!..

– Омин! – деди энди иккаласи баробар.

Карвонимиз борар чўли фироқда

Гуллом МИРЗО

* * *

Энди учрашмайлик.
Балолар тоғи
васлимиз йўлини қўймишдир тўсиб.
Хоинлар эгаллаб олган ҳар ёғни,
ганимлар чор ёндан келмоқда босиб.

Энди учрашмайлик.
Шодликлар зада –
ёвлар томонидан сўкиб ташланмиш.
Висол белгиланган ҳар бир лаҳзада
хавотир уруғи экиб ташланмиш.

Эвоҳ,
бу уруғлар қўкарса ёмон:
юракларни ўраб олгай чирмовуқ,
Сен сари талпинмай қўяр сўнгра қон,
мен сари эсгувчи нафаслар – совуқ.

Энди учрашмайлик,
не бўлса бўлар;
демак, пешонага битилмабди бахт.
Янгилик эмас-ку: Қайс чўлда ўлар,
Лайли эса қолар гулзорда карахт.

Энди учрашмайлик;
жами сайёра
сафга тизилмоқда – қўпар қиёмат.
Олам барбодликка шайланар, ё Раб,
наҳот дийдоримиз келтирар офат?..

Гуллом МИРЗО — Ўзбекистонда хизмат кўрсатган журналист. 1964 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) ўзбек филологияси факультетини битирган. Шоирнинг “Яхши ҳам сиз борсиз”, “Унутилган ҳур”, “Офтобга қайтаман”, “Қалб томчилари”, “Отамнинг боғи” шеърӣӣ тўпламлари чоп этилган.

Энди учрашмайлик.
Биз, аҳли ушшоқ –
хижронзадаликка қарғалганлармиз.
Биз шунчалик хормиз, шу қадар ушоқ –
бир кўнгли юз минг бор тўғралганлармиз.

Энди учрашмайлик.
Висол – нима у?
Қаддингдек ҳарфлардан тикланган АРМОН;
Сени бир ён ташлаб, мени – бир томон,
соҳилдан чекинган, чўккан кема у.

Энди учрашмайлик,
эй, сўл коворғам;
Жаннатнинг сенсизлик даврига қайтгум.
Ишқингда ужоҳ ҳам ёнса, ковилса –
шунда нима қилай, Сен менга айтгин.

Энди учрашмайлик,
шуниси қулай;
ҳайда карвонингни, теваларингни.
Аммо, егим келса, айт, нима қилай
қўлингдан тақиқнинг меваларини.

Энди учрашмайлик.
Қошинг – пулсирот,
қулаб тушмоқдаман қайта ва қайта.
Севгилим, кипригинг билан мени от,
Сочларинг-ла боғлаб, қошингга қайтар.

Энди учрашмайлик,
фойдасиз оҳ-воҳ.
Видо ҳам айтолмай қолганим дамда
хуш бўйинг жонимни қутқарар ғамдан,
тилимда айланар “алҳамдулиллоҳ”.

Энди учрашмайлик,
бундан не самар?
Севгимиздан қолмас на Ҳобил, Қобил.
Лек нуринг қўмсайман, воҳ, шамсу қамар,
айрилиқ – зулмат ва зулмга муқобил.

Энди учрашмайлик.
Ўзинг Биру Бор,
уни менга қайтиб этма рўбарў.
Ахир, ҳар висоли айласа тор-мор –
Бу Сен – Яратганга исён эмасму?

Энди учрашмайлик.
Шоир айтгандек,
“Ёлғизлик ярашар ёлғиз Худога”.
Инчунин, беҳиштдан бирга қайтгандик,
бизни ажратишни истарлар нега?..

Энди учрашмайлик.

Каъбатуллони
барпо этиб, ҳолдан тойган онимда –
пешонамдан артиб терлар маржонин
ўзинг пайдо бўлдинг яна ёнимда.

Энди учрашмайлик.
Бу дунёи дун –
азалдан уруш ва айролик доми.
Бироқ, тинч турмайсан ҳеч қачон нечун,
жанггоҳлардан судраб чиқасан доим?..

Энди учрашмайлик,
тонгларга қасам;
асли, яшаш учун вуслат шарт эмас.
Нега Сен тонггача менга – беқасам,
ўзингга тикасан бежирим атлас.

Энди учрашмайлик.
Темурбек янглиғ
жанголди тунд ҳолда қолганим чоғда
хушнома йўлладинг Самарқанд ёғдан
ва мушкул ечилди, даф бўлди танглик.

Энди учрашмайлик.
Навоий ҳазрат
сингари ўтайин ҳаётдан танҳо;
токи хизматимдан ўссин салтанат,
муҳташам дostonлар ёзиб юрай то.

Энди учрашмайлик.
Битта холинга
жами шаҳарларни этгум армуғон.
Ўн беш фарзанд туғиб бермагин менга,
барибир, Тожмаҳал тиклайман, инон.

Энди учрашмайлик.
Дунё ўзгарар...
Бир кун бирлаштирар бизларни ўлим.
Унгача қийналмасин ўзгалар,
унгача учрашмайлик, севгилим...

* * *

Кўзларимни қувнатиб турган
узoringни соғиндим.
Ҳозиргина тушимга кирган
гулзорингни соғиндим.

Кўзларинг бунчалар қорадир,
юрагим кундан-кун порадир.
Бу ғамга висолинг чорадир –
дийдорингни соғиндим.

Ҳар гал пинҳон қараб қўясан,
киприкларинг қадаб қўясан,

ғамза қилиб, яйраб қўясан –
озорингни соғиндим.

Куйдирмажон бўй-бастинг хушрўй.
Кел, лабингдан ширин бода қуй.
Сочинг сунбул, баданинг хушбўй –
ифорингни соғиндим.

* * *

Меҳр билан
дамланган қаҳва.

Сеҳр билан
жамланган лаҳза.

Қўшиқ билан
рангланган саҳфа.
Ва ишқ билан
ғамланган ларза –

қўлингдаги
юрагимнинг ларзаси...

* * *

Карвонимиз борар чўли фироқда,
висол манзиллари анча йироқда.
Кўкда офтоб эмас, хижрон сочар ўт,
майса эмас, тиглар ўсар тупроқда.

Карвонимиз борар чўли фироқда,
йўлдан чалғитмасин дейман сароблар.
Кундан-кун соғинчим ортиб бормоқда,
аҳволим бўлмоқда бадтар хароблар.

Карвонимиз борар чўли фироқда –
тунда Ой, кундузи Оксарой мисол –
қанийди кўринсанг бирров узокдан,
менга куч бергайди бу оний висол.

Карвонимиз борар чўли фироқда...

* * *

Сенинг исминг гўзал бир мақол,
луғатимга жим кириб олган.
Сенинг ёдинг қалдирғоч мисол
хаёлимга ин қуриб олган.

Сенинг ишқинг билан тўлиқ дил,
Сенинг фикринг билан банд ўйим.
Тилагим шу: мени бахтли қил,
мен билан бахтли бўл, хушрўйим.

* * *

Сиз заминда нетиб юрибсиз?
Айбимиздан ўтиб юрибсиз.
Ё жазомиз кутиб юрибсиз –
не қилсангиз шумиз, фариштам.
Айтинг, Ҳақга бандамиз, ахир,
Кўкда булут – жандамиз, ахир.
Кел, десангиз – шундамиз, ахир,
не қилсангиз шумиз, фариштам.

Пойингизда – Сомон йўлимиз,
ҳажрингизда – Орол қўлимиз.
Сиздек бекамизнинг қўлимиз –
не қилсангиз шумиз, фариштам.

Васфингизга битайлик дoston,
шаънингизга тиклайлик қўрғон.
Сизни дея жон берсак, бу – шон,
не қилсангиз шумиз, фариштам.

Оққуш мисол қанот ёзиб, Сиз,
бағрингизга бизни босибсиз.
Бунча гўзал, бундай жозибсиз,
не қилсангиз шумиз, фариштам...

Танграм Сиздан ризолар бўлсин,
нийатингиз раволар бўлсин.
Ғулом Сизга фидолар бўлсин,
не қилсангиз шумиз, фариштам.

* * *

Сабрим каби тугамоқда қиш,
чиройингдек очилар баҳор.
Булутлардан ёғади хоҳиш,
соғинчларга тўлади анҳор.

Ҳисларимдек қизийди кунлар,
сочларингдек тунлар қорадир.
Тор келмоқда қафасу кинлар,
юрak ишқдан ўсиб борадир.

Ҳамма ёқда кўклам гулхани,
бас, уйингда қолма ушланиб.
Баҳор каби кўйворгин, қани
кўксингда потраган қушларни.

Остонамда кертилган февраль,
юрагингда чертилган чилтор.
Қани, менга ишқ навосин чал,
қуйлаб бергин севгидан алёр...

**Нажмиддин
ИКРОМИЙ**

Бўлмагайдир унут ёдинг то дилдасан

Зикр

Мен сен ароман, сен менинг ичимдасан,
Ичимдасан, бекин, бериё, рост, чиндасан;

Чиндасан,
боримда, ботин, зоҳирдасан,
Ҳам нигоҳимда, ҳам кўздаги нурдасан;

Нурдасан,
субҳидам отгувчи тонгдасан,
Сен, деб уриб турган қалбдаги бонгдасан;

Бонгдасан,
тоабад бурро бу тилдасан,
Бўлмагайдир унут ёдинг то дилдасан;

Дилдасан,
томирда оққан қонимдасан,
Мен бору йўқ бўлган ҳар бир онимдасан;

Онимдасан,
лаҳзаларда, соатдасан,
Бедор қилганим ибодат, тоатдасан;

Ким не деса, десин – туним, рўзимдасан,
Сен – Икромийдасан, демак, ўзимдасан!

Нажмиддин ИКРОМИЙ – 1960 йилда туғилган. Тошкент давлат университетини (ҳозирги ЎЗМУ) тамомлаган. “Эрта ботган ой” шеърый тўплами, “Бошловчи журналист ва маҳорат машаққати” ҳамда “Амалий журналистика ва маҳорат” каби илмий-публицистик китоблари нашир этилган.

Сукунат балладаси

Юрагимга қуйилар секин
Осмон каби бепоён жимлик.
Ундан қочмоқ истайман, лекин,
Йўлларимни тўсар жимжитлик.

Кўнгилда ғаш. Бешовқин ҳаёт
Жонга тегиб кетгани пайти
Бор овоз-ла ураман фарёд
Бағримда бор дардимни айтиб.

Бироқ, ҳеч ким эшитмас уни,
Қулоқ солмас ҳеч кимса сира.
Ёки менинг чиқмайди уним
Сукунатнинг шовқини ичра.

Гарчи, тирик – яшаяпман мен,
Нега унда чиқмас нафасим?
Наҳот юрак билан тенгма-тенг
Сокинликка қотилди сасим?

Мангуликка етди бу дамлар,
Зарраман-ку – мен нима қилай?
Ахир, яшаш қийин, одамлар,
Урмай қўйган юрагим билан!..

Девор ҳақида шеър

Зўриқа боради юрак тобора,
Сўнгсиз азоблардан овозсиз инграб.
Чирт-чирт узиларкан асаблар тори,
Йиғлайман деворга пешонам тираб.

Деворда қалб йўқдир – мени тушунса,
Қўшилиб дод солса, ёнма-ён туриб.
Йиқилиб тушмади, раҳмат, суянсам
Ва дардимни айтсам, бошимни уриб...

Ёмғирли кечада

Ёмғир эзиб ёғди бу кеча,
Ич-ичгача титраб-қақшадим.
Мен қаландар каби тонггача
Йўғу борлик ичра яшадим.

Туннинг сиёҳ сочларин силаб,
Овутмоққа чоғладим ўзни.
Аммо, кўнгил висолин тилаб,
Унутолмай қийналди қизни.

Хаёлларим гарчи бокира,
Яна бир бор чайдим ёмғирга.
Бироқ, ундан қолган хотира
Алдасам ҳам кўнмас тақдирга.

Энди севгим Ҳаққа ҳавола,
Сизни суйиб нимаям топдим.
Қилса ҳамки юрагим нола,
Ишқ эшигин қаттиқроқ ёпдим...

Яна...

Яна ҳаёлларим тортар чароғон,
Яна қиз кўнглидан сув ичар кўнглим.
Бокира туйғулар ураркан тугён,
Бағримда севгига ҳавас лиммо-лим.

Яна кўзларимдан қочади уйқу,
Яна куну туннинг қолмади фарқи...
Кўксимни эгаллар ишқ, деган туйғу,
Шунданми юрагим кетади қалқиб...

Яна қийноқларга соларми ҳижрон,
Яна васлин йироқ этганида қиз;
Қўрқаманки бир кун ўзим бегумон
Яна муҳаббатга чўкаман, деб тиз...

Хай-хай, у кунларни қилсин-да йироқ,
Оллоҳдан сўрайман эртаю кечин;
Фақат юрагимга кирган бесўроқ,
Севгини ҳайдашга етмайди кучим...

Лолақизғалдоқ

Юртга ёзиб яшил туғ,
Баҳор такқанда балдоқ.
Бизлар яна учрашдик
Қирда, лолақизғалдоқ.

Дўстим, мунча қизарма,
Юрагимни очган чоғ.
Ёнгинангдан кетмайман
Сира, лолақизғалдоқ.

Севиб нима топдик биз,
Ҳижронлар уйди қобоқ;
Сарғайган юзларимга
Қара, лолақизғалдоқ.

Юрагимдан қон оқса,
Адир бўлар қизил чўғ;
Ёнаверар еру кўк
Қир-ла, лолақизғалдоқ.

Йил ўтиб, яна қайта
Баҳор такқанда балдоқ,
Бизлар яна чиққаймиз
Бирга, лолақизғалдоқ...

Ҳаёт гирдоби

Ҳикоя

**Абдулла
БОБОЁРОВ**

Улар шаҳарга келишмоқда эди. Машина ҳайдовчиси ва уч аёл. Улар тушган машинага агар тепадан, юз, юз эллик метрлар баландликдан қараган одам унинг юзлаб, балки минглаб машиналар оқими ичида келаётганини кўрган бўларди. Ҳайдовчи бутун ҳаёлини жамлаб, йўлдан бир лаҳзада бўлса-да, кўз узмай бошқариб бораётган “Кобалт” ана шу риштани узиб ташламоқчи бўлгандек, мотори гоҳ биғиллаб, гоҳ шиғиллаб, катта тезликда, ўнлаб машиналарни бирин-кетин ортда қолдириб борарди. Машина йўлга чиқибдики, бир юз қирқ, бир юз элликдан пастламай, унинг гоҳ-гоҳда тезлиги бундан-да кўтарилиб, йўлнинг қоқ ўртасига чиққанча, ўзидан олдда бораётганларни ортда қолдириб, гоҳ-гоҳда машина ичидаги йўловчилар юрагига ваҳима солиб, шиддат билан гувуллаб бораётган бўлса-да, бироқ йўловчи аёллардан ҳеч қайсиси ҳайдовчига бирор нарса демасдан кетарди.

Мана, машина тезлиги бир юз етмишга етиб, олдинда бораётган бошқа бир машинани қувиб ўтиш чоғида унга урилиб кетишига бир баҳя қолиб, йўлнинг ўнг томонига озгина оғиб, яна шу тезликда йўлга тушиб олди ҳамки, ҳеч ким миқ этмади. Йўловчилар чамаси машина тезлигидан завкланаётган, балки, улар учун ҳаётнинг ҳеч бир қизиғи қолмагандек барига бепарво кетмоқда эдилар. Тезлигини кўрсатувчи рақамлар машина олаётган тезликка монанд тез-тез ўзгариб турар, тепадаги антирадар олдинда, йўлда радар қурилмаси пойлаб турганидан огоҳлантиришдан тинмай чийиллаб, чиқ-чиқ қилиб, йўловчиларнинг ғашига тегарди. Лекин улардан ҳеч қайсиси, ҳайдовчининг ёнгинасида бораётган чиройли аёл ҳам, орқа ўриндикда кетаётганлари ҳам ҳайдовчига машинани бунақа юқори тезликда, бунинг устига хавфли тарзда бошқариб бораётганига дакки беришни, ҳатто норози оҳангда тўнғиллаб қўйишни ҳам ҳаёлларига келтиришмади.

Ҳайдовчи баланд бўйли, анчайин қотмадан келган, зиёлиномо, эллик беш ёшлардаги, барча такси қилувчи эркаклар каби бошқарув чамбарагига иккала қўлини қўйиб, минг бир ҳаёлларда бораётган киши бу мен эдим. Мен Тошкентга қайтаётган, машинам бўш кетмасин дея, бунинг устига тўрт-беш сўм ишлаб олиш мақсадида, Айритом бекати четида битта-яримтани олиб кетиш умидида йўловчи

Абдулла БОБОЁРОВ – 1949 йилда тугилган. 1976 йилда Тошкент давлат университетини (ҳозирги ЎЗМУ) тамомлаган. Унинг ҳикоя, шеър ва ҳажвиялари Республика матбуотида чоп этилган.

кутиб тургандим. Йўловчиларим – ёнгинамга келиб тўхтаган қора “Каптива”дан тушган уч аёл мендан қаёққа бораётганимни ҳам сўрашмай ва ўзларининг қаерга боришини ҳам айтмасдан, гўё машинанинг эгаларидек унинг эшигини шартта очишиб, ўтириб олишди-да, “кетдик” деди улардан бири, тўла юз, миқтигина, афтидан шаддодроғи. Аёллардан биттаси олдинга, менинг ёнимга, иккитаси орқа ўриндикқа ўтиришди. Мен ҳам улардан ҳеч нарса сўрамай жўнаб юбордим. Мана ҳозир, машинам тўрт соат катта тезликда йўл юриб, бошқа машиналар олти соатда етиб келадиган Сирдарёдан аллақачон ўтиб кетдик ҳамки, ҳеч қайсимиз миқ этиб оғиз очганимиз йўқ. Йўловчиларим машинамнинг катта тезликда елиб бораётганидан завқланиб кетишаётгани каби, мен ҳам умримда биринчи марта бу завқни ҳис қилмоқда эдим. Одатда бу завқланиш, кўнгилнинг жунбушга келиши ёшлик чоғларида бўлади. Баҳор чоғи, ям-яшил ўт-ўланлар енгил нафас бериб турган тепаликка чиққанингда, кўлларингни кенг ёзиб, уларнинг қанотларга айланганини ҳис қилганча, учаётганингни тасаввур қиласан. Ҳаво қаърини ёриб, киш чоғларида эса совуқ ҳавони илиқ нафасинг билан илитганча яна учгинг келаверади. Мен ҳозир мана шундай ҳолатда эдим. Ёнимда ва ортимда бораётган учала аёлнинг кимлигини, қаерга боради-ю менга қанча пул тўлайди, буларнинг ҳеч бирини билмай борар эдим. Зеро, мен учун кира ҳақи, йўловчиларимнинг қаерга бориши ўз аҳамиятини йўқотган, мана бу аёллар билан йўлга чиққанимга уч соатлар бўлибди ҳамки, уларнинг манзилини сўрамасдан кетмоқда эдим.

Менинг ёнимда бораётган, машина тезлигини ошириб юборганимда оқ сарғиш, чиройли юзлари анчайин оқариб кетганча, тепадаги қўл тутқичдан ушлаб, машинамиз бошқа бир машинага тақалиб борганча, уни қувиб ўтиб, ғизиллаб унинг олдига тушиб олганида “ҳайрияти” дегандек енгил нафас олиб бораётган аёлга тез-тез назар ташлаб қўйиш менга негадир мароқли эди. Мен бугун ўзим билмаган ҳолда йўл қоидалари-ю белгиларига қўл силтаб, машина бошқаришни истаб қолгандим. Машинам навбатдаги машинани қувиб ўтаркан, ёнимдаги аёлга тагин мағрурона қарадим. Мен ҳозир қувиб ўтган машина яхшилаб ювилган, капоти менинг “Кобальт”имникидан анчайин баланд, бунинг устига, унинг турқитаровати ҳам, унинг думига ёпиштирилган рақамлар ҳам алоҳида аҳамиятли машина эканлигини билдириб турар, у йигирма дақиқалар чамаси қувиб ўтишимга имкон бермай келарди. Охири тезликни икки юзга чиқардим. Машинам гўё учмоққа шайлангандек биғиллади, вағиллади ва катта тезликда олдинга отилди. Бу ёғига рулга маҳкам бўлсам бас. Ва шундай қилдим. Мана ниҳоят бу олифта, танноз иномаркани қувиб ўтдим-да, машинамни бошқа қатордан учуриб кетдим. Эҳтимол, бу қора машина менинг дулдулимни йўл четига қисиб юбориши ҳам мумкин деган фикр туғилди. Шу сабабдан тезликни яна оширдим ва улардан анча олдинлаб кетарканман, ёнимдаги аёлга кўз қиримни ташлаб қарадим. Унинг яккам-дуккам оқ оралаган сочларининг бир тутами кўкиш дуррачасидан чиққанча, машина ичига гувуллаб урилаётган ҳавода ҳилпираб борарди. Бу аёл ёнимда, ҳис-ҳаяжондан энтикиб, машина олаётган тезликдан завқланиб, кўлларини дўппайибгина турган кўксига қўйиб, йўлдан кўз узмай борар, вужудида уйғонган ҳис-ҳаяжон сабаб, балким, ҳаёт ташвишлари, рўзгор юмушлари билан бироз совиган қони яна оқиш юзларига қизғиш ранг индириб, жунбушга келаётгани билиниб турарди.

Ортимдаги кенггина ўриндикда эса иккита аёл, афтидан, унинг дугоналари бўлса керак, худди ёнимдаги аёл сингари сассиз-садосиз, ранг-рўйи учганча, ўриндикқа ёпишганча келишарди. Афтидан, уларнинг ғийбат халталари аллақачон бўшаб бўлган, бу ғийбатлардан ҳеч бир маъно йўқлигини ўзлари ҳам аллақачон англаб етишган, кўзларини километр кўрсаткичларидан узишмайди. Мен эса бу кўрсаткичдаги рақам бир юз саксондан оша бошлаганда ҳозир йўловчиларимдан бирининг, “Э, боринг-е, нима, машинани самолёт қилиб учирмоқчимисиз?” ёки “Сиз жонингизга қасд қилган бўлсангиз ҳам бизнинг ҳаётдан умидимиз бор ҳали”,

дея дакки беришини кутдим. Бироқ менинг “Кобальт”им олдинда бораётган навбатдаги машинани ақалли беш сантиметргача қисиб бориб, қирқ беш даражали бурчак ҳосил қилиб, яна олдинга тушиб олди ҳамки, уларнинг бирортаси миқ этмади. Ғаройиб эди бу.

Аслини олганда менинг йўловчиларимнинг ўзи ғаройиб эдилар. Машинани катта тезликда бошқариб бораётган бўлсам-да, уларга кўз қиримни ташлаб борардим. Дастлаб ёнимдаги аёлни кузата бошладим. У баланд бўйли, қотмадан келган, чиройли юзларига билинар-билинемас ажинлар из сола бошлаган, қоп-қора, узун-узун сочлари эркак юрагини жимирлатиб юборадиган кўкси узра ташлаб олган сочларига уч-тўрт толим оқ оралаган, ақиқ, салгина бўёқ суртилган, озгина қовжираган лаблари бу ёғи нима бўларкин дегандек қимтиб борар, мен тезликни бир юз саксондан ошириб юборганимда ёки олдинда катта тезликда бораётган машиналардан бирини қувиб ўтиб, унинг олдида ўтиб олганимда кўзларида бир чақмоқ ялт этиб ёнар ва сўнгра бу ўт, бу завқ бир маъюсона ифода, балки ўтмишнинг хазонрез хотиралари билан алмашарди.

Мен унинг оқиш-сарғимтир юзларига, ақиқ лабларига, бежирим бурни учига ва қўйлаги ёқаси устига, очиқ силлиқ даҳанига, бир сўз билан айтганда, ёнимда кетаётган гўзаллик тимсолига қарадим. Бу қарашлар билан чалғиб, йўлнинг нариги четига машина-пашинам билан отилиб кетишимдан қўрқмай тикилдим. Бу менинг биринчи бор қарашим эмасди. Балки ўнинчиси, балки юзинчисидир. Аёл менинг қарашларимга, гўё эркак киши унга шундай ҳайратларда қараши лозимдек, лабларини озгина жийириб, енгилгина нозли қарашмада, сирли тарзда, парвойи палак борар эди. Тўғрироғи, у менинг мана шунақа қарашимга ўзини қўйиб берганди. Вожабо, ҳар сафар қараганимда бу аёл менга танишдай туюлаверар, ҳар сафар ўзим бу аёлда қачонлардир кўрган, бу аёлдан олиб юрагимга сингдирган ниманидир топаверардим. Шундай бўлса-да, барибир мен бу аёлни танимадим. Лекин унинг бутун борлиғи машина ўриндиғига қапишиб бориши чоғидаги юзларидаги жилвалар, инжа табассуми яна кўп жиҳатлари танишдай эди. Масалан, шахло кўзлари. Бу кўзлар ҳар сафар унга қараганимда менинг кўзларимга рўбарў келар, мени ажаблантириб бир нур берар ва бу нур бутун борлиғимни забт этиб, эгаллаб борар, мени наҳотки танимадингиз деган ифода юзларида, кўзларида зоҳир бўларди.

Бу шахло кўзларнинг сеҳрли нури дастлаб юрагимни забт этди, сўнгра бир туйғу қонимни жунбушга солди. Ана шу жунбушга тушиш асносида бу кўзларни танидим... ва “Ажабо, бу сиз-ку!” деб юборишимга, қўлимни рулдан қўйиб юбориб, уни кучоқлаб олишимга бир баҳя қолганда машина тезлигини кескин пасайтирдим. Бу пасайиш шундай қутилмаганда бўлдики, орқамдаги йўловчилар бир зарб билан нақ менга тақалиб қолди. Биздан орқада келаётган машина чийиллаб тормоз берди. Ўзим ҳам олдинга зарб билан сурилиб, машина бошқарувини йўқотиб қўйишимга бир баҳя қолди. Қўлим аёлнинг очиқ сонларига беихтиёр салгина тегиб кетди. Шундай бўлса-да, бундан аёл асло ажабланмади, ортимда келаётганлар ҳам миқ этишмай, жилмайиб қўйишди.

Нега? Бунинг сабабини билмадим. Буни билишга уринишларим эса беҳуда кетди. Ёнимдаги аёлга тикилган қўйи хаёлларимни йиғиб олдим-да, машина тезлигини секин-аста ошира бошладим. Боя машинам тезлигининг кескин пасайиб, унинг йўлнинг бир томонига оғиб кетганини кўрган машина ҳайдовчилар менга бунинг хаёли жойидаикин ўзи ёки бу фалокатдан нарироқ юрайлик дегандек қараганча, ёнимдан ўтиб кетишди.

Мен машина тезлигини яна ошириб борарканман, бу кўзларга қайта разм солдим. Шунчаки қарадим эмас, тикилиб қолдим ва шунинг баробарида бу кўзлар тасвирини юрагимда таҳлилдан ўтказдим. Қўлим бошқарув чамбарида-ю хаёлларим хаёлларимнинг туб-тубида эди. Одатда йўлдаги машина фалокатлари мана

шундай кезларда содир бўлади. Хайриятки, машинам беҳато елганча, олдиндаги “Кобалыт” изидан гўё унга боғлаб қўйилгандек борар эди. Мен ана шу лаҳзада бу кўзларни танидим. Ҳа, бу унинг кўзлари эди. Мени ўттиз йиллар муқаддам мафтун этган, дилимга орзулар туғёнларини солиб, осмонлару юлдузлар оламига парвоз эттирган, сўнгра эса аламлару ҳасратлар ўтида қовурган кўзлар. Мен аёлга зимдан боқдим. Демак, бу Дилором. Мен бу исми-ю унинг соҳибасини бундан кўп йиллар бурун дунёнинг энг гўзали деб билганим каби ҳозир ҳам энг гўзал исм ва жисм деб биламан. Менинг йигитлик орзуларим, ўша чоғлардаги умидларим бир пайтлар, тўғрироғи кўп замонлар бурун шу исм билан кўп жиҳатдан боғланган. Мана, масалан сиз ҳам юрагингизга ажиб туйғулар сингдириб, уни такрорланг. “Дилором” ёки “Ди-ло-ром”. Бу сўзнинг таркиби “дил” ва “ором”. “Дил” ва “ром” маъноларини ва ўнлаб сизу биз бир қарашда англамайдиган маъноларни ташкил этади. Сиз бу исм соҳибасини севиб қолсангиз ёки унинг ҳажрида ёнсангиз, тунларни бедор ўтказсангиз, кун сайин бунинг янгидан-янги маъноларини англаб етаверасиз. Ислоҳ динида кишини бирор нарсага ишонтириш учун бир сўзни ёки бирор жумлани қирқ, юз, ҳатто, тўрт юз марта такрорлаш буюрилади. Ана шунда ҳар қандай оддий сўз ҳам миянгиз қаътидан мустаҳкам жой олиб, улғуворлашиб бораверади ва сизни ўзига тобе қилиб қўяди. Худди шундай мен ҳам бир пайтлар “Дилором” сўзига тобе бўлиб қолганман. Бу сўзга тобелигим эса муҳаббат сабабли, унинг хижронлари, сўнгра аламлари сабабли бўлган.

Ўшанда эндигина ўқишга қабул қилинган кезларимиз эди. Биз ҳар оқшом университет остонасидан катта орзулар билан ичкарига қадам ташлардик. Дарсларни орзулар оғушида мароқ билан тинглардик. Мен курсдошларим бўлмиш саккизта қиз орасидан биттасини танлаб олгандим. Ўрта бўйли, бироз чўзинчоқ, оқ-сарғиш юзли, нозиккина қиз юрагимни жизиллатганча, олдинги столда ўтирар, мен эса унинг қоп-қора, узун-узон сочларини ҳаёлан силаб ўтирар, унга ёқиш, уни мафтун этиш учун илмий баҳсларда фаол қатнашар, биз кечкида ўқиганимиз боис, унга биров дахл қилмасин дея, туннинг хира ёруғида ўзимни унинг ҳимоясига шайлаб, унга сездирмай, ўттиз қадамлар ортада бориб, ётоғига қадар кузатиб қўяр, шундан сўнггина, хотиржам тортиб, Чилонзорга кетадиган автобусга бир амаллаб илашиб, шаҳар четидаги ётоғимизга кетар эдим. Бизнинг кўзларимиз севишиб қолишганди, бу кўзларнинг мендан яшираётган туйғуларини, латофатини, мафтункорлигини, нозик табассумини, ҳа, ҳа, нозик табассумини ва бошқа хислатларини кўзларим юрагимга етказиб улгурган, булар эса юрагимда алангаланиб, мени беором тунларга гирифтор қилиб қўйганди. Бироқ мен бу туйғуларимни ва дардларимни тилимга чиқармаган эдим. Зеро, биз иккинчи курс талабалари эдик. Яна неча йилларни бир-биримизга мафтункор бокиб, муҳаббатимизни юрагимизда асраб, унга доғ теккизмай яшашимизга ишонардик. Тилимизга кўчирсак, туйғуларга эрк берсак, бошқаларга сездириб қўйсак, балки муҳаббатимиз ўз латифлигини йўқотиб қўйишидан қўрқардик. Муҳаббатимизнинг бир куни юрагимизни ёриб гул очишини билардик ва шу кунларни кутиб яшардик. Бизнинг назаримизда, бунга ҳали яна бир йиллар бор... Бир йиллар... Балки ундан кўпроқдир. Бироқ ҳаёт бизнинг орзуларимизни чилпарчин қилиб ташлади. Учинчи курсда мени армияга чақириб қолишди. Бу мен учун ҳам, у учун ҳам қутилмаган ҳол бўлганди. Курсдошларим билан хайрлашар эканман, унинг кўзларида бир томчи ёш кўрдим. Ана шу томчи ёш сувратини юрагимга жойлаб хизматга жўнаб кетдим. Хизматнинг пасту баландига кўниккан иккинчи йили унга хат ёздим. Уни севишимни, унинг дунёдаги энг гўзал қиз эканлигини ва усиз яшай олмаслигимни ёниб-ёниб ёздим. Хатни унинг номига эмас, Дўстим номига жўнатдим. Дўстим, менинг Дўстим, уч йилдан бери торгина кулбачада ижарада бирга турган, битта қолипи нонни тўшама газета устида бирга еган, мен ишонган якка-ю ягона Дўстим эди. Бу хатни унга бенуксон, гард теккизмасдан етказишига ишонган эдим.

Хатни ёздуми жавобини ярим йил кутдим. Охири хизмат арафасида Дўстимдан хат олдим. У мени Дилором билан бўладиган тўйидан хабардор этган эди. Тўй дегани аслида кимнингдир кимгадир хиёнат байрами. Бу байрамнинг менга қанчалик аламлар келтирганини билсангиз эди. Шундай бўлса-да, бу номни унинг соҳибаси билан юрагимдан суғуриб ташлайолмадим. Дўстимга эса юрагимнинг аламларини тўкиб, хиёнат қилдинг дея аламли сатрларда мактублар битдим, лекин уларни жўнатмадим, ёстигим тагига қўйиб ётдим. Ана шунақа гаплар. Энди булардан нима фойда? Вақт, оралиқ масофа кимнинг кимлигини кўрсатди-ку деган фикрга келдим аламли изтиробларда.

Ҳарбийдан қайтиб, ўқишни давом эттириш учун университетга борганимда бошқа бир Дўстим, Дўстимнинг Дўсти:

– Дўстинг сени алдади. Дилоромга сен юборган хатинг ичига ўз номидан уни севмаслигинг, уни рад этишинг тўғрисидаги ўзи ёзган қоғозни жойлади-да, унинг кўлига берди, у сени ҳам, Дилоромни ҳам алдади. У Муҳаббатни алдади, – деди.

Мен унинг бу сўзларини тинглар эканман, бу хиёнатда бунинг ҳам кўли бормикин, деган хаёлларга бордим ва ундан ўгирилиб кетдим.

Аслида муҳаббат нима? Бир гўзал ишқида оҳу воҳларми? Унинг орқасидан чопиб юришлару хиёбонлардаги ўпишишларми ёки бизнинг ота-боболаримиз назаридаги муқаддас даргоҳ – чимилдиқ остонасига ёруғ юз билан қадам ташлашми? Назаримда, менинг айтилмаган муҳаббатим ҳам муҳаббат эди, чинаккам Муҳаббат. Лекин уни Дўстим алдади. Бизнинг неча йиллардан асраб-авайлаб келаётган, унда чаманлар ундираётган боғимизни Дўстим вайрон этди. Хиёнатнинг аччиқ изгиринлари уни хазонрез барглarga қўмиб ташлади.

– Дилором сени кўп кутди, – деди менга иккинчи Дўстим эзилган юрагимни эзиб. – Лекин сен унга қайта хат ёзмадинг. Сен мана шунда янглишдинг, Дўст. Мана шунда янглишдинг. Ёмонам янглишдинг.

– Мен дўст танлашда адашдим, – дедим мен ўкинган оҳангда. – Мен Дилоромни бу хатим билан дугоналари олдида уялтириб, номини қора қилиб қўйишдан ҳадиксираган эдим.

– Ҳа, сени тушунаман, – деди у ярим ўкинган оҳангда. – Ўша Дўст тўйларидан бир йил ўтиб вафот этди. Дилором ҳозир бева. Ўқишини сиртқиға ўтказиб кетган. Уни бир суриштириб борсанг бўлармиди?

– Фарзандлари бордир? – сўрадим бунинг табиийлигини ҳис қилиб қилт этиб ютинганча

– Фарзанди? – сўради дўстим ўкинганча. – Фарзанди йўқ. Дилором негадир сўраб борганларни рад этаяпти. Афтидан, Дўстингни хиёнатини, сени алдаганини тўйларидан кўп ўтмай англаб етган, бу эса уларнинг ҳаётига раҳна солган. У балки сени...

Мен не бир хаёлларга бордим. Юрагим эзилиб, Тўйтепага – унинг юртига йўл олдим. Иккинчи Дўстимдан олган манзили: унинг уйи олдида неча дақиқалар туриб қолдим, лекин бу мунғайибгина турган қўнғир рангли дарвозани чертишга, ақалли мана ман деб турган тугмачани босишга журъатим етмади. Журъатим етганда нима бўларди? Мен Дўстимнинг ёлғонига ишониб, муҳаббатини дилининг туб-тубига қўмиб ташлаганча, ўзини бошқа бировнинг ихтиёрига қўйиб берган, эри вафот этиб, энди бевага айланган муҳаббатга қандай қарар эдим? Йиллар давомида хаёлимда пайдо бўлган ўзимнинг минглаб занжирларимни узиб ташлаб, уни қайтадан бағримга босиб, сочларини силай олармидим. Бунга ҳанузгача жавоб топаолган эмасман... Топаолмасам керак деган фикрда эдим. Лекин ҳозир бу кўзлар менинг янглишганимни англашиб, бутун хаёлларимни остин-устун қилиб юборди. Ҳозир машина рулига қўксимни босиб, оғир сўлиш олар эканман, йўлларимизнинг узилиб кетишига ўзим ҳам айбдор эканлигимни ҳис қилдим. Шу лаҳзада бизнинг муҳаббатимизнинг кули қўкка соврилишига айбдорлар учта: Хиёнаткор Дўстим, ёлғонларга алданган Дилором ва мен деган фикрга келдим.

Ҳа, ҳозир, мана шу елиб кетаётган машина ўриндиғида ўтирганча, ўз айбимни ҳис қилдим. Шу пайтгача мен фақат икковини айблардим, ўзимни бегуноҳ ҳисоблаб, виждон азобидан четлаган ҳолда яшаб келмоқда эдим. Агар буни, армияда чоғимда ҳис қилганимда борми ёки унинг дарвозаси олдида туриб қолганимда англаганимдами, бизнинг муҳаббатимиз омон қолармиди?

Мен машина рулини маҳкам тутганча, бу саволга жавоб қидириб бу кўзларга қарадим. Улар маънос эди. Бу маъносилик, Дўстимнинг алдовларига учиб ҳаётини барбод қилганлигини англаш туйғулари, бунинг неча ўн йилликлар алами юрагининг туб-тубига сингиб кетганди. Уларнинг дарди-ҳасрати кўнглининг қаеридадир қорамтир из ташлаб турарди.

– Энди сал секинроқ ҳайдасангиз ҳам бўлар, – деди мен тикилиб турган кўзлардан пастдаги лаблар. Бу лабларга билинар-билимас бўёқ суртилган бўлса-да, озгина қовжирагани, ҳасратлардан ранжингани билиниб турарди. Мен уларга қарар эканман, бу қовжирашларда ўзимни айбдор ҳис қилиб, оғир “уф” тортдим. Бу оғир “уф” тортишим фақат бундангина эмас эди, мен бу лабларни ўпишни, унинг сочларини силашни неча йиллар орзулаган, бу орзуимга етмай ҳарбийга кетган ва уни казармада сим қаравотда ётганимча, миллион марталар кўз олдимга келтирган ва ҳаёлан энтикиб-энтикиб бу лабларга лабларимни босган эдим. Ҳаёлларимда.

– Нега бундай “уф” тортасиз? – сўради мендан орқада ўтирган аёллардан бири.

– Ҳе, ўзим, – дедим. Мен сир бой беришни истамадим.

Бу саволни берган аёл менинг қисқагина жавобимдан қониқмади, шекилли:

– Оғир “уф” тортишининг сабаби бўлади. Мана тўрт соатдан бери келаяпмиз. Машинани катта тезликда ҳайдайсиз, бу аёлга қараб оғир “уф” тортасиз. Нега? Мабодо сиз Дилоромни севиб қолмадингизми ишқилиб? – деди илмоқли жилмайганча.

Ана, холос! Мен дувва қизарганимча, юзимни бурдим.

– Дилором! Дугонажон. Бу одамнинг ҳаёли бежо. Сенга қарайвериб, машинасини бирортасига уриб олмасин яна. Сен энди орқага ўт. Мен олдинга ўтираман.

Мен Дилором деб атаган аёлнинг орқага, орқадаги аёлнинг олдинга ўтишини кузатиб турдим. Бу аёл ҳам эллик беш ёшларда, қорачадан келган, ҳали оқ ораламаган қоп-қора сочларини елкаси узра ёйиб ташлаган, лабларида бир табассум ўйнардди. Сирли, мафтункор, шу билан бирга мени ўзига чорловчи ва ўзидан итаргувчи табассум.

Машина тезлигини оширмай, уни бир маромда бошқариб, ортимдан келаётган машиналарнинг ҳам бизни қувиб ўтишига йўл қўйиб бердим. Тезлик кўрсаткичи ҳам олтмишдан пастга тушиб кетган эди. Ҳаёлим шубҳасиз, орқада бораётган Дилоромда эди. Мен ундан нималарнидир сўрагим келар, билардимки, у ҳам шу ҳолатда эди. Унинг кийинишига, лабларидаги энгилгина ол бўёқларга, сочларининг, юзларининг ҳолатига қараб у ёмон яшамаётгандир деган фикрга борган бўлсам-да, ундан бирор нарса сўрашни, ақалли бирор гап ташлашни олдиндаги аёл олдида жоиз топмадим.

Мен шу ҳолда, машинанинг пешонам олдидаги кўзгусини орқадаги Дилоромга тўғрилаб қўйиб, унга тез-тез кўз ташлаб борарканман, ёнимда кетаётган аёлнинг менга қараб қўяётганини, унинг кўзларида, юз тасвирида рашк ифодасими ёки шунга яқинроқ бир туйғуними илғадим. Ажабо, бу қанақаси бўлди? Машинада, кимнингдир кимдандир қизганиши нимаси деган савол келди ҳаёлимга ва аёлга эътибор бериб қарай бошладим ва яна ўзим билган жиҳатларни топдим. Бу унинг лабларида, лаблари устидаги олма уруғидек ҳолда кўрдим. “Наҳотки, – дедим. – Наҳотки, бу ўша бўлса?”

Ҳа, бу ўша эди, хизматдан келиб, Дилоромга қасдма-қасд топган муҳаббатим. Мен унга севишимни айтган бўлсам-да, онамнинг иродасига қарши чиқаолмай, ярим йўлда, тўғрироғи, висол остонасида ўгирилиб кетган муҳаббатим. Мен бу

сочларни силаган, бу лабларни ўпган, охирида ўзим хиёнат қилган эдим. Бу менинг биринчи муҳаббатим бўлмаса-да, лекин унданда кам бўлмаган ишқий туйғулар эди. Энг муҳими, Ҳилоладай гўзалнинг мени севишини билар ва бундан дунёга сиғмай яшар эдим.

Мана энди бўлса... Шаҳар ичида тезликни оширмасдим, уч чироғу пиёдалар ўтиш чизикларини бевақт босиб ўтмаслик хаёлларимни эгаллаганди. Энди мен бу аёллар қаёққа боради ўзи? Уларнинг менинг машинамга чиқиши тасодифмикин, деган ўйларда бормоқда эдим. Агар бу учрашувимиз тасодифий бўлмай, кимдир томонидан атайин уюштирилган бўлса-чи? Масалан, масалан, ким уюштиради буни? Йўлга чиқишимни ким биларди? Мен қанчалик уринмайин, бу саволларга жавоб топаолмадим. Хомуш тортидим.

Аёллар жим. Балки, улар мени танимагандир, деган савол келди хаёлимга. Лекин аёлларга, уларнинг сирли табассум қўнган юзларига, қошларини чимириб боқишларига, сочларини силаб, уларни тез-тез орқага ташлаб боришларига кўра улар мени танишарди. Йўлга чиқишимни билишар, лекин шундай бўлса-да, ҳамон миқ этмасдан келишарди. Биз бу жимликни ким бузади деган фикрда келмоқда эдик.

– Мен сизларни танидим, – дедим мен ниҳоят. – Сиз, Дилором. Сиз, Ҳилола.

– Сиз эса... – ёнимдаги аёл айтсамми, айтмасамми деган ўйларда гапини чала қилди ва бироздан сўнг қўшиб қўйди. – Сиз ёлғон муҳаббатсиз! Бизнинг ҳаётимизни остин-устун қилган, орзуларимизни армонларга айлантирган муҳаббат. Лекин Дилоромни билмадим у мен сизни ҳамон яхши кўраман. Ўша лаҳзаларни эслаганимда, боғларни кезганимизни кўз олдимга келтирганимда, юрагим сиркираб кетади. Дилором ҳам сизни севар эди, пинҳона ёниб-ёниб севар эди... Мен билдимки, дostonларда, романларда эркакларнинг ҳижрон азоблари кўпроқ тасвирланади. Масалан, Мажнун, Фарҳод, ошиқ Ғариб ва Баҳром ҳижронлари. Лекин аёллар ҳам севаркан, уларнинг ҳижрон азоби асло кам бўлмайди. Ҳижронда куяркан, ёнаркан. Бошқа бир остонага куйлару карнайлар садоси остида бош олиб кетса-да, барибир севаваркан. Энди муҳаббати хаёлларидагина яшашини билса-да, унутмади севаркан. Шу сабабдан сизни кўп пинҳона изладик. Хитойда, Америкада бўлганингиздан хабаримиз бор. Оилали эканингизни, тўртта фарзандингиз борлигини ҳам биламиз. Бизнинг хотинингизга ҳавасимиз ҳам келади. Лекин ўрталарингиздаги муносабат оддий, бир қатим ипдай омонат эканлигини ҳам биламиз.

– Бу муҳаббатга хиёнатнинг жазоси, – деди орқадаги аёл хўрсиниб.

– Биз етиб келдик, – деди ёнимдаги Ҳилола. Учовимиз ҳам шу ерда тушиб қоламиз.

Мен бундай бўлишини, йўлимиз ярмида узилишини кутмагандим. Наил ож елка қисдим. Машинани тўхтатдим ва аёлларнинг машинадан шошилмай, секин тушишини кузатиб турдим.

– Яхши қолинг, – деди Дилором дувва қизарганча, бир пайтлар ақиқ бўлган лабларини қимтиб.

– Омон бўлинг, – деди Ҳилола машина эшигини зарб ва иддао билан ёпаркан.

– Сизлар ҳам омон бўлингизлар, – дедим ўйчан.

Анча туриб қолдим. Бир қўнглим, уларнинг ортидан машинада етиб олишу қайта машинамга солиб, уни катта тезликда ҳайдаб, узоқ-узоқларга олиб кетиш истаги ҳам пайдо бўлди. Бу фикр хаёлимда айланди.

Лекин, мен энди бундай қилолмаслигимни, хотиним, тўрт фарзандимни қолдириб, кўкларга учиб кетаолмаслигимни англадим.

Сарвар ТЎРАЕВ

Аю...б — ой ўғли

Ҳикоя

Қир тумшуғлаб эниб келган жаллиқнинг боши бостирмага етганида борлиққа оқшом ғира-шираси ҳукмронлик қилиб бўлганди. Бир хонали чолдевор уй олдидаги супада хуржун устига омонатгина, ҳали мўккисини ҳам ечмай ўтирган чўпоннинг ловуллаб ёнаётган ўчоқ атрофида куймаланаётган хотинига бўлган диққатини итнинг ҳуриши бўлди.

— Аюб, тумшуғлаб биров эшакли келаяпти, — ит ҳурганча чошиб кетган томонга қараганча, кафтини олов ёғдусидан тўсган аёл эркагига юзланди. Чўпон икки қўлини белбоғига тираб, хотини имолаган томон юриб, уй орқалади. Эшакли энди. Ит қўймади. Чўпон итни “баҳ-баҳ”лаб чақиргандагина, гингшиб тинди. Аёл уй панасига ўтди.

— Ашур ака, келинг-чи!

Келгич эшагидан тушмай, бир оёғини ерга тираб гаплашди. Ўқтин-ўқтин Ашур комбайнчининг баландлаган овози келиб турди. Қоронғи тушиб, отар қўралаб бўлди. Икки эркакнинг элас-элас гурунгига ўчоқ ёғдусида деворга суянганича кулоқ тутаётган аёлнинг бир терак бўйига айланган соясининг-да бўйи эгик эди.

— Тоға, она томондан, узоқ бўлсангиз ҳам бизга тоғасиз! — эрининг баландлаган товушини эшитди аёл. — Камроқ ичсангиз бўларди ановини. Бир бошга бор экан-да шу!

— Жиян сенга ёлғон, Худога чин! Неча кундан бери бошим оғрийди, айтсамми — айтмасамми, деб. Элухеш, бир-икковга ҳам бир айтиб кўрдим. Улар ҳам, худди сендай ишонмади. Лекин ҳақиқатдан ҳам бола Жайралининг қирида хивичдан от қилиб ясаб олган, миниб юради.

Эри ер чизиб, сукут қилди. Олов чирсиллаб ёниб, сукунатни бузиб турди.

Бостирма томондан бир касал қўйми, эчкими давомли-давомли йўталди. Гурунг давомламади. Эшакли одам келганига пушаймон бўлгандек, совуққина хўшлашиб жўнаркан, келган томонига, тепага эшагини хих-хихлаб тиришди.

Сарвар ТЎРАЕВ — 1987 йилда туғилган. Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университетининг халқаро журналистика факультетини тамомлаган. “Қарвонқуш”, “Қишининг сўнгги оқшоми” номли ҳикоялар тўпламлари чоп этилган.

Ашур камбойчининг ўттиз йилдан ортиқроқ умри шу бийдек, хувиллаган даштларда ўтди. Энди бу даштларнинг ҳар бир қиру жилғаси унга яхши таниш. Биринчилардан бўлиб номи кетган “Сталинец” деган комбайннинг рулига ўтирганда Ражабой бошоқчининг кенжаси эди. Ражабой бошоқчи уруш ва урушдан кейинги қаҳатчилик йилларида бошоқ теримчиларнинг олди бўлган. Қайсидир йили колхозга янги комбайн келтирилганида раис ўзининг “УАЗ”ида она ва болани даштга олиб борди. Газетадан мухбирлар ҳам келди. Олтмишни қоралаган Ражабой момо этак тутиб, ҳорғин ва ғамгин бошоқ терди. Ўспирин Ашур мусаффо осмонда нур таратаётган қуёшга хушчақчақлик билан қараб, комбайн рулини тутиб турди. Мухбирлар эса расмларга олишди. Ўшанда шопмўйлов, барваста, шляпали аллақайси мухбир ҳаммага эшиттириб, “Энди, раис бобо бу йигит куриқ бир расмга тушгичлардан бўлиб қолмас-ов, қизиқиши борга ўхшаяпти!”, дегани ортидан, раис хийлагина қўрқоқ одам эмасми, бундай эътиборнинг ортидан Ашурбойнинг куни туғиб, йиллар ўтиб Ашур камбойнчига айланди. Колхозу совхозлар тугаб кетди. Аммо трактори ва тракторга улама қилинган кичик камбойни туфайли эрта баҳордан-кеч кузгача куни ана шу кенг дашту далаларда ўтади. Мана тўрт-беш йилки, Алижон чўпон ва унинг оиласи ҳам худди шундай, бу кенгликларга ўз меҳрини берган. Алижон чўпон қишлоқнинг чорвасини боқади. Тирамоҳ заҳри хийлагина сезилгандагина базўр оиласи билан қишлоқларди. Айтишларича, чўпоннинг ота-онаси вафот этиб, Алижоннинг ёш оиласи кенг бу ҳовлига сиғмаган. Чўпоннинг Аюб деган етти ёшли ўғли бўлиб, Ашур камбойнчи уни доимо “Жўражон” деб чақирарди. Бу кенгликларда соатнинг неча бўлганлигини Аюб қишлоқдаги мактаб томон йўл олганлигидан билишарди. Бола тушга яқин, атрофни унутиб, эшакка миниб, хўржуннинг икки томонига оёғини тикиб олганча, китоб ўқиб кетарди. Ашур камбойчи уни гоҳи йўл ёқасида, баъзан икки қир нарида кўриб қолса ҳам гап қотарди.

– Ҳа, жўражон, мактабгами? Ўқи, ўқи, бу гадейтопмас қишлоқдан ҳам бир каттаконлар чиқсин-да, – деб қўярди кўпинча.

Одамови бу болакай ҳам Ашур камбойнчининг тракторини, тиркама қилиб олиб юрувчи кичик комбайнини томоша қилишни яхши кўрарди. Фақат камбойнчининг доимо айтгичи: “Ўқи, болам, аҳмоқдан-чақмоқ” деган гапига унчалик тушунавермасди. Бир куни туйқус Ашур камбойнчининг қулоғига кимдир, “Алижон чўпоннинг боласи йўқолибдимиш”, деган гап чалинди-ю, сергакланди, суриштирди. Одамларнинг айтишича, бола эшак миниб, тушга яқин мактаб кетган ва шом маҳалга яқин эса яна дашт томонга энган ва шу куйи дом-дараксиз эмиш... Бу кенгликларни яхши билган Ашур камбойнчи ҳам болани бир неча кундан бери кўрмаганини эслади. Боши қотди. Камбойнчининг ҳақиқа одамлар ўндан бирига бугдой, баъзан шунга ҳисоблаб пулини беришарди. Навбатдаги шомда ҳисоб-китобини олган камбойнчи Чимликирнинг хирмон жойига жўнади. Тракторини хирмон жойига қўйиб, баҳаво ерда, трактори остида кечаси бир тиниб ухлаб олгач, эрта тонгдан нариги сойдаги бугдой хирмонларига тушишни режалади. Тракторини кир тумшуғлаб ҳайдаб бораркан, кўзи трактор чироғи ёғдусининг хира-шираси

етар-етмас масофада аллакимнинг кетаётганига тушди. Аввалига эътибор бермади. Чунки шу кунларда қирларда чўпону-чўлик, деҳқону-фермер ризқини йиғишга тушган. Кейин бирдан сергакланди. Трактор олдида хивчиндан от ясаб олган болакай чошиб борарди.

– Аюбжон... жўражон! – Ашур камбойнчи тракторнинг юришини тезлатди ҳамки, болакайнинг ҳам олди-ортига қарамай югуриши ҳам тезлашди.

– Аюб! – кабинадан бош чиқариб тушуниксиз ҳолатда кичкирди тракторчи.

Кейин бирдан Камбойнчининг оёқ-қўли бирдан бўшашди. Трактор тутун бурқситиб бир жойда туриб қолди. Камбойнчи тракторни тўхтатиб, ерга тушди ва болакай чошиб кетаётган томонга югурди. Трактор чироғи ёруғида Алижон чўпоннинг Аюб ўғли хивичдан қилинган отида энди ҳов нариги қирга тирмашаётганлигини кўрди. Бола пинагини ҳам бузмай, кичик қирга тирмашди, тепалади ва ортга, яна пастга эниб кетди. Умри, куни-ю туни шу қирларда ўтган Ашур тракторчининг бу воқеликдан тепа сочи тикка бўлди. Тракторни қир устидаги хирмонга қўйди. Шу кеч уни уйқу элитмади. Эртасига кўзимга кўриндимикан дея, бировга айтмади ҳам.

– Алижоннинг боласи топилмадими? – сўради эртасига одамлардан.

Одамлар қайғу билан лаб тишлашди, бош силкишди. Бир кечаси Жайралиқирда қолди. Бу қирда жайранинг уялари кўп. Хирмон ёни уйдим-чуқур. Трактор ёнига кўрпача ташлаб, чўзилди. Узоқ-яқин қирларда олов липилади. Чўпонлар ва деҳқонлар кечки тамадди учун қозон осишгани билинди, кейин кўзи илинди. Ашур туннинг бир маҳалида “Чух, чух!” деган овоздан уйғониб кетди.

Бу пайтга келиб ой ёруғ нур сочар, трактор олдидаги кенг хирмонда Алижон чўпоннинг ўғли Аюбжон хивичдан ясаган отида ўйнади.

– Кейинги қоралиқ... Алижон чўпоннинг бостирмаси! – дерди бола.

Болакай чўпоннинг бостирмаси томон от солиб кетар, алламаҳаллардан кейин яна шу хирмонда пайдо бўларди.

– Ҳалол, ҳақини беринглар! – дерди болакай яна ўзига-ўзи.

Қайсидир йил қаҳатчилик келди. Хукмфармоннинг гапи фуқарога ўтмади.

Ит эса эгасини танимади. Эл ичида “дезиртир”, талончи, ўғри кўпайди.

Норча чопағон бир тўқнинг уйидан от ўғирлаб қочиб, ўзи Сангардақдарёга оқиб кетди. От тирик. Нариги қирғоқдан чиқибди.

Чопағоннинг жасади эса бир неча кундан сўнг топилди.

Шунда, “Ўтники ўтга, сувники сувга”, деди қишлоқ аҳли.

Шу воқеликдан сўнг неча йиллар қишлоққа ўғри ораламай қўйди.

Норча чопағоннинг ўғли Холмат шомни, Алижон чўпоннинг жаллиғи сойликка томон энишини кутиб, жилға оралаб бекиниб ётди.

Чўпоннинг итлари шовур олиб, атрофда ҳуриб юрди.

Отар бостирма томон эна бошлади.

Одатда шомга бориб, чўпоннинг ўзи уйига етиб қолар, чорваси ортидан йиғилиб борарди.

Жилғалаб, фурсатни кутиб турган Холмат бир қўйнинг оёғига қўл солиб, жилғага тортиб кетди. Отар хуркди.

Қўйнинг оғзига чилвир солди, елкасига ташлаб, жилғалаб, чопди. Халлослади.

– Чух, чух!.. Ҳе, ўлгур, эшшак хих!.. – деган овоз келди шундоқ ёнгинасидан.

Холмат ўғри қоронғи аралаш кўз қири билан шундоққина жилға ёқасида хуркиб кетган эшак ва ундан отилиб йиқилиб тушаётган болақайни кўрди.

Яна чопди. Оёғи тойди, юзтубан йиқилди.

Қўй қўлидан чиқиб кетиб, хуркаклик билан жилғадан ташқарилаб чиқиб қочди. Қоронғида кўздан йўқолди.

Ўйлаганлари амалга ошмаган Холмат ҳеч нарса бўлмагандек, бир муддат юлдуз санаб ётди. Кейин туриб, жилғадан чиқди ва кета бошлади. Қоралиқ кўринди. Қўлидан чиқиб кетган қўй деб ўйлаб шошиб борди. У энди бироз даммини ростлагач жилға ёқасидаги илонизи йўл ёқасида аллаким, бу Алижон чўпоннинг ўғли – эшаги хурканида унинг устидан йиқилиб тушган Аюб эди. Бола тупроққа беланиб, хушсиз ётарди.

Холмат ўғри ҳайкалдек қотиб қолди.

Болани опичлаб олганча, кўтариб гандираклаган куйи, Жайралиқир томон кета бошлади.

Камбойнчи келиб кетганидан сўнг Алижон чўпон хотини ёнига қўйган овқатга ҳам иштаҳа қилмади. Ухлолмади ҳам. Ашурнинг гапи хаёлида тинмай ғужғон айланди.

Изсиз ғойиб бўлган боланинг йўқолганидан сўнг икки ҳафта ўтиб, аза очилиб, она кўк кийди.

Орадан икки ойлар ўтиб, эшагида қўшни қишлоққа узум олиб бориб, сотиб, кечга қишлоққа қайтаётган Маҳматмурод ярим тунда Тутаклисойда бир бола унга эргашганини ва Жайралиқир ёқасидаги йўлгача унга ҳамроҳ бўлганини айтганида кўпчилик уни лофчига чиқарди.

Чўпон тунни яримлатди.

Аёли ухлади. Ойдинда унинг ғамгин юзи худди йиғлаётгандек кўринарди.

Аёли – оғироёқ. Кўп ухлайди. Ухлагани яхши. Дардни унутади.

Чўпон ўрнидан туриб, ўтирди.

Сўнг кирза этигини оёғига кийди.

Таёғини олиб, жўнади. Аёли уйғонмади. Итларнинг бири унга эргашди. Бири аёлининг оёғи ости томонида чордана қуриб, ётди.

Чўпон боласини излаб, бу кир-адирларнинг тупроғини элакдан ўтказди. Топилмади.

Ёқалаб Жайралиқирга борди. Камбойчи бу кеч хирмонга келмабди. Ой сутдек ёруғ эди. Хирмоннинг ўртасида чўнкайиб ўтирди, кейин ёнбошлади. Тин олиб, юлдуз тикилиб ётди.

Туйқус хивич отида қаердандир бирдан болакай – Аюб пайдо бўлди. Ит аввал гингшиди, кейин таниб, дум силкиди.

– Ўғлим?! Аюб! – сакраб туриб кетди чўпон. – Аюб! Болам!..

Бола ўзига қараб келаётган отани кўрди-ю, бирдан ортга тисирилди-да, хивич отини қўлига олиб, негадир келган томони, адир тарафга қоча бошлади.

– Болам, қочма, тўхта!

Бола шу қадар тез югурардики, ота унга етолмади, бола қир ошиб кўздан йўқолди.

Ота ўкраб-ўкраб йиғлади.

Тонгга яқин бостирма томон қайтди.

Чўпон кун бўйи минг бир хаёл билан қўй бокди.

Кеч тушиб, чўпоннинг аёли ухлади.

Чўпон Жайралиқирга жўнади. Икки ити эргашди. Чўпон бирини ҳайдаб солганди, биттаси гингшиб-гингшиб ортига қайтиб кетди.

Жайралиқирга ёнбошлаб ётган чўпоннинг икки кундан бери айтарли уйқу кўрмаган кўзи илиниб, пинакка кетди.

Қулоғи эса Аюбнинг аниқ овозини эшитарди.

– Чух, Баян!.. Чух!..

Баян бу тоғ ёнбағридаги қишлоқлар орасида энг номи чиққан от эди.

Бу от кирган давранинг энг зўр соврини уники бўларди.

Бир кўпкарида улоқни олиб кетаётган Баянни тўрт от ўртага олиб жарга томон ҳайдайди. Фирромлик олдида имконсиз қолган чопағон ва от тақдирга тан бериб жар томон кетади.

Шунда ҳам Баян қоя лабига етгач, фалокатга чап бериб, чопағоннинг устидан тушиб қолишига имкон қилиб, ўзи эса пастга қулайди.

Қишлоқнинг бор кўпкариси шу кенг даштларда ўтказилар, шундай кунлар Алижон чўпоннинг ёлғиз ўғли Аюбнинг куни туғарди. Эшагини миниб, отларни қора қилиб изидан жўнарди.

Чўпон ўғлига тойча олиб бермоқчи ва ўғил унга “Баян” деб ном қўймоқчи, яхши қараб, уни тоблаб учқур от қилмоқчи эди.

Бола чопағонликдан биринчи совринига телевизор олмоқчи эди.

Уларнинг қишлоқдан узоқдаги бийдек даштдаги уйларига на электр чироқ етиб келган, на телевизорлари бор эди. Болакай ҳар куни синфдошлари мультфильм ёки жангари кино кўрганини айтиб беришганида, уларнинг гапларига махлиё бўлиб тингларди.

– Қоралиқ Дўланалига! Бир жуфт калиш қўйилди! Ҳайда, Баян, чух!

Хивич отли ёш чопағон гўё доврўғ солиб, Жайралиқирдан эниб, кўздан йўқоларди. Зум ўтмай, ойдинда Дўланали томонга чопиб кетаётганлиги қорайиб кўринарди.

Аюб онасининг калиши абгор эди. Тўй-марака бўлса, ҳамиша йиғи қилиб ўтирар, “Синфдошларим оёғимдаги калишимга қарайди!” деб кўпинча боролмасди ҳам.

Бир неча бор ямалганидан, калишни энди ямоқ ҳам илмай қўйганди.

Совринга калиш олсин, энди онаси тўйларга яп-янги калишини кийиб боради шунда.

– Қоралиқ энди Алижон чўпоннинг кўшига! – Дўлаланидан қайтиб келган Аюб чопағон Алижон чўпоннинг уйи томон от солмоқчи бўлади. – Совринига, совринига, ҳа, зам-зам суви!

Аюб чопағон бу совринни ҳам ютиши керак. Чунки, зам-зам сувини ичган одам ҳеч қачон ўлмасмиш. У шунда ота-онасига зам-зам сувини олиб боради. Улар ўлмайди.

Аюб чопағон уйи томон урхо билан от солиб кетди.

Қайтганида аввалги шодумонлиги йўқ эди. У музтар ва ғамгин, Баянидан айрилиб қолган моҳир чопағондек елкалари силкиниб-силкиниб йиғларди.

Овозсиз йиғлаб ўтирган отанинг ўкраган овозидан бола бирдан сергакланди. Ортига тисарилди. Отаси у томон кучоқ очиб шошди. Бола эса Жайралиқирнинг ёнидаги жайра уялари томон юриб, бирдан ғойиб бўлди. Чўпон уни қидирди.

Бу ернинг жайра уяларидан бўлак яширингулик жойи йўқ эди.

Алижон чўпон ва Ашур камбойнчи бир кун бўйи Жайралиқирда жайра уя кавлади. Бир нишона топилмади. Йўл ўтгич одамлар сабаб сўрашганида ҳам жавоб олишолмай, елка қисиб, ажабланиб-ажабланиб нари кетишди.

Бу кенг даштларда ҳар ойнинг ўн беши ёруғ – ўн беши қоронғи бўлади.

Бу кенг даштларнинг кундузи қоронғи, кечаси ёруғ бўлади.

Бу кенг даштларда ойдин ўн беш кунликларда кўпкарилар бўлиб, совринлар ютилади.

Бу кенг даштларда ойдинда бўлгич томошаларни эр-хотин аввал йиғлаб-йиғлаб, кейин кулиб-кулиб томоша қилгич бўлишади.

Чопағоннинг отини ҳуркитмайин деб, пичирлаганча, “Аюб, Аюб!” деб олқишлагич бўлишади.

Орадан йиллар ўтади.

Бу кенгликларда Алижон бойчўпоннинг болалари тунлари сурув-сурув қўй, уюр-уюр от, пода-пода қорамол боқишади.

Бу кенгликларда анча олдин чин дунёга ўтиб кетган Алижон чўпон ва унинг аёлининг тунги осудаликни бузиб, “Аю...б”, “Аю...б!” деган овозлари ҳамон эшитилиб туради.

**Нодирабегим
ИБРОҲИМОВА**

Нобель мукофотидан кейин...

Ҳозирги кунда ўқирманларнинг сеvimли ижодкорлари сафида турадиган Нобель мукофоти совриндорлари бўлганлар орасида Иккинчи жаҳон уруши даҳшатларини ўз кўзи билан кўрган, бу манзараларни асарларида моҳирлик билан чиза олган, ҳамиша тинчлик ва эзгулик тарафдори бўлган ва энг муҳими, асарлари дунё бўйлаб миллионлаб нусхада чоп этилган ғарб мамлакати адиблари талайгина.

Улар орасида энг машҳур ва истеъдодли деб ҳисобланган Ҳерман Хессе 1946 йил, Уильям Фолкнер 1949 йил, Эрнест Хемингуэй 1954 йил, Альбер Камю 1957 йилда мазкур мукофот билан тақдирланганлар. Гарчи бу йилларда уруш якунига етган бўлса-да, унинг қалбларда қолдирган изи, руҳиятларга берган зарбаси тобора кучайиб борар, кўплаб мамлакатларда завоқ топган авлод шакллана бошлаганди. Бу ёзувчилар уруш кўрган одамларнинг руҳияти, дардлари, қайғуларини тўлалигича, ҳаққоний очиб берганлар.

Улар каламига мансуб “Чўл бўйиси”, “Аскар мукофоти”, “Алвидо, қурол”, “Вабо” каби асарларда урушга нисбатан салбий позиция ва исёни кўриш мумкин. Нотинч ва алғов-далғов, умидсиз ва тушқун замонда ёзилган бу нодир асарлар муаллифлари нуфузли Нобель мукофоти билан тақдирлангач уларнинг кейинги фаолияти қандай кечган? Қуйида шу ҳақидаги изланишларимизни тақдим этамиз.

“Инсонпарварликнинг мумтоз ғояларини ўзида тобора яққол намоён этаётган жўшқин ижоди, шунингдек, ёрқин услуби учун” Нобель мукофоти совриндори бўлган олмон адиби Ҳерманн Хессенинг “Чўл бўйиси”, “Маржонлар ўйини”, “Нюрнбергга саёҳат” сафарномаси, “Ғилдирак остида” ва “Курортдаги киши” қиссалари кўплаб тилларга таржима қилинган ва ҳамон ўз қимматини йўқотгани йўқ. Унинг энг охириги асари “Маржонлар ўйини” 1943 йилда чоп этилгач, орадан уч йил ўтиб мазкур нуфузли мукофот билан тақдирланган. Бетоблиги туфайли тантанали маросимда иштирок эта олмаган ёзувчининг мактуби масъуллар томонидан ўқиб эшиттирилади. Афсуски Хессе бу мукофотдан кейин янги асарлар ёза олмади, ҳикоя, шеър ва мақолалардан ҳам узоқлашди. Қолган умрини рафиқаси билан сокин қишлоқда ўтказишга аҳд қилган адиб 1962 йил 9 август куни 85 ёшида оққон ҳасталигидан вафот этди.

Нодирабегим ИБРОҲИМОВА – 1989 йилда тугилган. Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университетининг халқаро журналистика факультетини тамомлаган. Ҳикоя ва таржималари республика ва жаҳон матбуотида чоп этилган.

Ҳерманн Хессенинг “Чўл бўриси”, “Илк саргузашт”, “Мармартош”, “Муз устидаги ошиқ”, “Соялар ўйини”, “Тунги чипор капалак”, “Флейта орзуси”, “Шоир” номли ҳикоялари она тилимизга ўтирилган. Уларнинг аксариятини моҳир таржимон Мирзаали Акбаров аслиятдан таржима қилган. Бу асарлар “Жаҳон адабиёти”, “Ёшлик” каби журналларда чоп этилган.

XX аср жаҳон адабиётида ўз услуби ва сўзига эга бўлган америкалик ёзувчи Уильям Фолкнер узоқ муддат жамиятдан узилиб, таркидунёчиликда яшаган бўлса-да, ўз асарларида долзарб муаммоларни кўтариб чиққан. Адиб ўзи ҳақида “Мен ёзувчи эмасман, балки оддий бир кишлоқчи одамман, менда айтарлик буюк ғоялар йўқ”, деган бўлса-да, Нобель мукофотида лойиқ топилган. Умрининг асосий қисмини АҚШ жанубидаги Миссисипи штатида жойлашган Оксфорд шаҳарчасида ўтказган.

Ёзувчи 1949 йил ўзига Нобель мукофотини топшириш маросимида сўзлаган нутқида: “Биламанки, инсон қонида ҳаттоки урушларни бошидан кечиришга мажбурловчи улкан қудрат бор... Тавқилаънатнинг охириги бонги урилиб, умрбод ўчганидан сўнг ҳам, бир сас тинмайди: бу овоз нидосида унда авваллари бўлган нарсаларга нисбатан баландва мустаҳкам, улканва қудратли, ҳаётнинг беқарорлигига бардош берувчи иншоотни қуриш иштиёқи, орзу-умиди жаранглайди. Бироқ бу нидо азалдан, Иблис алайҳиллаина йўлдан оздирган Одам Ато ва Момо Ҳаво қилган дастлабки гуноҳи, қазои-қадарнинг бизгача етиб келган нидосидир, аммо унга ҳам, қанчалик уринмасин, одамни Ер юзидан йўқ қилиб ташлаш насиб бўлмади. Мен кўрқмайман... Мен ҳазрати Инсон Масеҳни ҳурмат қиламан, унга мафтун бўлиб, ундан завқланаман”, деган эди.

Мукофот совриндори бўлгач, Фолкнернинг ҳаёти ва тирикчилиги бирмунча изга тушса-да, фазилатлари, характери, ҳаётини тамойиллари аввалгидек қолади. Шаҳар шовқинидан четда, оддий фермер каби ҳаёт кечирган адиб ҳатто эски машинасини ҳам алмаштирмайди. Шундай доврўғли ёзувчининг ҳамон шартини кетиб, парти қолган машинада юрганини кўрганлар уни тушунмас, ҳатто газеталардан бирида “Агар менда унга берилган пул бўлганда, бунақа машинани хизматкоримга ҳам раво кўрмасдим”, деб ҳам ёзишган.

Умрининг охиригача Оксфорд четидаги кичкина хўжалигида, XIX асрда жануби зодагонларига хос меъморчилик услубида қурилган эски уйда яшаб, 50-йиллардан бошлаб бу ерда бир умрлик орзуси бўлган йилқичилик билан шуғулланади. Умрининг охириги йилларида деярли ёзмай қўйган Фолкнер дўстларига: “Ўнмаяпман. Агар “ёниб” қолсам, албатта, машинкага ўтираман”, дейди. 1962 йил Фолкнер отдан йиқилиб, 64 ёшида вафот этади. Қабртошига эса: “У китоб ёзиб оламдан ўтди”, деб ёзиб қўйишларини васият қилади.

Уильям Фолкнернинг қатор қисса ва ҳикоялари тўплам ҳолида 2013 йили “Янги аср авлоди” нашриётида чоп этилган. Уларни Эркин Эрназаров, Иброҳим Ғафуров, Қудрат Дўстмуҳаммад ўзбек тилига таржима қилган. Китобда “Эмили учун атиргул”, “Тўзонли сентябрь”, “Уош”, “Қора мусиқа” каби ҳикоялар тақдим этилган. Фолкнернинг машҳур асарларидан бири “Қора мусиқа” романини она тилимизга Иброҳим Ғафуров таржима қилган ва бу асас алоҳида китоб ҳолида нашр қилинган.

Эрнест Хемингуэй ижодида ҳам Иккинчи жаҳон урушидан кейин янги давр бошланган. 1952 йили “Чол ва денгиз” асари учун унга Нобель мукофоти тақдим этилади. “Чол ва денгиз” қиссасидан сўнг адиб бор-йўғи битта асар яратган. Айнан шу йилларда Хемингуэй ўзини кимлардир қузатаётганидан шикоят қила бошлайди. Унинг бу шубҳасини руҳий касалликнинг бошланиши деб ҳисоблашди ва уни АҚШга олиб бориб шифохонага даволаниш учун ётқизишади. Хемингуэй она юртида ҳам тинчлик топмай, ҳавотир ва ваҳима касаллиги кучаяборади. Эрнест Хемингуэй ўзини МРБ (Марказий разведка бошқармаси) қузатаётгани ҳақида

кайта-кайта таъкидлай бошлагач, адибга рухий касал деган аниқ ташхис қўйилади.

Адиб инсон ва ҳаёт моҳиятини излаб гоҳ Американи, гоҳ Европани, гоҳ Африкани, гоҳида ўз жонини гаровга қўйиб океанларни, ёввойи чангалзорларни, жазирама саҳроларни кезиб чиққан, йиртқич ва ваҳший ҳайвонлар билан юзма-юз келган, улар билан олишган, Африка ва Кубанинг ўта хавфли юкумли касалликларини бошдан кечирган, хафакон ва диабет касалликларидан азоб тортган, бир сўз билан айтганда, ҳамиша ҳаёти қил устида турган, бир умр фалокат, ўлим, оғрик, жароҳат билан олишиб, шундан завқ олиб яшаган. Унинг нима учун шунча синовларни енгиб ўтиб, охир оқибат 1961 йил 2 июлда ўз уйида ўзига милтиқ ўқтаб жонига қасд қилгани дунёни зир титратди.

Эрнест Хемингуэйнинг бир қатор машҳур асарлари ўзбек тилига ўгирилган. Жумладан, “Алвидо қурол” ва “Чол ва денгиз” романлари Иброҳим Ғафуров томонидан таржима қилинган ва бир неча марта чоп этилган. Бир қанча ҳикоялари “Жаҳон адабиёти”, “Ёшлик”, “Китоб дунёси” каби газета ва журналларда ўзбек тилида эълон қилинган. Мисол учун, “Дахшатли кутиш”, “Ёлғизлик”, “Ёмғирда қолган мушук”, “Енгилмас”, “Кўприкдаги чол”, “Қотиллар”, “Френсис Мокомбернинг омонат бахти” каби ҳикоялари шулар жумласидандир. Бу ҳикоялар Набижон Боқий, Ўроқ Равшанов, Олим Отахон, Қулман Очил, Учкун Назаровлар томонидан рус тилидан таржима қилинган.

Француз ёзувчиси Альбер Камю Нобель мукофотини 1957 йилда “Инсон виждони олдида турган муаммоларни адабиётда юксак руҳда ёритиб бергани учун” олган. Фалсафий-бадий эсселари учун замондошлари томонидан “Ғарб виждони” деб аталган Камю ҳаётининг сўнгги йилларида қарийб ҳеч нарса ёзмади. 1960 йилнинг 4 январь куни яқин дўсти Мишель Галлимар билан унинг машинасида Провансдан Парижга қайтаётганларида автоҳалокатга учраб, 47 ёшида вафот этди. Адиб портфелидаги нарсалар орасида охирига етказилмаган “Биринчи одам” қиссаси қўлёзмаси ва ишлатилмаган темир йўл чиптаси топилади. Камюнинг жасадини Франция жанубидаги Лурмарен шаҳарчаси қабристонида дафн этадилар.

“Барча замонавий ёзувчилар ичида унга энг ҳайратланарли адабий тақдир насиб қилган эди. Гарчи “ақллар ҳукмдори” деган таъриф уни қулдирган бўлса-да, у бутун авлоднинг жонли ойнаси бўлган. Чет элларда ўқувчилар уни илтифот билан қабул қилишарди. У бошқалар ҳали Гонкур мукофотини беҳуда орзу қилаётган бир вақтда, Нобель мукофотини қўлга киритди”, деб ёзади ёзувчи Андре Моруа.

Камюнинг “Вабо” ва “Бегона” асарлари Аҳмад Аъзам томонидан ўзбек тилига моҳирона таржима қилинган. “Ҳикматлар”, “Ён дафтарчалар” асарлари эса И.Бек томонидан ўгирилган. Мазкур китоблар юртимиз нашриётларида қайта-қайта босиб чиқарилмоқда.

Тўғри, бу адиблар Нобель мукофоти совриндори бўлмаган тақдирда улар асарларининг залвори камаймас, ҳозир ҳам мавқеи баланд бўларди. Кўриб турганингиздек, улар лауреат бўлганидан сўнг бундан рағбатланиб бор вақтини ижодга сарфлаш ўрнига шахсий ҳаётларини ҳам деярли ўзгартмаган. Аксинча янада одамлардан, шовқиндан ўзларини четга тортишга ҳаракат қилишган. Бу балки ижодкор ҳамиша дард билан, изтироб билангина тарихда қоладиган асарлар ярата олишининг исботидир? Чунки ёзувчи учун мукофотлар, ҳатто у Нобель бўлса ҳам, нисбий тушунча. Мукофотлардан ижодкорнинг шу вақтгача қилган меҳнатларини рағбатлантиришни кўзда тутса-да, аммо уларнинг кейинги фаолиятига ижобий таъсир кўрсатади, деб айтиш қийин.

Қайтмаганлар ҳақида қўшиқ

Диловар
НУРМУРАДОВА

Дадамнинг “Уруш бевалари” китоби нашр қилинганда мен ҳали туғилмаган ҳам эдим. Ойижонимдан бу китоб ёзилиш тарихи ҳақида сўрасам, ғамгин жилмайиб қўярди. Бир куни:

– Дадам бу китобни хуш-хурсандчилик билан ёзган, шекилли? Қачон сиздан унинг ёзилиш тарихини сўрасам жилмаясиз, холос, – дедим.

Ойижонимга бу гапим бошқача таъсир қилди, жаҳл билан жилмайди-да:

– Бу китоб хуш-хандонлик билан эмас, иқтисодимиз танг кунларда ёзилди. Дадангнинг туну кун бош кўтармай битган бу қўлёмаларини ёзув машинкасида кўчирганман. У замонлар даданг ҳеч жойда ишламас, сабаби тили туфайли туппа-тузук ишидан ҳайдалганди. Умуман, бу одамнинг иши ҳеч қачон юришмаган. Омадсиз. Бировга ёрдам бериш, яхшилик қилиш керак бўлса шер, аммо ўзининг фойдасига қолганда тап-тақир ер бўларди. Қанча вақтлардан бери биламан, ҳар доим ўзининг зарарига иш қилди. Гапирса ҳам ўзига душмандай сўз қилади. Шунақанги одам ҳам бўлар экан-да? Тавба!..

Даданг “Уруш бевалари” китобининг қалам ҳақини бировга яхшилик қиламан деб, ёмонлик қилиб қўйганлиги учун тўлаган эди. Ўша пулни илҳақ кутгандим. Болаларимга уст-бош, бешик оламан деб ўйлагандим. Уйда пиёз билан картошкадан бошқа ҳеч нарса йўқ эди. Ишлаб юрган пайтида Россиянинг картошкасидан икки халта олганди. Ўшалар кунимизга анча яраган.

Бу дунёда дадангга ўхшаган одамлар борми, менимча, бўлмаса керак. Агар бор бўлганда ул-бул жойдан шивири чиқиб қоларди.

Лекин бу одамни бағрикенглигига қойил қолиш керак. Одамнинг ҳам шунчалар бағрикенг бўладими? Мана шу уйимизда икки юзга яқин одам яшаб кетган. Яна уларнинг кўпчилиги уйимизда рўйхатда ҳам турган. Мен турмуш ўртоғиман. Бир куни мени уйимиздан рўйхатдан чиқариб, амакисининг боласини қўйибди. Ўша бола кўп йиллар мени ўрнимга рўйхатда туриб, шу ерда уйли-жойли бўлди. Хуллас, Тошкентдан одам бўлиб ортига қайтди.

Э-э-э, дадангнинг бунақанги ишлари кўп. Қайбирини айтмай...

Сўнг яна ҳикоясида давом этди:

Диловар НУРМУРАДОВА – 1990 йилда туғилган. Гулистон давлат университетининг ўзбек филологияси факультетини тамомлаган. Мақолалари республика матбуотида чоп этилган.

– Бирга яшаётганимизга қирқ йилдан ошди. Шу йиллар ичида қаерда ишлаган бўлмасин, албатта, ортидан эргашиб юрувчи уч-тўртта гумаштаси бўлган. Олган маошига ўшаларнинг қорнини тўйдириб юарди. Уларнинг айримлари ҳам ошини ерди, ҳам ортидан ғийбатини қилиб кетаверарди.

Бу одамга ўша ғийбатчи оғайнилари тўғрисида гапириб қолсанг:

– Қўявер, “Букрини гўр тузатади”. Мен яхшилик қилувчи букри бўлсам, улар ёмонлик қилувчи букрилар. Сенга қанчалар ёмонлик қилса, яхшилигининг қилиб кетавер. Қўкдаги қўриб турибди, – дерди бундай гап-сўзларга эътибор қилмай.

Дадангнинг ҳужжатли китоблари ҳаммаси жуда-жуда оғир меҳнат, йиллар мобайнида халқ орасидаги изланишлари ортидан юзага келган.

Мана шу “Уруш бевалари” китобини ёзаётганда Қўқондаги раҳбарлар дадангни қамаб ҳам қўйишган. У пайтларда ҳам бу киши ҳеч ерда ишламасди. Ишламаган одамни қаерда ҳурмат қилишган? Ҳеч жойда! Ўша қама-қамадан кейин “Туркистон” газетасига шартнома асосида ишга кирди ва ёзган мақолаларига қалам ҳақи олиб тирикчилигини ўтказди. Ул-бул вилоятларга борганда газетадагилар йўл пули бериб туришди. Ўша “Ўлма жоним” пул билан ҳам кун қўрганмиз.

У вақтлар дадангни олдига келиб:

– Отамиз ҳақида, онамиз ҳақида, ўзим ҳақимда китоб ёзиб беринг, – дейдиганлар кўп эди. Аммо бу киши: “Келиб-келиб шулар ҳақида китоб ёзаманми?” деб уларни ортига қайтариб юборарди. Асли улар “Уруш бевалари” китобидаги аёллардай бечора, аҳволи оғир, абгор, камбағал одамлар эмасди. Улар қорни тўқ, пули кўп одамлар эди. Дадангнинг ўртоқларининг барчаси туфлисининг таги тешиқ, асарларининг қаҳрамонлари эса етим-есир, ногирон, ғариб кексалар эди. “Ўхшатмасдан учратмас” деганларидай бир умр камбағалчиликдан боши чиқмай, камбағаллар билан ош-қатик бўлиб юрди. Бу юришидан ҳеч уялмасди.

“Уруш бевалари” китобининг қаҳрамонлари эрлари урушда ҳалок бўлиб, ўзлари қайта турмуш қилмаган аёллар. Ўшандай аёлларнинг уч юз нафардан зиёдини турли вилоятлардан, турли республикалардан излаб топган. Уларни топдим деганда, аёлларнинг ташвишлари, юмушларига аралашиб кетиб, асар ёзиш бир четда қолган вақтлари жуда кўп бўлган.

Қўқонга борса, асари қаҳрамони Тошхон онанинг набиралари онани ўз уйидан ҳайдаб чиқариб юбориб, қабристон ичидан бир қапа қилиб берган экан. Она ўша қапада яшаркан. Қўқонга шу кетишда даданг анча кун йўқ бўлиб кетди. Кейин билсак дадангни Қўқонни мелисалари қамаб қўйибди.

Дадам у кунлар хотирасини шундай ёзади: “Қўқон сафаримнинг хотимаси эди. Бу шахри азимда биринчи бор бўлганлигим учун олдин анча ҳайратландим. Сабаби, шаҳарнинг гавжумлиги, тонг-саҳарлаб чойхоналарнинг очилиши, “Келинг, ака”, деган мулойим муносабатлар... “Мана бу йўлдан борасиз”, дея йўл кўрсатган шаҳарликларда меҳмонга бир улуғ муҳаббатни кўрдим.

Мен тушган “Қўқон” меҳмонхонасининг чап биқинида социал таъминот идораси ҳам жойлашган. У ерда ҳам мени илиқ кутиб олишиб, узримни енгиллатиш учун самимий ёрдам қўлларини чўзишди.

Ўшанда 120382-делодан Ҳайдарова Хосият онанинг турмуш ўртоғи Ҳайдаров Умарнинг 1945 йил 20 февралда ҳалок бўлганлигини билганман. Ғалабага икки ярим ой қолганда... Қанчалик бахтга яқин, қўл чўзгудек масофа...”

Дадам билан турли республика ва давлатлардан танишмоқ истагида юрган нотаниш дўсти, ёронлари бор. Уларнинг барчаси дадам ижоди ва шахсини билишларини истаб мактублар ёзишади, қўнғироқлар қилишади. Ана шу сабаблар мени қўлимга қалам олиб, дадам ҳақида ёзишга ундаган.

Ойижонимнинг: “Даданг бу китобини иқтисодимиз танг бўлган кунларда ёзган”, деган гапида жон бор. Ўша пайтлари улар жуда-жуда камбағал яшашган. Уларни оғир аҳволда умргузаронлик қилганлигини яқин кунларда қўлингизга тегувчи “Нобель мукофотига номзод” романини ўқиш жараёнида ҳам ҳис қилиш мумкин. Бир кун дадамдан:

– “Уруш бевалари” китобингиз қаҳрамонлари тарихий шахсларми? – деб сўраганимда, шундай жавоб қилганди:

– Мен бу “Уруш бевалари”ни ёзмаган бўлардим. Ёзишга сабабчи бўлган аёл – Баҳор аммам. Аммамнинг эрлари Хўшмон тоғам урушга кетиб қайтмаган. Аммам эса ўша марҳум эрининг ёди билан бир умр яшади. Қайтиб турмуш қилмади. Ёлғиз ўғли Усмонни отасизлигини билдирмай тарбиялади. Ўқитди. Биринчилардан бўлиб Олий партия мактабини битирган ҳам Усмон тоғанг эди.

Болалигимизда бўлиб ўтган Наврўз байрамларида қишлоғимизнинг эркак-аёллари, ўғил-қизлари тўйга киядиган уст-бошларини кийишиб, турли хил егуликлар тайёрлашиб, қабр бошига чиқишарди. Ўшандай байрамда бизни уйдагилар ҳам Узук энамизни, отамизни, онамизни ортидан тизилишиб қабристонга йўл олишардик. Қабристонга чиққанлар ўзларининг вафот қилган қавм-қариндошлари қабрини супуриб-сидириб тозалашарди.

Қабристонда Баҳор аммам ва ўғли Усмондан ўзга ҳамма бўларди. Аммо улар бўлмасди.

Мен Баҳор аммамни жуда-жуда яхши кўрардим. Аммам ҳам. Қачон уйга келса, уйдаги туршакни, шафтолини, ёнғокни, хуллас сандиғида неки тансиқ мевалари бўлса уйга олиб келиб, онамга:

– Сафаргул, мана буларни Рашиджонга бер, – дерди.

Онамнинг:

– Амма, буларни ўзингизни кийнаб кўтариб келиб, нима қилардингиз – деган гапларига:

– Мен ўлсам орқамдан ким йиғлаб қолади. Рашиджоним ва Усмоним-да, – дерди хуш-хурсандчилик билан.

Баҳор аммамнинг Наврўз байрамида қабристонга чиқмаслиги сабабини кейин билдим. Аммам Хўшмон тоғамни Октоғдан урушга кузатган экан. Шу сабаб ҳар Наврўзда аммам ўғли Усмонга:

– Отангни қабри мана шу тоғ, – дея Хўшмон тоғам билан хайрлашган жойига боришар экан.

Бироз эсим кириб, тоққа борганимизда, аммам зиёрат қилган тош атрофидаги текис тошлардаги ёзувларни кўриб ҳайратга тушганман. Ҳар бир тошга тоғам Хўшмон севимли ёри Баҳор исмини ўйиб ёзган экан. Ана шу тошлардаги тоғам ва аммам хотираси “Уруш бевалари” китобимни дунёга келишига сабабчи бўлган.

Дадам китоби қаҳрамонларининг исмини жуда авайлаб, эъозлаб, эркалаб улар худди қаршисида тургандай ҳурмат билан бош эгиб, тортиниб айтади. Китобида у аёлларнинг сафи кўп. Дадамнинг хотираси анча суст. Аммо уларнинг ҳаммасини исмини ёддан билади. “Бу онахонларнинг исмини қандай эсда сақлаб қолгансиз?”, дея ҳайратланиб сўраганимда кўзлари кулиб:

– Уларнинг ҳаммаси онам-да, онам, оналарнинг исмини ёддан чиқариб бўладими, – дейди бир ғурур билан.

Абдурашид Нурмуродовнинг уруш мавзусидаги асарлари ҳақида кўплаб мақолалар, тақризлар чоп қилинган. Ўзбек адабиётига янгилик олиб кирган, урушга нисбатан мутлақо янгича қарашга эга мазкур асарларда уруш ортидаги қийинчиликлар ҳам таъкидланган, уруш кириб келган хонадондаги одамлар қалбига назар ташланган эди. Муаллифнинг “Уруш бевалари”, “Туташ қалблар” асарларининг қаҳрамонлари турли миллатга мансуб, турли давлатларда яшашган оналаримиздир. Бугунги кунларда у оналаримизнинг биронтаси тирик эмас. Ҳаммасини яратган Роббим ўз паноҳига олган.

Китобдаги асар қаҳрамонлари билан танишиб, Иккинчи жаҳон урушининг қонли панжаси минглаб километрлик узоқликдаги ерларда яшаётган одамларни ҳам ўз домига тортганини гувоҳи бўласиз ва урушнинг тузалмас дарди бедаво эканлигини чуқур англаб етасиз. Ҳа, ҳақиқатан бу жаҳаннам одамзот тарихида бўлмаган, ҳаёлларга келмаган уруш эди. Бунда саксон миллиондан зиёд одам ўлим билан юзма-юз келди ва ҳалок бўлди.

Ана шу жангларда ҳалок бўлган жангчиларнинг содиқ беваларининг фронтдаги аскарларни усти бут, қорни тўқ бўлиши учун тиним билмай меҳнат қилганлиги асарда шундай бир самимият билан ёзилганки, ўқиганингизда беихтиёр бу жаҳоний мусибатнинг улкан юки ана шу содиқ бевалар елкасига тушганлигини англаб етасиз.

Китобдаги “Душманимга ҳам раво кўрмайман” ҳикоясидаги Умри она у кунларни шундай хотирлайди: “Энди қор остидан ниш урган майсаларни қорнимизни алдаш учун юлиб-юлиб олиб жиғилдонимизга тикар эдик. Тутлар пишмасдан шохида тамом бўларди.

Олти ойлик чақалоғимни уйга ташлаб ишга кетаман. Баъзи кунлари иш бошида зах ерда тун қоронғисигача болаларимиз очиқ далада ётади. Бир кунни бригадиримизнинг:

– Ҳа, билдиларингми, ким келганлигини, тушликка ҳам чиқай демайсизлар, – деган хитобидан ҳангу манг бўлиб эгат орасида қаддимизни тиклаб, унга саволомуз қарадик. Шунда у: – Қани ортимдан, – дея орқасига бурилди.

Шийпонга келганимизда, тумандан келган ҳамширалар жилмайиб кутиб олишди. Бизлар нима гаплигига тушунмай бригадиримизнинг оғзига тикилиб турардик. Шунда у:

– Дўхтирларимизнинг ҳам, сизларнинг ҳам вақтларингизни олмайин. Улар урушда ярадор бўлган жангчиларимизга қон сўраб келишибди. Қон топшириш мажбуриймас, хоҳловчилар учун, – дея бошин эгиб биздан нари кетди. Шунда ҳеч ким кутмаган мўъжиза юз берди. Аёлларнинг ҳаммаси бир овоздан “топширамиз” дейишди. Бизларнинг хитобимиздан ҳамшираларнинг ҳам кўзларида қувонч ёшлари кўринди. Қон топширгандан кейин мени бошим бироз айлангандай бўлди. Лекин қувончим чексиз эди. Қоним худди Азимхўжа акамга керакдек туюлганди. Болам, аёллар фронтдагилар учун жонини беришга ҳам тайёр эдилар.

...1942 йилнинг кузи эди. Колхозимиз раиси Матқобилов Абдужалил идорага чақириб, кўлимга бир парча қоғоз тутқазиб, “Бардам бўл, синглим, эл бошига тушган экан-да”, деди. Нима воқеа юз берганини тушундим. Бутун аъзойим бўшашиб, беҳол деворга суяниб қолдим. Уйга қандай келдим, онамларга нима дедим, эслай олмайман. Фақат ҳаёлимда, “Онамга қора хатни кўрсатма”, деган ўй. Кўрсатмадим. Онам “Ўғлим тирик” деб бу олам билан хайрлашди. Иккалови у томонларда учрашган деб ҳаёл қиламан. Икки болам билан ҳайҳотдай ҳовлида қолиб кетдим. Бу ютаман деган ҳовлига даладан, ишдан ҳеч келгим келмасди. Тунлари тўрт девор шундай сиқардики, дод деб юборгим келарди. Кўз олдимдан Азимхўжа акамнинг сиймоси нари кетмасди. Ҳанузгача уни ҳалок бўлганлигига ишонгим келмайди. Гоҳ-гоҳида тушларимга кириб, эрталаб ёстигим кўзёшларимдан ҳўл бўлиб чиқади. У тушларимга ҳамон тирикдай киради. Уни фақат тушларимда кўриб яшаб келмоқдаман”.

Дадам 1988 йил нашр этилган “Уруш бевалари” китобини ёзиш учун нафақат вилоятларимиз, балки ўзга республикалар остоналарида ҳам бўлди. Дадамнинг “Ўша кафан билан уч-тўртгаси кўмилган” деган ҳикояси ҳам бор. Бу ҳикояни унга Қирғизистоннинг Аравон туманида яшовчи Саидамирхон Асланов айтиб берган:

“...Кеч куз эди. Бобомиз уйнинг томини очди. Биз болалар, том устидаги чириган янтоқларни бир жойга тўпладик. Бобомизнинг ўғлини урушга олиб кетган, ўзининг ёши етмишдан ошиб мункиллаб қолган чол эди. Томнинг устидан вассаларни олиб, кейин болорларини пастга туширишди. Беш нафар набираси кичкинагина, титилиб кетган гилам устида оч ётишарди. Ўрнидан туролмасди. Юзлари кирлигиданми атрофларида ғуж-ғуж пашша. Пашшани қўришга ҳам ҳоллари келмасди. Бизларни бироз қорнимиз тўқ бўлган шекилли, вассаларни кўтаришиб, бобога ёрдамлашардик.

Болорларни чоллар то тун қоронғисигача майдалаб, саржин қилишди. Ишлар тугагандан сўнг уйимизга қайтдик.

Эрталаб ўрнимиздан турганимизда саржин қилинган болорлар ҳам, вассаллар ҳам жойида йўқ эди. Фақат биз четга йиққан янтоқлар ғарами кўзга ташланади. Бобонинг набиралари Акмал, унинг укалари ҳам кўринмасди. Шунда бизлар ҳайрат ва қизиқиш билан вайрона кулбани айланиб ўтиб, ичкарига кирдик. Том шифтидан тушган тупроқлар тозаланган уйнинг бир бурчида кечаги титиғи чиқиб кетган гилам устида Акмал укалари билан ётарди. Ҳаммаси уйғоқ, аммо ўрнидан туролмасди.

Бобони сўраганимизда:

– Бозорга, – деди шивирлаб. Бизлар уларни олдида бироз ўйнаб, кейин кўчага чиқсак, қўлтиғида бир тугун билан қалтираганча бобо келяпти. У янаям қариб қолгандай, ҳассасига суяниб, секин-секин юрарди. Бизларни борлигимизни ҳам сезмагандай, кулбасига, набиралари олдига кириб кетди.

Орадан бир неча кун ўтиб, туни билан қалин қор ёғди.

Уйимизда кимдир:

– Бобони набиралари билан қор босиб қолибди, – деган совуқ хабар топиб келди. Оёғимизга киядиган нарса бўлмаганидан ташқарига чиқа олмаймиз. Онам, бувим бошига рўмолини ташлаб, кўчага отилди. Бобога, болаларига нима бўлганлигини бизлар тунда эшитдик. Ҳаммаси ўлган экан. Онам бизларни бағрига босиб:

– Акмал жўраларингдан айрилиб қолдинглар, – дея узоқ куюниб йиғлади. Укаларим ва мен ўлим нималигини тушунмасдик. Аммо, онамнинг йиғисидан нимадир содир бўлганлигини ҳис қилиб турардик...

Акмалнинг бобоси нечун уйини очиб, ёғочларини саржин қилиб сотганлигини эсимни таниганда билдим. Отини ҳам бозорда сотиб, ўрнига арпа олиб келган экан.

Ўшанда бир кило буғдой уни – бир юз ўттиз, макка уни юз сўм эди. Оналаримиз ўзлари емаса ҳам бизларга топган-тутганларини бериб, ётишимизга қараб йиғлашарди.

Пахта теримидан сўнг бироз яхши бўлиб қоларди. Чунки чигитни қовуриб ердик. Чигитни қовуриб еб, ичи қотиб ўлганлар ҳам бўлди. Ўлганларни кўмиш ҳам азоб эди. Бир воқеа кечагидай ёдимда. Қиш. Қишлоғимизда кетма-кет бир неча кекса, болалар очликдан касалланиб ўлди.

Марҳумларнинг бахтига биринчи қазо қилган бобо кўшни кишлоқлик бадавлатроқ одамнинг отаси эди. Марҳум кўмилгандан сўнг, бизнинг уйимиздан олти уй наридаги холанинг боласи ҳам ўлиб қолди. Болани ювишгандан сўнг, уни ўраб кўмишга кафанлик йўқ. Нима қилиш керак? Ҳамма ҳайрон. Шунда кишлоқнинг оқсоқоли: “Кеча фалончининг отаси ўлганди, ўшанинг кафанини олиш керак, янги эди”, дебди. Ҳамма бир-бирига қўрқув аралаш қарабди. Шунда оқсоқол ўзи ўрнидан туриб, ёнида ўзи тенги чолларни қабрга бошлаб бориб, гўрни очишибди, жасад устидаги кафанни олиб, болани ўраб кўмган экан... Эй, нимасини айтай, ўша кафан билан уч-тўрттаси кўмилган эди...”

Дадамнинг “Қайтмаганлар ҳақида қўшиқ” ҳикояси эса шундай жумлалар билан бошланади: “Яна ўн йилдан сўнг бу қўшиқни ким айта олади?”

– Қанақа қўшиқ?

– Қайтмаганлар ҳақида қўшиқ!

– Кимнинг қўшиғи? Шоир ким?

Оломон бу саволларга тинмай жавоб изларди... Баъзилар у қўшиқни палончи айтган дейишди, баъзилар эса бу қўшиқни пистончи айтган дейишди. Бир-бирларига саволлар бериб жумбоқни ечишга уринишди. Лекин маълум бўлдики, бу қўшиқни ҳали ҳеч ким айтамаган экан.

Шу вақт бехос бир қора либос кийган аёл қўйлагининг шамоли юзларга урилди. Беихтиёр одамлар нигоҳи аёлга қадалди. У саволомуз, безовта чехраларга бир-бир маҳзун назар ташлади, кейин худди бу кенгликда ўзидан бошқа ҳеч ким йўқдай бўшлиққа тикилди-да:

– Агар тирик бўлсам мен айтардим, – дея ортга чекинди. Уни ҳеч ким танимади. Сукунат, ўнлаб йилларга чўзилган сукунат. Орада аёл “Қайта вафот қилди...”

“...Қайтмаганлар ҳақида қўшиқ – шаҳид кетган боболар ноласи.

Оломон танимаган аёл – уларнинг содиқ бевалари эди”.

...1941 йилнинг ёзи. Фасл мавридсиз келгандай, одамлар ёз неъматларини ҳам унутишган. Рухлар чалажон. Тўй кутган қизлар юзи заъфарон. Келинлар нигоҳида хавотирли изтироб. Оналар кўксида лахта-лахта қон. Кўчалар, ҳовлилар, кучоқлар, кўрпалар совиб қолгандай...

Одамлар нигоҳида бир савол: “У ёқлардан хабар йўқми?” Елкасига сафар халтасини ортиш навбати мурти энди сабза урганларга келиб қолган. Уларнинг сони ҳам кундан-кунга камайиб борар, гавжум маҳаллалар ўғри тушган уйлардек хувиллаб қолган.

Юракларга тошдек чўкаётган “хайр-хўш” сўзи Муборак оналар хонадонига ҳам бош суқиб ўтди. Ўша кун, ўша лаҳза, ўша сўзларни она бугунгидай эслайди, йиғлайди: “Умаржон акам ишдан барвақт уйга қайтди. Қайнонамнинг: “Ҳа болам, бугун эртароқ қайтибсанми?”, деган саволини эшитмаганга олиб, қизим Матлуба билан нималарнидир гаплашган бўлди. Дастурхон устида ҳаммамизни кулдириб ўтирди. Дастурхон йиғиштириб олинганда мени имлаб чақирди. Унинг кўзларига нигоҳим тушганида, бир оғриқ юрагимга санчилди. Нимадир бўлган эди. Нимадир мени кутар эди. Кутган экан...

– Муборак, жоним, – деди у. – Бугун фронтга кетаман. Биласан, укаларим ҳаммаси фронтда. Оиламизнинг ҳам отаси, ҳам онаси сен бўлиб қолдинг. Онамни эҳтиёт қил. У сенга омонат. Унга осон эмас. Унга бизлардан ҳам қийин. Унинг суянган тоғи, бахти, қувончи бизлар эдик. Начора, қисмат. Ватан бошида оғир кун. Ана шу оғир кун бизларнинг чекимизга тушди. Сендан бир илтимосим, руҳан тушма, болаларимни эҳтиёт қил. Агар қайтсам, бундан бахтлироқ яшаймиз. Қайтмасам, мен учун ҳам сен яша, қизларимни, албатта, ўқит. Улар бировлар қўлига қараб қолмасин.

Мен эса йиғлардим. Бир оғиз сўз айтишга мадорим йўқ эди. Шунда улар деди:

– Нега йиғлаяпсан, йиғлама жоним! Бизлар бу қисқа ҳаётда оз бўлса ҳам бирга яшадик. Умримизни давом эттирувчи қизларимиз бор. Улар менинг овунчоғим, ҳаётим. Бахтли ўсишсин. Уларнинг бахти эса сенинг қўлингда. Гар қайтмасам, албатта, уларга отаси қандай одам бўлганлигини айтиб бер...

У мени бағрига босди. Мен эса фақат йиғлардим. Умаржон акам, “Қизларимни чақир”, деганда ҳушимга келдим. Болаларим симёғочдаги

қалдирғоч болаларидек остонада жовдираб туришарди. Отаси уларни бир-бир кучиб, пешонасидан ўпиб, бағрига босиб хайрлашди.

...1943 йилнинг қаҳратони. Одамлар уруш нималигини ярим жон бўлиб қайтишаётган жигарларидан билиб олишарди. Оёқ-кўли йўқ бўлса ҳам тириклигига шукур қилишарди. Улар қайтганлар эди. Қайтганлар ҳам, қайтмаганлар ҳам улар. Қайтмаганлар!

Соғинчлар, армонлар, орзулар тупроққа бош қўйишди. Бу тупроқ энг азиз, энг муқаддас тупроқдир. Бу юракларга айланган тупроқни оналар, болалар, акалар, сингиллар кўзларига суртишди. Сўнгги хатларни, сўнгги сўзларни юракларига тумор қилиб осишди. Марҳумлар тирик эди, улар юрак туморларига айланиб қолганди. Янги дунёга келган чақалоққа термилиб шаҳид бўлган эр йигит кўзларини кўришди.

“Бобосига ўхшайди, бобожонига”, дерди бувилар ориқ қўллари билан бешик устига эгилиб.

Ўша қаҳратонда Муборак она ҳам эридан “Қора хат” олди.

– Ҳар тун ёстиққа бош қўйганимда, кўз олдимда унинг сиймоси гавдаланади. Хаёлан у билан гаплашиб уйкуга кетаман. У худди боламга ўхшайди...

Боламга ўхшайди...

Юрагимнинг қат-қатидан бир нидо отилиб чиқади. Фарзандга айланиб қолган марҳум жангчилар. Онага айланиб қолган содиқ бевалар. Улар сиймосида кутиш заҳматининг ҳар йилидан қолган ажинлар шодаси! Она кўзларидан сирғалаётган томчиларга тикиламан.

Кўз олдим жимирлашиб, бўғзимга бир илиқлик келиб тикилади. Кичик жуссали, муқаддас онани бағримга босиб, тўйиб-тўйиб йиғлагим, “Сен онасан, сен онамизсан, сенларга шундай ҳайкал қўйишимиз керакки, бу ҳайкал ҳар биримизнинг юрагимизда мағрур қад кўтарсин”, дея ҳайқиргим келади.

– ...Қизим Мавжуда икки ойлик чақалоқ эди. Хувиллаб қолган ҳовлида тўрт қизим ва қайнонам қолган. Умаржон акамнинг укалари Сиддикжон, Мели, Ислонлардан ҳам бирин-кетин “Қора хат” келди. Биз она-бола худди зимистон қаърига чўкиб кетаётгандай эдик. Оз-моз бўлса ҳам мени иш овуларди. Онамни-чи?

Кўрганларимни эсласам, ҳамон титроқ босади. Ишдан келиб, болаларимни ухлатиб, онамга жой солишга уннадим. Ёчинишига ёрдамлашдим. Бехос нигоҳим онамнинг қўлларига тушди. Сесканиб кетдим. Кўзларимга ишонмай, қаттиқ юмиб очдим. Ҳақиқат эди. Онамнинг буткул аъзойи-бадани моматалоқ бўлиб қорайиб кетганди. Онам мени пайқаганлигимни билиб, устига тезда кўрпа тортди. Бир оғиз сўз айтолмай, болаларим ёнига қайтдим. Туни билан муштипар онам, Умаржон акам, қайниларимни, ўзимнинг бу аччиқ қисматимни ўйлаб йиғлаб чиқдим. Мен бахтсиз эдим. Ҳеч бўлмаса шу онам бахтига фарзандларининг бири тирик қолса бўлмасмиди...

Умаржон акам истаганидек болаларимни мактабга бердим. Беихтиёр унинг сўнгги сўзларини бот-бот такрорлардим. Баъзан ўзимча куйиниб, кўзларимдан ёш қуйилаётганини қизларимнинг ҳадиксираб қараб қолишларидан сезиб қолардим. Негадир унинг ҳалок бўлганлигига ишонгим келмасди. У тирикдек туюлаверарди...

У тирик эди... Уруш, урушдан кейин миллионлаб қалбларда “тирик” деган армон туғилди. Бу – армон. Уруш миллионлаб ёруғ қалбларни сўндирди. Улар оддий шам ёлқинидек сўнмади. Улар ёшлар юрагида жасорат, муҳаббат бўлиб қайта аланга олди. Ўша аланга ёлқинидан биз бахтли яшаяпмиз. Аланга тафти. Муборак оналар – боболаримиз муҳаббати. Бу муҳаббат авлодлардан авлодларга ўтиб бораверади.

“Ўша оғир йиллардан мен ҳам барча бахтсиз оналар каби болаларимни опичлаб чиқдим. Бу лаънати уруш қанча-қанча норасидаларни етим қолдирди.

Болаларимнинг: “Дадам қачон келади?” деган саволидан юрак-бағрим хун бўлиб кетарди. Улар эса дадаларининг қисматида бехабар эдилар.

Йиллар ўтди. Ота меҳрига тўймаган қизларим ҳам ўсиб-улғайди. Умаржон акамнинг орзулари рўёбга чиқди. Уларнинг ҳаммаси олий ўқув юртини тугатишди. Лекин 1957 йил пешонамга яна бир оғир жудолик битилган экан: олий ўқув юртини тамомлаб энди иш бошлаганда дўхтир қизим Матлуба тўсатдан вафот этди.

Бир солдат бевасининг болалари бугун турли жойларда ишлашмоқда.

Голиба, Сайёра, Мавжуда қизларим ва набираларим билан биргаман. Оила аъзоларим йиғилганда уйимизда тўй бўлиб кетади. Дастурхон атрофига ўтирганда ёдимга оилам сардори Умаржон акамнинг сўнгги сўзлари тушади. Болаларимга, набираларимга оталари, боболари ҳақида ҳикоя қилиб бераман. Берилиб тинглашади. Худди хонада унинг нафаси кезиб юргандай бўлади. Жигаргўшаларимга бир-бир боқаман. Уларнинг юзида, кўзида марҳум умр йўлдошимнинг сиймосини кўраман.

Ҳа, у ўлмаган ва ўлмайди ҳам. У менга, болаларимга, набираларимга айланиб қолган. Шу фарзандларим бахтига, дунёдаги жамики болалар бахтига уруш бўлмасин. Бахтиқаролик заҳмати, айрилиқ кулфатини оналар қайта кўрмасин.

Ўшанда бу айрилиқларга чидай олмай, бечора онаизорим аъзойи баданини юлаверган экан...

Фарзанд доғи ўз кучини кўрсатди. Онажоним ҳам фарзандлари ёнига кетди”.

Сирдарё вилоятининг Сайхунобод туманида яшаб ўтган Турсун Раҳимов дадамга ўз болалиги ўтган уруш йиллари ҳақида шундай ҳикоя қилган экан:

– Қиримларни кўчириб келибди, қиримлар, – деган хабар тарқалди кишлоқда. Биз болалар: “Қирими қандай одам экан?”, деган қизиқишда, бригадирнинг ортидан эргашамиз. Чунки бригадир хонадонларга уларни тарқатиб чиқаётган экан. Бизга қўшни бўлиб, Марям деган аёл тушди. Унинг Нурия деган қизи, Ибозор деган ўғли бор эди. Ўғли ўн ёш, қизи икки ёшда. Уларда ҳеч бир егулик бўлмаганлиги сабаб тилла буюмларини нонга алмаштириб юрди.

Марям холанинг болалари бу ерга келгунча, ўпкаларини совуққа олдирган экан. Кўп ўтмай икковиям ўлди.

Баҳор келди. Қорлар эриб, майсалар ниш ота бошлади. Марям хола болаларидан мерос қолган ботинкаларни маҳкам бағрига босиб, қабристон томонга ғамгин тикилиб ўтирарди. Агар бизларни кўриб қолса, имлаб ёнига чақирарди. “Энди сенлар мени болаларим”, дея қучоқлаб йиғларди. Аммо ҳар куни фарзандлари ботинкаларини бағрига босиб, ўша ерда ўтиришни қанда қилмасди. Аёл озиб-тўзиб кетди.

Бир куни эрталаб онамнинг йиғисидан чўчиб уйғондик.

– Вой, бечора-ей, вой бечора-ей. Марям ўлиб қолибди. Болаларининг ботинкаларини қучоқлаб, худди ухлагандай ётибди. Ҳа, буларни иссиқ жойидан қувиб, сарсон қилган пашистга минг лаънат, – деб йиғларди.

Отам ишчи баталёнидан қайтиб келган, минг тўққиз юз қирқ бешинчи йил эди. Куз ойлари чайла бошида турардик. Онам ишга кетган. Мен молни қўшиб қайтиб келсам, отам уйнинг орқасида йиқилиб ётарди. Қаюм, Ўлжабой амакиларга хабар бердим. Улар келишиб, уйга олиб кирди. Отам гапирмасди. Фақат бизларга тикилиб ётарди.

– Жин урган, – дейишди кексалар. Муллага, қушночга қаратдик. Тузалмади. Отам жон беришдан сал олдинроқ чашмадан сув олиб келишга кетдим. Шунда

отам менга тикилиб нималардир деб гапирмоқчи бўлди. Олдига бордим. Кўзларини юмиб, имлагандай бўлди. Бошига эгилганимда юзимдан ўпди. Кейин кўзини юмди, йиғлади. Мен эса шошиб-пишиб сувга жўнадим. Ортимдан қараб қолди. Сувдан қайтиб келсам уйга одамлар тўпланишган. Ҳамма йиғларди...

Кейин ҳам тунлари уйғониб кетиб, отам ётган жойга уйқусираб силжиб борардим. Ўзимга келганда онам мени бағрига босиб, йиғлаётган бўларди.

Отамнинг юзини уйғоқ вақтларим эслай олмайман. Аммо тушларимда унинг менга тикилиб турган кўзларини аниқ-тиниқ кўраман. Ҳатто, титроқ лаблари тафтини юзимда ҳис қиламан..."

Асар ниҳоятда содда тилда ёзилган. Икки одамнинг бир-бири билан қилган суҳбатига ўхшайди. Ана шу соддалик бағридаги воқеалар залворини кўтариб юриш шунчалар оғирки, уни ўқиб, елкангга ортилган сўзлар юкидан букчайиб қолганлигини сезмай қоласан.

Мени тенгдошларим, Иккинчи жаҳон уруши даҳшатларидан анчайин йироқ, ўша даврга бегона авлод вакиллари дир. Уларнинг айримлари ҳатто бу урушда қайси давлатлар бир-бирига қаршилик кўрсатишганидан ҳам беҳабарлар. Бу авлоднинг биз ўзбеклар ҳаётида ҳам мудҳиш из қолдирган тарихий ҳақиқатни билмай, кўрмай, саводи ғовлаб кетишига биринчи ўринда сиёсатчи раҳбарлар сабабчи.

Дадам узоқ йиллар телевиденияда ишлаганлар. У киши ўша даврларни шундай эслайдилар: "Иккинчи жаҳон уруши қатнашчиси, урушда бир неча орден ва медаллар билан мукофотланган, Ленинград қамали қатнашчиси бўлган бир бобонинг уйига 9 май ғалаба байрами муносабати билан суҳбат қилмоқ учун бордик. Бобо сўроқлаб борганимиздан жуда хурсанд бўлди. У кишига Ленинград қамали хотираларидан ҳикоя қилиб беришини илтимос қилдим. Рози бўлди. Кейин уст-бошларини алмаштириш учун хонасига кириб, бироздан кейин кўкрагига орден ва медаллари тақилган кастюмини кийиб чиқди. Шунда ҳаёлимга бу орден ва медаллар билан бобони телевизорга чиқариш мумкин эмаслигини эслаб:

– Бобо, узр. Ҳозир орден, медалларни тақиб чиқиш мумкин эмас, – дейишим билан бобони юзи ўзгарди. Менга душманидай нигоҳ ташлаб:

– Мен бу орден ва медалларни жанг майдонида қонимни тўкиб олганман. Кет бу ердан. Ҳе-е-е, сени телевизорингни ҳам, сиёсатингни ҳам, – деб ортига бурилди. Шунда беихтиёр:

– Нотўғри гапирганлигим учун кечиринг, бобо, – дея ортидан етиб олдим-да, қўлидан ушлаб, – Юринг, ана у ўрик остида суҳбатлашамиз, – деб ўрик остидаги курсига етаклаб келиб ўтқаздим. Кейин тасвирчига: – Камерани очиб қўй, – дея бобони суҳбатга тортдим. Ҳали бобо жаҳлидан тушмаган эди. Бир лаҳза жим қолди. Кейин: – ...Шаҳарда на ит, на мушук қолганди. Очликдан одамлар уларни еб битирганди. Мен рота командири эдим. Қўл остимдаги солдат ва офицерларнинг ҳам бериладиган бир бурда нонга қорни тўймай, силласи куриб борарди. Аммо икки нафар офицерим нимагадир ориқлаб кетмади. Уларнинг дадил юришидан шубҳаланиб, ўзим ишонган икки солдат ва сержантга кузатишни буюрдим. Ҳаёлимда улар қаердандир озиқ-овқат топиб олгандай эди. Кузатувчилар тун ярмида олдимга келишди. Кўзлари бежо. Уларнинг безовталиги менга ҳам ўтиб:

– Нима гап? – деб сўрадим. Шунда сержант: – Одамхўрлар экан. Ҳозир мана бу қаршимиздаги бино ичида одам гўштини пиширишмоқда, – деди. Бу гапдан кимдир бошимга гурзи билан ургандай бўлди. Мувозанатимни йўқотиб, деворга

суяндим. Кейин солдатлар ортидан эргашдим. Сезиб қолишган экан. Отишма бошланди. Отишдан ўзга чора қолмади. Ўлдирдик. Бу ишдан полк командири хабардор бўлди. Сержант, солдатларга сирни ошкор қилмасликни тайинладик ва бу шармандаликни ими-жимида изини ўчирдик.

Бобо менга қаради. Кўзлари қизариб кетганди.

– Бу мудҳиш воқеани қалбимга кўмгандим. Жаҳлим чиқиб сенга ўтладим. Қамалда бўлган барча ҳарбийлар Ленинград халқи олдида жон қарздорлар. Чунки шаҳарнинг кекса оталари, оналари ўзларини тириклай ўлимга маҳкум қилишиб:

– Ортимизда қолаётган тирикларни, шахримизни сенлар ҳимоя қилинглар, – дея бизларга сўнгги бир бурда нонини улашар эди. Бизлар эса уларнинг тирикларини сўйиб едик, – дея бобо йиғлаб юборди”.

Дадам Иккинчи жаҳон урушида ҳам қатнашгандай, уруш мавзусида жуда кўплаб воқеаларни билади. Аммо ҳар доим ҳам ҳикоя қилавермайди. Бир куни дастурхон устида чой ичиб ўтирганимизда, дадам бизларга қараб ўз-ўзидан:

– Менинг отам урушда разведкачи бўлган, – дея ҳикоясини бошлади: “У киши Константин Ракасовский кўмондонлик қилган II Белоруссия фронтида хизмат қилган. Икки маротаба яраланган. Учинчи маротабасида II гуруҳ ногирони бўлиб орқасига қайтган. Мен отамдан кўп ҳикоялар эшитганман. Ўзи ҳам бошидан ўтган воқеаларни, қизил муковали дафтари бўларди, ўшанга ёзиб юарди. Икки маротаба “Қизил юлдуз” ордени ва бир қанча жанговар медаллар билан мукофотланганди.

Йўлўтар деган гадоё топмас қишлоқдан урушга бориб, тўртинчи синф маълумоти билан лейтенант унвонини олиб, рота разведкасининг бошлиғи бўлиш ҳазилакам иш эмас.

Отам, ҳақиқатан, жасоратли одам эди. Қўрқмасди. Қўрқитмоқчи бўлганларни таъзирини бериб қўярди. Уруш ҳақида гапирганда рухланиб, худди жанг қилаётгандай аҳволда қўллари пистолет ушлагандай ҳолатга келар, худди ўлжасини кутиб турган йўлбарсдай ҳолатга тушарди. Аммо гапидан адашиб кетмасди. Бир немис кўмондонини қўлга тушганлигини уйга келган кўп одамлар ичида айтиб бериб, ҳаммани қўрқувга солиб кўйганди.

– Ит эмганнинг боласи бутун бошли кўшинини йўқотгандан, бизникилар ҳам кирилиб битгандан сўнг алмисокдан қолиб кетган шинелини судраб Ракасовский олдида келди.

Юз минглаб, миллионлаб бегуноҳ одамларнинг умрига зомин бўлган бундай палид кимсалар билан ҳеч қандай музокара олиб бормай отиб ташлаш керак эди. Аммо улар отишмади. Паулюс урушдан кейин ҳам узоқ йиллар ялло қилиб яшади.

Отам шу вақтгача бундай сиёсатимизга тескари гапни айтмаган эди. Ўтирганлар отамдан қўрқиб, бирин-сирин даврани ташлаб кетишди. Тўрда отам, пойгада мен қолдим. Шунда отам жаҳл билан:

– Чойдан қуй. Булар ҳатто пайтаваликка ҳам ярамайди, – деди. Кейин ҳам қариндош-уруғ уйимизда йиғилишиб туришди. Аммо отам уларга қайтиб уруш ҳақида бир сўз қилмади. Улкан фожианинг ҳеч кимга айта олмай ўзи билан олиб кетди. Шунинг учун ўша даврада ўтирган одамларга нисбатан менда бир умр меҳр уйғонмади. Ҳамон уларни кўргим ҳам, суҳбатлашгим ҳам келмайди. Улар ўзларининг қўрқоқликлари билан улкан фожиани қора ер қаърига отам билан бирга кўмиб юборишди.

Суҳбатдош қолмаганидан менга юзланиб:

– Фашистларнинг Худоси радио орқали чиқишларида “Менинг солдатларим рус ўрмонлари окопларида совукнинг захрини олувчи ғоз ёғи билан бурунларини

мойлаб кишни ўтказадилар”, дея солдатларига мурожаат қилиб турарди. Ҳа, ҳақиқатан, улар жуда тўқ, озиқ-овқат, кийим-кечакдан ҳам ғамлари йўқ эди. Гитлер айтган ғоз ёғи ҳам уларда бор эди.

Агар улардаги озиқ-овқат, кийим-кечак, ўқ отар қурооллар биз пиёда аскарларда бўлганда, уруш бунчалар чўзилиб кетмай, миллион-миллион жангчилар ҳам тирик қолган бўларди. Бу урушда халқимиз қирилиб кетди. Бир ўзбек халқи эмас, ҳамма халқлар қирилди. Сталинград жангида оддий аскар анқонинг уруғи бўлиб қолганди.

Фашистнинг кўмондони Паулюсга Ракассовский ташаббуси билан таслим бўлиши ҳақида ультиматум юборилганда, у ўзининг омонат жонини сақлаш учун таслим бўлмаслигини айтди, натижада ундан ҳам, биздан ҳам бир неча кун ичида 300 мингга яқин одам ҳалок бўлди. Уларнинг 90 фоизидан кўпи оддий аскарлар эди”.

Дадамнинг урушга оид китобларидаги воқеалар менга, менинг авлодимга даҳшатли тушдай туюлади. Бир кишни мол терисини қайнатиб еб, баҳорга етиб келган Навоий вилоятининг Нурота туманида яшаган Хақназар Шерназаровнинг ҳикоясини тингланг.

“Бир куни кечқурун онам тарашадай қотган терини уйга олиб кириб, иссиқ сувда ивитди. Тери эрталабгача юмшаб тоғорада ҳамирдай кўпчиб ётарди. Онамга билдирмай сариқ сувидан ялаб кўрдим, шўртаккина экан. Яна бир бор яламоқчи бўлгандим, онам кўриб, уришиб берди. Кейин онам терининг жунини қўли билан юла бошлади. Бизларни ҳам ёрдамга чақирди. Болаларча қизиқиш билан онамдан: “Терини нима қиламиз?” деб сўрадим. Онам эса бошини кўтармай: “Дастурхон қиламан, йиртилиб кетмайди”, деди. Тери ялтираб, тоза бўлганда, онам уни иссиқ сув тўлдирилган иккинчи тоғорага солиб, худди кир эзгилагандай қилиб эзгилаб ювди.

Кейин синглим ва менга:

– Сенлар ўтин териб келинглар, – деб уйдан чиқариб юборди. Ҳаво совуқ. Устимизда онам олачадан тикиб берган чакмон. Бошимизда эса чакмондан қилинган тумоқ.

Қишлоқ атрофи ҳатто ер остидаги янтоқ томирларидан ҳам тозаланган. Ўчоққа тутантириқ топиш учун Чолтош дашти томонларга бориш керак. Чунки у жойнинг шамол тегмайдиган жойларидан овпалак топиш мумкин. Уларни ҳам шамол олис-олисларга учуриб кетмаса.

Қишлоқдан икки чақиримлар узоқлашгандаги “Қуруқ сой”нинг жарида, шамол учуриб келган янтоқ ва овпалакка кўзимиз тушди. Юрак ютгандай қопимизга жойлаб, оптимизга қайтдик.

Ҳовлига кириб келганимизда, ўчоқ бошида онам тутунга кўмилиб қуймаланарди. Қопимиздаги ўтинни кўриб, хурсанд бўлиб кетди. Бир-икки дона овпалак ўчоқ остига кирганда пов этиб олов олди. Сариқ қайиш бўлиб қолган тараша ҳам чарсиллаб ёнмоққа тутинди. Кўп кунлардан бери онамнинг биринчи қозон қайнатиши эди. Бизлар оғзимиздан сўлагимиз оқиб, нима пишираётганлигини сўраганимизда:

– Пўстдумба, болаларим, пўстдумба. Бурноғи йили тузқоқ қилиб қўйгандим. Ёдимдан кўтарилиб кетибди, – деди.

Ака-сингил хурсанд бўлиб кетдик. Ёғли пўстдумбанинг таъмини оғизларда хис қилиб, тамшаниб ҳам қўярдик.

– Уйга кириб ўтиринглар, мен пишириб олиб қираман, – деди онам.

Терлаган баданлар совий бошлаганда, совуқсираб шошиб-пишиб сандал атрофидаги кўрпалар остига кирдик. Иссиқ сандал тафти оёқларимиздан ўтиб танимизга ёқимли ҳарорат олиб қира бошлади.

Пўстдумбанинг пишишини узоқ кутдик. Орада синглим ўчоқ бошига ҳам бориб келди. Пўстдумбани эшитиб, сандал устидаги жийдаларга қарагимиз

келмайди. Пўстдумба пишавермагач, тоқати-тоқ бўлган синглим сандал устидаги жийдани ея бошлади. Мен ҳам шундай қилдим. Қўлларимиз биринкетин сандал устида бориб-келиб жийдани тугатдик. Қорнимиз қовзангандай бўлди. Сандалнинг тафти уйқуни келтирди. Икковимиз икки томонда, бошимизни пўстакка қўйиб ухлаб қолибмиз.

Қуёш ботиб, уй ичига қоронғилик тушганда, онам бизларни уйғотди. Сандал устидаги лаганда буғи чиқиб турган овқат турарди.

– Олинглар, болаларим, тузқоқ бўлиб тураверганидан ёғи қочиб қолибдида, – деди онам пиширган овқатини биз томонга суриб.

Иссиқ пўстдумбалардан бирини олиб оғзимга солдим. Каттиқ, шўр эди. Бизлар уни чайнардик. Онамнинг эса овқатини макташдан оғзи тинмасди. Уни чайнайвериб жағларимиз, тишларимиз оғриб қолди. Бунни ютолмаслигимизни синглим ҳам, мен ҳам ҳис қилиб оғзимиздагини олиб дастурхоннинг бир четига қўйдик. Шунда онам уларни олиб товоқдаги, пўстдумбаларга қўшиб:

– Э-э-э, эсим қурсин, болаларим. Буларни чопқида чопиб, майдалаб пишириш керак эди, – дея ўрнидан туриб гўшт тўнгакни, чопқини олиб келиб уларни чопа бошлади.

Онам сукут билан “пўстдумба” чопар, юзидан кўзёшлари оқарди. Одамни сукут ила йиғлаши ёмон бўлар экан. Кейинги ҳаётимда онамнинг ўша ҳолати ҳар доим мен билан ёнма-ён юрди.

Уларни майдалаб қайнатганда ойдай пишди. Мен ҳам, синглим ҳам ҳар кунлик кечки таомга ўрганиб бордик. Онамнинг пўстдумбалари билан баҳорга етиб келдик.

Кейин билсак, онам бизларга “Пўстдумба” деб молхонамиздаги эски териларнинг ҳаммасини қайнатиб едирган экан!

Одам боласи ҳар қандай оғриқларга чидайди, бардоши етади. Аммо бир оғриқ бор. Бу – очликдан бир-бирига тикилиб, бирин-сирин бир-бирини ташлаб кетишдир. Самарқанд вилоятининг Пойариқ туманида яшаган Убайдулло бобо Жўраев уруш вақтида юртимизга кўчириб келтирилган жухуд оилаларидан бирининг ҳаёти ҳақида айтиб берган “Осмонни қарғалар тутиб кетганда” ҳикоясини ҳар қандай қаҳри каттиқ одам ҳам кўзда ёш билан ўқийди. Чунки бу фожиа даҳшатлардан даҳшатли, қўрқувлардан қўрқинчлидир. Уруш, уруш ортидагиларни ҳам қандай азобларга мубтало қилганлигини ўқиб фашизм балосига янада нафратингиз, янада ғазабингиз ортади. Орадан шунча йил ўтган бўлса-да, Убайдулло бобонинг ҳикоясидаги норасида гўдаклар ўлими ҳозир қаршимизда бўлгандай ҳолга тушасиз ва даҳшат билан қанор устида чайқалиб кетаётган ота, она, болалар бошини кўз олдимизга келтирамиз.

Убайдулло бобо Жўраев ўша кунларни шундай хотиралаган:

“Бошоқ терардик. Онам уларни ёрғичокда ун қилиб, ёнимиздаги уруш томонлардан кўчиб келган жухуд хонадон эгаларига ҳам ярим пиёладан улашарди. Ўшанинг қуввати билан бир кун юрардик.

Бизнинг қишлоққа кўчиб келганлар жухудлар эди.

Улар колхоз омборидаги тахта кунжарани ейишган экан, ҳаммаси оппоқ бўлиб, шишиб ўлди. Одам эти сассиқ бўларкан. Бутун қишлоқни қўланса ҳид қоплади. Уларнинг ўлиб қолганлигини ҳам қишлоқ аҳли бир ҳафтадан кейин, қачонки, улар ётган уйдан ҳид чиққанда билишди.

Жухудлар ўлган қишлоқ четидаги уйга биз болалар ҳам бордик. Яқинлашиб бўлмасди. Димоғинг ёрилгудек ачишарди.

Жасадлар қўлга илинмай қолган, шекилли, катталар кетмон, белкурак олиб келишди. Қанорнинг устига йиғиб солишди. Кўчага кўтариб чиқишганда, қанордан сув томчилаб турар, уч-тўртта катта-кичик қаллалар эса чайқалиб борарди. Одамлар уларнинг ҳаммасини бир жойга тўплаб кўмди. Ўшанда осмонни қарғалар тутиб кетди. Уларнинг қанотлари бошингга теккудек бўлиб учишарди.

Шўра, жағ-жағ деган ўтлар бўларди. Одамлар шўрани қайнатиб, бир қафт ун солиб аралаштирарди-да, қозонда қотиради.

Ҳозир ҳам ўша ўтга кўзим тушса, юлиб-юлиб егим келаверади...”

Китобда “Унинг қўллари теккан жойлар” деган ҳикоя ҳам бор. Бу ҳикояни Сурхондарё вилояти, Шеробод туманида яшаган Қаюм бобо Қурбонов айтиб берган.

“1943 йилнинг май ойлари эди. Отам Свердловскдан: “Болам, мендан ҳаммаларингга салом! Соғман. Ҳадемай бу оғир кунлар ҳам ўтиб кетади. Шунинг учун жамоа ва уй ишларига, онангга ёрдамлаш. Насиб этса, биз ҳам бориб қоламиз”, деб хатлар ёзарди...”

Пахта ўтоғига одам етишмасди. Шу сабаб онам укам Холиқ ва синглим Норбибиларни кўтариб пахта ўтоғига кетди. Овулда уч ёшли синглим Хурбиби билан кишлоқнинг кўй-қўзиларни боқишга қолдим. Чўпон уларни Кўрбулоқ яйловига ҳайдаб боришни тайинлади. Шунда синглимни ўтовга қамаб, йўлга тушдим. Қайтиб келсам, синглим ўтов ичида ўзини билмасдан ётибди. Ранги кўкариб кетганди. Уни бағримга босиб ташқарига чиқдим. Овулда йигирмага яқин ўтов бор. Ҳар бирининг эшигига бирма-бир бош суқиб чиқдим, биронта инсон зоти кўринмади. Ҳамма пахта ўтоғига кетган. Энг сўнгги ўтовга кирганимда, хайрият Мисқол момо ва Махтум бобо бор экан. Улар синглимни кўлимдан олишиб, оғзини ҳидлаб кўришди-да:

– Керосин ичибди, қатиқ олиб кел, – деди.

Мисқол момо кўйлақларига суруниб, жавраб, йиғлаб қатиқ олиб келди. Синглимнинг оғзини очишиб, қатиқ куйишди. Бироздан кейин у кўзларини очди. Мени таниди. Кичкина бармоқлари билан юзимни ушлаб-ушлаб кўрди. Кейин кўзини юмиб, қайтиб очмади...

Момо йиғлади. Мен ҳеч нарсасига тушунмадим. “Ухлаб қолди”, деб ўйладим. Махтум бобо менга:

– Болам, кўчани айланиб кел, – деди.

Кўчага чиқдим. Кўп ўтмай қайтиб келдим. Синглимни кўрпага ўраб кўйишибди. Момо билан бобо йиғларди. Юрагим ниманидир сезгандай бўлди.

– Ҳа, оти ўчсин гирмонни! Илоё, мохов бўлиб ўлсин! Сенларни бахтингга шуям бормиди, – дея иккалови йиғлайверишди. Ҳеч гапга тушунмай синглимни олдига интилдим.

– Майли, болам, кўриб қол, – деб момо унинг юзини очди. Олдинлари ўлган одамни кўрмагандим. Синглим ухлагандай ётарди. “Ухлаб ётибди”, деб ўйладим. Шунда момо:

– Болажоним, синглингдан ажралиб қолдинг, – деди.

Ишонмадим. Кичкина болалар ўлмайди, деб юрардим.

Юзига кўлимни олиб бордим, юзи совуқ эди. Йиғлаб юбордим. Кейин ўтовдан отилиб чиқиб, онамнинг олдига югурдим. Қўлларим эса музлаб бораётгандай эди...

Ёшим олтмишдан ошди. Кўп ўлимларни кўрдим, маъракаларда бўлдим. Марҳумларнинг юзига тикилганимда, синглим Хурбиби кўз олдимга келаверади. Юзимни сўнгги бор силаган қўлларини кўравераман. Юзимга унинг қўллари теккан жойлари учиб-учиб тушаверади...”

Яна онамдан сўрайман:

– Дадам “Болаликка отилган ўқ” китобини ҳам камбағал пайтларингизда ёзганми?

– Даданг бу китобини ёзган дамлари, темир йўлда вагондан кўмир туширарди. Уч-тўрт ойдан кейин темир йўл раҳбарлари у кишини кўмир туширадиган одамларнинг ўн нафарига бошлиқ қилиб қўйди.

Даданг ҳеч қачон ўзининг ҳақи учун талашиб-тортишган одам эмас. Берганини олиб, ишини қилиб кетаверган. Шунинг учун даданг вокзалдагиларга ҳам маъқул келган. Бирга ишлаётган оғайнилари ҳам ўзига ўхшаган одамлар эди. “Ўхшатмасдан учратмас” деб шу жўраларини айтса бўлади.

Даданг ёзувчи, оғайниларининг икки нафари олим. Бири доцент, бири профессор. Қолганлари ҳам олий маълумотли одамлар. Буларнинг ҳаммасини умумий бошлиғи академик Рамазон бобо эди. Ўша одам буларнинг раҳнамоси ҳисобланарди.

Дадангни “Нобель мукофотиға номзод” китобининг қаҳрамонлари ҳам ўша мардикор дўстлари эди. Ҳозир уларнинг ҳаммаси эл орасида ҳурматли, иззатли одамлар.

Онамнинг гапларидан дадам ёзган “Нобель мукофотиға номзод” романининг қаҳрамонларининг кимлигини билиб олганман. Аммо, “Болаликка отилган ўқ” китобининг ёзилиш тарихи ҳақида ҳеч қандай маълумотга эга бўлмаганлигим учун онамдан:

– “Болаликка отилган ўқ” китобини вокзалдаги оғир ишидан ортиб қандай ёзган? – деб сўрайман. Шунда онам бир лаҳза сукут сақлади. Кейин йиғлаб юборди. Ноўрин савол бердим, деган ўйда гуноҳкордай бошимни эгиб ўтиравердим.

Бироз вақт ўтиб онам:

– Бир куни уйимизга дадангнинг мардикор ўртоқлари Рамазон бобо бошчилигида келди. Уларни кўриб шошиб қолдим. Рамазон бобо фариштадай одам экан. Ўша пайтлари даданг икковимиз бир хонали уйда ижарада яшардик. Уйимиз ичида мени сепимга келган шкафимиздан бошқа ҳеч нарса йўқ эди. Кўрпаларни тўшаб, жой ҳозирладим. Меҳмон келишидан огоҳлантирмагани учун дадангдан хафа ҳам бўлдим. Рамазон бобо тўрга чиқиб дуо қилди. Жуда абгор бўлган эканмиз-да. Ўртага қўядиган хонтахта ҳам йўқ. Бунини сезган Рамазон бобо:

– Қизим, дастурхон олиб келинг, – деди. Жоним кириб, дастурхон олиб келдим. Шунда бобо: – Бугунги оғир кунлар тезда ўтади. Чунки одамларимиз озодликни қандай улуғ бахт эканлигини англаб қолишди. Ана шуни англаб етгунга қадар, кўп оилалар бузилиб, фарзандлар бир томонда, оталар, оналар бир томонда қолиб кетишган. Оила учун бу оғир жудолик. Мана, қаршингизда ўтирганларнинг барчаси ана шу айрилиқни бошидан кечирган одамлар. Фақат сиз ва турмуш ўртоғингиз бу кунларни ўткинчи эканлигини англаган ҳолда аҳил-иноқ яшаб келмоқдасиз. Бу аҳил-иноқликда катта ҳикмат бор. Бу ҳикматнинг савоблари сизгадир, қизим. Чунки сиз бу оиланинг вафо, садоқат ипларини узмай сақлаб қолган фариштасиз. Сизга барчамиз таъзим қиламиз, – деб ўрнидан туриб кетди. Бобо ортидан қолганлар ҳам. Улар менга қараб кўллари кўксида, бошларини эгиб таъзим қилишди. Ҳаяжондан кўзимга ёш қуйилди. Ҳеч ўзимни тўхтатолмайман. Даданг мени уларнинг олдидан олиб чиқиб кетмаганда, йиғлайверардим, йиғлайверардим, – дея онам яна йиғлай бошлади.

Меҳмонларнинг ўзлари ул-бул олиб келишган экан, ўзлари дастурхон тузади, ўзлари овқат қилишди. Кетишлари олдидан Рамазон бобо мени чақириб:

– Қизим, Абдурашидни Иккинчи жаҳон уруши йиллари уруш ортида яшаган одамларимиз, болаларимиз ҳаётига бағишлаб асар ёзаётганлигини кеча эшитдик. Нега бу улуғ ишдан беҳабармиз, дея уни қойиб ҳам олдим. Бундай китобнинг қаҳрамонлари тарихий шахслар. Китоб ёзиш учун уларнинг уйига бориш лозим. Уйларига бориш учун чўнтакда пул бўлиши керак. Абдурашид савоб ишга бел боғлаган. Шу вақтгача бизлар битта-яримта ҳикоя, очерк, мақолаларни ўқиган бўлмасак, бу мавзуда пичокқа илинадиган асар йўқ.

Айрим касалликлар одамлар орасида яшин тезлигида ёйилиб, минг, миллионлаб одамларни ҳалок бўлишига сабабчи бўлган. Иккинчи жаҳон уруши ҳам халқни домига тортган юқумли касаллик эди. Бу урушда миллион-миллион одамлар ҳалок бўлган. Уруш ортида ҳам шундай фалокат юз берди. Одамларимиз оч, яланғоч бўлса-да, урушдан келтирилган норасида гўдакларни бағрига олди. Уларни ўзлари емай, едирди. Уст-бошини бут қилди. Халқимизнинг меҳрибонлиги билан минг-минглаб болалар омон қилишди. Ўзимизни болаларимиз-чи?.. Абдурашиднинг китоби ана шу ҳақда, – дея бироз сукут сақлагач, қўшимча қилди: – Биз, жамоамиз билан маслаҳатлашиб, ёзувчимизга минг сўм пул ажратдик. Бу маблағ билан у икки ой давомида одамларимиз орасида юриб, уларнинг ўша кунлар билан боғлиқ хотираларини ёзиб олишдан иборат бўлади. Унинг ўрнига ҳам жамоа ишлаб туради, – дея менга пул берди. Кейин дадангга ижодий парвоз, менга сабр-бардош тилаб хайрлашди. Даданг ўша пул билан китобини ёзган эди.

Ҳар қандай урушларда ва ўзга қайғули кунларда халқ қийналган, халқ ҳалок бўлган. Америкалик машҳур ёзувчи Эрнест Хемингуэй ўзининг “Алвидо, қурол” романига 1948 йилда ёзган сўзбошисида асл ҳақиқатни ошкор қилиб шундай деганди: “Бу китобнинг муаллифи онгли суратда шу фикрга келдики, урушларда жанг қилаётган одамлар энг ажойиб одамлардир. Фронтнинг қизғин қисмларига кириб борганинг сайин бундай ажойиб кишиларга кўпроқ дуч кела бошлайсан. Лекин урушни бошлаганлар, унинг оловига яна олов ташлаб турганлар иқтисодий рақобатдан, фойда ундиришдан бошқа нарсани ўйламайдиган тўнғизлардир. Мен урушда бойлик орттирганлар, уруш оловини ёққанлар урушнинг биринчи кунларидаёқ мамлакат фуқароларининг мухтор вакиллари томонидан отиб ташланмоғи зарур деб ҳисоблайман”.

Халқаро Нобель мукофоти совриндори, йигирманчи асрнинг буюк ёзувчиси Эрнест Хемингуэй ҳақ сўзни айтган эди. Чунки ҳар қандай урушда бойлик орттирувчи каламушлар бўлган. Иккинчи жаҳон урушида юртимиз халқининг қандай яшагани, меҳнат қилганлиги, уларни очарчилик балоларидан омон қолганлари, урушда жанг қилаётган жангчиларни озиқ-овқат, кийим-кечак билан таъминлаш учун қилган оғир меҳнатлари, урушдан бизга сафарбар қилинган ярадорлар, жанг бўлаётган шаҳар ва қишлоқлардан олиб чиқилиб юртимизга келтирилган оналар, болалар, боболар, йирик саноат шаҳарларидан олиб келинган завод, фабрикаларда самолёт, танк, снарядлар ишлаб чиқарган ишчилар ҳаёти ҳақида ёзилган тарихий, ҳужжатли, бадиий асарлар йўқ ҳисоби. Биз бугунда ҳужжатлар ҳисобига тарихий, бадиий асарлар яратмоқдамиз. Тирик тарихлар эса бизни аллақачон ташлаб кетишди. Уларнинг ҳаёти орқали юртимиздаги уруш орти тарихини, адабиётини яратганимизда, бу асарлар ватанимизда яшаётган барча миллат вакилларининг шажараси бўлиб қоларди. Аммо биз шажара яратолмадик. Натижада, ортимизда улкан ҳаётсиз бўшлиқ пайдо

бўлди. Бу бўшлиқни энди ҳеч бир асар, ҳужжат билан тўлдиролмаймиз.

Абдурашид Нурмуродовнинг “Уруш бевалари”, “Туташ қалблар”, “Тазарру”, “Болаликка отилган ўқ” асарлари эса ортдаги уммонсиз қолган саҳро кумининг бир заррасидир, холос.

Ушбу асарлар атрофида кўп фикрлар, ўйлар йиғилиб қолган. Бу ўй, фикрлар алоҳида мавзу. Бугунги бизнинг вазифамиз ёзувчини дунёнинг турли мамлакатларидан унинг ҳаёти, ижодини қизиқиб сўровчи китобхонларга таништирмоқдан иборатдир. Чунки дадамнинг ишини мен ҳам, уйимиздаги бошқалар ҳам, умуман ҳеч ким қилмаган бўларди. Аммо дадам бошлаган ишини охирига етказган. Дадамга қойил қолиш керак.

Бугунги кунларда АҚШ Конгресси, WorldCat бутун жаҳон кутубхонасини дадам китобларини ҳурмат билан ўзларининг кадрдонларидай қабул қилишида ҳам катта ҳикмат бор. Чунки улар бу китобларни ўқиб, дадамнинг қандай ижодкор эканлигини англаб етганлар, деб ўйлайман.

Дадамнинг ижоди ҳақида истеъдодли журналист Бахтиёр Муҳаммадиев шундай ёзади: “Ижодкор асарларининг аксариятида инсоният учун чексиз қулфат ва адоқсиз уқубатлар келтирган урушларнинг мудҳишлиги, уларда бевосита ёки билвосита иштирок этган кишиларнинг хотира-изтироблари акс этгандир.

Муаллиф бунда асосан инсоният бошидан кечирган иккита уруш (биринчиси Иккинчи жаҳон уриши, иккинчиси Афғон уруши) мавзусини қаламга олган. Биринчи йўналишдаги асарларида адиб урушнинг аянчли оқибатларини Марказий Осиёдан фронтга кетиб ортга қайтмаган жангчиларнинг бевалари тилидан ҳикоя қилинган эсдаликлар орқали кўрсатса, иккинчи йўналишдаги асарларида шарафсиз Афғон уруши жароҳатларини унда иштирок этган кишилар билан ўзаро қилинган суҳбатлар асносида очиб беради. Сиз уларни ўқир экансиз, дунёга ҳур ва озод яшаш, фароғатли кунлар бағрида дориломон умргузаронлик қилиш учун келган инсонларнинг урушлар туфайли барбод бўлган даҳшатли ҳаёти манзараларига гувоҳ бўласиз.

1988 йилдан бошлаб нашр этила бошланган ушбу китоблар ҳалқимиз орасида тарқалиши баробарида, республикмиздаги барча китоб дўконлари ва интернет магазинларда сотилаётган асарлар сирасига киради. Бундан ташқари, ушбу китоблар дунёга машҳур “Amazon”, “Google” каби йирик сайтлар орқали хорижлик китобхонларнинг ҳам маънавий мулкига айланиб бормоқда.

Бугунда Абдурашид Нурмуродовнинг саккизта китоби АҚШ давлати Конгресси кутубхоналарида, WorldCat бутунжаҳон кутубхонасининг қирқта шаҳобчаларида ўн тўртта китоби ўқиб ўрганилмоқда”.

Ҳақиқатдан ҳам, дадамнинг китоблари АҚШнинг Калифорния, Кембриж, Гарвард, Массачусетс, Колумбия, Корнелл, Миннесота, Вашингтон, Чикаго, Миссури каби ўнлаб университетларида, Россия, Канада, Германия, Англия каби давлатлари университетларида ҳам ўқиб, ўрганилмоқда.

Ўз асарларининг дунёда бундай кенг тарқалаётганидан хайратланган адиб шундай дейди:

“Америка Конгресси кутубхоналари, WorldCat бутунжаҳон кутубхонасини бир ўзбек ёзувчисига қилаётган ғамхўрлиги ва ҳурматига қандай сўз билан жавоб беришни билмайман. Мен ҳамма китобларимда юртимиз одамларининг урушлар даврида кечган оғир ҳаётлари ва бугуни ҳақида ёздим. Уларнинг ўтмишдаги фожиаларини кўзда ёш билан тасвирладим, қувончли кунларидан шодландим. Ўзга юрт халқлари зиёлиларини китобларимни кутубхоналарида ўқиши учун беминнат хизматлар қилаётганлигини қандай баҳоламоқ керак. Бу ишлар – бебаҳо ишлар. Бундай эзгу ишни, у қандай миллатга, динга мансуб бўлишидан қатъий назар, ўзга давлат одамлари тарихини, адабиётини

жонидан ортиқ яхши кўрадиган одамларгина қилишини англаб етдим. Мен уларга самимий сўзларимни айтишдан, меҳр-муҳаббатимни ошкор қилишдан чарчамайман. Раҳматим, ташаккурим сизларга бўлсин, буюк давлатнинг буюк фарзандлари” .

Ўрни келганда шуни ҳам айтиб ўтиш жоизки, айрим ижодкорлар чет элликлар эътиборини қозонишга ўз давлати, халқи юзига қора чаплаб эришмоқчи бўладилар. Лекин адиб ижоди бундан мустаснодир. У юртини буюк муҳаббат билан севишини, халқини жонидан ортиқ кўришини ҳар бир асарида баралла ошкор қилиб келади. Унинг ижоди самимиятга, истеъдоди яхшиликка қаратилган. Муаллиф асарларида ҳаёт ҳақиқати бор бўйича тасвирланади. Бошқача айтадиган бўлсак, урушлар туфайли ўз халқи бошига тушган кўргиликни умуминсоний оғриқ сифатида ўқувчиларига тақдим этади. Зеро, Абдурашид Нурмуродов асарларининг дунёдаги машҳур кутубхоналар пештахталаридан, АҚШдек буюк давлат Конгресси кутубхоналаридан жой олганлигининг сири ҳам шунда бўлса, ажабмас.

Абдурашид Нурмуродовнинг асарлари ҳақида дунёнинг йирик олимлари, ҳарбийлари, давлат арбоблари ҳам ўз китобларида фикр ва мулоҳазаларини билдирган мақолаларини чоп қилганлар.

Масалан, Россия ҳарбий фанлар академиясининг президенти, армия генерали, ҳарбий ва тарих фанлари доктори Махмут Гареев ўзининг “Моя последняя война” китобида Абдурашид Нурмуродовнинг уруш мавзусидаги асарларига алоҳида тўхталиб ўтган бўлса, Халқаро Нобель мукофоти совриндори, германиялик иқтисодчи олим Фридрих Хайек ёзувчининг “Қонли йўргаклар” асари ҳақида ёзган мақоласини ўзининг “Уроки войны. Финансисты, которые изменили мир” китобига алоҳида боб қилиб киритган. Бундан ташқари яна кўплаб хорижлик ижодкорлар Абдурашид Нурмуродов асарларини таҳлил ва эътироф этганлар.

Дадам ижоди ҳақида юртимизнинг машҳур олим ва ижодкорлари ҳам ўзига хос мақолалар, эсселар ёзишган. Улардан академик Бўрибой Аҳмедов, академик Ҳайдар Пўлатов, академик Фарҳод Турсунов, академик Нарзулла Жўраев, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Неъмат Аминов, Ўзбекистон халқ шоири Барот Бойқобилов, филология фанлари докторлари Акрам Каттабеков, Қозокбой Йўлдошев, Насимхон Раҳмонов, Шомирза Турдимов, Бокижон Тўхлиев, жамоат арбоблари Азиз Тўраев, Ўткир Раҳмат, тарих фанлари доктори Ҳамид Зиёев, шоир Маъруф Жалил каби ўнлаб илм аҳли ва ижодкорларнинг билдирган фикрлари алоҳида аҳамиятга эга. Масалан, Неъмат Аминов “Қон сачраган армонлар” мақоласида ўқувчининг қалбини ларзага келтирувчи фикрларини шундай баён қилади: “Бу китобни дастлаб ўтган кўкламда ўқиган, анча кунлар таъсирланиб юрган эдим. Ҳатто бир нарсалар ёзмоқчи ҳам бўлувдим. Иш кўпайиб, таассуротларимни муаллифга айтиш билан чегараландим, холос. Бугун яна шу китобни варақладим. Варақладим эмас, гўё қон шимдирилган бир чойшабни қайта бошимга тортгандек бўлдим. Наҳотки, туш кўраяпман... Бармоқларим чилп-чилп қон, кийимларимга, юзларимга қон сачрагандек. Нукул энтикаман, димоғимда аччиқ, таҳир тутун ҳиди, жизғанақ бўлиб қовурилган гўшт иси... туйқусдан жанггоҳда жони қоврилиб, кўзларида умид чўғи сўнган, бесаранжомлик қопқонида ожиз типирчилаётган ижиз қоп-қора, жингалак сочлари қонга беланган ўсмирни кўраман... Юрагим қонга, зардобга тўлади. “Ё, Аллох, бу гўдакнинг гуноҳи нима? Унинг ҳам яшашга ҳақи бор эди-ку... Ялмоғиз уруш – бу қон, бу бевақт узилган жон, бу – ажал, бу – ўлим, бу – йўқлик. Кимга керак бу йўқлик?..” дея пичирлайман. Бурунларим ачишиб беихтиёр қаттиқ аксираман, кўлимдаги китоб гиламга учиб тушади. Ичдан “Ҳаққас рост!” дейману дарҳол китобни ердан кўтариб, авайлаб, силаб қўяман.

Чунки бу китоб шаҳидлар ҳақида, қўлидан, оёғидан, кўзидан ажралган ногирон фарзандлар ҳақида, севгилисидан, нашъу намосидан, армони-ю наслидан бир умрга жудо бўлган ўғлонлар ҳақида уларнинг доғида куйиб, шамдек сўниб бораётган ота-оналар ҳақида, ниҳоят уларни шу ҳолга гирифтор қилган беёқа (ушлай десак), беном (сўкай десак), бенишон (нишонлар киндиккача. Кимга керак?) жиноятчи кимсалар ҳақидадир”.

Яна шундай йирик олимларимиздан бири сиёсатшунослик фанлари доктори, академик Нарзулла Жўраев ўз мақоласида Абдурашид Нурмуродов ижоди ҳақида шундай самимий фикрларни билдирган: “Умуман Абдурашид асарларини ўқир эканман уни руҳият мусаввири, кайфият ва ҳолатлар тасвирчиси сифатида кўраман. Минг афсуски бундай ёзувчилар бизда кам. Аниқроғи йўқ. Жуда катта баҳо бердинг деманглар-у аслида унинг ижодини Достоевский ёки Толстойга ўхшатаман. Кечинмалар, руҳий курашлар, қалб изтироблари, ҳаёт ва ўлим ўртасидаги талваса унинг асарларида ўта жонли тасвирланган. Ана шунинг ўзи Абдурашидни улуғ даҳоларга тенглаштирганимга асос бўлади”.

Бир суҳбатимизда дадам шундай дегандилар: “Ёзувчи, ижодкор деган сўзларни бандаси кашф қилган. Асл ёзувчилар Худонинг котиб ва котибалари. Керилиб юрадиганларига кўкдан келмайди. Улар ўйлаб, фикрлаб ёзади. Улар оддий бандаларнинг ёзувчи, шоирларидир. Уларни ёзувчиси билан тўқувчисининг орасида фарқи йўқ.

Яратган Эгамнинг айтганларига котиблик қилган одам қандай қилиб бировнинг мулкини ўзиники қилиб олиши мумкин. Асл ҳақиқатни билган одамларнинг боши ҳам бўлади. Ён-атрофидагиларга ижодкорман деб айтишга ҳам уялади. Ана шу боши ҳам, уялганлар олдида сиз ҳам бошингизни ҳам қилиб турмоғингиз керак. Чунки уларнинг ҳам авлиёлиги бор”.

Шундай экан, тарихий-хужжатли асарларини ёзишда ҳар қанча машаққатлар чекканига қарамай, халқига, одамлар, башариятга урушнинг, қирғиннинг инсоният учун қай даражада мудҳиш бало эканлигини бор ҳақиқати билан айта олган ва бу орқали барчамизни огоҳликка чақириб, тинчлик қадрига етиш ҳаммамиз, ҳар биримизнинг олий вазифамиз эканлигини таъкидлаган ёзувчи Абдурашид Нурмуродовнинг асарларини ўқиш, ўқиш, таҳлил этиш, шубҳасиз, уруш жаҳаннамидан “Қайтмаганлар ҳақида кўшиқ”ни юракдан қайта ва қайта қуйламоқ кабидир.

Шоирлик аслида қисмат баёни

Гулбаҳор
ЖУМАЕВА

Дўстимга

Қўлим калта, енгим узун,
узун қўлим бўл, дўстим,
Борса келмас йўлдан юрсам,
келар йўлим бўл, дўстим.
Кўзларимнинг шабнамлари,
ёмғирларга айланса,
Кел, кифтингга бошим қўяй,
кифти хўлим бўл, дўстим.
Узун қўлим, келар йўлим,
кифти хўлим бўл, дўстим.

Хиёнатнинг бодасини
бол деб симирганимда,
Юрагимни ич-ичидан,
ўзим кемирганимда,
ошкор этмай борки дардим,
ютиб, симирганимда,
Ҳақдан ҳақни сўрагучи,
бийрон тилим бўл, дўстим.
Бийрон тилим, борар йўлим,
кифти хўлим бўл, дўстим.

Мен менимни тополмасам,
Ҳамма мендан кетсалар,
Ҳижрон отлиғ аждарҳолар,
ямламайин ютсалар,

Гулбаҳор ЖУМАЕВА – 1961 йилда тузилган. Низомий номли Тошкент педагогика институтини (ҳозирги ТДПУ) тамомлаган. "Яшил изтироб", "Сиёҳранг оҳанг", "Рухим овози" каби шеърий тўпламлари нашр этилган.

Сўроқлаб тур, кимларгадир
бўлмайин-да дардисар.
Сўнгги куним осон кетай,
сен ёнимда бўл, дўстим.
Узун қўлим, кетар йўлим,
кифти ҳўлим бўл, дўстим.

Куз ва шеър

Сентябрь. Куз, айрилиқ фасли,
Ширин азоб берган хайр, баҳорим!
Мендан рози бўлгин саратонгинам,
Сенда кечди қанча кувонч, озорим.

Тунларни унутдим, ойга жовдираб,
Соғинч йўлагида ёқавайронман.
Негадир, биттаям шеър ёзолмайман,
Бежонман, бежонман, бежонман!

Яна кўзим тушди анов дарахтга,
Унга ярашибди либоси сарғиш.
Сирлашгим келяпти хазонлар билан,
Тўкилсанг, тўкилда, эй гўзал ташвиш.

Соғинч измидаман, унга асирман
Шеър эслатар токи эканим тирик.
Кўнглим у соҳилда, мен бу соҳилдаман,
Куз, сен шеър-ла яса бизларга қўприк!

Мехр

Акасини кўтариб урди,
“Ёнбош”, “Чала”, ҳаммаси бўлди.
Ғалабадан масрур эмасди,
Сўнг, йиғлади ўпкаси тўлди.

Ёнбошлади, ўйлади кейин:
“Чала дунё ёшлади кўзим,
Акам кадри бўлди бир тийин,
Қай сўз билан оқлайин ўзим”.

Ака чўкди ука ёнига,
Унга деди эгганча бўйин:
“Арзимаиди кўзёшинга, тий,
Ҳей, йиғлама, бу ўйин, ўйин”.

Мехр билан қучоғин керди,
Ака атай йиқилиб берди,
Бу қурашда ким ғолиб дерсиз,
Ғолиб фақат бир мехр эрди.

Ошиғи олчими шу кузнинг

Тоғ. Арча. Баландлик. Шаббода,
Рухимга уйқашиб куй тўқир.
Туршакка айланган ўрикни,
Тўқ-тўқлаб, озорлаб куш чўқир.

Ошиғи олчими шу кузнинг,
Тезроқ кет, деб ёзни ниқталар.
Умр йўл. Йўқотар ким, кимни
Манзилим – сўроқ, кўп нуқталар...

Ҳолимга сўроқчи ҳой ҳилол,
Қара, айланияпман, тупроққа.
Олтмиш биринчи ёз, бир қара,
Ўхшамаяпманми, сўроққа?

Шамолнинг зўридан қилт этмас,
Хув арча, чангидан ариган.
Йиғлоқи хотирам куйдириб,
Саратон мен билан қариган.

Куз, мени бошқача одам қил,
Ана, кўриняпти ёруғ йўл.
Тоғ. Арча. Баландлик. Шаббода,
Яшадинг керак деб чўзар қўл.

Ошиғи олчими, шу кузнинг...

Соғинч

Тонг – севилган қизнинг ой юзи,
Кундуз – ғилдираги бузуқ арава.
Тун – тириклик учун олган садакам,
Оқшом, уфқ – хаёлу соғинчим изи.

Осмон – томошабин, юлдуз – сўроқчи.
Ҳақдан тиланганим битта ёмғирсўз.
Йиғиларим – фарёд, ҳайратим – олов,
Қандоқ ёнганимга кўз тикарлар, кўз.

Титроқларимга ҳам гўзаллик насиб,
Орият домини синдиrolмайман.
Во ажаб, кўнглимга ўзим зўр рақиб,
Кўнглимни ўзимга кўндиrolмайман.

Сўз – нодир илтифот, мен сенга зорман,
Шоирлик аслида қисмат баёни.
Илҳақ кўнгилига, барисидан кеч,
Шеърга сиғдириб бер, Қашқадарёмни!

Эртага сентябрь

Тупрокдан ўч олар гунг шамол,
Дераза кўзи нам негадир.
Япроқнинг юзига бир уриб,
Ерга туширяпти сентябрь.

Кўнглимдан ўч олар шеърсизлик,
Бир уюм тупрокқа барибир.
Ўзимни еганим етмасми,
Бунча чимчилайсан, сентябрь?

Дийдорлар ўч олар умримдан,
Соғинчнинг мазаси шўр, тахир.
Боламни соғиндим, илтимос,
Шеър билан овунтир, сентябрь.

Соғинч

Соғинч сизиб чиқар қара, кўзимдан,
Мусофиргинангни кечир, қишлоғим.
Совиб бораяпман сенсиз ўзимдан,
Ўвчиллаб қолдинга, чорбоғим, боғим.

Кўнглим энди очиқ қолган дарвоза,
Болалик изларим ярадай гардли.
Фақат тушларимда борганим учун
Қишлоғим соғинма, мендайин "мардни".

Ҳасадчи тун

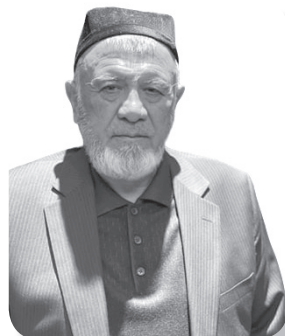
Ҳасадчи тун, қорайсанг қорай,
Ҳай чигиртка, кўргин тушимни.
Тентак шамол увлама, овун,
Қара, ойнинг судралишини.

Яланг руҳим юлдузни кийсин,
Маҳрамликка яраб тургин тун.
Синиғимни яшир, дераза,
Биласан-ку, бўлдим чилпарчин.

Кўнглим овлоқ хиёбонида,
Бир бетоқат излари ботиқ.
Тун, оқариб кетибди рангинг,
Мени шеърга қўйдингми сотиб...
Ҳасадчи тун...

От ҳақида эртаклар

Ҳикоялар

**Суюндик Мустафо
НУРОТОЙ**

*Қайдан билсин от қадрин,
От минмаган эркаклар!?*
Муҳаммад Юсуф

Инсонга жонивордан от билан итчалик яқин бўлгани ҳам, дўстлик қилгани ҳам йўқ дейишади. Гурунгларда ўтмиш нуронийлардан бунини мисолини кўп эшитдик. Улар қўшмай айтар, кўзларини юммай, сўзларини борлаб-борлаб, нима айтса чин айтар эдилар. Бир гурунгда айтганидан бошқа даврада тоймай, чатмай-қўшмай гоҳ ўзидан ўтганини, гоҳ ёнидаги шериги гапига гувоҳлигини ўрол қилиб, кесиб-кесиб, борлаб айтар эдилар. У боваларни аксари кетдиёв. Ҳозирда ҳаёти ҳам сизга айтарларимизни оқизмай-томизмай айтиб берган ҳам Қодир чавандоз, юзинчи зина билан юзлашаётир.

Шу бовани уйида ит тутганини билмадик, аммо эс билганимиздан то ҳозир яккамиҳида от кишнайдими. Саҳару хуфтонда уйдан аввал йил ўн икки ой от айвонида чироқ ёнади. Чавандозни отга меҳри тушган. Тушганда ҳам баланд тушган.

Қодир чавандоз Оқтову Қоратов чабараларидан тортиб, Зарафишон бўйи эллари-ю Қизилқумнинг тўшигача кўп таниган ва ҳавас қилган чавандоз бўлиб етишиди. Эл-улусдаги унвони полвон бўлди. Ишқибозлардан сийловларнинг барини кўрди...

Ҳар замондан бир замон, деганларича бор экан. Ҳозиргилар айтарларимизни эртақ дейди. Деса дер, уларни иши... Ана шундай. Отдан эшитса, ё айтса ошиб-тошиб кетар гурунглари кўпини эшитганман. Анчасини саришталлаб ёздим ҳам, газета-жўрналларда ўқиганингиз бордир. Ҳали бир китоблик эшитганларим, ёзар гапларим бор. Шулардан бир ишнгилани сизга илдиним.

Суюндик Мустафо НУРОТОЙ – 1950 йилда туғилган. Низомий номли Тошкент давлат педагогика институтини (ҳозирги ТДПУ) тамомлаган. “Нур ато этилган Нурота”, “Қўҳна Нур фарзандлари”, “Нурийлар ёғдуси”, “Қосим шайх Азизон”, “Ғаройибот”, “Ҳасад ва Ҳавас”, “Саййид Хонхожа Нақиб” каби бадиий-маърифий асарлар муаллифи

ДЎНАН

Ўтган асрнинг 70-йилларида йилқи-ю чавандоз, кўпкари-ю солимга кимбирларча кўз тийди. Йўк, аслида қатағонга учради. От ўйинининг ҳаммасига тақиқ қўйилди. “Ўрта асрдан қолган саркит”, дея қораланиб, узоқ-узоқ мажлисларда узун-узоқ қарорлар қабул қилинди...

Шундан кейин от деганига қиргин бошланди. Не бир номдор, улоқчи тулпорлар гўштга топширилди...

Авазсойнинг Оқтепа қишлоғида Султон бобо деган бир дангал, жўмард отбоз ўтган. Кексайганида Дўнан лақабли жийрон отга кўнгил қўйиб, сирдошу йўлдош бўлган. Ўзи емаганини шу отга едирган. Сал оширилиб гапирилса, сир айтар сирдоши бўлган. Гўштга олиш навбати шу отга келиб, “катталар” сомон ташишга чамбарак қилинган машинани нақд дарвозасига тираб, “Отни ортасан!” деб туриб олишганида мен ҳам иттифоқо шу ерда эдим.

Султон бобо у деди кўнишмади, бу деди кулоқ солишмади. Ҳар қанча айтган сўзига пинак бузишмади, аксини қилиб, “Бир отга шунчами, оқсоқол одамсиз!” деган аврашларга ўтишгач, алами олти бўлиб, “катталар”нинг ичидан нону туз бўлган бирини четроқ тортиб, бир муддат пичирлаб гаплашди. Сўнг бирдан қўлини силтаб, тошиб кетди ва зардаланиб:

– Э, барингди!.. Бўлмаса бўлувсиз бўлсин! – деди-да ҳов нарида зинкайиб турган отни синиқ товушда хуштак билан чақирди. От ёллари селкиллаб, эркаланиб, кўз очиб-юмгунча етиб келди-да, бошини эгасининг елкасига қўйиб, бир-бир нафас олиб турди.

“Катталар” нўқтасидан олмоқчи бўлди, ушлатмади. Ҳайдамоқчи бўлди, пешлатмади... Икки кўзи эгада. Султон бобо энди бўшашган эди. Ҳеч нарса билмагандай отга ширин ишора қилиб, деди:

– Чик!

От машинага бир ҳамлада чопиб чиқишга чиқди-да, зум ўнғарилиб Султон эгадан сакра ишорасини кутар эди. Буни пайқаганлар дарҳол гажаванинг оғзини беркиттирди. От ҳам Султон бобо ҳам айрилиқ ишорасини сезишиб, тинчлари кетганди.

Султон бобо оғир жуссали эди. Суяниб турган учқат ҳассасига ўмганини ташлаб, шимининг чўнтагидан нимадир оларман бўлди. Гавдасини ўнғаролмай қалқиб кетганида қўлидан бир бўлак оқ қанд ерга тушди. Уни кафти билан пайпаслаб топди-да, отга қараб тамоғига нимадир тикилгандай, маҳзунгина:

– Дўнан! – деди.

Икки кўзини эгасидан узмай турган от, бир сакрашда чамбаракдан ошиб тушди. Султон бобо отни кучоқлади, от Султон бобога суйкалди... Пича туришгач, Султон бобо кўзёши оқиб тушаётган лаби билан куй чалди... От аввалида дикир-дикир ўйнади, сўнг шашти пасайиб, кўзи ёшга тўлди. Султон бобо лабини хуштак қилиб чала-чала йиғлади, от ўйнай-ўйнай йиғлади...

Инсон билан от видолашувини ҳеч ким ҳам кўтаролмадиёв. Кўзига ёш келган-келмагани ажратар ҳолида эмасдим, ўзим ҳам беихтиёр қўшилиб йиғлардим.

Аммо “катталар”дан шафқат бўлмади... Шу зайл Дўнан гўштга кетди.

УРУШ БОЛАЛАРИ

Биз ёш бола. Қирқ бешинчи йиллар... Ғалла авж, от авж. Ўн икки, ўн уч ёшли ўсмирмиз. Тенги-тўшимиз билан ёз – олти ой эгардан тушмай хирмон янчамиз. На тиним бор, на кўним. Йигитларнинг сараси фронтда. Иш ҳам, ташвишлар ҳам бизлар каби ўсмиру хотин-халажга қолган. Бошга тушганини кўз кўради деганларидек, толишга ҳам, чарчашга ҳам ҳақимиз йўқ даврлар. От устига миниб ёлини бир силасак, ё бир лўкиллашиб суғориб келсак, чиройимиз ҳам чарчоғимиз ҳам тарқаб кетарди. Одамлар ҳам, отлар ҳам зўр эди. Қўшда ҳам от, хирмонда ҳам от. Беминнат жонивор – кишлоқ учун бебаҳо неъмат.

Хуллас, бир куни чарчагандан-чарчадик. Отлар чўзилиб, хўпчилар (хирмон янчувчилар) тим тик бўлди. Хирмон бегимиз Сафарбой бобо ишораси билан тўхтаб, отларни чорга (буғдой саралангандан кейин қоладиган қолдиқ) қўйдик. Улар лабларини узун чўзиб, сувлиғини шиқиллатиб, емишга тармашди. Мен хирмонга бошимни қўйиб, чалқанча ётганча отларни кузатиб турибман...

Бир вақт денг, отлар бирин-кетин бошини силтаб кўтариб, қиблага бурилишди. Оғзидагини ҳам чайнамай, не вақт донг қотиб туришди. Хушёр тортдим. Савол сўрагандай бўлиб, хирмон бегига қарадим:

– Бобо, нима бўлди?

– Ўтаканг ёрилмасин, биров келаётгандир-да.

– Қани?

– Ҳанову чўп товоқни ол-да, тескари қўйиб, қулоқ тут. Келаётганни қулоғинг “кўрсатади”.

Ишониб-ишонмай айтганини қилдим. Воқеан, узоқдан чопиб келаётган туёқ товуши равон эшитилди. Кўп ҳам ўтмай бир қора кўринди. Танидик. Қаям мол дўхтир. Қўлига эшиб ўраган белбоғини боши узра озод айлантириб овози борича жар солиб келаёттир:

– Уруш тугади, оғайинлар, уруш тугади! Суюнчингни қўйнингдан ол, уруш охир бўлди, оғайинлар! Уруш тугади, оғайин! Урееееее... Уруш тугади!

Дув ўрнимиздан турдик. Ҳамма қотиб қолган. Хурсандчилик ҳам қизиқ бўлар экан. Сафарбой бобо шилқ-шилқ йиғлайди. Кўзидан оқиб соқолига тушаётган дув-дув ёшларни артмайди ҳам. Отлар бизга тикилади. Биз шодон қийқирамиз:

– Ур-ре, уруш тугади!

Кунига адашмайман, 1945 йилнинг ўнинчи майи куни, гашти пешин эди.

ТЎРИҚ ВА УЧ БЎРИ

Авазсойда овозаси кетган Тарлонкўк наслидан бир Тўриқ от ўтди. Таърифида тенги йўқ, минсанг минги йўқ. Бу жониворда сен билан мен гапирадиган биргина тил йўқ. Бошқа ҳамма хислат бор эди.

Шу от Тўриқ номи билан бу Нурота, бу Қизилқум, дарёнинг у бетию, бу бетида довруғ солди. Гўрўғлининг Ғирқўк отидан, Алпомишнинг Бойчиборидан ўзса ўздики, кам бўлмади. Менман деган йигитлар эгарига бир ўтириб, даврага бир киришни қанчадан-қанча орзу қилмади дейсиз. Бу жониворнинг чини билан дови бор эди, дови...

Биз отбоқар. Шу Тўриқ уюрнинг “беги”. Кўнглимиз тинч. Уч-тўрт кун, ҳафта ўтиб байталларни бир кўздан ўтказиб келамиз. Сабаби, бу чоборада Тўриқнинг зарбини емаган айғиру бўри йўқ.

Бир куни денг бошлиғимиз Ўроқбой ака билан тонг-саҳар узун-калта бўлиб Расулбердидан йўлга чиқдик. Азон алаговгум белдаги яйловга етганимизда, отларимиз пишқириб тўхтади. Бундан сергакландик. Бу бир нохушлик белгиси эди.

Шундай экан. Уюр нотинч, байталлар тойларини тўшига олиб, ларсиллаб зир айланади. Қалтирайди. Ҳай-ҳай қилдик, наф йўқ. Сал кун йиртишгач, уярдаги катта-кичик жами от оғзидаги кўпикни, танасидан томчилаб турган терни кўриб, пайқадики, кечаси билан отлар тин олмай, галаси билан тўп бўлиб, у кирдан, бу кирга югуриб чиққан.

Уярда “Бек” – Тўриқ йўқ. Олазарақ бўлиб овоз бердик. Бир пайт денг гулдиракдай-гулдираган овози уч-тўрт кир наридан ҳайқириб келди. От қўйиб борсак, уч бўрини худди кучукдай олдиға солиб зириллатиб кувиб юрибди. Намозшом отларга бўри дориган экан. Лекин Тўриқ уярдан на бир отни, на бир тойни берибди, бўриларға. Ўроқбой ака отдан сакраб тушиб, Тўриқнинг бўйнига осилди. Кучоқлаб, пешонаси, юз-кўзидан ўпди...

“УЧАР ОТ”

Қадимнинг гурунгида ясамалик бўлмасди. Мардум деганингиз ғийбату олди-қочдиларға қўшилмас, чавандозу отнинг зўри тилдан тушмасди. Орият кучли эди, катталарнинг сўзларини ёшлар ютиниб-ютиниб тингланарди. Энди у суҳбатлар йўқ, самарилик Холмурод муаллим айтмоқчи, “От минганлар ер бўлди, эшакбозлар зўр бўлди”.

Шу Тўриқ денгимиз еярда ҳам пеш эди, кучда ҳам. Отбоқарлар кўрик пайтлари уюрни ҳайдаб келиш учун сўзсиз унинг эгарига қўнишарди. Минг бир хислати бор эди. Агар зарб билан кишнаса, э йўқ, бе йўқ отми, байталми, тойми олдиға тушиб худди шамолдай шовлаб эниб келарди, деган сўзларни Мавлон акамиздан кўп эшитганман. Ҳа, рост. Бир учини биз ҳам кўрганмиз.

Минглар шоҳид катта бир воқеани айтай. Оғайни, отни қаноти борлигини яна бир исботини тўплаган халойиқ ҳақрост шоҳиди бўлди. Ҳайратға тушмаган қолмади. Кўпнинг ақли шошди.

Авазсойнинг қибла ошувида бир белдан сўнг Сармиш деган сой бор. Ўша пайтда у ерда халқ кўп, бир жийин кўпкари бўлди. От қайнаб чиқди. Тўриқда Мавлон акамиз, зўр чавандоз. Солимнинг зўрини ҳам, мақтовнинг борини ҳам Тўриқ билан Мавлон акамиз олди.

Баландки қишлоқ Ажиримда Қувондиқ Эргаш дегич чавандоз бўғич эди. Ҳар елкасида бир йигит ўтирарди. Мана шу одам юраги тошиб Мавлон чавандозга тик келиб, бир сўз айтади:

– Мавлон ака, шу отнинг узангисига менинг ҳам оёғим бир тегсин!

– Қувондиқ, мени бахил билма, сабилнинг жилови шах.

– Ака, мен ҳам от кўрганман.

– Оббо, кел, йигитнинг сўзи сингунча, шайтоннинг бели синсин. Ма, ол, омадингни берсин.

Қувондиқ Эргаш отнинг айили-ю пуштанини қайта тортиб, жугану сувлигини ростлаб, белини маҳкам боғлаб, кўпдан фотиҳа олиб, давраға от солди. Шу кетишда бир хув билан тўдани тенг иккиға ёриб, улоқ олиб кетаётган отға тенглашди. Бир зарб билан чавандоздан улоқни тортиб олади. Бўлди ҳайқирик, бўлди ҳайқирик...

От денг тошдими ёки қайнаб турганиданми Қувондиқ Эргашни улоқ билан тикка бир катта тепага олиб чиқиб кетди. Чавандоз икки оёғини узангига озод тираб, жони борица жиловни тортди. От эзувига тушган темир сувлиқ зарбидан терсига бурилди. Лекин шиддати пасаймай худди қуюндай пастга энгашди. Тўғри денг, сойдан келган селдай томошабинлар турган айвонга яқинлашди. Эл шошади. Айвон қия жойдан қилинган. Орқаси ер билан тенг, олди беш-олти метрлар чамаси баланд. Супасидан паси нотекис. Гир атрофи тўла одам. Усти ҳам, ичи ҳам ғич-ғич. Ишонинг, ишонманг Тўриқ мана шу айвондан учиб ўтди. Гапим маҳоват эмас, қанотини кўрмаган бўлсак ҳам, учиб ўтди. Ё кароматингдан, яна омон-эсон ерга тушиб, ҳеч нарса кўрмагандай чопиб кетди. Неча бирлар ҳай-ҳайлаб, неча бирларни ақли шошиб, ҳамма ҳангуманг қолди. На ўзи, на чавандоз, на томошабин шикастланди денг. Отни бир амаллаб тўхтатгач, Мавлон ака жиловдан олди. Битта-яримта оқсоқолнинг сўзи билан от кўпнинг кўзидан сал нарига етакланди...

Кўплар Тўриқда қанот бор деса ишонар эди. Кечагидай эсимда, шу кўпкарида урилган қарсақдан қўллар қабарди, бировлар ҳаппойлаб гаровга ер ўлчади: отнинг сакраган масофаси айвонгача уч-тўрт метр, айвон уч-тўрт метр, айвондан бериси тўрт-беш метр чамаланиб, айримлар бу воқеа бўлган-бўлмаганлигига ўша жойнинг ўзида ишониб-ишонмай турибди.

Ўша пайтларда туманда отчилик бўйича чечен миллатига мансуб Саржин бобо деган бош зоотехниги бўлган. Жуда билимдон бўлган. Шу одам кўпчилик олдида, Нурота кўпкари майдонида мана шундай деган эди:

– Оғайнилар, бундай от ҳам, бундай зот ҳам бир битган. Мен билган теvarак-атрофда бундан ўзгаси йўқ. Шу отнинг наслу насаби бўлган отлар деярли фронтга олинди. Авазсой отларида хислат бор. Буни билиб қўйинглар...

Ҳа, Тарлонқўкнинг авлоди Тўриқни насли худди Бойчибардай, худди Гирқўкдай кўпкари беллашувларда бел бўлди, фронтда ўт кечиб, қон ютди. Буни билган билди, билмаган оғзига келганини айтиб юрди.

Бу қадим дунё, оғайин, қай бирини айтай. Бу Тўриқ деганимиз билан авлодлари бир келиб, бир кетди. Насл қолмади.

**Даврон
УЛУҒМУРОДОВ**

Кун ботишдаги уй

Ҳикоя

*Қизларжон аммам
хотирасига бағишлайман.*

Университетнинг ҳовлисига қатор терилган эълонтахталардаги рўйхатга қараб, фамилиямни ўқишга кирганлар ичидан топдимۇ оёғимни қўлимга олганча автовокзалга югурдим. Бу хабарни уйдагиларга, айниқса аммамга тезроқ етказишим керак, ҳа тезроқ.

...Тошкент-Чирокчи йўналишидаги автобусдан тушиб катта йўл ёқасидаги қишлоқ оралаб ўтган йўлдан кетаяпман. Бизнинг қишлоқ – Айритомгача ҳали анчагина йўл босишим керак. Автобусдан тушган жойдан Шўрқудук қишлоғини оралаб, ўтган-қайтган машиналарга эътибор бермай уйгача пою-пиёда боришга аҳд қилдим. Сабаби бу қишлоқнинг чанг йўлларида, қирларида, ариқларида болалигимнинг бир бўлаги қолган. Бор-йўғи уч йилигина ўтган бўлса-да болалигим фақат мана шу ерда кечган воқеликлардангина иборатдек туюлади менга. Мана бу қирларда болалар билан чиллик ўйнардик, йўл ёқалаб оққан, икки томонига қатор қилиб қайрағоч экилган ариқда чўмилардик. Болалигим шундайгина кўз олдимда. Ана, иштончан бўлиб олиб, толнинг эгилган шохларига осилиб сувга калла ташлаяпмиз. Ана, энг катта қирнинг тепасига чиқиб чиллик ўйнапмиз, намозшом пайти бўлганига қарамасдан чилликка кизиқиб уйга кетишни ҳам эсдан чиқариб қўярдик. Бир куни қизиқ бўлганди. Шом вақти. Болалар тугул катталар ҳам яқинидан ўтишга чўчийдиган, қачонлардир эгаси кўчиб кетаётганда томини очиб кетиб, фақат тўрт деворларигина қолган одамлар орасида “ажинатом” номини олган эски чолдевор уйнинг яқинидаги ўша қирда одадгаидек чиллик ўйнаётгандик. Бир пайт ўша ажинатомдан бир неча қуррача – эшак болалари чиқиб биз томон диконглаб чопиб кела бошлади. Биз қишлоқ болалари қуррани кўрмаганмиз-ми, кўрганмиз, албатта, лекин булар уч-тўртта – бири қизил, бири сариқ, яна бири яшил рангда эди. Сиз шунақа рангдор эшак боласини учратганмисиз. Йўқ. Бизни довдиратиб, биримиз пою-пиёда, биримиз эшагимизга миниб қишлоқ томон оёғимизни қўлимизга олиб қочишимизга сабаб ҳам шу эди. Шатолоқ отиб қишлоқнинг бошланишидаги биринчи уйгача ҳаммамиз ҳовлиқиб етиб борганимиз, Исмоилнинг онасига бўлган воқеани

Даврон УЛУҒМУРОДОВ – 1972 йилда туғилган. Тошкент давлат университети (ҳозирги ЎзМУ) тамомлаган. Ижодкорнинг “Адиблар”, “Китоб ўқиш одоби”, “Қўлёзмадан китобгача” китоблари нашр этилган.

бир-биримизга навбат бермай гапириб берганимиз. Улжон янга ҳаммамизга косада сув ичириб, кўркманглар-кўркманглар кўзларингга кўринган, холос деб бизни тинчлантиришга уринганига қарамай, ўша ҳовур, ўша ваҳима билан уй-уйимизга тарқалганимиз. Ва бу воқеадан анча кейин ҳам ажинатомни минг қадам наридан айланиб ўтганимиз, анча вақтгача эслаб, бир-биримизга бу воқеани худди кеча содир бўлгандек ҳаяжон билан гапиришиб юрганимиз. Эҳ-хе, қандай беғубор вақтлар экан-а. У пайтлар бу қирлар бошқачамиди ёки менинг болалик хотираларимда ўзгача бўлиб муҳрланиб қолганмиди? Билмадим.

Мана ариқлар атрофидаги дарахтлар ҳам сийраклашиб гўё қариб, тенгқурлари бирин-кетин бу оламдан кетаётган, энди эса ўз навбатини жимгина кутаётган мўйсафид одамлардек мунғайиб қолган. Мана бу Нишон муаллимнинг уйи. Нишон муаллим бизга дарс ўтмаган, лекин бир воқеа ёдимда. Пахта терим мавсуми. У пайтлар ўқитувчилардан тортиб юқори синф ўқувчилари ҳамма-ҳамма пахта теримига жалб қилинади, ҳаттоки бошланғич синфдагиларга ҳам аҳён-аҳёнда номигагина дарс ўтилмаса деярли ўтилмасди. Лекин биз Хўжакул икковимиз буни билсак ҳам мактабга ошиқаверардик. (Хўжакул менинг синфдошим, озгин, найнов бола. Отаси менинг отамга жўра.) Шундай кунларнинг бирида яна мактабга бордик. Синфхоналар қулфланган. Нимагадир мактаб ҳовлисида доим битта вагон-уйча турарди. Биз ўшанинг соясида ёнига кўрғошин қўйилган ошиқларимизни ўртага ташлаб ўйинга берилиб кетибмиз. Сен ютқаздинг, мен ютдим дея бир-биримиз билан тортишиб, қизишганимиздан Нишон муаллимнинг тепамизга келганини сезмай қолибмиз. У бизни оғир жиноят устида қўлга олгандай иржайиб турарди. Икковимиз музлагандек қотиб қолдик. Муаллим, иккимизнинг қулоғимиздан чўзганча ўқитувчилар хонасига олиб кирди. “Ҳозирча шу ерда қамалиб турасанлар, директор келгач иккалангни ҳам мактабдан ҳайдаймиз”, деди-да хона бурчагидаги тор шкафага иккимизни алоҳида-алоҳида киритиб, устимиздан эшик илгичини илдириб қўйди. Мен мактабдан ҳайдалишдан эмас, мактабда завуч бўлиб ишлайдиган Хушмурод бувамнинг бу воқеадан хабар топишидан кўпроқ кўрққанимдан йиғласам ҳам овозимни чиқармасдим, Хўжакул эса бор овози билан бақириб йиғлар, Нишон муаллимдан қўйворишини сўраб ялинарди. Бирпасдан кейин шкаф эшиклари очилди. Нишон муаллим ишшайганча директор узоқ бир хўжаликка пахтага кетгани, акс ҳолда кунимизни кўрсатган, кейинчалик бу воқеани унга, албатта, билдириб жазо бердиришини айтиб бизни қўйиб юборди. Мен эса анчагача хавотирланиб юрдим, лекин Нишон муаллимнинг ёдидан чиқдим, ишқилиб “ошиқ ўйини” бошқа қўтарилмади. Энг асосийси, Хушмурод бувам бундан хабар топмади. Бу мактаб Шўркудук кишлоқда жойлашган аслида мен Айритомдаги мактабда ўқишим керак эди, лекин...

Мени мактабга олишмагани

– Ҳа, нега йиғлаб келаяпсан, улим, нима бўлди? Кап-катта, мактабга чиққан бола ҳам йиғларканми? – сўради онам кўзёшимни артиб.

– Анави маллим бору, – дедим ўзимни йиғидан тиёлмай, – Соатмурод маллим, ўша мени синфга киритмади. “Ёшинг етмайди, кейинги йилга келасан”, дейди. Ахир августда еттига кирган бўлсам. Фахриддин, Абдусаид, Толмас, Асқарлар ҳам мен тенги, улар маза қилиб партада ўтирибди. Мени эса синфхонага қўймади. Болалар эса танаффусда мени роса калака қилишди. Эна, отамга айтинг маллим билан гаплашсин мен ҳам жўраларим қатори мактабда ўқийин.

– Хўп, отанг ишдан келсин айтаман. Нега олмас экан, олади. Мактаб Соатмурод маллимнинг шахсий мулкимидики, хоҳлаганини киритиб, хоҳламаганини киритмаса. Сен кўп ҳиқиллайвермай кийимингни алмаштириб чиқ, қорнинг ҳам очгандир чалоб қилиб бераман помидор билан нон тўғраб, еб оласан. Моллар ҳам эрталабдан бери бойловли, бедапоядан ўт олиб келиб бермасанг, очидан ўлади.

...Бу ҳолат яна неча бор такрорланди, Соатмурод муаллим мени синфга киритмаслигини айтиб чарчамади, мен эса мактабга қатнаб чарчамадим...

– Ҳай, ҳай болам яна йиғлаб келаяпсанми? Бу маллимларга нима бўлган-а, битта сени синфга қўйса, бошқаларга жой етмай қоларканми? Тавба. Отанга ҳам неча марта айтдим, шу маллим билан бир гаплашиб келинг деб, ҳеч вақти бўлмайдими. Кўчага қарачи мошина овози келаяпти, отангмасмикан? – деди энам.

Мен кўзимда ёш кўчага югурдим. Отам экан.

– Ҳа, той бола нима бўлди, кўзингга бирон нарса кирдими? Энаси бунга қарачи, кўзига нима кирибди, – деди отам нимагадир энамга бир кўзини қисиб.

– Ассалому алайкум.

– Ваалайкум ассалом. Нима гап?

– Сиз ҳам иш-иш деб шу маллимнинг олдида бир бормадингизда. Буни бугун ҳам мактабга киритмай қайтариб юборибди. Бола бечора бир ҳафтадан бери мактабга қатнайди. Дарс тугагунча дарвозада кутиб ўтириб қайтиб келаяпти, – деди энам отамга ёзғириб.

– Шундайми, шу Соатмурод маллимдан бошқаси йўқми, ёмон эзмада, гапиравериб бошни қотириб юборади-да ўзиям, бу маллимлар ўқувчиларга тинмай гапиравериб-гапиравериб вардиш бўлиб қоладими нима бало, – деди отам. Сўнгра менга қараб, – Нима қиласан шу эзманинг қўлида ўқиб, сен ҳам эзма бўлмоқчимсан, а? Мен ҳозир Қизларжон аммангникидан келаяпман. Улар томондаги мактабда зўр ўқитишармиш. Бундан ташқари Хушмурод буванг мактабда завуч. Буванг билан ҳам гаплашдим, уларникида туриб ўқийверасан. Таътилда бу ёққа келасан. Ўзинг ҳам кўргансан-ку, уйлари тўла китоб, маза қилиб ўқийсан. Нима дединг?

– Ўқийверади, менинг боламини эси қўп, қайтанга яхши, аммасиям хурсанд бўлади. Аммангни кичкина сандиғи тўла ширинлик. Бу ердагидай аканглар билан таллашиб-тортишиб юрмайсан, – деди энам отамнинг гапини маъқуллаб.

Ҳа, амманнинг уйларида борганман. Роса ширинликлар билан сийлаганлар. Чунки уларникида ширинликларни ейдиган бола йўқ-да, аммам билан бувам ёлғиз яшашади. Лекин, мен ҳаммамиз Хушмурод бува деб мурожаат қилганимиз, амманнинг эрларидан озгина ҳайқардим, сабаби бирон марта кулганларини кўрмаганман-да. Нима бўлганда ҳам мактабга боришимни ўйлаб чехрам бирдан ёришиб кетди. Онам тайёрлаб берган чалобни симириб ичдим-да, кўлимга бир бўлак нон олиб, сигирларга ўт олиб келиш учун кўчага отилдим. Мен кўчага югураверай, уйда эса мана бу гаплар бўлиб ўтади:

– Шу ишимиз тўғримиқан-а, отаси? Аммасини-ку биламан болажон, лекин поччангиз бола бечорани у ишни қил, бу ишни қил деб қийнаб қўймасмикан. Якка-ю ягона қизлари – Мавлуда бечора ўтгандан кейин иккалови ҳайҳотдай ховлида сўппайишиб қолишди. Бормаган дўхтиру табиблари қолмади. Лекин фойдаси бўлмади. Фарзанд кўришмади. Худо бермаса қийин экан, – дейди энам.

– Анави куни улар билан гаплашганимизда ўзинг ҳам бор эдинг. Поччам ҳам сал жаҳли тезроқ демаса, ўзи ёмон одам эмас. Аввало бу гап уларнинг ўзларидан чиқди. Шунинг учун ҳам Соатмурод маллимга тайинлаб қўйгандим. Бир тўхтамга келишган бўлсалар керакки, Қўзибойни ўзларига олишмоқчи. Майли яшаб кўришсин-чи, у ёғига Худо пошшо. Мавлуда ўтгач, адоитамом бўлишди шўрликлар. Шундай қиз-а, Қўзибойни олиб кетишса бироз чалғишармикан дейман-да, – дейди отам ўйга толиб.

Аммамларникида

Аммамларникида тартиб бошқача эди. Бувам ҳам аммам ҳам ўқишимга қаттиқ турарди. Фақат аълога ўқишим учун эринмасдан ҳаракат қилишарди. Ҳар куни мактабдан келиб, тушлик қилиб олганимдан сўнг Хушмурод бувам томонидан елкамга мана бундай топшириқ юкланарди: “Ўқиш китобидаги мана бу шеърни ёдлайсан, математикадан уй вазифасини бажарасан, ана ундан кейин мен

бўлмасам аммангга дафтарингни кўрсатасан, тўғри бўлсагина кўчага чиқишинг мумкин. Унгача у ёқ-бу ёққа бўйнингни бурмайсан”.

Топшириқ охирига етгач, мени меҳмонхонага етаклаб олиб кирар, кейин сиртидан кулфлар, калитини аммамга берарди. Бу ҳолат ҳар куни такрорланар, бувам айтган вазифаларни бажармагунимча, кўчага чиқолмасдим. Шундай вақтларда ўзимизнинг уйимизга жуда-жуда кетгим келарди. У ерда бундай жазолар йўқ. Хоҳлаган вақтингда чиллик, оқсуяк, яшинмачок, пошшоҳим ўғри тутдим деган қизиқ-қизиқ ўйинларни ўйнайсан, кечкурунларигина дарс тайёрлайсан, чироқ ўчиб қолса янада маза, ухлагунимизча ҳамма билганича эртақ, топишмоқ, матал айтишади. Баъзан нега айнан мени аммамларникига юборишганини ўйлаб қолардим. Мени асраб олишганмикан-а? Ўгаймиканман? Миямга бундай фикрлар келганда кўларимда ёш гилтиллари. Лекин, отам ҳам онам ҳам мени бошқа ака-укаларимдан кам кўрмаслигини ҳис қилиб, ўзимга-ўзим таскин бераман-да, китоб ўқишга берилиб кетаман. Кунлар шу зайлда ўтаверарди. Лекин бир куни ...

Аммамнинг айтиви

Мавлуда – аммамнинг якка-ю ягона қизлари эди. Аммамнинг айтишича, кўз тегишидан ўлган. Ўша пайтлар кўз тегиш деган нарсага тушунмаганим учун, “Нега бировнинг кўзи бировга тегар экан-а, нима кўзида чақмоқ бормикан? Нега Мавлуда аммам ўша ёмон одам қараганда кўзини қайтариш учун юзларини тўсиб олмаган? У одамнинг кўзи қанақа кўз экан ўзи?” деб ўйлардим. Кўча-кўйда бирон олақўз одамларни кўрсам, кўзи бор одам шунақа бўлса керак деб қўлим билан юзимни пана қилиб олардим.

– Ё, бор Худоё. Мен сенга нима ёмонлик қилувдимки якка ёлғиз, ўзингдан тилаб олган ойдай қизимни тортиб олганинг етмагандай лоақал тушимда ҳам кўрсатмайсан-а, Художон? Мавлудамни ҳеч бўлмаса бир бора тушимда кўрсам ҳам розийдим. Аллоҳ айтиб, гуноҳим шунча кўп эканми-я? Ҳеч кимга мендек фарзанд доғини солмагин-а, Художон. Худойжоним жонимни ҳам олақолмайди-я, дийдорингни кўрардим боламнинг. Менгинада нима қасдинг бор эди, Худо?.. Бир кунда-я...

Ўша куни Мавлудам мактабдан нимагадир эрта келиб қолди. Рангида ранг йўқ, пахтадай оқариб кетган. “Нима бўлди болам?” десам, бечора тиззамга бошини қўйиб, “Энажон мен ўламан” дейди-я. Юрагим увишиб, орқага тортиб кетди. “Нега ундай дейсан болам, мени кўрқитма, бирон жойинг оғриябтими?” дейман бошини силаб. “Йўқ ҳеч қаерим оғриётгани йўқ, лекин ўламан энажон”, дейди тўлғониб. Шомгачаям бормади болам! Мана шу тиззаларимда жон берди. Қандай қиз эди-я. Кап-катта бўлса ҳам тиззаларимда энажон деб эркаланиб ухларди. Болагинам ўшандай жилмайибгина ётибди. Ўлганига ҳалигача ишонмайман. Бу кунни қандай унутай. Юрагимни юлиб кетдинг-ку, болам! Худойим уни олгунча менинг жонимни олмайсанми? Мавлудадан айрилган кунларимда тинмай йиғлаганимданми, мана бугун уни эслаб ҳатто йиғлолмайман ҳам, кўзёшим ҳам қуриб қолган...

Аммамнинг бундай айтивини кейинчалик мен неча-неча бора эшитганман, лекин ўшанда нега аммам битта гапни қайтаравераркинлар-а, дердим. Мавлуда аммамни элас-элас эслайман. У пайтларда уларнинг уйи бизникига яқин эди. Ҳар доим келаётганларини кўриб, олдиларига югуриб чиқардим. Аммам эса мени ердан даст кўтариб олиб, икки юзимдан чўлп-чўлп қилиб ўпиб олар, қитиқлаб кулдиар, ўйнатарди. Баъзан энамга ҳам айтмасдан, мени уйларига олиб кетар, ширинликлар берарди. Уйдагилар эса мени қидириб эси кетарди. Мавлуда аммам – сочлари узун, тик қадли, бўйчан, хушрўй қиз эди. Айниқса атлас кийиб, сочларини майда қилиб ўриб олсалар, гулдай очилиб кетарди. Мендай қишлоқ боласининг бундан ортиқ таърифга тили ожизлик қилади.

Шом – куннинг юракни зориқтирадиган, соғинчни кучайтирадиган бир пайти. Куёшнинг ботишини кузатиб турган боланинг, яъни менинг кўзларимда ёш милтиллайди. Нимагаки, уйимиз кунботиш томонда. Қўйхонанинг баланд қилиб айлантирилган деворига чиқиб олганман. Уйга киргим йўқ. Бугун яна жанжал бўлди. Аммам билан бувам ўртасида. Бувам аммамни аямай калтаклади. Аммам ҳар доимгидек ғик этган овоз чиқармади. Унсиз йиғлади.

– Қўзибойжон, сен кўчага айланиб кел, – деганди бирмунча вақт аввал аммам. Билдимки яна аммам бечора яна калтак ейди. Аммам мени кўрмасин дейди. Ҳовлига чиқдим. Кунботиш томонга қараб йиғлайвериб чарчадим. Уйга кирдим. Хушмурод бувам уйда йўқ. Аммам эса “пиқ-пиқ” қилганча, кўкарган юзини менга кўрсатмаслик учун рўмолини юзи билан танғиб олганча, нимагадир кийимларини тугун-тугун қилиб тахлайпти. Бир ёмонликни сезгандай юрагим “шиғ” этиб кетди.

– Нима қиляпсиз, амма? – дедим, ботинмайроқ.

– Келдингми, ўғлим? Юзингни ювиб келиб, кийимларингни кий. Отангларникига борамиз, – деди аммам. Аввалига буни эшитиб ўзимда йўқ қувониб кетдим. Уйимизга кетгим келаётганини аммам дарров қаёқдан билақолдилар экан-а, деб ўйладим. Кейин эса қоронғи тушиб қолгани эсимга тушиб, аммамга, “Қоронғида қанақа қилиб кетамиз?” демоқчи ҳам бўлдим. Буни эсига солсам, аммам фикридан қайтиб қоладигандек, тезда кўзёшим оқавериби из қилган юзимни чала-чулпа ювиб, кийимларимни кийиб чиқдим. Аммам нимагадир тугунга ҳар доимгидай қанд-курс эмас Мавлуда аммамнинг деворда осиглик сураглари ва ҳали яп-янгидек турган пальтолларини тугди-да менга:

– Қўзижон, сен боргинда, ҳамсоямиз Нарзулло бобонинг эшагини сўраб, миниб кел. Аммам билан Айритомга бораётувдик деб айтсанг беради, – деб тайинлади.

Хайронлигим янада ошди: ўзимизнинг диконглаган эшагимиз бор-ку нега ҳамсояникида борамиз? Лекин бу қизиқишим йўлга тезроқ чиқиш иштиёқи олдида ҳеч нарса эмасди. Ҳамсояннинг эшагини миниб келганимда аммам тугунларни хуржунга жойлаштириб турган экан, икковлашиб эшакка ортдик. Кеч қоронғида отамларникига етиб келдик. Ҳамма бизни нимагадир хавотир билан қарши олди. Ҳовли ўртасидаги ғишт териб, лой сувоқ қилинган супа бирпасда қариндош-уруғларга тўлиб кетди. Мен эса ака-укамлар билан андармон бўлиб кетдим. Тўпланганлар алламаҳалгача гаплашиб ўтиришди. Қулогимга чалингани шу бўлдики, аммам уйдан қолган нарсаларини ҳам олиб келаркан, бувам аммам иккаловимизга бошқа уй куриб бераркан, эшитганларим орасида мени хурсанд қилгани эртадан бошлаб шу ердаги мактабга борарканман. Яшасин! “Ана энди мендан кўрасиз қанақа ўқишни Соатмурод маллим!” дедим ичимда. Лекин, аммам бу гаплардан хурсанд эмаслигига хайронман. Ахир отаси-онаси, ака-укалари шу ерда бўлса, уларни кўриш учун шунча йўл босиб келиб юрмаса. Асло тушунолмасдим....

Уйимизга етиб келдим

...Шундай ўйлар билан уйимизга яқинлашиб қолганимни билмай қолибман. Хаёл билан шунча йўл босибман-а. Ҳовлига кирарканман, ўқишга кириш учун Тошкентга кетганимга эндигина бир ой бўлибди-ю, лекин ҳамма нарса бошқача бўлиб кетгандек. Тошкентдан ширинликдан бошқа нарса ололмаган бўлсам ҳам ўқишга кирганим уйимдагиларга, айниқса аммам учун катта совға бўлишини ўйлаб, ич-ичимдан қувониб кетдим. Ҳовлимизнинг ўртасида, ишқом тагидаги сўрида аммам билан энам урчуқ йиғириб ўтиришарди. Улар ҳали мени кўришгани йўқ...

“Англаким, сўз ўзга, маъни ўзгадур...”

Нурбой
ЖАББОРОВ

Алишер Навоий асарларининг бадий-эстетик ва ирфоний-ахлокий қимматини англаш учун энг аввало “аҳли маъни” ва “аҳли сурат” тушунчаларининг ўзаро муносабати моҳиятини ҳар томонлама чуқур ўрганиш талаб этилади. Ушбу илмий муаммони муфассал тадқиқ этиш учун қуйидаги масалаларга ойдинлик киритиш тақозо этилади: 1) “маъни”, “маоний” истилоҳларининг моҳиятини очувчи фикрлар ифодаси; 2) маоний аҳлининг даражаси баландлиги ва уларнинг қарашлари жамият ҳаёти ҳамда миллат адабий-эстетик тафаккури учун мезон бўла олиши; 3) маоний аҳлига мансуб салафлар ва замондошлар васфи; 4) аҳли маъни ва аҳли сурат тушунчалари ўртасидаги зиддият ва уларнинг бир-бирини тақозо этиши. Булар, ўз навбатида, ҳазрат Алишер Навоийнинг ушбу тушунчаларга доир ижодий-фалсафий концепциясини мужассам этади.

“Маъни”, “маоний” истилоҳларининг моҳиятини очувчи фикрлар ифодаси: Алишер Навоийнинг “Бадойиъ-ул-бидоя” девони дебочасида “Яна бир буким, гўйи баъзи эл ашъор таҳсилидин ва девон такмилидин ғараз мажозий ҳусну жамол тавсифи ва мақсуд зоҳирий хатту хол таърифидин ўзга нима англамайдурурлар. Девон топилғайким, анда маърифатомиз бир ғазал топилмағай ва ғазал бўлғайким, анда мавъизатангиз бир байт бўлмағай. Мундоқ девон битилса, худ асру беҳуда заҳмат ва зойиъ машаққат тортилғон бўлғай” дейилган. Бу ўринда буюк адиб “мажозий ҳусну жамол тавсифи ва зоҳирий хатту хол таърифидин ўзга нима англамайдиган эл” деганда, айнан аҳли суратни назарда тутди. “Маъни” тушунчасига ойдинлик киритар экан, унинг “маърифатомиз, мавъизатангиз” бўлмоғи зарурлигига эътибор қаратади.

Аслида, “маъни”, “маоний” истилоҳлари адабиёт илмининг ўзагини ташкил этади. “Ғиёсу-л-луғот”да адаб илмининг сарф, наҳв, маоний, баён, бадеъ каби тармоқларини жамлашига урғу берилган бўлса, “Мунтахабу-л-луғат”да эса унинг адабиёт илмига доир адаб, луғат, сарф, иштиқоқ, наҳв, маоний, баён, аруз, қофия, расми хат, шеърдаги қариз илми (шеърнинг фасоҳат ва балоғат жиҳатидан

Нурбой ЖАББОРОВ — филология фанлари доктори, профессор. 1966 йили тугилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎЗМУ) ўзбек филологияси факультетини тугатган. “Маърифат надир?”, “Замон, мезон, шеърят”, “Адабиёт ва миллий маънавият” сингари китоблар ҳамда ўзбек мумтоз, миллий уйғониши ва замонавий адабиёт муаммоларига доир 600 дан ортиқ илмий ва илмий-оммабон мақолалар муаллифи.

мукаммаллиги ёки нуқсонли эканини ажратадиган илм) кабиларни мужассам этиши баён этилган. Ҳар иккала луғатда ҳам “маоний” адабиёт илмининг асосий руқнларидан экани айtilган. “Аҳли маоний” тушунчаси эса янада кенгрок ва теранрок маъноларни англатади. Бу ҳақда Деҳхудонинг “Луғатнома”сидаги: “Аҳли маъни – сурат ва зоҳир аҳлининг зидди. Маъни ва ботинга эътибор қаратувчи ҳақиқат аҳли”², деган изоҳ ҳам мазкур фикрни тасдиқлайди. Яна бошқа манбада аҳли маъни “фаҳму фаросат, маърифат соҳиблари”³ экани таъкидланади. “Ал-мўъжаму-л-васийт” луғатида аҳли маоний мактовли сифатларга эга инсонлар экани таъкидланиб, балоғат илмларидан бири бўлган сўзнинг асл моҳиятини англашга хизмат қилувчи маоний илми ҳақида ҳам маълумот берилган.

Ҳазрат Алишер Навоий асарларида “аҳли маоний” атамаси кўп қўлланган. “Фавойиду-л-кибар” девонидаги ғазалидан олинган мана бу мактаъ байтда улуғ шоирнинг бу тоифага муносабати, айниқса, яққол ифодаланган:

*Эй Навоий, иста маъни оламиким, келди дун,
Ҳар кишиким майли ушбу дунёи дун соридаур.*

“Навоий асарлари луғати”да “дун” сўзига куйидагича изоҳ берилган: 1. Паст. 2. Разил, нокас³. Байтнинг дастлабки сатридаги “дун” сўзи айни маънода келган. Шунга кўра, байтда маъни оламини ишташга даъват этилар экан, дунёи дун тубан дунёга майл қўйган ҳар киши пастликка қулагани таъкидланади. Яъни, буюк мутафаккир наздида, дунё – инсоннинг камолотга эришмоғи йўлидаги тўсиқ, уни тубанликка қулатувчи иллатдир. Бундан халос бўлмоқнинг ягона йўли маъни истамоқ.

Мана бу байтда ҳам маъни нечоғлиқ муҳим эканига урғу берилгани кузатилади:

*Кишики зоҳири ошурфтадур замирига боқ,
Басоки маъни эрур поку лафз номарбут.*

Яъни улуғ шоир зоҳиран паришон кўринган кишининг замирига, сийратига боқишни тавсия этади. Чунки сўз бир-бирига боғланмагандек туюлгани билан маъно ўзининг поклигини сақлаб қолади. Бу орқали Навоий инсоннинг асл моҳияти зоҳир эмас, ботинда, яъни – маънида эканига диққат қаратади.

Маъно ва сўз бири иккинчисисиз ҳеч қандай қийматга эга эмаслиги борасида ҳазрат Навоий буюк салафлари, хусусан, Шайх Низомий Ганжавий билан ҳамфикр эканини таъкидлаш керак. “Панж ганж” муаллифи “Хусрав ва Ширин” достонида, жумладан, мана бундай ёзган эди:

*Суханким манбайи маъно эмас ул,
Ёзиб, такрор этишга арзимас ул.*

*Қийинмас сўз тизиб, назм айламак, лек
Керакдир сўзга ихлос, жонфидолик.*

Низомий талабига кўра, теран маънони ифода этмаган сўз ёзиб такрор этишга арзимаёйди. Сўзнинг назм ипига тизилиши ҳали шеър дегани эмас, чинакам шеър бўлиши учун поэтик матн замирида чуқур маънодан ташқари ихлос ва жонфидолик

¹ Деҳхудо, Алиакбар. Луғатнома. – Теҳрон: Таъриқи наъриёт, 1377, 1-жуз. – Б.5148

² <https://vazhaju.tj/word>

³ Навоий асарлари луғати (Тузувчилар: П.Шамсиев, С.Иброҳимов). – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1972. – Б.201

тажассум топмоғи зарур. Яна бир шarti, оз сўзда кўп маъно ифодаланмоғи (Юз этма бир сўзингни, юзни бир эт), меъёрга амал қилинмоғи (Керакдир сўзга ҳам сув сингари ҳад) лозим.

Ҳазрат Навоий “Ҳайрату-л-аброр” достонида:

*Назмда ҳам асл анга маъни дурур,
Бўлсун анинг сурати ҳар не дурур.
Назмки маъни анга марғуб эмас,
Аҳли маоний қошида ҳўб эмас –*

деб ёзар экан, бу орқали замонлар келиб назмнинг суратида янгиланишлар бўлишини башорат қилган. Буюк шоир назмнинг ранго-ранг либослар билан зийнатланиши табиий эканини таъкидлаш баробарида, ҳар қандай шаклда бўлишидан қатъи назар, “асл анга маъни” эканини алоҳида таъкидлайди. Маъни жиҳатдан марғуб бўлмаган назм маоний аҳлининг эътиборини қозона олмаслигига эътибор қаратади.

Таъкидлаш зарурки, шайх Низомий ҳам, ҳазрат Навоий ҳам “маъни”га урғу берар экан, зинҳор бадииятни инкор этмайди. Аксинча, назмда ёки насрда битилган бўлишидан қатъи назар, сўз санъати намунасида теран мазмун ва гўзал бадиият уйғунлиги талаб этилишига урғу беради. Ҳар икки мутафаккир ўз асарлари орқали бунинг бекиёс намунасини кўрсатади.

Маоний аҳлининг даражаси баландлиги ва уларнинг қарашлари жамият ҳаёти ҳамда миллат адабий-эстетик тафаккури учун мезон бўла олади. Яъни маъни аҳли ҳақиқат аҳлини англатиши эсланади. Алишер Навоийнинг “Наводиру-ш-шабоб” девонидан олинган мана бу байтда маънонинг аслиги ҳадиси шариф зеваридан эканига доир тасдиқ ҳамдир:

*Навоий, қилмагил бас назм бирла дурфишонлигим,
Маоний бикрига зевар ҳадисинг гавҳариндидур.*

Ҳазрат Навоий шеъриятида илоҳий ишқ талқини етакчилик қилиши исбот талаб этмайди. “Бадойиъу-л-васат” девонидан олинган мана бу байт аҳли маънининг айнан илоҳий ишқ эгалари мазмунида келгани жиҳатидан алоҳида аҳамиятга эга:

*Ишқим аҳволига мутлақ воқиф эрмастур хирад,
Қайда топқай аҳли маъни ҳолидин нодон вуқуф.*

Буюк шоир наздида хирад – ақл ишқ аҳволидан ҳеч қачон воқиф бўла олмайди. Бу эса, нодоннинг аҳли маъни ҳолидан воқиф бўла олмаслиги кабидир. Ана шу фикр ҳам ҳазрат Навоий наздида аҳли маънининг даражаси нечоғлиқ баланд бўлгани исботидир.

“Насойиму-л-муҳаббат”даги Увайс Қараний зикри маоний илмининг бошқа илмлар ўртасида тутган ўрни нечоғлиқ баланд эканига далил бўла олади. Ҳазрат Навоийнинг ёзишича, Увайс Қараний: “Ҳазрат Рисолат с. а. в.ни кўрмабдур эрди ва ул Ҳазрат ҳам они зоҳир кўзи била кўрмабдур эрдилар. Маъною руҳоният юзидин тарбият қилиб эрдилар”.

Расулуллоҳ с.а.в.нинг ҳаётда бирор марта дийдорлашмоқ насиб этмаган хос бир умматига маъно ва руҳоният тарбиясини берганининг ўзиёқ маоний илмининг даражасини кўрсатади.

“Муҳокамату-л-луғатайн”да маоний илми авлиёуллоҳга хос экани мана бундай ифодаланган: “Ва авлиёи кибор ва машойихи олий миқдор қаддаса Аллоҳу асрораҳум кўпрак ҳақойиқ ва маорифки сурубтурлар ва маоний зеболарин

тақрир либосига киярубдурлар. Ул фархунда иборот ва ул хужаста алфоз ва ишорот била воқеъ бўлубдур”. “Маоний зеболари” дейилганда, Ҳақ ва ҳақиқатга далолат қиладиган маъноларнинг фасоҳат ва балоғат билан ифодаланиши назарда тутилган. Яъни улуғ валийлар ва олий мақомли машойихлар ҳақиқат ва маърифатни маоний гўзалликлари орқали етказганлар. Бу маоний гўзалликлари “фархунда иборот” – қутлуғ иборалар, “хужаста алфоз ва ишорот” – муборак сўзлар ва ишоралар орқали ифодаланган. Бу эса, ўз навбатида, уларнинг халққа ҳақиқат ва маърифатни етказишларида зарур натижаларни берган.

“Наводиру-ш-шабоб” девонидаги 8-қитъа “Маъни аҳлидин гадолиғ башорати ва суврат аҳлидин шохлиғ ишорати” деб номланган. Қитъа матни буюк шоирнинг маоний аҳлига муносабатини теранроқ англаш имконини бериши жиҳатидан ҳам қимматлидир:

*Аҳли маъни гуруҳида зинҳор,
Ҳеч ор айлама гадолиғдин –*

*Ким, буларга гадолиғ ортуғдур,
Аҳли сувратқа подшолиғдин.*

Яъни қитъада таъкидланишича, аҳли маъни гуруҳида гадоликдан ор этмаслик зарур. Негаки, аҳли маъни ва аҳли суврат, подшолиғ ва гадолиғ тушунчалари ўртасидаги тазод орқали теран фалсафий мазмунга эга. Мазкур қитъада, таъбир жоиз бўлса, буюк шоирнинг ўз эътиқодий-фалсафий қарашлари асоси ҳам ифодаланган. Яъни шоир фикрича, аҳли сувратга подшо бўлишдан кўра маъни аҳлига гадо бўлмоқ авлороқдир.

“Лисону-т-тайр”да эр кишини ҳиммат улуғлашини таъкидлар экан, улуғ шоир мана бундай ёзади:

*Эрга ҳимматдин берур юз эътибор,
Жоҳу мулку ганжнинг не дахли бор.*

*Мол ўлуб гар йўқ кишининг ҳиммати,
Маъни аҳли оллида йўқ иззати.*

Демак, буюк мутафаккир дунёқарашига кўра, маъни аҳли наздида жоҳу мулку ганжнинг заррача ҳам эътибори йўқ ва бу тоифа иззатига мол-дунё билан эмас, фақат ҳиммат орқалигина эришмоқ мумкин. Ҳазрат Алишер Навоий “...ҳеч қачон ўткинчи мол-дунёга бўлган муҳаббат чангини ва бу дунёнинг нарсаларига кизиқиш ғуборини ҳиммат этагига қўндирмаган”и⁴ учун ҳам маоний аҳлининг соҳибқирони мақомига қўтарилган.

Навоий маоний аҳлига мансуб салафлар ва замондошлар васфи сифатида Давлатшоҳ Самарқандий Мирзо Улуғбек ҳақида ёзар экан, унга: “... юлдузлар илмида осмон қадар юксалиб борди, маоний илмида қирқни қирқ ёрди”⁵, дея таъриф беради. Салафлари ва замондошларининг маоний илмидаги даражасини юксак баҳолаган ҳазрат Навоий ҳар бир достонида уларга таърифи фасоҳат ва балоғатда бири-биридан қолишмайдиган тавсиф бергани алоҳида аҳамиятга эга. Жумладан, “Ҳайрату-л-аброр”да Низомий Ганжавийни мана бундай таърифлайди:

⁴ Хондамир, Ғиёсиддин. Мақорим ул-ахлоқ. – Тошкент: Академнашр, 2018. – Б.116–117.

⁵ Самарқандий, Давлатшоҳ. Шоирлар бўстони (Тазкират уш-шуаро”дан Бўрибой Аҳмедов таржимаси). – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1981. – Б.148.

*Хони латойифқа сўзи мунқасим,
Дурри маонийга тили мунтазим...
“Қуддиса сирруҳ” – не маонийдур ул,
Руҳи қудс файзи нишонидур ул.*

Буюк салафийнинг сўзлари латиф сўзлар дастурхонининг беағи, тилидан ҳар доим маоний дурлари сочилган, “қуддиса сирруҳ” (“сирлари муқаддас қилинсин”) – маънолари қанчалик мукамал эканини таърифлайди.

“Лайли ва Мажнун”да буюк салафининг: “Маъни ҳарамин мусаххар, Сўз бикрини ғарқи зевар этган”ини таъкидласа, “Садди Искандарий”да: “Бу янглиғки ганжи маоний тўқуб, Жаҳон аҳлига жовидоний тўқуб... Келиб таъби гардуни олий асос, Маоний дури анда анжумқис”, дея маоний илмидаги даражасини юксак баҳолайди.

Буюк шоир “Мажолису-н-нафоис”да Нуриддин Абдурахмон Жомийнинг “маоний дуррининг уммони, донишу фазл гавҳарининг кони” эканини рубойда бетакрор бадиият ила ифодалайди. “Ҳайрату-л-аброр”да улуғ устозини:

*Кўкси – ҳақойиқ дури ганжинаси,
Кўнгли – маоний юзи ойинаси –*

дея васф этар экан, унинг кўнглини маънолар юз кўрсатадиган ойнага қисслайди. “Лайли ва Мажнун” достонида бу улуғ зотнинг хомасидин дурри маъни оқиши, нутқи они сўз силкига тоқиши ҳақида ёзар экан, оҳорли ташбеҳ воситасида “сўз Жомий қаламининг ичида сайр этиб, маъни дурига йўл олиши”ни айтади. Бу йўл аро маъни қарвони, ҳатто маъни жаҳони келишини юксак фасоҳат билан тасвирлайди. “Садди Искандарий”да эса ҳазрат Жомийнинг қалами билан маоний тунини чароғон этганини мана бундай таърифлайди:

*Чу суръат аро ўт сочиб хомаси,
Яна гарм ўлуб нукта ҳангомаси.*

*Ҳамул ўтқаким, назм шамъин тутуб,
Маоний шабистонини ёрутуб....*

“Муҳокамату-л-луғатайн”да: “...форсий сўзда жамиъ алар сўзидин юқорирок сўз йўқтур, кўпрак кутуб ва расоил ва ғазалиёт ва қасоиддаки, маоний гавҳарларин назм силкига кийдурур эрдилар”, дея устозининг қайси адабий йўналишда ижод қилмасин, маоний илмига алоҳида диққат қаратганига урғу беради.

Ҳазрат Алишер Навоий “Ҳайрату-л-аброр”да буюк мутасаввиф Баҳоуддин Нақшбандни васф этар экан, кимки унинг хизматидан огоҳ эса, гарчи гадо бўлса ҳам, маъни ила шоҳ мақомига эришгани ҳақида ёзади. “Лисону-т-тайр”да Шайх Абу Бакр Нишобурийни “мулки маъни сори топиб эрди йўл”, деб таърифласа, Шайх Боязид Бистомийни “амини ганжи роз, аҳли маъни тахти узра сарфароз”, дея бу тоифанинг энг улуғи сифатида васф этади. “Маҳбубу-л-қулуб”да Шайх Муслиҳиддин Саъдий Шерозий “маоний аҳлининг нуктапардозини” деб таъриф этилса, “Фавойиду-л-кибар”даги соқийномасида Саййид Ҳасан Ардашер “маъни аҳлига имоми барҳақ”, “Манга зохирда атову устод, Лек маъни аро пири иршод”, “Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер” асарида эса “орифи маоний”, дея улуғланади.

Ҳазрат Алишер Навоий маоний аҳли ҳақида сўз юритар экан, ҳукмдор дўсти Султон Ҳусайн Бойқаро номини алоҳида эҳтиром билан тилга олади. “Наводируш-шабоб” девонининг якуний 650-ғазалида мана бундай байт келган:

*Анга бу баски жаҳон мулкин олди сўз бирла,
Чекиб сипоҳи маоний дами фусунсози.*

Бу таърифда муболаға борлиги шубҳасиз. Шунинг баробарида, ушбу байтда теран мазмун ва гўзал бадиият юксак даражада уйғунлашгани ҳам айна ҳақиқатдир. Яъни байтда Султон Ҳусайн Бойқаронинг сеҳрли нафасга йўғрилган маоний лашкарлари орқали сўз билан жаҳон мулкини эгаллагани васф этилган.

Ҳазрат Навоий “Муҳокамату-л-луғатайн”да Ҳусайн Бойқарони “...салим (таъби) гавҳари кони маоний эрди”, дея таърифласа, “Мезону-л-авзон”да: “ул ҳазратнинг шариф мажлислари маоний жавоҳирининг кони” бўлганини айтади. Алишер Навоийнинг номланишида “маоний” истилоҳи қўлланган “Ҳазойину-л-маоний” номли мукамал йиғма девонида ҳам ушбу куллиёт дунё юзини кўришида Султон Ҳусайн Бойқаронинг хизматлари қайд этилади. Куллиётдаги девонлар “маоний жавоҳири”нинг шохларга монандлиги, сўзларнинг нақшу нигори (бадий гўзаллиги), таркибининг мукамаллиги ва ўқиганларга баҳра беришида султоннинг хизматлари бекиёс бўлгани учун ҳам “Ҳазойину-л-маоний” деб номланганини таъкидлайди.

Маълум бўладики, ҳазрат Алишер Навоий буюк салафлари ва атоқли замондошларининг маоний илмида эришган даражаси, маъни аҳли орасида тутган ўрни хусусида қимматли маълумотларни ёзиб қолдирган. Бу маълумотлар маоний илмининг инсоният ахлоқий-маърифий такомилида тутган ўрни нечоғлик муҳим эканини тасдиқлайди.

Аҳли маъни ва аҳли сурат тушунчалари ўртасидаги зиддият ва уларнинг бир-бирини тақозо этиши каби икки ҳодиса ўртасидаги боғлиқлик моҳиятини ўрганиш ҳам ҳазрат Алишер Навоий дунёқарабини теранроқ англашга хизмат қилиши жиҳатидан муҳимдир. Бу борада энг асосли фикрлар буюк шоирнинг ўз асарларида берилган. Буюк мутафаккирнинг ушбу мазмундаги қарашларини куйидагича гуруҳлаштириш мумкин: 1) асл моҳият суратда эмас, маънида экани; 2) маъни дурларини сўздан эмас, кўнгилдан излаш зарурлиги; 3) маъни ва суратнинг бир-бирини тақозо этиши.

Ҳазрат Навоийнинг аксар шеърларида моҳиятни суратдан эмас, маънидан излаш зарурлиги таъкидланади. Улуғ шоир фикрича, зоҳирбинлик кишини моҳиятдан узоклаштиради:

*Ҳусни зоҳирдин не ҳосил, эй хуш улким, ҳар нафас
Шоҳиди маъни юзидин ўзни фаррухфол этар.*

Ушбу байтда маъни шоҳиди – маъни маҳбубаси васлидан ўзини ҳар нафасда бахтиёр ҳис этаётган киши наздида зоҳирий хусннинг – суратнинг қиммати йўқлиги ифодаланган. Бошқача айтганда, асл моҳият суратда эмас, маънида экани изҳор этилган.

*Не маъни кўрдиларким, суратингга бўлдилар вола,
Чу маъни оламида истамас аҳли яқин сурат.*

Сурат ва маъни бир-бирига зид. Шу боис шоир суратга мафтун бўлишни макбул деб билмайди. Чунки унинг наздида, маъни оламига мансуб аҳли яқин – валийуллоҳлар сурат истамайди. Зеро, “Маҳбубу-л-қулуб”нинг “Дарвешлар зикрида” сарлавҳали бобида улуғ мутафаккирнинг ўзи: “Маъни аҳли ҳақиқати маҳфий ва сурат аҳлининг ҳақиқий даъви ва даъвийи ҳақиқатда бемаъни” экани ҳақида сўз юритса, ушбу асарнинг “Зикр шарҳида” деб номланган бобида: “... суврат аҳли сувратга назар солурлар ва маъни аҳли маънидин баҳра олурлар”, дея маъни аҳлининг афзаллигига алоҳида урғу беради.

*Иста йиртуқ жанда кийганларда маъни махзанин –
Ким, бу янглиғ ганж ўлур ул навъ вайронлар аро.*

Суратга зеб бериш одамзоднинг маъни олаmidан йироқ эканига далил. Шу боис буюк шоир маъни хазинасини “йиртуқ жанда кийганлар”дан ишташни тавсия этаётир. Чунки бу янглиғ ганж – маъни хазинаси айни ҳолдаги вайронлар орасида бўлади. “Лисону-т-тайр”да ифодаланган: “Одам ўлгон зеби зоҳирдин демас, Кимки ондин фахр этар – одам эмас”, деган ҳикмат замирида ҳам айни ҳақиқат мужассам.

Ҳазрат Навоийнинг концептуал аҳамиятга молик фикрига кўра, аслида сўз ва маъни бир-бирини тақозо этса ҳам, маънонинг асл макони кўнгил. Яъни маънини сўзсиз ҳам ифода этиш мумкин. Мана бу байтда шу ҳақда фикр юритилган:

*Эй Навоий, сўзда маъни йўқтурур, маънида сўз,
Дурри маъни истар ўлсанг, айлагил гуфтор бас.*

Сўз маънидан бебаҳра бўлиши ва ўз навбатида, маънида сўз бўлмаслиги мумкин. Шу боис маъни дурларини истаган одам гуфторни – сўзламоқни бас қилмоғи зарур. Эътибор берилса, кўп гапирадиган одамнинг сўзларида маъно чуқур бўлмайди. Бундай кишининг нутқида чуқур, ҳикматга йўғрилган маъно ўрнида аксар кераксиз, ортикча сўзлар қўлланади. “Сукут – олтин, сўз – кумуш” ҳикмати замирида ана шу ҳақиқат мужассам. Бу жиҳатдан ҳам юқоридаги байт теран ҳаёт фалсафасини ифодалаган, дейиш мумкин.

Ҳазрат Навоий “Лисону-т-тайр”да мана бундай ёзади:

*Англаким, сўз ўзга, маъни ўзгадур,
Маъни онгмос шоғил улким сўзгадур.*

Буюк мутафаккир фикрича, сўз ўзга – маъни ўзга. Шу боис кимки сўзга машғул бўлса, маънидан бебаҳра қолади, маънини англай билмайди. Маънидан баҳра ололмаслик эса одамзодни ҳақиқат йўлидан адаштиради. “Фавойиду-л-кибар” девонидан ўрин олган 287-ғазалнинг мана бу байтлари ҳам ушбу мазмунни тасдиқлайди:

*Кўнгул оллида ғамин қилма талаффуз, тилким,
Еткурур аҳли маонийга малолат, лаффоз.*

*Сўзда маъни била кўп лафзга майл айламаким,
Зоҳир оройишини айлади одат лаффоз.*

*Лафз зебида Навоийга берур маъни юз,
Қайда маънида топар мунча маҳорат лаффоз.*

Ушбу байтларда калит сўз вазифасини ўтаган “лаффоз”, одатда, уч хил маънода келади: 1) гапиришга уста, сўзамол; 2) кўп гапирувчи, эзма; 3) лофчи.

Қайси мазмунда келишидан қатъи назар, бу сўз “аҳли маоний”га қарама-қарши, зид маънони ифодалаган. Дастлабки байтда лаффозга мурожаат этилиб, кўнгил олдида унинг ғамидан сўз очмаслик зарурлиги, чунки тил маоний аҳлига малолат етказиши таъкидланяпти. Бу ўринда “кўнгил” ва “тил” ҳам ўзаро тазод ҳосил қиляпти. Чунки аҳли маоний – ишқ аҳли, дард аҳли, кўнгил одами. Маоний аҳлининг кўнгил кўзи очиқ бўлади. Шу боис маънини англашда тилга, сўзга эҳтиёж сезавермайди. Кейинги байтда лаффознинг сўз оройишини одат

килганига урғу берилмоқда. Ҳазрат Навоий фикрича, сўзга зийнат бермоқ зарур, лекин бу энг асосийси эмас. Кўп лафзга майл айламасликни тавсия этаётгани сабаби шунда. Сурат аҳлининг рамзи бўлган лаффоз эса ўзининг сўзамоллигини намоиш этмоқ истайди. Маоний ва лафз аҳли ўртасида ана шу жиҳатдан катта тафовут бор.

Ҳазал мактабида улуг шоирнинг ижод концепциясига дахлдор муҳим бадиий умумлашма ифодаланган. Қачонки лафзга зеб берар экан, Навоийга маъни юз кўрсатади. Яъни буюк мутафаккир шеъриятида сўзга берилган бадиий зийнат ва теран маъно юксак даражада уйғунлашади. Лаффоз эса маънида бундай маҳоратни топмоғи душвор. Буюк шоир хулосасига кўра, маъни дурлари лаффознинг сўзида эмас, маоний аҳлининг кўнгили кўзидадир.

Ҳар бир нарса ўзаро жуфт яратилган ва бунда теран ҳикматлар бор. Кеча ва кундуз, яхшилик ва ёмонлик, гуноҳ ва савоб, латофат ва қабоҳат ва ҳоказо. Маъни ва сурат ҳам худди шундай жуфтликни ҳосил қилади ва моҳиятан бир-бирига зид бўлса ҳам, бири иккинчисисиз мавжуд бўла олмайди. Зоҳиран суратни инкор этишдек туюлган фикрлар асосий эътиборни маънига қаратиш зарурлигига урғу бермоқ учундир. Маънига устувор аҳамият бермоқ суратга мутлақо эҳтиёж йўқлигини англатмайди. Ҳазрат Навоий асарларида масаланинг ана шу жиҳати ҳам теран бадиий талқин этилган. Бу эса, ўз навбатида, буюк мутафаккирнинг фалсафий тафаккури миқёси нечоғлиқ юксак бўлгани исботидир. Мана бу байт ҳам ушбу фикрни тасдиқлайди:

*Не навъ сувратидин кўз олайки, маънидин
Бўлурға бир хабар ўлмиш манга сабаб суврат.*

Ошиқ маъшуқа суратидан кўз ололмаслигининг боисини маънидан хабар бўлишига сурат сабаб экани билан изоҳлаяпти. Бу ўринда маъни билан суратнинг бир-бирини тақозо этиши, бири иккинчисисиз мавжуд бўла олмаслиги ҳаётий ва бадиий мантиқ асосида далилланаяпти.

*Бас, ажаб сувратдурур, қайсига жон айлай фидо,
Сувратинг нақшига ё ул нақшнинг наққошига.*

Ёр сурати ҳайратга лойиқ. Лекин ошиқ кимга жон фидо қилмоғи зарур: бу суратнинг нақшига – гўзаллигигами ёки нақшнинг наққошига – ана шу гўзалликни яратган Ҳақ таологами?

Риторик сўроққа асосланган ушбу байт ҳам ҳазрат Навоийнинг концептуал қарашини ифодалагани билан аҳамиятлидир. Мазкур савол замирида буюк мутафаккир дунёқарашининг, фалсафий тафаккурининг негизи ифодаланган. Аслида, нақш воситасида Наққошга бўлган муҳаббатни талқин этиш буюк Навоий мансуб нақшбандия тариқатининг асосини ташкил этгани маълум. Байт ана шу моҳият ифодалангани жиҳатидан ҳам алоҳида аҳамиятга эга.

“Фавойиду-л-кибар”даги “Мажоздин мақсуди ҳақиқат эканни изҳор қилмоқ ва суратдин ғараз маъни эканин падидор қилмоқ” сарлавҳали китъада ҳам аини моҳият ўзига хос поэтик талқин этилган:

*Мажоздин манга мақсуд эрур ҳақиқий ишқ,
Нединки, аҳли ҳақиқатқа бу тариқат эрур.*

*Мажоздин чу ҳақиқатқа йўл топар ошиқ,
Қилур мажозни нафйи улки, беҳақиқат эрур.*

Гарчи китъа матнида “маъни” ва “сурат” сўзлари учрамаса-да, сарлавҳадаги қайддан, аслида, бу маъно ҳам эътиборда тутилгани аён бўлади. “Мажоз” ва “ҳақиқат” тушунчалари моҳиятан “сурат” ва “маъни”га мувофиқ келади. Яъни улуғ мутафаккир фикрича, ҳақиқий ишққа мажоз воситасида эришилади ва ҳақиқат аҳлининг тариқати – шу. Ошиқ ҳақиқатга йўлни мажоздан топади. Шу боис мажозни инкор этган киши беҳақиқатдир – ҳақиқатдан ҳеч қачон баҳра ола билмайди.

Ҳазрат Алишер Навоий “Садди Искандарий” достонида аҳли маъни ким ва уни қандай таниш мумкин, деган саволларга аниқ-тиниқ жавоб берган. Муҳими, улуғ шоир маъни ва сурат тушунчаларининг ўзаро нисбати масаласига ҳам муносабат билдириб ўтган:

*Биров аҳли маъни деёлур ўзин –
Ки, Ҳақ очмиш ўлгай басират кўзин.*

*Не сурат ангаким бўлур ошкор,
Ани англаса сунъи суратнигор.*

Аҳли маъни ким? Ҳазрат Навоий фикрича, Ҳақ таоло басират кўзини очган кишигина бу тоифага мансуб бўлмоғи мумкин. У қандай фазилатларга эга бўлмоғи керак? Агар бирор суратни кўрса, маъни аҳли уни суратнигорнинг – Мусаввирнинг санъати деб англайди. Нақшни кўриб баҳра олса, Наққош ҳақида, гўзал жуссани кўрса, уни Яратувчи хусусида тафаккур қилади. Бошқача айтганда, маоний аҳли суратнинг ўзига маҳлиё бўлиб қолмайди, балки унда яширинган маъни тўғрисида фикр юритади. Бинобарин, ботин дийдаси очиқ, юқорида зикр этилган сифатларга эга бўлган инсонларгина маоний аҳлига мансуб бўла олади.

Алишер Навоий ижодидаги “аҳли маъни” ва “аҳли сурат” муносабатлари талқинига доир қарашлар таҳлилидан хулоса қилиш мумкинки, “маъни” истилоҳи “сурат”нинг зидди бўлиб, зоҳирий мазмунни эмас, ботиний моҳиятни ифода этади. “Маоний” тушунчаси эса истилоҳда фикрни бадиий ифодалашнинг асоси ҳисобланган балоғат илмининг таркибий қисми бўлган маоний илмини англатади. “Аҳли маоний” бирикмаси янада кенгроқ моҳиятни мужассам этади. Буюк шоир асарларида бу истилоҳ асосан сурат ва зоҳир аҳлининг зидди ҳисобланган маъни ва ботинга эътибор қаратувчи ҳақиқат аҳли, авлиёуллоҳ мазмунида талқин этилган. Кўнгил кўзи, басират дийдаси очиқ валий зотларни, мажоз воситасида Ҳақни англаувчи ҳақиқат ва маърифат аҳли ҳазрат Алишер Навоий томонидан маоний аҳли сифатида васф қилинган. Барча масалаларда бу тоифанинг фикру қарашлари, муносабатини мезон деб билган. Буюк мутафаккир талқинига кўра, маъни аҳли учун бойлик ва ҳашамнинг, молу мулк ва мансаб-мартабанинг заррача ҳам эътибори йўқ. Улар маърифат ва ҳикматнинг, ҳақиқат ва ҳимматнинг тимсоли даражасига кўтарилган юксак камолот соҳибларидир. Ҳазрат Алишер Навоий сийрати ва ахлокига кўра ҳам, ҳақиқат ва маърифатда эришган мартабаси нуқтаи назаридан ҳам, ижодий камолоти ва тафаккур миқёси мезонидан ҳам маоний аҳлининг соҳибқирони, дейишга муносиб сиймодир.

**Нодира
МАТМУСАЕВА**

Тарихий ҳақиқат ва бадний талқин

Тарихий манбаларда баён қилинишича, Гавҳаршодбегимнинг Шохрух Мирзодан уч ўғли ва икки қизи бўлган: Мирзо Улуғбек, Бойсунғур Мирзо, Муҳаммад Жўкий Мирзо ҳамда Саодат Султон Оғо, Қутлуғ Туркон Оғо.

Тарихчи олим Азамат Зиё йирик тарихий манбаларга асосланиб, шундай хулосага келади: “Гавҳаршодбегимнинг илму маърифатга ҳомийлик қилиш, бунёдкорлик билан боғлиқ ишларига кўпдан-кўп эркак сиёсатчилар ҳавас қилса арзигуликдир. Унинг сайъ-ҳаракати билан Ҳиротда масжид, мадраса, хонақоҳ, Машҳадда масжид, мадраса ва қатор иншоотлар барпо этилган... Ҳиротдаги Гавҳаршодбегим мадрасаси ўз даври учун ҳам, кейинги замонлар учун ҳам йирик илм-фан маркази ҳисобланган”.

Маълумки, Шохрух Мирзо энг муносиб ворис ўлароқ Соҳибқирон Амир Темур тузиб қолдирган буюк давлатни сақлаб қолиш ва кучайтиришга, мамлакатда шаҳарсозлик, ҳунармандчилик, савдо, деҳқончилик, илм-фан, маданиятни тез суръатлар билан ривожлантиришга эришган.

Улкан давлатни бошқариш ва энг муносиб тахт ворисини танлаш масаласи темурийлар салтанатининг энг оғрикли нуқтаси бўлган дейиш мумкин. Бу муаммо, ҳатто 40 йил давомида ҳаммаслак ва ҳамфикр ўлароқ ўзаро ҳамкорликда давлатчилик сиёсатини тўғри олиб боришни мақсад қилган Шохрух Мирзо ва Гавҳаршодбегим ўрталарида ҳам ихтилоф келтириб чиқарган. Хондамирнинг ёзишича, мардлиги ва шижоати билан бошқалардан устун бўлган Муҳаммад Жўкий доимо отаси хизматида бўлиб, ўз ўрнида Шохрух ҳам ўғлига алоҳида меҳр кўзи билан қараган.

Шохрух Мирзонинг тахт вориси сифатида Муҳаммад Жўкий мирзони танлашига Гавҳаршодбегимнинг қаршилик қилишини “Бош маликанинг оналик меҳридан кўра сиёсий манфаатлар устун келганлиги билан боғлиқлиги, яъни тахт вориси сифатида набираси Алоуддавлани кўзлаганлиги”дан деб ҳисоблайди. Шаҳодат Исахонова эса аёл ижодкор ва она сифатида масалага бошқачароқ ёндашади. “Гавҳаршодбегим она сифатида Муҳаммад Жўкийнинг руҳий ҳолатини ҳисобга олган” деган бадий талқинни илгари суради ҳамда малика ва шахзода мақомидаги она-бола ўртасидаги кучли руҳий зиддиятни тасвирлайди.

Нодира МАТМУСАЕВА – 1963 йилда тугилган. Фарғона давлат педагогика институтининг филология факультетини тамомлаган. Мақолалари республика матбуотида чоп этилган.

"Шаҳзодам... Менинг қувончим... – кўзларига ёш тўлди Гавҳаршод бегимнинг. – Билурсиз, мен сизни ҳаммадин кўра...

– Ёлгон! Ҳамма гапларингиз алдов! Қувончингиз кимлигини, ҳаммадин кўра кимни яхши кўришингизни исботлабсиз, раҳмат сизга, волидам! Сиз учун касалванд, ношуд, итнинг кейинги оёғи, исталмаган пайтда дунёга келган бир ўғил эрканмен! – Жўкий мирзо асабийлашганидан бўйин томирлари чувалчангдай бўртиб, кекирдаги ўйнаганича, маликага ғазабнок тикилди. – Тўхтанг, балки туккан ўғлингиз эмасдурмен, шундай эрмасму? Ё, Аллоҳ, нега шул фикр аввалроқ ақлимга келмади эркан-а? Ҳа, ҳа, бир бечора канизакнинг ҳароми етимчаси бўлсам керак!

– Астағфируллоҳ! Аллоҳдин кўркунг! – ўғлининг таънасидан Гавҳаршод бегимнинг этларигача титраб кетди.

– Аллоҳдин кўркунг?! – Жўкий мирзо юраётган ерида шартта тўхтади. – Менга айтаётирмусиз шул гапни?! Сиз, ўзингиз кўрқасизму Аллоҳдин?!

– Мен кўрқамен... – деди Гавҳаршод бегимнинг овози титраб". (183-б.)

Фалсафий мантиққа кўра, руҳан "катта" шахсларнинг хатоси ҳам ўзига яраша залворли бўлади. Шоҳрух Мирзо ва Гавҳаршодбегим жуфтлиги ҳам давлату салтанат равнақи учун курашар эканлар, оғир синовларга дуч келишади. Бирин-кетин фарзандлар ва набиралар доғини кўриш тақдирларига ёзилган бўлса, не ажаб. Муаррихлар Абдураззоқ Самарқандий ёзиб қолдирган маълумотларга таяниб, тахтга даъвогарлардан бири бўлган Султон Муҳаммад Мирзонинг бобоси Шоҳрух Мирзога қарши исёни билан боғлиқ воқеа тафсилотларини келтирадилар. "Гавҳаршодбегим" романида 40 йиллик салтанат поёнида қора доғ бўлиб тушган ана ҳодисанинг аянчли якуни Алоуддавланинг сўзлари таъсирида Гавҳаршодбегимнинг ўйга толиши орқали гавдалантирилади. Мазкур воқеанинг асарга олиб кирилиши ўқувчини ҳам ўйга толдиради, ҳаёт фалсафасининг аччиқ сабоқларидан хулоса қилишга ундайди.

Шаҳзодаларнинг ноиттифоқлигидан фойдаланган Самарқанд ҳукмдори Султон Абусаид Мирзо (1424–1469) Хуросонни босиб олади. Султон Абусайид Мирзо Самарқанд тахтини ўзининг катта ўғли Султон Аҳмад Мирзога (1451–1493) бериб, Ҳиротни ўзининг пойтахти деб эълон қилади. Бу вақтда малика Гавҳар Шод бегим 80 ёшга яқинлашиб, анча қариб қолган эди.

Рухий изтироблар, бирин-кетин авлодларини йўқотишлар Гавҳаршодбегимдек иродаси кучли аёлни ҳам енгиб қўяди, лекин Шаҳодат Исахонованинг бадиий тафаккури чизгиларида малика буни сиртига чиқармайди ва душманга тик боқади ва тик сўзлайди.

"Малика қўлларининг учигача музлаётганини ҳис қилиб, бир хаёл орқасига қайтмоқчи бўлди, лекин ичида туғён ураётган ва наштарга айланиб, бўғизига қадалаётган сўзлар истагига изн бермади.

– Нимаси қизиқ, олампадох? – деди Абусаид мирзонинг юзидаги истехзоли ҳайратни илғаган малика. – Аслинда, мен берган жавоб қизиқ эрмас, сиз менга сўйламоқчи бўлаётган муддао қизиқ! Шундай эрмасму? Сиз сўйган хўрозни мен аллақачон парт қилиб бўлдим. Шулбоис, менга очикроқ сўйлайберинг! Муддаонгиз не? Не бўлса-да сўйланг?! Зеро, мен Яратганнинг бул ёлгончи ва бевафо фаносидин аллақачон этак силтаб қўйган одаммен".

Романда Гавҳаршодбегим билан боғлиқ воқеа-ҳодисаларнинг тарихий-биографик тасвири фонида шаҳзодалар Бойсунғур Мирзо, Алоуддавла Мирзо, Абдуллатиф Мирзо, маликалар Ҳусн Нигор бегим (Мирзо Улуғбек рафиқаси), Руқия Султон бегим (Алоуддавла Мирзонинг қизи) каби тарихий шахсларнинг мураккаб тақдирлари ўқувчини бефарқ қолдирмайди.

Масалан, романдаги Абдуллатиф Мирзо образини олайлик. Шаҳзоданинг гарчи Гавҳаршодбегим тарбиясини олган бўлса-да, тарбиясизликка юз тутиши, феъл-атворидаги беандишаллик, бераҳмлиқ илдизлари динамик тарзда очиб борилади.

Қиблагоҳининг сўзларидаги аччиқ-тизиқ, кўзларидаги алланечук совук ифодани иллаган Абдуллатиф мирзонинг ёдига волидасининг гаплари тушди. “Алар ҳеч қачон бизга дўст бўлмайду, шаҳзода! Ҳатто қиблагоҳингиз ҳам... Қиблагоҳингиз учун бул дунёда ёлғиз, Абдулазиз бор! Кўзлари андин ўзга фарзандларни кўрмайду! Шунинг учун ҳам сизни Самарқандга йўлатишмайду, ўшал жалажин кампирнинг даргоҳинда етимдек ўсмоқдасиз!..”

Дастлаб “Дунёвий ва диний илмда қиблагоҳи каби салоҳиятли, ҳатто дин уламоларига Улуғбек мирзодан ҳам кўра, кўпроқ эътибор берадиган, жума намозларини сира қанда қилмайдиган” йигит воқеалар занжирида аламзада, тожу тахт учун ҳатто отасини ўлимга ҳукм қилишдан ҳам қайтмаган падаркушга айланиши даражама-даража кучайиб борадики, Абдуллатиф Мирзо тақдирининг кульминацияси Гавҳаршодбегимнинг ўлими олдида уч кун бир хилда такрорланган туши тасвирида яққол гавдаланади, ўқувчининг юрагига ҳам ўқдай қириб боради.

Бадиий асар қаҳрамонларининг характери, дунёқараши, ички дунёси табиат ёки ижтимоий-маданий муҳит ўртасидаги ўзига хос алоқадорликда тасвирланар экан, бадиий образлар тизими орқали муаллифнинг бадиий-эстетик тафаккур кўлами, ижодкор индивидуал услубини шакллантирувчи воситаларни таҳлил қилиш тадқиқотчилар олдида турган муҳим амалий вазифалардан бири ҳисобланади.

Тарихий-биографик асарларда тарихийлик тамойиллари ва меъёрларига амал қилиниши, қаҳрамонлар фаолияти, ички дунёси давр ва муҳитнинг энг устувор, етакчи жараёнлари диалектикаси билан алоқадорликда очиб берилиши талаб этилади. Бундай ёндашувда ижодкорнинг бадиий тафаккури призмаси орқали тарихнинг ҳаққоний эпик тасвири, бадиий манзаралари китобхон кўз ўнгида гавдалантирилади.

Воқеликни жонли ва ишонарли тасвирлаш, ҳаётий парчани типиклаштириш, асар қаҳрамонлари характерини очиб бериш, асарнинг эмоционал таъсир кучини оширишда бадиий деталлар муҳим роль ўйнайди.

Шаҳодат Исахонованинг “Гавҳаршодбегим” романида асар қаҳрамонлари, хусусан, аёллар образларининг ўзига хос нозик жиҳатлари, руҳий кечинмалари, характер чизгиларини очиб беришда бадиий деталь унсурларидан самарали фойдаланилган.

Одатда, аёллар кексайган сари ҳаётидаги рўй берган воқеаларни эслатувчи хотираларни тез-тез ёдга оладиган, атрофидагиларга қайта-қайта сўзлаб берадиган бўлиб қоладилар.

— Бул рўмол мен учун не қадар қадрли эрканлигини билурсен-а, Ойпопук? — кетатуриб, таъкид оҳангида яна тайинлади Гавҳаршодбегим.

— Билурмен, маликам, билурмен! — канизак қиз бош ирғаб, тасдиқ ишорасини қилди. — Бул рўмол ҳоқони саидимизнинг сизга тўй совғаси ҳисобланаду!

— Нафақат тўй совғаси... — канизакнинг жавобидан Гавҳаршод бегимнинг кўнгли тўлмай, янаям аниқроқ маънилаттиси келди. — Ул жаннати бегимдин менга хотира...”

Аслида, буюк бир салтанат вакиласи бўлмиш Гавҳаршодбегимдай малика учун оддий бир рўмол муаммо эмас. Бироқ, аёл қалбининг нозик кечинмаларини, болалик олаmidан балоғат сари қадам қўйган маъсум онларини, Шохрух Мирзо билан илк танишувларини ёдга соладиган ноёб совға сифатида асраб келингани рўмолнинг қадрини минг чандон оширади. Ана шу деталь воситасида ретроспектив тасвир, яъни маликанинг хотиралари орқали Шохрух Мирзо ва Гавҳаршодбегимнинг илк учрашувлари ва унаштирув маросимлари тасвирланади.

Гавҳаршодбегимнинг рўмол ҳақидаги ҳикояси тўйларига уланишини билган канизак қиз бугун ҳам куни хотиралар тинглаш билан ўтишини фаҳмлаб, бошини ирғанича, маликани шамолдан пана қилиб, сарой томон юрди. Чунки қирқ кеча-ю, қирқ кундуз давом этган ҳашаматли тўйнинг таассуротлари дарров тугамасди...

Шу тариқа, муаллиф тафсилотлар кетма-кетлиги ёки хотира воситасидаги ортга чекинишлар асосида Гавҳаршодбегимнинг ҳаёти ва руҳиятидаги ёрқин қирраларни бирма-бир очиб боради.

Кўпинча, деталь атамаси нарсаси-буюми, интерьер, пейзаж, портрет кабиларга оид моддият билан боғлиқ тушунчаларга нисбатан қўлланади. Бироқ, юқорида адабиётшунос олим Т.Бобоев тавсифида “руҳият деталлари” атамаси ҳам берилган. Демак, психологик деталь орқали кечинмаларга оид тафсилотлар конкретлаштирилади, ўқувчи онгига етказилади.

“— Улуғ бибим, бошимга яна кундош балосини ёғдиришаётирлар... Энди чидолмасмен... Юрагим бардош бермайдур... Кетамен... Ахир, бул не ҳаёт...”

Бибихоним аламдан лаблари пирпираб учаётган Гавҳаршодбегимнинг олмадай қизарган ёноқларига, кўзёш ҳам ярашган ўтли кўзларига бир лаҳза жимгина термилиб турди.

— Ҳа, чиндан ҳам бул не ҳаёт? Бул не умргузаронлик? — Бибихонимнинг ажинлардан холи кулча юзларига изтироб қалқиб, ўрнидан кўзғалди ва унинг тепасига келди. — Ҳа, кетмоқ керак... Кетмоқдин бошқа илож йўқ... Яхши, мен ҳам сиз бирла кетамен, бирга кетурмуз! Кундош балоси менинг ҳам бўғзимга келди! Шунча йил бул азобга қандай чидадим, билмаймен?! Оҳ, ўлмаган жоним менинг...”

Бибихоним ва Гавҳаршодбегимнинг қисқагина сўзлашувида психологик деталнинг гўзал намунасини кўришимиз мумкин. “Қуш тилини қуш билади” деганларидек, Гавҳаршодбегимнинг кундош балосидан чекаётган изтиробларини зукко Бибихоним дарҳол англайди ва бош олиб кетиш борасидаги кинояли-мажозий гаплари билан ўзининг шон-шавкатли ҳаёти ҳам ана шундай изтироб-у аламларга қоришиқ ҳолда кечаётганига ишора қилади. Фаросатли Гавҳаршодбегим бу психологик “хужум”нинг мантиқини тўғри англайди, хато ўйлагани ва шу ҳолга кўнишга мажбур эканлигини тушуниб етади.

Маълумки, “инсон ва умр”, “инсон ва авлодлар” фалсафий диалектикасида дарахт тимсоли рамзий образ сифатида қадимдан қўлланиб келинади. Шу билан бирга она учун, у ким бўлишидан, қандай мавқега эга бўлишидан қатъи назар фарзанд биринчи ўринда туради, уни юрагининг энг тўрида ардоқлайди. Инчунун, фарзанди аржумандларидан бирин-кетин айрилган (бу вақтда ўғилларидан фақат Улуғбек Мирзогина ҳаёт эди) Гавҳаршодбегимнинг чуқур изтироблари бисёр эди. Унинг ҳаётдаги ҳар бир нарсадан таскин излаши, ўғилларининг соғинчи юрагини ўрташи табиий ҳол. Шунинг учун ҳам қаерга бормасин, нимага қўл урмасин, фарзандлари билан боғлиқ хотиралар ўз домига тортади. Хусусан, боғдаги дарахтлар ҳам унга ўғли Бойсунғур Мирзони эслатади. Айтиш мумкинки, бундаги Бойсунғур Мирзодан қолган боғ ва ранг-баранг дарахтлар детали ёзувчининг бадиий-фалсафий ғоясини урғулашга, фарзандлар доғида қуяётган Гавҳаршодбегимнинг оналик изтиробларини умумлаштиришга хизмат қилган.

Хулоса қилиб айтганда ўзбек адабларимиз ҳам йирик ва мураккаб жанрларга қўл ураётган эканлар, буни фақат олқишлаш керак.

**Зулхумор
ОРИФЖОНОВА**

...Етиб бўлмас узун йўлсан

* * *

Тун қай томон оғиб борар:
тонг қадарми,
шом қадарми?
Кўкка боқсам юлдузлари кўринмасму,
аммо нурлар оқиб борар:
қаршимдаги ё хатарми?
Кўзларимни узолмадим уфқлардан –
Шарқу Ғарбнинг манглайига қон югурар.
Мудраётган йилларини уйғотолмай,
бир ўлканинг боши узра
асрларки,
тонг югурар.
Оҳ,
бир тонгки,
сувлар босди келаётган йўлларини,
шамоллардан боғлар бир-бир қулайверди.
Остонанга етолмаган нурларини
ичга ютиб,
кўкда қуёш нурайверди.
Нима десам,
уйғонасан тушларингдан,
нима десам,
ўнгланади жавобларинг?
Парчаланган кўзгуларга
кўзим тушган,
асролмадим.
Совурганча ҳаволарни,
ёллар келди тўрт томондан.
Йўллар қайга оғиб борар,

Зулхумор ОРИФЖОНОВА – 1997 йилда тугилган. Ўзбекистон Миллий университетининг журналистика факультетини битирган. “Соғинч сувратлари” тўплами нашр этилган. Алишер Навоий номидаги ўзбек тили ва адабиёти курси тингловчиси.

пешонамга битилган бу саратонда,
юрагимга бир ёмғирлар ёғиб борар.
Оҳ,
бир тонгки,
тунлар тўсди келаётган йўллари...

* * *

Борсам,
кўзларимга ботган кечанинг,
охирига етмай тонгнинг қошига.
Субҳлар сўроқлаб ўтсалар тагин,
– Сен кимнинг ошиғи?
Осмон хувиллайди,
киприк қоқсаму,
кулаб тушадиган каби кўксимга.
Ортимдаги қолган йиллар бирма-бир
саволдек тортилса уфқнинг бўғзига –
сен қайси томондан берасан хабар,
мен қай йўл бошида турибман мулзам?
Қачондир ўнг келган тушларим санаб,
қошингда бошимни кўтариб турсам –
шунда, ўз вақтида келадими тонг?
Шунда,
дарахтлар ҳам кўтариб қадин,
кўкламни келтирган еллар олдида
гулласа,
тан олиб бор ҳақиқатни.
борсам...

* * *

Бу тун оғир тун эди,
оҳ,
Дарахтларда мезон оғир,
юрагимда гумон, оғир,
биласанми?
Ойна юрти
тушлар сузар,
ўнг фақат мен,
қайтармикан ўзимники бўлган тушлар?
Оҳ,
ёмғирлар ёға бошлар ташқарида,
деразамни муштлаб-муштлаб.
Очолмайман юрагимни,
томчиларнинг куйларига боғлар тўлсин.
Англадимки,
сен мен учун умримдаги
етиб бўлмас узун йўлсан.
Сен қанчалар куёнмагин,
бу дунёнинг ишларига,
хавотирим,
қанотлари ҳориб келган,
худди мезон қушларидай

кишдан эмас.
Унутишдан,
кунлар келиб бу боғлардан,
изларингнинг ўчмоғи бор.
Ўшанда ҳам руҳим масрур,
ўшанда ҳам кўнглим хумор,
бир ишқ бўлиб қоладирман,
кўнасанми?

* * *

Остонамга бошим қўйдим,
йўллар мени танимади,
баҳорлари боғларига хазон тўкди.
Кўзларимдан уфқларнинг манглайига
дардлар чўкди.
Бошим оққан томонларнинг охири йўқ,
қанот бўлсам, хаёлларим изн берса.
Кўксимдаги чечакларнинг нафасидан
саратоннинг ҳовучлари қизил бўлсин.
Қўлларимга дутор олсам,
сочларимдан тори бўлса,
куй ёғилса кўзларимдан.
Ортга боқсанг,
бу кечанинг юлдузлари
қўзғаш бўлиб тўкилади изларингга.
Йўлларингга бошим қўйдим,
бошин эгди гуллаётган ёсуманлар.
Бир ишқ бўлиб,
оҳ,
энг гўзал хониш бўлиб,
юрагингга кириб борсам,
орзумандман.

* * *

Мен йўлнинг бошида,
кафтимда
бўғизланган гулнинг япроқлари жонсиз.
Дунё ҳам бу кеча афтидан,
уфқларга қадар томонсиз.
Тўхтаган ҳаттоки қўлимда соат,
на юлдузга қараб,
на ойга ёлвориб,
билолмам,
нечани кўрсатмоқда вақт.
Боғларда эгила бошлайди шохлар,
мен эса,
тортилган дорлардан, узундан-узун,
йиғаман танасиз ўзимни-ўзим.
Ўнгимни тушимда сойларга айтиб,
қайтсам,
дарёга айланиб –
ўзанларга солмоқ кимнинг истаги?

Оҳ,
йўлим томонсиз,
бори имкон деб,
минг йилки,
ўзимга қанот изладим.
Изладим,
топмоқлик илинжи билан,
оҳанглар оқизиб кетган йўлларни.
Таскиним,
ўшанда руҳимни ҳеч йўқ,
тутиб қололмасди сенинг қўлларинг.

* * *

Минг йилдирки,
мен тушда яшадим.
Денгизлар елкамдан тошиб ўтдилар,
кунларим тунимга қочиб ўтдилар.
Ва, туйқус уйғондим –
асли, кўзларимга инмаган уйку.
Оҳ,
тилсиз уйғондим,
Кимнингдир юзида ўйнади кулгу.
Сенинг изларингдан эргашганим рост,
рангларни атадим,
сен кўрган хилда.
Аммо,
йилдан-йилга,
кунлардан-кунга,
бу умрим бироз,
оғирдай.
Ахир,
айт,
ким эдинг,
мен сендан кеча олмадим,
ва,
ё кетолмадим,
енгдими қўрқув?
Оҳ,
нега қошимда турибсан мағрур,
хатто,
бўғзимгача тўлганида сув?
Сув,
Қара пешонамни ювди тўлқинлар,
Мен эса ўйлардим,
тупроқ майдалаб:
умримнинг ўтови бу кўча,
бу уй,
сен эса тинмайсан,
уйғонган тушларим аллалаб.

**Дилобар
ЖЎРАЕВА**

Сизни кўргим келаверади

Яшамоқ завқи

Бедазорга ёнбошлаб олиб,
Туйганмисиз майсанинг бўйин?
Қулоқларни ларзага солиб,
Тингланг она заминнинг куйин.

Шилдираган булоқ сувига,
Еганмисиз қулча ботириб?
Тонг саҳарлаб боғ кезганмисиз
Капалакни қувлаб, югуриб.

Гул лабида шудрингни кўриб,
Хайратдан ҳеч тош қотганмисиз?
Райҳонларни чаккага тақиб,
Қумриларни уйғотганмисиз?

Лолаларни юринг қулдириб
Ҳар ўтган он жон қадар шавқли,
Чор тарафни бахтга тўлдириб,
Қандай гўзал яшамоқ завқи!

Тонг

Тим қора осмоннинг бағри тораяр,
Мана, ой олдида бир юлдуз ҳалак.
Юз очиб бораркан тобора шафак
Мана, қор рангига кирмоқда фалак.

Дилобар ЖЎРАЕВА – 1987 йилда тугилган. Бухоро вилояти Олот тумани коллежини тамомлаган. Шеърлари Республика матбуотларида чоп этилган.

Мангу қораликка чўмган шаҳарнинг
Гўё озодликка чиққани мисол.
Қора лашкар секин чекиниб борар,
Биллур малак этак ёяр безавол.

Мангулик юртида чекинади тун,
Соатлар сахар деб ураверар бонг.
Минг шукр борлиқнинг яралгани-чун,
Хур обод диёрда отар янги тонг!

* * *

Қўл силкитдинг кетар чоғимда
Қараб турдинг ортимдан узоқ.
Билмас эдим бу энг сўнгги кун
Сўнг етишин жонимга фироқ.

Хайрлашган дилларми, кўллар?
Тўхтаб қолди Ер аталган шар,
Қўл силкитдинг, негадир улар,
Ҳилпираган байроққа ўхшар.

* * *

Келасанми, йўқми сўрайсиз,
Дилда ҳислар елаверади.
Қайтмасам ҳам ортимга лекин,
Сизни кўргим келаверади.

Армон йиғлар қалбим тўрида,
Дард ханжари тилаверади.
Умрим ўтиб бормокда секин
Сизни кўргим келаверади.

Бағир қонига лиммо-лим жом,
Ташна лабим сўраверади.
Йўлламайсиз ҳатто бир пайғом,
Сизни кўргим келаверади.

Наҳот тақдир учраштирмаса,
Ишқ билганин қилаверади.
Бошқа-бошқа айрилди йўллар,
Сизни кўргим келаверади.

Тополмадим дардимга чора,
Кўзлар гирён йиғлайверади.
Ожиз қолди кўнгил бечора,
Сизни кўргим келаверади.

* * *

Сен кетгач бу боғларда жоним,
Шамол кезди излаб сар-сари.
Қулаб тушди ҳадсиз осмоним
Бошга ёғди юлдузлар бари.

Қуёш нурин аяди мендан,
Ой қўксимга ханжарин урди.
Замин адашибди йўлидан,
Ва ё йўлин терс томон бурди.

Гумбурлади момақалдирок,
Тўкилдику бошимга булут.
Қўлим толди осмонни суяб
Индамадим, жим қилдим сукут.

Сен кетгач бир исён бошланди,
О, кўнгилнинг сарҳадларида.
Ҳамон сени кутиб яшайман,
Булутларнинг қат-қатларида.

* * *

Қўлимда, кафтимда, енгим ичида,
Сенга тутмоқ учун сақладим бир гул.
Шу бир дона гулни етказмоқ учун,
Ёниб, зор излади сени бир булбул.

Ўтди у тунларнинг қароларидан,
Жонини ўртади бу золим замон.
Унга торлик қилар гўё бу олам,
Бошига қулаган мисоли осмон.

Ой дарахт шохидан боқади маъюс

Камола
АБДУҒАНИЕВА

Куз вальси

Зангори зарларин сочар бошимдан,
Қалбим кундалигин ўқиган дарахт.
Кўзларим ёшини яшириш учун
Қайдан булутларни бошлаб келар вақт.

Ёмғир севалайди, оҳиста, сокин,
Поклантирган каби замин кўшқини.
Лабларимга қўнган кумуш томчилар
Баъзан келтиради кузнинг рашқини.

Хаёлларга чўкиб кетар хаёлим,
Сочилиб кетгандек ишқнинг меваси.
Шопеннинг ҳисларин чалар бармоқлар,
Заминни эгаллаб борар куз валси.

* * *

Ой дарахт шохидан боқади маъюс,
Деразам чертади юлдузлар бир-бир.
Куз менга ёғдирган хайрларини
Супуриб ташлади ердан декабрь.

Чуқур "уҳ" тортаман, юрагим тўлиб,
Зулматга сингишиб кетади бари.
Баргга битилган шеър,
Бродвей ҳамда
Уша кузнинг сенли хотиралари.

Ноябрь – кўзёшлар ойи, эҳтимол,
Соғинч имзо чеккан ҳар сониясига.

Камола АБДУҒАНИЕВА – 2002 йилда туғилган. Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети талабаси. "Ёш ижодкорлар – 2022" семинари иштирокчиси.

Нима деёлардим, ҳар инсоннинг ҳам
Чин ишқ ёзилмаган пешонасига.

Қиш ором бермади ҳаёлларга ҳеч,
Энди остонамга келмайди баҳор.
Қишнинг қорлари не, мен учун фақат
Табиатнинг шеърли кузаклари бор.

Февраль тонги

Зулматни аллалаб ухлатар азон,
Уйғотар февралнинг сўнгги тонгини.
Дунёни қайтадан чизади рассом,
Қайтадан бўййди кўкнинг рангини.

Менинг-чи, кўзларим соҳилларида
Бир туш бор – ҳеч насиб этмагай кўриш.
Оппоқ ўйларимни ютади тунлар,
Гуноҳмикин рангин ҳаёллар суриш?..

Момом урчуғидек айланар дунё,
Синар осмонга тенг бардошларимни.
Қиш эса деразам ойнаси узра
Тўкар видолашув кўзёшларини.

Нақадар сирли бу февраль тонглари,
Кўтармас тақдирнинг ҳазилларини.
Ё улар юракдан туғилмай қолган
Исёнкор шеърларнинг қотилларими?

Намиққан киприкка уйқулар ҳаром.
Тўрт фасл ичинда топгани озор.
Бедорлик тамғасин босгани учун
Қишнинг ўша куздан сўроқлари бор.

Самонинг юзини тўсмиш булутлар,
Қайдан келмиш, бунча тоғларга виқор?!
Эҳтимол бу сўнгги... айтгин Художон,
Менинг хотиримга ёғиб берсин қор!

Менинг хотиримга ёғиб берсин қор!
Ташқарида қишнинг охири тонгги...

* * *

Ҳаяллаб қоляпти нимагадир тонг,
Тушларимга сизиб кирар хавотир.
Мен шафакни қарши олгунча кўкнинг
Кўксида юлдузлар сўняпти ахир.

Нигоҳларим ғамга чўка бошлар тиз,
Ҳилол бедорлигин кўради баҳам.
Ёниб, ўзин ерга отган япроқдек,
Кузланиб боряпти киприкларим ҳам.

Лабларим сукутга ўкиб беради,
Июль оқшомига ёзган хатимни.

Мен учун ҳам раво кўрарми Худо,
Кимнингдир тушида яшаш бахтини?!

Таассуф, йилларга асира умрим,
Фасллар кишани оёқ-кўлимда.
Ер ҳақда эртақлар тинглайман узок
Қанотлари синган ожиз булбулдан...

Минг йилги кузларни излаб бетизгин,
Юрагим югурар вақтдан илгари.
Манзилгача тонг бор, манзилгача тун,
Айлана бошлайди соат тескари.

Қисмат қарталари сузилар қайта,
Дақиқалар куйин бошлайди сокин.
Номаълум интиҳо, давомли яшаш,
Ва яна такрорий якунсиз якун.

Тушларимга сизиб кирар хавотир,
Ҳаяллаб қоляпти нимагадир тонг...

* * *

Сўз бўлиб кираман тушларингга ва
Шеърга айланаман Худо хоҳласа.
Ўшанда
Уйкуни уйғотиб кечаларингдан,
Ишқнинг торларини чертиб, куйласам.
Куйласам...
Тингласанг...
Тўсатдан,
Хаёлларинг каби тўзғийди мезон.
Хотиралар узар торларни.
Қўл силтаб кетасан барига,
Сеники бўлмаган манзиллар томон.

Бекат мудраб борар, автолар ҳорғин.
Шоирларни хуш кўрмас шаҳар.
Сен-чи, Ишқ сўрайсан,
Сўз тиланасан
Бомдодга қадар.
Ва жавоб келади қайдандир:
"Аллоҳу Акбар, Аллоҳу Акбар..."
Эвоҳх, сукутда янграган энг гўзал садо.
Жилмайиб қўясан дунёга,
Тонг сенга шивирлар нелардир.
Кўзингга қўмилиб ётади
Мажнуннинг паришон сурати.

Мен эса...
Йўқликка мағлубман.
Ҳисларим кўмаман
Миллион кузакнинг хазонларига.
Қун келар,
Умидларим куртак очар қайтадан
Минг йиллик заъфарон тонгга эргашиб,
Эрксиз туйғуларинг тўзонларида.

Ўшанда
Сўз бўлиб кираман тушларингга ва
Шеърга айланаман Худо хоҳласа...

Йиғласанг...

Йиғласанг, ёшларин тўкса булутлар,
Бошингдан юлдузин ёғдирса осмон.
Кўзлардан азалий ғурур ортидан
Қўшилиб чиқсайди минг йиллик исён.

Осмон кўзларингга сиғади бироқ,
Сенга торлик қилар тўртала томон.
Бўғзингга тиқилар бир зум сукунат,
Танангни ечишга шай туради жон.

Йиғласанг, Ҳисорни титратса оҳинг,
Денгизга туташиб кетсайди само.
Сени шу ҳаволар сипқормасидан
Йиғла, кўзёшингга ғарқ бўлсин дунё.

Шу билан покланса вужудинг агар
Зўр иштаҳа билан нафсингни сўйсанг.
Фонийдан Худога яқинлашишни
Тирик мурдаларга кўрсатиб қўйсанг.

Йиғласанг!
Йиғласанг!
Йиғласанг!..

Бобомга

Бокдим, дўппи илган бошингиз узра,
Йиллар мукофот деб қиров солибди.
Мен ўпиб қўйгувчи нур юзингизда,
Ҳаёт камчисининг изи қолибди.

Бобо, ҳавас билан айтаман нега?
Кўнглим ҳузур қилар шу сўзни десам.
Момом ҳам аразлаб қолади гоҳо,
Бориб илк сўзимни сиздан бошласам.

Бобожон, забоним титрайди дир-дир,
Меҳрим қандай изҳор қилайин сизга.
Арзимасман, лекин жилақур сабир,
Ташбеҳ бўлиб қўнай шеърларингизга.

Мақтайсиз, шодланиб, қўкка қўтариб,
Оқ қоғозни қора қилганим учун.
Шеър эмас, неларни ёздим мақтаниб,
Яна қандай синай юрагим кучин.

Ўтмиш сабоқларин сўзлаб турибди,
Юзингизни кучган шу ҳар битта хол.
Ўн бешинчи сана, остонангизда
Сизни қарши олар етмиш беш баҳор.

Асл ўзанларга қайтиш тадориғи

Зебо ҚОБИЛОВА

Мумтоз адабиёт – миллатнинг дунёқараши, ахлоқи, маънавияти ва бадий идроки кўзгусидир. Миллат тафаккури ва руҳиятига кучли таъсир кўрсатувчи, шахс камолотини таъмин этувчи ижод намуналаридир. Мумтоз адабиёт намояндалари мустаҳкам эътиқод ва юксак маърифат эгалари, ижодий-интеллектуал салоҳияти баланд ижодкорлар эди. Шунинг учун ҳам мумтоз адабиётга эҳтиёж ҳамма вақт баланд бўлган.

2021 йилда мумтоз адабиётга оид эълон қилинган тадқиқотларни характериға кўра қуйидаги гуруҳларга таснифладик:

1. Монография ва рисоалар.
2. Мақолалар.
3. Шарҳ ва изоҳлар.
4. Олдин чоп этилган асарларнинг янги таҳрирдаги нашрлари.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, ўтган йили Ҳазрат Алишер Навоий таваллудининг 580 йиллиги муносабати билан қатор монография варисолалар яратилди. Жумладан, таниқли навоийшунос олим, филология фанлари доктори, профессор Иброҳим Ҳаққуловнинг “Навоийга қайтиш” кўп жилдлигининг тўртинчи жилди, филология фанлари доктори, профессор Муслиҳиддин Муҳиддиновнинг “Кўнгил хайратлари”, филология фанлари доктори, профессор Нурбой Жабборовнинг “Маоний аҳлининг соҳибқирони” асарлари шулар жумласидандир.

Иброҳим Ҳаққуловнинг “Навоийга қайтиш” (“Тафаккур”, 2021) китобидан ўрин олган “Моҳият манзаралари”, “Матн ва таҳлил масъулияти”, “Адабий суҳбатлар”, “Изланиш ва янгиланиш эҳтиёжи” сарлавҳали бўлимлари ҳазрат Навоийнинг “Ўн саккиз минг олам ичра ҳар неки бор, Ким қилурлар аҳли маъни эътибор” деган кўрсатмасига мувофиқ тузилган бўлса, Муслиҳиддин Муҳиддиновнинг “Кўнгил хайратлари” (“Тамаддун”, 2021) монографияси олимнинг узоқ йиллар давомида мумтоз адабиётшунослик соҳасида олиб

Зебо ҚОБИЛОВА – Филология фанлари доктори, профессор. 1974-йилда туғилган. Қўқон давлат педагогика институтининг ўзбек тили ва адабиёти факультетини тамомлаган. Унинг олий ўқув юртлари талабалари учун “Ўзбек адабиёти тарихи”, “Ҳозирги адабий жараён фанидан амалий машғулотлар ўтказишда инновацион технологиялардан фойдаланиш”, “Замонавий ўзбек адабиёти”, “Адабиёт назарияси”, “Ўзбек адабиётшунослиги тарихи” номли ўқув-услубий қўлланма ва дарсликлари, “Навоий ва Амирий”, “Амирий ва Муқимий”, “Бадий ижодда таъсир ва издошлик (Амирий шеърляти мисолида)” номли монографиялари чоп этилган.

борган тадқиқотларининг хулосасидир. Олим тадқиқот учун “Хамса”нинг алоҳида дostonларини қиёслашдек самарали йўлни танлаган, бунда аниқ таҳлиллар орқали жавобиянинг хусусияти, анъанавийлик ва оригиналлик муносабати ойдинлашган. Монографияда комил инсон талқини ва тасвирида ҳар бир хамсанависга хос хусусий ва умумий томонларни ёритиш, шу орқали хамсанависларнинг исломий-тасаввуфий қарашлари, маънавий-ахлоқий фикрлари, бугунги кун учун ҳам фойдали бўлган ғояларини замондошларга етказиш мақсад қилинган. Олим адабиётшуносликда узоқ йиллардан буён амал қилиб келаётган дostonни “муқаддима” ва “асосий қисм”га бўлишни номақбул ҳодиса деб билади ва буни дастлабки бобларга эътиборсизлик назари билан қараш оқибати, деб ҳисоблайди. Дostonларни яхлит асар деб қараш лозимлигини ва аввалги боблардаги фикр ва ғоялар кейинги бобларда изчил давом этганини алоҳида таъкидлайди.

Олим “Хамса”ларнинг биринчи дostonларини инсонномалар деб атайди ва уларда одамийлик концепцияси ифодаланганлиги ва негизида диний-тасаввуфий ғоялар ётишини қайд этади.

Монографияда хамсанависларнинг адабиёт ҳақида, сўз санъати ва қадри, сўзнинг қадрини ерга урмаслик, маддоҳлик адабиётнинг кушандаси эканлиги каби муҳим қарашлари ҳам таҳлил этилган.

Филология фанлари доктори, профессор Нурбой Жабборовнинг “Маоний аҳлининг соҳибқирони” (“Адабиёт”, 2021) монографиясида “Комил шахсият ва ижодий салоҳият уйғунлиги”, “Буюк шоирнинг ирфоний ва адабий-эстетик олами”, “Хамса” – буюк бадийи обиди”, “ Диний-маърифий асарлар моҳияти”, “Навоийга издошлик саодати” каби бобларда Алишер Навоий асарлари шарқ ислом адабиётининг юксак намуналари сифатида талқин қилинган бўлиб, улуғ шоирнинг бадийи ижодда камолот даражасига кўтарилишига асос бўлган муҳим бадийи-эстетик омиллар кўрсатилган. Монографияда Навоийнинг шахс ва давлат арбоби сифатидаги фазилатлари, бунёдкорлик фаолияти янги талқинларда ёритилган; сўз мулки султонининг ирфоний ва адабий-эстетик олами билан боғлиқ ўзига хос қарашлар илгари сурилган; “Хамса”да ижодкор концепцияси юзасидан илмий-назарий фикрлар билдирилган; Навоийга издошлик масаласи тадқиқ қилинган. Айтиш мумкинки, мазкур монография шарқона адабий-эстетик тафаккур мезонлари асосида яратилганлиги ва Алишер Навоий ижодиётининг миллат бадийи-эстетик тафаккури тақомилига кўрсатган таъсири масалалари асл ўзанлардан туриб талқин қилинганлиги билан аҳамиятлидир.

Бундан ташқари, мумтоз адабиётшунослик йўналишида филология фанлари доктори Зебо Қобиллованинг “Бадийи ижодда таъсир ва издошлик”, филология фанлари бўйича фалсафа доктори Зулайхо Раҳмонованинг “Ишқ, ирфон ва иршод” каби монографиялари ҳам чоп этилди. Мазкур монографияларда адабий таъсир ва издошлик масаласига; муршид-мурид муносабатлари, мавзунинг замонавий қиймати ва аҳамиятига алоҳида урғу берилган.

Мумтоз адабиётга оид мақолалар “Ўзбек тили ва адабиёти”, “Шарқ юлдузи”, “Жаҳон адабиёти” журналлари, “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетаси саҳифаларида эълон қилиб борилди, шунингдек, Алишер Навоий таваллудининг 580 йиллиги муносабати билан республика ва халқаро миқёсда ўтказилган илмий анжуманлар тўпламларида чоп этилди.

“Ўзбек тили ва адабиёти” журналининг 2021 йилги сонларида навоийшунослик масалаларига бағишланган 21 та, мумтоз адабиёт масалаларига бағишланган 10 та мақола эълон қилинган.

Иброҳим Ҳаққуловнинг “Маънавий валодат ва ўзлик камоли” мақоласи эпиграфида Мирзо Бедилнинг “Одам бўлиш ўзликни англаш экан...” сатри берилган ва мазкур фикр тўлалигича мақола мавзусини очиб берган. Мақола башарий

“мен” ва маънавий “мен” ҳақида. Олим тасаввуф ва тасаввуф адабиётининг барча вакиллари шу икки “мен”дан устунликка эришганини намуна ва ибрат қилиб кўрсатганини таъкидлар экан, “ Фано аслида йўқни бор, борни эса йўқ, деб билишдир. Мавжудлик, яъни дунё адам – йўқликдан яралган ва яна йўқликка қайтажак. Шунинг учун инсон, энг аввало, эришишда йўқотиш, йўқотишда эришув борлигини англаши зарур. Ана шунда у нимагадир боғланиб, маънан тўхтаб қолмаганидек, хом ва ўткинчи мақсад, нафсоний манфаат ва иддаолар тузоғига тушиб, умрини ғафлатда ўтказмайди”, деган теран фикрни Навоий байтлари мисолида далиллайди.

Боқижон Тўхлиевнинг “Поэтик кашфиёт мантиғи” мақоласи Алишер Навоийнинг қофия танлаш маҳорати масаласига бағишланган бўлиб, улуғ шоир бутун ижодий салоҳиятини туркий тилнинг бой ифода имкониятларини кўрсатишга сафарбар этгани асосланган.

Мақсуд Асадовнинг “Ошиқлик тарихи ва лирик қаҳрамон характери” мақоласида Алишер Навоийнинг “Ғаройиб ус-сиғар” девонидаги айрим ғазаллар мисолида ошиқлик илк бора “азал субҳи”да қисмат қилинган бўлиб, то “абад шоми”га қадар “мастлик”, яъни маънавий ҳузур ҳолига мушарраф этиши далилланган.

Қодиржон Эргашев мақоласида “Муҳокамат ул-луғатайн” ва “Мезон ул-авзон” асарларида илмий услубга хос хусусиятлар” сифатида муаллиф қарашларининг тизимлаштирилиши, баённинг аниқлиги, изчиллиги, фикрларнинг асосланиши ва далилланиши, фактларнинг тасдиқланиши ва шу мақсадда турли манбалар ва асарларга мурожаат қилиниши кўрсатиб ўтилган.

“Навоий ва ботин илми” мақоласида Сайфиддин Рафиддинов Алишер Навоий асарларидаги илм соҳаларини шартли равишда 4 гуруҳга бўлиб ўрганар экан ботин (ҳол) илмини муршид тарафидан муридга бериладиган махсус вазифалар ва зикрлар деб, ботиний ҳол эса шу зикрлардан ва вазифалардан ҳосил бўлган нурлар, кашфлар ва ғайбий сирлар эканлигини таъкидлайди ва Алишер Навоий ўз асарларида сўфий, ориф, ошиқ, дарвеш, эран каби зоҳирий ва ботиний илмларга эга бўлган кишиларга алоҳида эътибор қаратганлигини изоҳлайди.

Буробия Ражабованинг “Алишер Навоий ва Давлатшоҳ Самарқандий” мақоласида Абдураззоқ Самарқандийнинг “Матлаи саъдайн ва мажмаи баҳрайн” асари Алишер Навоий номи илк марта тилга олинган тарихий манба экани айтилади. Шунингдек, мақолада Давлатшоҳ Самарқандийнинг “Тазкират уш-шуаро” асари хотимасидаги Навоийга бағишланган фикра таҳлил этилади. Мазкур фикрадаги улуғ шоирга доир қимматли фикрлар кейинчалик Фаҳрий Ҳиравий, Бобур, Мирзо Ҳайдар, Ҳасанхожа Нисорий, Мутрибий Самарқандий китобларидаги Навоий билан боғлиқ маълумотларга асос бўлганлиги исботланади.

Бахтиёр Файзуллоевнинг “Оғахийнинг Навоий ғазалларига татаббулари”, Эргаш Очиловнинг “Рожий ижодида Навоий анъаналари” мақолалари улуғ шоир ижодидан таъсирланиш масаласига бағишланган бўлса, Буробия Ражабованинг “Навоий қарам фазилати ҳақида”, “Баҳористон”да Навоий таърифи”, “Вақфия”да маҳдудот талқини, “Мажолис ун-нафоис”да маданий муҳит тасвири”, М.Худоёрованинг “Навоий қитъаларидаги баъзи тасаввуфий тушунчалар ҳақида”, “Навоий қитъалари сарлавҳаларига доир”, Жасур Маҳмудовнинг “Насойим ул-муҳаббат”да Паҳлавон Маҳмуд зикри”, Абдурасул Эшонбобоевнинг “Алишер Навоий ижоди ва тарихий функционал метод” ва “Лисон ут-тайр” рус шарқшунослари талқинида” мақолалари бевосита Навоий асарларига мурожаат ва улар шарҳи, таҳлили ва таржималарига бағишланганлиги билан аҳамиятлидир.

Журналда эълон қилинган мумтоз адабиёт йўналишидаги мақолаларни асосан маълум бир шоир ҳаёти ва ижоди билан шуғулланаётган тадқиқотчилар изланишларининг натижалари сифатида баҳолаш мумкин. Тақдимотда мазкур мақолалар ўз аксини топган.

“Шарқ юлдузи” журналининг ўтган йилги сонларида мумтоз адабиётга оид жами 7 та мақола эълон қилинган бўлиб, улардан 3 таси Алишер Навоий, 2 таси Бобур 1 таси Машраб ижодига ва 1 таси 2020 йилда нашр этилган мумтоз адабиёт йўналишидаги китоблар ва мақолалар таҳлилига бағишланган.

Нажмиддин Рашидовнинг “Ирфоний ишқ куйчиси” мақоласида Бобораҳим Машрабнинг “Ўргандим” радибли ғазали атрофлича шарҳланган. Ғазалда Одам алайҳиссаломдан Муҳаммад Мустафо (с.а.в) гача таърифланган бўлиб, тадқиқотчи ҳар бир байт моҳиятан Куръони карим оятларига боғланишини шарҳлайди ва Машраб Аллоҳ таоло ишқининг куйчиси экани яна бир бор исбот этилади.

Адабиётшунос Нусратулло Жумаҳўжанинг “Навоийшунослик: муаммолар қачон бартараф этилади?” сарлавҳали мақоласида “Хазойин ул-маоний” ва бошқа девонларнинг илмий танқидий матнларини яратиш, навоийшунос, матншунос олимлардан иборат нуфузли таҳрир ҳайъати тузиш ва матншунослик комиссиясини ташкил этиш, Алишер Навоийнинг ўзигагина бағишланган кўп томлик улкан фундаментал илмий тадқиқот яратиш, Навоий қомусини яқунлаш каби таклифлар илгари сурилади. Шу сонда Сайфиддин Рафиддиновнинг “Маърифат ва улўғ шох қисмати” мақоласи ҳам эълон қилинган, унда Бобурнинг Хожа Аҳрори Валий билан руҳий алоқаси, тариқат аҳлига бўлган муносабати ҳақида фикр билдирилган.

Матншунос Ваҳоб Раҳмоновнинг “...Ул ой қоши гўё ҳаёлдур” сарлавҳали мақоласида Бобурнинг: “Кўк вусмада ул ой қоши гўё ҳаёлдир, Ё ой бошида кўкта кўринган ҳилолдир” байти шарҳланган.

Адабиётшунос Султонмурод Олимнинг “Лисон ут-тайр: ошкор ва пинҳон бадиият” номли мақоласи савол-жавоб усулида ёзилган. Мақолада жами 9 савол қўйилган ва бу саволларга аниқ, асосли жавоблар берилган. Мақолада “Хамса”нинг 4 достони ҳам аслида фалсафий-тасаввуфий дostonлар бўлиб, фақат уларда ирфоний ғоялар воқеалар замирига сингдириб юборилгани, ҳалигача навоийшуносликда бу дostonларнинг тасаввуфий мотивацияси амалга оширилмаганлиги ҳақида ҳам тўхталиниб, навоийшунослар олдида мазкур масала ҳам кўндаланг турганлиги таъкидланган.

Филология фанлари доктори Дилнавоз Юсупова 2020 йилда эълон қилинган ишларни мавзу йўналишига кўра 5 гуруҳга бўлиб таҳлил қилган ва адабиётшунослик тадқиқотларининг дадил бир тарзда давом этаётганлиги, янги мавзуларга мурожаат қилинаётганлиги, изланувчилар орасида ёшлар овози борлиги, янгича ёндашувлар учун ҳаракатлар кишида умид уйғотишини таъкидлаган ҳолда, таҳлилнинг замонавий методларини қўллаш эҳтиёжи мавжудлиги ҳақида фикр юритган.

“Жаҳон адабиёти” журналида мумтоз адабиёт бўйича бешта мақола эълон қилинган бўлиб, улар асосан ҳазрат Алишер Навоий таваллудининг 580 йиллиги муносабати билан ёзилган.

Раима Ширинова, Нигора Худойбердиеваларнинг “Алишер Навоий ижоди шарқ олимлари нигоҳида” мақоласида улўғ шоир ижоди бўйича Осиё мамлакатларида амалга оширилган илмий-амалий ишлар, халқаро конференциялар, Навоий асарларининг шарқ тилларига қилинган таржималари ҳақида сўз боради.

Навоийшунос Султонмурод Олимнинг “Лисонут-тайр” – меърожнома” мақоласида “Лисонут-тайр” достонидаги кушлар босиб ўтган етти водий ва Пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.)нинг Меърож кечасида тўққиз осмондан ўтганликлари ўртасида боғлиқлик мавжудлигини асослашга ҳаракат қилинган.

Адабиётшунос Зухриддин Исомиддиновнинг “Баҳорий бадииятдан баҳрамандлик” мақоласида Алишер Навоийнинг Бобур Мирзога маънавий устоз эканлиги, Бобурнинг Навоийдан таъсирланган ўринлари, бадиий таъсир ва издошлик масалалари таҳлил этилган.

Нурбой Жабборовнинг “Икки буюк хамсанавис ижод концепцияси” мақоласида Низомий Ганжавий ва Алишер Навоий “Хамса”ларида ижодкор тутуми масаласи қалам ва сўзни муқаддас билиш, уни воситаи жоҳ этишдан сақланиш; ижод намунаси мукамал бадиият билан бирга теран маънони мужассам этмоғи зарурлиги; бадиий асар Ҳақ ва ҳақиқатга таяниши; ижодкор ўз мустақил йўлидан юриши, тақлиддан йироқ бўлиши кераклиги каби мезонлар асосида тадқиқ қилинган.

Отаулининг “Эл сўзи” мақоласида Гулҳаний “Зарбулмасал” асарининг биринчи номи “Куш тили” бўлса, иккинчи номи “Эл сўзи” бўлиши ҳақида сўз юритилган. Муаллиф буни “... биринчидан, мақол – нафақат оталар сўзи, балки бутун элнинг сўзидир. Иккинчидан, асарда нафақат мақол, балки элнинг турли-туман ҳикматли гап-сўзлари сеп қилиб ёзилган”и билан изоҳлайди.

Абдулла Аъзамнинг “Аброрлар ҳайрати” фалсафий эссесида Алибек Рустамовнинг навоийшунослик соҳасида амалга оширган тадқиқотлари ва олимнинг ўзига хос тажрибалари хусусидаги кузатишлар баён этилган.

Жаҳон адабиёти” журнаlining 1-, 3-, 5-, 8-сонларида Алишер Навоий ғазалларининг шарҳлари берилган. 4-сониди келтирилган ғазални Дилнавоз Юсупова, қолган сонлардаги ғазалларни Олимжон Давлатов шарҳлаган.

“Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетаси 2021 йилги нашрларида мумтоз адабиётга доир йигирмадан зиёд мақолалар эълон қилинган бўлиб, уларнинг ҳам асосий қисми Ҳазрат Алишер Навоий ижодиёти билан боғлиқ.

Газетада эълон қилинган мақолаларни ҳам навоийшунослик ва мумтоз адабиётга оид мақолалар тарзида тасниф қилиш мумкин.

Навоийшуносликка доир жами 18 та мақола эълон қилинган. Адабиётшунос Олимжон Давлатовнинг “Чехра сарғарған сайи...” мақоласи мазкур жумла билан бошланган ғазал шарҳига бағишланган. Афтондил Эркиновнинг “Илк терма девон” Оқ қўюнлиларга тегишлими?” мақоласида мазкур девон мухлислар томонидан “Хазойин ул-маоний” асосида 1501 йилда тузилган илк терма девон муҳим манба сифатида баҳоланган. Акмал Саидовнинг “Фикҳ уламолари халқ сарваридирлар” мақоласида Навоийнинг адолат ва инсоф ҳақидаги қарашлари акс этган шеъринг парчалар таҳлили берилган.

Сирожиiddин Саййиднинг “Навоийнинг ватан янглиғ қиёси йўқ” мақоласида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 19 октябрда қабул қилинган “Буюк шоир ва мутафаккир Алишер Навоий таваллудининг 580 йиллигини кенг нишонлаш тўғрисида”ги қарори шарҳланган. Мақолада мазкур тарихий қарорнинг аҳамияти, Алишер Навоий асарларидаги ғояларни ёш авлод қалбига сингдириш, бу барҳаёт меросдан Ватанимизнинг бугуни ва келажаги йўлида фойдаланиш зарурати чуқур маърифий ва ҳаётий мантиқ асосида ёритилган.

Буробия Ражабованинг “Дарвеш Али воқеаси” мақоласида буюк шоир биографияси билан боғлиқ масалаларга, Бокижон Тўхлиевнинг “Алишер Навоийнинг маъно олами”сарлавҳали тақризида профессор Нусратулло Жумаҳўжанинг “Қаро кўзум” ғазали тадқиқи” китобига муносабат билдирилган. Филология фанлари доктори Жаббор Эшонкулнинг “Алишер Навоий – дунёнинг шоири”, Абдурасул Эшонбобоевнинг “Муҳокамат ул-луғатайн”нинг танқидий матни”, Зухриддин Исомиддиновнинг “Навоийнинг сўзлари” Каримбой Қурамбоевнинг “Туркман шоирларининг ҳам устози”, Бобомурод Эралиевнинг “Самовий сафар ва ишқ водийси” (Меърож кечаси ва Мажнун ишқи) мақолалари буюк шоир ижодининг турли қирралари, навоийшуносликдаги янгиликлар ўзига хос таҳлил этилгани жиҳатидан диққатга сазовордир.

Мумтоз адабиётга оид мақолалар бу йўналишда эришилган илмий ютуқлар, нисбатан кам ўрганилган масалалар таҳлиliga бағишлангани билан алоҳида ажралиб туради.

Сирдарё Ўтанованинг “Сокийномалар” мақоласида Максуд Асадовнинг “Сокийнома: тарих ва поэтика” монографияси таҳлил этилган. Адабиётшунос Эргаш Очиловнинг “Ҳаётий ҳикматлар” мақоласи Бобур қаламига мансуб ҳаётий, ихчам, лўнда, таъсирчан ҳикматлар таҳлиliga бағишланган бўлса, Абдурасул Эшонбобоевнинг “Дунё олимлари нигоҳида” мақоласи Москва давлат университети қошидаги Осиё ва Африка мамлакатларини ўрганиш институти ва Ўзбекистоннинг Москвадаги элчихонаси билан ҳамкорликда ташкил этилган “Заҳриддин Муҳаммад Бобурнинг интеллектуал мероси ва замонамиз” мавзусидаги халқаро анжуман тўплами ҳақида.

Рустам Мирвоҳиднинг “Фузулий шеърига ошиқлигим рост...” мақоласи улуғ шоир шеърлари бадиияти, таъсир кучи ҳақида. Хулқарой Шарипованинг “Эй моҳи олижаноб” сарлавҳали мақоласида Комил Хоразмийнинг “Манго қилма, эй моҳи олижаноб” матлаъли ғазали шарҳи берилган. Профессор Боқижон Тўхлиевнинг “Қадим адабиётимизнинг янги талқинлари” тақризида профессор Насимхон Раҳмоновнинг қадимги туркий адабиёт ҳақидаги китоби таҳлил этилади. Манзар Абдулхайровнинг “Сўнмас инжулар. Бобур лирикасига бир назар” мақоласи, Зухриддин Исомиддиновнинг ёш олим Комилжон Раҳимовнинг “Мавороуннаҳр тасаввуфи тарихи” китоби ҳақидаги “Тасаввуфнинг асл тарихи” тақризи таҳлилий қуввати билан ажралиб туради.

Ҳар йили анъанавий равишда Навоий шахрида ўтказилиб келинаётган “Алишер Навоий ижодий меросининг башарият маънавий-маърифий тараққиётидаги ўрни” мавзусидаги тўртинчи халқаро илмий-амалий анжуман материаллари тўплам ҳолдада нашр этилди. Тўпламдан 584 та мақола ва тезислар ўрин олган. Тўпламда улуғ шоир даҳоси, бекиёс тафаккур олами жаҳон ва ўзбек навоийшунослари нигоҳида илмий-фалсафий сифатланиб, Алишер Навоий ижодиётининг тасаввуфий ва маърифий қатламлари, матншунослик муаммолари, тилшунослик масалалари, замонавий таълимда шоир асарларининг ўрганилишига кенг аҳамият берилган.

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти томонидан нашр этилган “Навоийнинг ижод олами” мақолалар тўпламида буюк мутафаккир Алишер Навоийнинг шеърӣ ва насрий мероси, поэтик образлар олами, асарларининг мазмун-моҳияти, тасаввуф таълимоти билан алоқадор жиҳатлари тадқиқ этилган. Тўпламга 20 га яқин олимларнинг мақолалари киритилган.

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги Муқимий номидаги Қўқон давлат педагогика институтида ЎЗРФА Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти ўзбек мумтоз адабиёти бўлими, Алишер Навоий номидаги давлат Адабиёт музейи ва Алишер Навоий номидаги халқаро жамоат фонди ҳамкорлигида “Алишер Навоий ва Қўқон адабий муҳити” мавзусидаги халқаро илмий анжуман ўтказилиб, материаллари чоп этилган. Тўпламда Алишер Навоий ва адабий таъсир масалаларига бағишланган 30 дан зиёд мақола ўрин олган.

Ўтган йили Алишер Навоий асарларининг қатор шарҳ ва изоҳларидан иборат китоблар ҳам чоп этилди. Шу ўринда Ўзбекистон халқ шоири Эркин Воҳидовнинг “Баҳрамандлик” номли мақоласидаги қуйидаги фикрлар ёдга келади: “Китобхонлар билан бўлган бир учрашувда менга ғалати савол беришган эди. Ўша пайтда залдан ёзма равишда узатилган бу саволга унча эътибор бермаган эдим, тўғрироғи, савол берувчидан ҳафсалам пир бўлиб, ичимда: “Шеърхонларимизнинг савияси шуда”, деб қўйган эдим.

Савол бундай эди: “Ҳурматли шоир, Сиз Гётенинг “Фуст”, Сергей Есенин асарларини, яна кўп шоирларнинг асарларини ўзбек тилига таржима қилгансиз, энди қачон бизга Алишер Навоий шеърларини таржима қилиб берасиз?”

“Қизиқ, ўзбекчадан таржима қилишнинг нима ҳолати бор экан? – деб ўйладиму, саволга жавоб бериб ўтирмадим. Кейинроқ ўйласам, бу мурожаатда жон бор экан”.

Навоий асарларининг тили нақадар баланд савияда бўлса ҳам, асрлар давомида тилда юз берган ўзгаришлар туфайли бугуннинг ўқувчисига тез етиб бормайди. Шунинг учун ҳам Навоий асарлари мазмунига ошно бўлиш, уни шарҳу баёнлар орқали тушуниш маъқул йўл кўринади.

2021 йилда навоийшунос Олимжон Давлатовнинг “Ғаройиб ус -сиғар” девонидан ўрин олган ҳар бир ғазал луғат, насрий баён, шарҳ ва изоҳлар билан таъминланган 3 китоби нашрдан чиқди. Тошкент давлат шарқшунослик институти олимлари томонидан айти шу девондаги 650 та ғазалнинг шарҳи ва изоҳларидан иборат 10 жилдлик китоб ҳам нашр этилди. Шунингдек, мазкур йўналишда Зухриддин Исомиддиновнинг “Шавқи наво” китоби ҳам чоп этилди. Унда муаллифнинг улуғ шоиримиз ҳақидаги бир нечта мақоласи ҳамда 40 дан ортиқ ғазалларига шарҳи берилган. Вафо Файзуллоҳнинг “Навоий назми рангин...” китоби ҳам юқорида саналган асарлар қаторида дейиш мумкин.

Марҳум ёзувчи, филолог-олим Аъзамхон Қозихўжанинг “Ғар ортуқ сўз дедим...” деб номланган китобидан ўрин олган “Ҳазойин ул-маоний”даги илк ғазал ҳақида, “Жисм уйи чунким эрур фоний”, “Бўлмаса иймон била кетмак иши” каби шарҳлар Куръон, Суннат ва “балоғат илми” асосида амалга оширилганлиги билан алоҳида аҳамиятга эга. “Ғазалнинг вазн, қофия, бадий санъатлардан иборат тарҳини чизиб қўйиш билан кифояланишни истамаган муаллиф унга тирик инсон, яшаётган одам туйғуларини жонли мулоқот воситасида олиб киради. Айнан, жонли ички мулоқот Навоий ғазалларининг қон томирида оқади”, каби фикрлари барча шарҳларида аксланиб туради.

Мазкур китоблар Навоийни халққа яқинлаштириш ҳамда унинг бебаҳо маънавий меросини ёшларнинг кўнгил мулкига айлантиришда, шубҳасиз, катта аҳамиятга эга.

2021 йилда олдин чоп этилган асарларнинг янги нашрлари ҳамамалга оширилди. Академик Азизхон Қаюмовнинг “Низомий “Хамса”си талқини ва “Навоийга таъзим” китоблари шулар жумласидандир. Мазкур китоблар атоқли олим ижодхонасининг сара асарлари сифатида аҳамиятлидир.

Навоийшунос Иброҳим Ҳаққуловнинг “Занжирбанд шер қошида”, “Қасби камол ўзни танишдир” рисоалари ҳам шу йўналишга мансуб. Ҳар икки асар орадан 30 йил вақт ўтса ҳам, долзарблигини йўқотмаган. Олим ҳар икки асарни тўлдириб, китобхонлар оммасига тухфа этди. Олимнинг ўзи таъкидлаганидек, Навоийни билиш бошқа, англаш бошқа. Мазкур китоблар Навоийни англаш ўзбек халқи тарихини, маданиятини, қалб эҳтиёжларини, ўзлигини англаш эканлигини англаштириш билан қадрлидир.

Ўтган йили мумтоз матнлар нашри билан боғлиқ китоблар ҳам чоп этилди. Улар орасида Алишер Навоийнинг “Маҳбуб ул-қулуб” ва “Муҳокаматул луғатайн” асарларининг ҳозирги замон ўқувчи ёшларига тушунарли қилиб баён этилган ўғирмаси ҳам нашр этилди. Ўғирма ёзувчи Баҳодир Қобул томонидан амалга оширилган бўлиб, буюк шоир асарларининг насрий баёни борасидаги анъана давом эттирилгани билан аҳамиятлидир.

Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейи катта илмий ходими, филология фанлари номзоди Юсуфхон Турсунов томонидан тайёрланган Алишер Навоийнинг “Муҳокамат ул-луғатайн” асарининг илмий-танқидий матни ҳам ўтган йили нашр этилди. Илмий-танқидий матн яратиш нечоғлиқ

сермашаққат юмуш эканлиги барчамизга маълум. Ушбу асар ўзбек мумтоз адабиёти соҳасида амалга оширилган ютуқларимиздан бири сифатида таҳсинга лойиқ.

Матншунослик ва адабий манбашунослик йўналишида амалга оширилган муҳим нашрлардан яна бири филология фанлари номзоди Муҳаммад Ҳамзахон Абдуллаев ва Жамолiddин Абдуллаевлар томонидан нашрга тайёрланиб, чоп этиган Қул Убайдийнинг “Ҳикматлар”и дир. Мазкур нашрдан ўрин олган ҳикматлар халқимиз маънавий дунёсини бойтишга катта ҳисса қўшади, албатта.

Ўтган йили Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси томонидан йўлга қўйилган эзгу анъана натижаси сифатида “Назм бўстони” рукнида Зокиржон Фурқатнинг “Ишқингда куюб жоно...” номли мўъжаз шеърӣ тўплами нашр этилди. Профессор Нурбой Жабборов томонидан нашрга тайёрланган ушбу тўплам, биринчидан, шоирнинг кўпчиликка маълум бўлмаган ғазаллари киритилгани, иккинчидан, аксар шеърларининг тўлиқ ва мукаммал матнлари тиклангани, учинчидан, аввалги нашрларда йўл қўйилган матний нуқсонлар тузатилгани билан аҳамиятлидир. Ана шундай аслият асосидаги нашрларнинг кўпайиши мумтоз адабий меросимизни янада чуқурроқ ўрганиш имконини кенгайтирган бўлур эди.

Хулоса қилиб айтганда, 2021 йилда мумтоз адабиёт тадқиқи ва таҳлилига бағишланган асарлар, мақолалар, шунингдек, мумтоз матнларнинг янги нашрлари аввалги йилларга нисбатан ҳам сон, ҳам сифат жиҳатидан юксалган, замон талабига мувофиқ методлардан фойдаланилган, энг муҳими, мумтоз адабиётнинг асл булоқбошилари негизидан туриб таҳлил ва талкин этилган.

Адабиётшунослик материалларининг йил сарҳисоби натижасида куйидаги хулосаларга келиш мумкин: Оғаҳӣшунослик ва машрабшуносликда силжиш сезилмаяпти. Навоӣшуносликда ҳам мавсумӣ характердаги мақолалар кўпайган. Бу албатта оммавий ахборот воситаларининг ҳам касаллиги ҳисобланади. Яъни февраль ойида бир фаоллашилади, кейин эса келгуси февралгача танаффус эълон қилинади. Ҳар ҳолда ўтган йили Ҳазрат Навоӣ таваллудининг 580 йиллиги муносабати билан навоӣшунослик бўйича февралдан бошқа ойларда ҳам фаол чиқишлар бўлди. Ҳолбуки, мумтоз адабиётни ва Навоӣни ўқиш йил ўн икки ой давом этиши керак. Бу йўналишда “Жаҳон адабиёти” журналининг фаолияти таҳсинга лойиқки, ҳар бир сониди Навоӣ ғазалларининг шарҳи ва таржималари бериб бориляпти. Бу анъанани бошқа мумтоз шоирлар ижоди бўйича ҳам давом эттириш керак.

Навоӣшуносликда ғазалларни шарҳлаш, тадқиқ қилиш тенденцияси кучайди. Лекин адабиёт тарихига оид, мумтоз адабиётшуносликнинг назарӣ-концептуал масалаларига бағишланган ва қиёсий адабиётшуносликка доир тадқиқотлар бир қадар сусайгани мутахассислар эътиборини тортиши керак.

Мумтоз адабиётшуносликка оид манбаларни нашр этиш ва қайта нашр этиш бўйича одатда бир тақриз билан кифояланамиз. Матншунослик масалаларида соғлом баҳс маданияти етишмаяпти.

Шарқ мумтоз адабиётидан қилинган таржималарга ҳам унча кўп ўрин ажратилмаган.

Ўйлаймизки, жорий йилда мазкур масалалар ҳам ўз ечимини топади.

Неъмат АРСЛОН

Хўтама

(Оксиморон)

Роман¹

Тубсизликнинг туби

21

Мен – Товошар:

Эй, Товошар! дея нидо қилдим ўзимга-ўзим. Қара, қандай қизиқ ерости дунёси. Агар Манзарнинг ёзганлари рост бўлса ерустидаги ҳаётдан кечиб, рассом дўстимнинг олдига боришим керак. У шама қилаётган қиз ва унинг укаси кимлигини англагандайман. Ғарибгина опамни, мен Ҳовлуна деб аташни яхши кўрадиган Анорани топсам, Арпеникни ҳам топсам... бирга яшаймиз, бирга курашамиз. Фақат уларнинг ҳаётига доир айрим ҳолатлардан ташвишдаман. Манзарнинг ёзишича, қизлар ҳар уч ойда бир марта қандайдир кўрикдан ўтишаркан. Бош мия фаолияти билан боғлиқлиги бор эмиш. Кўрикдан кейин ўзини ўнглаб олиш жараёни бошланаркан. Айлуحنинг ҳолига ачиниб кетдим деб ёзарди Манзар. “Иккита энага қўлтиғидан олиб суяб келди уни. Улардан бири уч соат давомида кузатди қизнинг ҳолатини. Рўпарадаги бинода ҳам шундай жараён кечмоқда. Узоқроқ майдончалардаги бошқа биноларда ҳам қизлар бор. Ҳамшира кетгандан кейин хонада ёлғиз қолади Айлуҳ. Ранги оқариб кетган, кўзларини юмиб ётарди, лекин ухламаётганди ҳали. Чап кўлида катталиги ёнғоқ донасидай аммо тўрт бурчак шаклдаги қандайдир қутича. Тумбочка устида яшил рангли сув тўлдирилган баклажка. Реаблитация тугагандан кейин келган киши қизнинг ҳолатини қониқарли деб топди ва қандайдир доруларни қолдириб уларни қачон ва қай вақт ичиш кераклигини тушунтириб жўнаб кетди. Қизларнинг эзилган қиёфада юриши, кўзларидаги мўнгдан англаш мумкинки, қандайдир ҳиссиётни ўлдириш, уни миядан чиқариб ташлаш жараёни кечмоқда уларнинг ҳаётида. Менимча ҳиссиётсиз бир жонзотларга айлантирилмоқда улар. Зилдай оғир босим ҳукмрон уларнинг вужудига. Орадан икки ҳафта ўтиб батамом ўзига келди Айлуҳ ва биз биргаликда яна Рошша томон йўл олдик...”

22

Мен – Товошар:

...Вақт ўтган сайин мени ўзига тортарди Хўтама. Ва нима сабабдандир ерости шаҳрида нолон кезиб юрган бир қиз гавдаланарди кўз ўнгимда. Оёқялан,

¹Давоми. Боши ўтган сонларда

эгнида йиртиқ чит кўйлак, кўлида бир бош узум. Титроқ муштчаси билан илохий неъматни маҳкам ушлаб турибди. Нақадар ғариб ва айни пайтда жозиб манзара! Кўзларимдан оқаётган ёш пардасини кафтим билан сидириб ташлаб нидо қилдим: Сени топаман ва албатта бахтли қиламан Арпеник! Кўплаб ток экаман, дунёни тоқзорга айлантираман. Ҳусайни! Қоражанжал! Тоиб! Кишмиш! Гўзалқора!.. Ҳа, дарвоқе, Султони ҳам экаман албатта. Саперави, Рекатсетели ва Султони! Унинг ёнида бир тўпгина чиллаки! Тағоби қора! О, унутиб бўладими тағоби қорани!..

...Бир неча саҳифа орқага қайтиб ўқийман. Албатта кейинги воқеалар тобора ривожланиб бошқа ўзганга томон оқмоқда. Аввалги тасвирлар билан кейинги таърифлар орасида боғланиш борми? Қаерда қолди МЭЛС даволанган 33-шифоҳона, унинг кўзойнакли дўхтири қани? Қани Аястан? Манзарни ёктириб қолган ҳамшира қизнинг тақдири нима бўлди? Бош Ўликшунос қани? Порахўр ректор-чи? Тупроқ тепача устида қорни билан ётиб қаттиқ титраган ва зум ўтмай ер остига кириб кетган порахўр ҳақидаги ҳикоя қай даражада абсурд ва ишончсиз бўлмасин, мени завқлантиради унинг ҳолати. Қизилқум чўлларида бир турдаги калтакесак бор, гекконми ёки бошқачароқми унинг номи ҳозир эсимда йўқ, ана шу антиқа жонивор бирор хавф туғилганда худди шундай бутун вужуди билан титраб қум тагига кириб кетади. Аммо пора олмайди у. Балки шунга ўхшаш бирон-бир жониворни кўрмадимикин Манзар ва уни университет ректори деб ўйламадимикин? Дафтар муқовасининг ички томонидаги харитага қарайман. Рақамлар бор: шаҳар майдони 98 квадрат километр. Қиррадор черковлар, масжидлар ва тупроқ томли уйлар. Кўчалар ва йўللари йўлаклар четида чиқинди ташлаш учун қўйилган қизил, сариқ ва кўк идишлар. Нима учундир бирорта ҳам уйда дераза йўқ. Ер остида бундай шаҳарнинг мавжудлиги ақлга сиғмайди. Қулогимга чалинади Манзарнинг овози.

МЭЛС – Манзар:

“...Унинг ерусти қисми гувраниб ётган жуда катта шаҳар бўлса керак деган фикрдаман. 17 жойдан юқорига олиб чиқадиған яширин йўллар бор: дўконлар, мактаблар, давлат идоралари, бозорлар, спорт иншоотларига туташ бу йўллар жуда яширин сақланади. Мен билан сирдош бўлиб қолган ҳамшира ана шу йўллардан фақат биттасини билишига шама қилди. Ерости шаҳрида мен даволанаётган шифоҳоналарга ўхшаш, аммо нуфузи бир-биридан баланд яна 139 та даволаш муассасаси борлигини ҳам шу қиздан билиб олдим. 33-шифоҳонада ётибман. Ҳамширанинг айтишича, мени 123-мавзедан беҳуш ҳолда олиб келишган. Оёқларим икки-уч жойидан синиб кетган, бошимда ва белимда кучли оғриқ бор. Ҳозир гипсдаман. Даволовчи дўхтирим бизнинг одамларга ўхшамайди. Кўзи бир-биридан жуда олисда жойлашган, шу сабабли махсус буюртма билан ясалган кўзойнак тақиб юраркан. Мен учун энг муҳим янгилик дўхтиримнинг оиласи. Хотинининг исми Айастан, Арманистон дегани бу. Эшитишим билан юрагим бир қалқиб тушди. Айастан, Айастан! Менинг Арманистоним! Бир кўришни жуда хоҳлардим уни. Дўхтиримнинг ёши ўттизларда бор. Демакки, Айастан ҳам ҳали ёш. Йўқ, дилимда заррача қаронғи ният ёки ишқий фикр йўқ, азбаройи она юртимни кўмсаб шу аёлни кўргим келяпти. Унинг қиёфасида арман аёлларига хос белгиларни тасаввур қилишга уринаман. Дўхтирим ўта камгап одам, жуда жиддий тип, шунга қарамай уни гапга тутаман ва имкони борича ўзимни яхши кўрсатишга уринаман. Бир ойлик муолажадан кейин ҳамшира ёрдамида ўрнимдан туриб қўлтиқтаёқда юрадиган бўлдим. Ҳовлига олиб чиқди мени ҳамшира. Деразадан кузатиб турарди дўхтирим. Ер юзасига

олиб чиқадиган хуфралар, лахмлар ва туннеллар тўғрисида кўп ўйлайман. Хамширани гапга солишга уринаман, аммо ўзи билган ўша йўлни қайси дўкон ёки шифохона орқали ўтишини, яъни унинг эшиги қаерда жойлашганини айтгуси йўқ. Ерости йўлаклари орқали ерустига чиқиш нуқтаси шаҳарнинг энг катта сири. Ўлса ўладик, уни ошкор этмайди бу ернинг одами. Балки ўзим ётган хонададир ўша яширин эшик... Антиквар буюмлар билан савдо қилувчи бир дўконда... йўқ, янглишибман, ломбардда СССР сўзи ёзилган бир тангани кўриб қолдим. 3 тийинлик танга. Дахшатли зилзилада вайронага айланган Спитак рамзи. Арарат тоғининг икки чўққиси бамисоли улкан қушнинг қанотидай аниқ тасвирланган, олд томонда тепасида машъала ёниб турган идиш, уни бир сафда тизилган кўплаб қўллар кафтида тутиб турибди. Машъала устида “Армения” деган ёзув пастда 7.12.1988 рақамлари. 3 сўмлик танга Арманистонга қайтарди мени, аста секинлик билан ҳаётимда рўй берган воқеаларни эслай бошладим. Пировард натижада оғзини осмонга очиб турган чуқурлик ва арқонга осилганча пастга тушаётган одам кўз ўнгимда гавдаланди. Фақат қанчалик уринмай, чоҳга нима мақсадда тушишга қарор қилганим сира ёдимга келмади. Ломбард соҳиби диққат билан кузатиб турарди менинг ҳолатимни. Тангани сўраб олдим. Совуқ сиртини силадим бармоқларим билан. Лабимга босгим келарди уни. Шу мақсадда қўлимдан тушириб юбордим ва ерга эгилиб оларканман қайноқ меҳр ва изтироб билан лабларимга босдим.

Мен – Товошар:

Дафтарнинг шу бетида Арарат тоғининг қорли чўққилари чизилган. Куйида кичикроқ бир дарё, унинг юқори томонидаги қоялар этагида қандайдир ғорнинг оғзи қорайиб кўринади. Суврат остида яна ёзувлар ва мана ниҳоят, навбатдаги саҳифада зилзила ҳосил қилувчи машинанинг тасвири! Оддий қора қалам билан чизилган. Лупа орқали қарадим, кучлироқ соя берилган жойларида савсани ва қўнғир рангли қаламлар ҳам ишлатилган. Этим жунжикиб кетиб кафтим билан сувратни беркитдим. Ва... яна келиб қолган жойимдан ўқишни давом эттирдим. Энди Инна ва унинг ўзбек йигити қизиқтирмоқда эди мени. Фарҳод билан Манзар ўртасида тўқнашув бўлмасмикин деган хавотирдаман. Гарчи улар тезда тил топишган бўлсалар-да, рус ёзувчиси Максим Горький айтганидай ҳаёт маккор аёл. Ақли етук кишилар ҳам ўзлари билмаган ҳолда макр тузоғига тушиб қоладилар. Аслини олганда менинг озодлигим бир эмас, икки-уч тарафдан чекланган. Тузоқнинг бир учи Арпеникнинг кўлида, иккинчи учидан тутиб турган хилқат Хўтаманинг ўзи. Манзарнинг дафтари эса ана шу тузоққа олиб боровчи йўл. Шундай йўлки, ундан четга чиқиб кетолмайман. Нонушта қиялману икки кўзим дафтарда. Колинкор муқовали яшил дафтар. Устида “Дипломная работа” деган ёзув. Катталиги мошдай келадиган нукталарни тўғарак шаклида бирлаштириб олти қиррали шакл ясалган, ари уяси. Ҳар қандай сиртда энг кўп ва энг тўғиз жойлашадиган шакл. Муқова яшил рангда, унинг бир чети қандайдир иссиқ нарсга таъсирида куйган, шагрин терисидай йиғрилган ва муқова жилди тагидан картоннинг тупроқсимон ранги кўриниб қолган. Кеча ярим тунгача ўқиб 209-бетда тўхтаган эдим. Бир бўлак “Боярский” пишлоғини шошқин тарзда чайнаганча ўша йўлга томон талпиндим. Хаёлан улар билан биргаман. Ер устида ўз хонамда ўтирганим ҳолда хаёлан ер остидаман, биргаман улар билан.

Ортиқча безаклардан холи оддийгина хонадамиз (тасаввуримда) Қора дермантин қопланган диванда ўтиришибди қизлар, йигитлар бир-бирларига рўбарў тарзда креслолардан жой олишган. Қисқагина давом этган танишувдан кейин яна сукут. Манзарнинг битикларидан Ерости шаҳри одамларининг камгаплигини биламан. Сукутдан сира унғайсизланишмайди улар. Бир-бирларининг кўзларига тикилганча ўтираверишади. Шунга қарамай Манзарнинг айтадиган гаплари кўп ва у ҳаяжон исканжасида. Хуш келибсиз деди у ниҳоят рўпарасида ўтирган йигитга қараб табассум билан. Хушвақт бўлинг дея жавоб килди Фарҳод. Кўпқиррали оддий шиша стаканлардан мен ҳали номини билмайдиган яшил суюқлик ҳўплаганча ўтиришарди қизлар. Чарм курткасининг чўнтагидан телефонини олди Инна ва майингина мусиқа оҳанглари таралди хонада. Сира кутилмаган ҳолат: Иннанинг тўғарак гардишли кўзойнаги зеҳидан икки томчи ёш сизиб чиқиб нозик ияги томон ўрмалади. Ер остидан секин Фарҳодга қарадим. (Фурҳаднинг исмини айтишда бироз чалғиб Фарҳод дейман) Унинг ҳам кўзларида ёш, Кўзларида қалқиб турган намақобни кўрсаткич бармоғи билан сидириб ташларди Айлуч. Жамоага қўшилмай иложим йўқ, рўмолчамни олиб кўзларимга босдим. Менга маълум бўлишича ерости одамлари мусикадан каттиқ таъсирланишаркан. Бизда эса тамом тескараси. Қандай куй бўлмасин қарсак чалиб ўтирамыз. Ҳали қўшиқни бошламаган ижрочидан бошланади бу ҳол. Саҳнага чиқиб келаркан, қўли билан микрофон дастасига уриб келаверади ва қарсак чалишга даъват этади томошабинларни. Билишимча, Европа ёки Америка мамлакатларида кузатилмайди бундай ҳол. Шу фикр таъсирида дафтардан бош кўтардим, Манзар ва унинг дўстларини ўша ҳолатда қолдириб ортимга қайтдим. (Хаёллар оламидан реал ҳаётга қайтдим демокчман.) Кечга томон оғиб борарди кун. Деразаларда кечки куёшнинг ловуллаган ёлқини. (О, неча ва неча маротабалаб ёзганман мен бу ҳақда.) Гўёки ўт ичида қолгандай дунё. Ёруғ оламнинг шундай ва шунга монанд манзаралари бор. Чор-тарафга югуради оғиз-бурнини турли рангдаги матолар билан ўраб олган одамлар. Дарвоқе, коронавирус, яъни COVID-19 билан боғлиқ бир хабарни аввалроқ айтмоқчи эдим, чалғиб бошқа томонга ўтиб кетибман. Бутун рубъи маскунни қамраб олган дард мана қарийб икки ойдирки, ҳамманинг оғиз-бурнини боғлаб ташлаган. Йигит севган қизини ниқоб устидан ўпишга мажбур. Бир-бирларидан ҳазар қилишяпти одамлар. Шунга даъват бор. Ҳеч бир одам иккинчисига икки метрдан яқин келиши мумкин эмас. (Эру хотин муносабатларичи!) Қўл бериб саломлашиш, қучоқлашиб кўришиш тақиқлаб қўйилган. Эй, Манзар, Хўтамага тушиб тўғри қилгансан. Ўйлайманки, сиз томонларда коронавирус йўқ. Бизда кун сайин авж олмоқда. Америка, Россия, Хитой, Ҳиндистон етакчилик қияпти. Симптомлар турлича: Нафас қисади, тана ҳарорати кўтарилади, йўтал, бош оғриғи ва ҳоказо. Радио, телевидение коронавирусга чалинганларни ва ўлим сонини эълон қилиб борапти. Бу дарднинг қай тарзда юқиши ҳам унчалик аниқ эмас. Кечадан бошлаб нарсалар сиртидан эмас, асосан ҳаво орқали юқиши хулосаланди. Мана, хонамга кирганимдан кейин эшикни беркитиб олиб юзимдаги ниқобни ечдим, айтилганидек, қўлимни совунлаб ювдим, кийимларимни ечиб эшик олдидаги илғичга илдим-да, бошқасини кийдим. Ўзинг ўйлаб кўр, Манзар, бу аҳволда яшаб бўладими?! Тўй-томошалар чекланган, зиёфатлар тўхтаган. Бутун дунё ниқобда. Вируснинг янгидан-янги штамплари пайдо бўляпти. Мутация! Нафас қисиш, астма! Омикрон... Вирусларнинг тарқалишида ва ҳаттоки уларнинг яратилишида ҳам кимларнингдир қўли борлиги айтилмоқда. Сен ва Арпеник, татикларинг ҳавфсиз жойдасизлар, агар шундай бўлса, анигини билмайман ва шунисига ҳам шукур қиламан. Кеча тунда ухламай драматик дostonга ўхшаш бир нарса ижод килдим. Мана эшит:

Зулм гуллари Коронанинг туғулиши

Коинотнинг гадоё топмас ҳамда овлоқ бир пучмоғида
 Етти қават зулмат ичра ҳўмрайганча турар бир қаср
 Деворлар тош, эшигию деразадан йўқ унда нишон,
 Нахс юлдузи заҳар пуркаб том устида турар кар, басир.
 Ва атрофда учиб юрар метиорлар ҳам думли юлдуз
 Бу саройнинг деворлари ўхшаб кетар аждар пўстига
 Остонада тўзғиб ётар сонсиз юлдуз, зеро, фасли куз.
 Шу қасрда жинсу жисми мубҳам бўлган жонзот туғилди.
 Ипак курти янглиғ ўсди, борлиғини этди намоён.
 “Таъвия” деб, уни кўрган метиорлар, юлдузлар кулди
 Хушёр тортди қора туйнук, неки мавжуд кўкда, не шоён
 Қарадилар ер таквимин: олиб шу дам, шаъбон ойидир,
 Тугаб борар чўчка йили, сичқон йили кириб келади.
 Баъзиларнинг айтишича бу қасрда бўлганмиш Дажжол
 Ўргатганмиш вирусолог олимларга бойимоқ сирий
 Ва олимлар вирус сирий билиб-билмай сақлаб ёширин
 Бир сандикка солиб уни қўйганмишлар чангакка илиб
 Ул тиллога айланар деб, ўқиганча Дажжолга таҳсин.
 Кезинармиш Сандик узра қаттол чаён ўйнатиб думин.
 Қўриқлармиш уни кун-тун чангак узра ослиб ипга,
 Олтинсимон сариқ махлуқ гоҳо пастлаб, гоҳ ўрлаб шифтга.

Дажжол:

Мана энди хотиржамман.
 Ушалмоқда орзулар зимдан.
 Коронани яратдик биз
 Дарддан, зулмдан.
 Ва йўлладик Ер сари илдам.
 Дунё бўйлаб отгин деб илдиз

Даххок:

Шундай хојам.

Дажжол:

Сепи улуг.
 Сандиғида фақат дарду ғам.
 Бу балога дош бермас одам.
 Шу йўл билан ажаб эмас дунёни олсам.
 Қадим битикларда шундай сана бор,
 Гўёки мен йигирма беш йил,
 Дунё халқин талайдурман,
 Бергайман озор!

Даххок:

Ақлингизга беш кетаман.
 Гап йўқ, хўжайин!
 Аллақандай... мен билмаган
 “Битик”лардан берасиз сабоқ

Дажжол:

Ниятим пок, дўстим Даххок
Дунёни олсам!
Бўлгусидир
Дунё дуннинг бор бойлиги
Қўлимизда жам.

Даххок:

Оласан, хожа.
Ким олади,
Сен олмасанг шу ақлинг билан!
Мен бир девман...
Аниқроғи, девлар девиман.
Оламан тан,
Кучим кўпу аммо локигин,
Куч солинган ақлим бир қафас.
Фақат...

Дажжол:

Нима “фақат?”
Иккиланмай айт!

Даххок:

Зулм йўлида...
Хизматингга шайман ҳар нафас,
(Қимтиниб илтижо қилади)
Коронани хотинликка олиб берсанг бас.

Дажжол:

Бу чўзилган нутқ сўнггида
Талабинг шуми?
О, гапларинг сўровидан
Азизим Даххок,
Ўқиганга ўхшамайсан
“Минг бир кеча”ни
Ишнолмай турадурман...
Бу жуда қизиқ!
Рост эканда айтганлари:
“Қадим бир подшо
Бўлган эмиш қурбақанинг кўзига ошиқ”.

Даххок:

У жуда гўзал.
Ҳар лаҳзада товланади кириб минг тусга.
Гоҳ мусиқа ижро этар, гоҳ айтар қўшиқ.
Ер одами билмас унинг макру ҳийласин.
О, Корона!
Унга йўқ тўсиқ.

Дажжол:

Рост айтасан,
Ерга тушиб сандиғини очса Корона.

Бекарона сочиладир заҳарнок вирус
 Қолмас ерда тирикликдан зарра нишона!
 Бор шундай гап: "Homo homini lupus"
 Яъни инсон бўри эмиш инсонга азал,
 Бошқасига юқдирармиш боши бўлса кал.
 Кўришади, ўпишади, аксиради...
 Сачратиб вирус
 Юрагимга ал эксирдай қуйилар таскин –
 Ва базмга чорлар мени гўёки Бохус.

Даххок:

Айтганингиз ўнгидан келсин.
 Ишонаман, бизнинг Корона
 Экар ерга Зулм гуллари.

Зулм гуллари (Тертицалар)

Қаср ичра қора сандиқ – пандора қутиси
 Қўриқлайди уни ғажак думли бир Чаён
 Бул махлукнинг елкасида калит намоён.

Махлук ҳушёр, олиб бўлмас калитни осон,
 Не бор дея бул қутида бўлганча тажанг
 Ул жонзотнинг эси кетар, бўлар бағри қон.

Кунлар ўтар, ҳар бирида йил шиддати бор,
 Вақт лашкари замон билан қилганича жанг
 Шу аҳволда ўсиб борар ё Раб, ул маккор.

Билолмасдан ким аждоди, ким ота-она,
 Юрагида зулм гули ўсар олиб ранг
 Аслида ул гул ҳам эмас, фақат хору хор.

Улғайтирди уни зулмат, заҳри олуд чанг,
 Зулм гуллари кўкси ичра чиқарди тикан
 Кулса магар сачраб кетар ойин ила ланг.

Вужудини чирмаб олган беадад ғалва,
 Жаҳлланса ютмоқчидек осмону ерни
 Ютмоқ бўлиб биратўла забару зерни.

Силкинарди мисли товуқ кулга ағнаган,
 Ва сочарди теграсига яширин сирни
 Бундай ҳолдан само тушкун, само бадқовок.

“Аржанг” (Гекзаметр)

Ўн саккиз кун эврилишлар гаронаси, ўн саккиз йил ўрнини босди
 Шиддат билан улғайди тез, бамисоли сувда тўфон, ё чўлда қуюн
 Корона деб ном бердилар коинотнинг аҳкомлари, ёриткичлари

Бадандаги сўгалларин силаб сийпаб ўз хуснидан бўларкан мамнун.
Қўлга олиб данданали, кўнгирадор, суйри сифат ойнасин ҳар кун.
Дер эдики: “Бундай гўзал талъатни ҳеч кўрмаган Ер, кўрмаган Очун
Хабарсиздир ҳеч шубҳасиз чумолидай Ерда юрган бечора Одам”.
Шунда ойна жавоб қилди: Сулаймоннинг севгилиси, тенгсиздир Билқис
Қолишмайди сулувликда ундан сира, паричехра моҳи Дилором.
Ва яна бор Миср юртин маликаси, эрлар зотин кушандаси Клеопатра
Лаура бор, Беатриче, Тўмарис бор – массагетлар юртин бекаси.
Ким билмайди, Зулайхонинг гўзаллигин, олам аро Юсуф қисматин
Ким билмайди дostonларда куйланган ул Лайли билан Ширин тийнатин.

* * *

Гар сўзласам сенга бекам, шоир Катулл қаламини хўп йўрғалатган
Рим юртида танҳо гўзал, парирухсор Лисбиянинг ўлган чумчуғи.
Кориннанинг тўтисига элегия битган ёниб рим шоири Овидий Назон
Ул гулларнинг олдида сен таъвиясан, чириган тол, тўзгиган хазон...
Гап тугамай хушёр тортди, эшитаркан Кориннанинг номин Корона
Ва дедик: “Нега бузиб айтмоқдасан, Кориннамас, номим Корона
Мана энди аниқлашга йўл олгайман айтганларинг ростми ё ёлғон.
Шу сўзларни ифшо этиб қанот қокди, қурқ товукдай учди ер томон,
Узоқлашиб қолиб кетди, Ер тангадай кўринганда етти қат осмон.
Данданали ойна унга сўзлаганди Семурғ қушдан шундай ҳикоят:
Гўё Семурғ ўтар экан, қанот қоқиб, Чин юртининг устидан учиб,
Тушиб қолган қанотидан бир дона пат беҳисоб ранг мажмуасидан,
Моний деган ёш бир йигит патни топиб бўлган зўр рассом.
Дунё кезиб таълим олган, маҳорат-ла гўзалларнинг сувратини солган
Гўзал Си-Ши, ҳамда Лубат, Дяочану, яна Билқис, яна Дилором –
Ва бошқалар шу рассомнинг “Аржанг”идан муқим жой олган.

Парвоз

Ўз кўзим-ла бориб кўрай, сафсатаггни бўлди тўхтат, бас,
Ўтрик бўлса айтганларинг ейман сени қилиб чилпарчин.
Қайтгунимча сабр ила кутиб тургил, эй ялтироқ нас,
Шундай дея парвоз этди қайдасан деб Моний юрти Чин
(Моний асли эронлик эди...)
Титраб қолди само токи қолгандай юпун,
Ой қаради ёқиб ҳар ён “еттинчи чироқ”.
Шамол эсиб шарку ғарбдан қиларди ҳамла.
Гир айланар галактика – улкан ярғучоқ.

Моний ва Корона (Тертицалар)

Тўсмоқчидек Зулм гулин йўлин умидвор,
Тўзғир эди саҳроларда қумлар шу дамда
Келиб дўзах дарвозасин қокди Корона.

Ва дедик: “Жой ҳозирланг меҳмонларим кўп,
Карвон бўлиб келаверар тобутлар тўп-тўп”.
Учиб қочар само томон Боҳус паришон.

Вакт алмашиб эврилишлар этарди зуҳур,
Ўтмиш билан келажакнинг фарқи қолмаган
Аралашиб кўринарди ҳаммаси бир қўр.

Қайда кеча, қайда бугун ва қайда эрта,
Билиб бўлмас замон ичра бурқирар қуюн
Зеро, ҳеч ким қилмагандир вақтни суғурта.

Ана шундай вазиятда мисли чархпалак,
Ва ё тунда овга чиққан бир кўршапалак
Учиб келар қанот қоқиб Корона вирус.

Етиб келиб Чин юртининг нақ тепасига
Разм солди шул ўлканинг баланд-пастига
Конфуцийнинг кулбаси ҳам кўринди алҳол.

Сал нарида яна бир уй, яшнар боғу роғ,
Шовуллайди теграсида қатор терак-тол
Кенг хонада шуъла сочар парпираб чирок.

Деразадан қараб кўрди хонада Моний,
Ранг ичидан ранг излайди улуг каёний.
Эғнидаги либоси ҳам ёкут, алвон-ол.

Миллион карра кичрайди-ю кирди хонага
Лаҳза ўтмай ёш бир аёл шаклини олди
Рассом ҳайрон кўзи тиниб бул бегонага.

Биррав боқди сувратларга бўлганча тажанг
Ва дедик: “Парча-парча бўлғуси “Аржанг”
Мендай сулув сувратини агар чизмасанг.

“Аржанг қани? Дилоромнинг кўрсат сувратин –
Деди. Рассом юрагига солиб ғулғула
Мўйқаламин қўйиб Моний олди бирдам тин.

Савол сўрди фикри шошиб, ҳайрати тошиб
Кимсан, англаб? Қандай кирдинг берк эди эшик
Келгандирсан балки тунда йўлдан адашиб?

Сувратим сол, бошқаси-ла бўлмасин ишинг,
Сен ерликсан, самовотга ўтмагай тишинг
Ғазаб қилсам сўнг қолмагин бошингни қашиб.

Қандай чизай, йўқ-ку сенинг одам сиёқинг,
Баданингда сонсиз ғудда, яна бошинг кал
Бўртиб ётар вужудингда беҳисоб сўгал.

Пайқамасанг латофатни сен қандай рассом,
Сувратларинг бир чақага арзимади, хом
Қани ўша Дилороминг, менга бир кўрсат!

Мўъжизали тилсим китоб очилиб “Аржанг”,
Дилоромнинг сувратини кўрсатди рассом,
Коронанинг вужудидан кўтарилди чанг.

Ох урди-ю лаънат айтиб силкинди шу дам,
Тўзғиб кетди хона ичра зарра-зарра занг
Чин мулкатин ҳаётини босди дарду ғам.

Ер курраси узра учди қоққанча қанот,
Мана Эрон, мана Турон, Шимол Шарку Ғарб
Жануб томон тўзғиб ўтди, бўлиб ҳангу манг.

Америка ўзи бир ён, Чин юрти бир ён,
Италия билан испан аҳволидир танг
Ер куррасин қамраб олар вирус тусаб қон.

Тетис

Беш юз миллион йил муқаддам улуғвор Тетис,
Тўлқин отган бир сарҳадга боқаркан тажанг
Ўз вужудин ўзи тирнаб қилар эди жанг.

Илҳом, ижод жўшар эди бу макон – Парнас,
Янграр эди ҳудудида алёр бе назир
Аҳли олам жўр бўларди, қиларди ҳавас.

Фолбин

Карасара – фолбин аёл ташларкан кўра
Етти қават зулмат ичра кўринар қаср
Зеҳн солиб қарасаки, кўз юмиб басир
(Фолбинларда бундай одат азалдан мавжуд)
Хира тортиб кўрингандай бўлар бир шарпа.
Парвоз этиб келмоқдайди вирус Корона,
Заҳар пуркаб теграсига кўринмас вужуд.

Тўртлик

Афсус, мана зулм гули – вирус Корона,
Ғазаб сочиб Ер томонга бўлар равона
Учиб утар бир қитъадан бошқаси томон
Изғиб юрар ғазаб сочиб нияти ёмон.

КАРАНТИН

Бутун дунё карантинда.
Тўй-томоша, базму жазм, бари тўхтаган.
Неча кундир кўмсаб висол лаҳзаларини
Олим йигит хонасида кезади тажанг.
Гўё ҳаёт ер юзида бўлгандай тамом.
Қўлга олиб телефонин теради рақам
Севгилисин учрашувга чорлар ўтиниб

Рози бўлар Авзона ҳам кўп ялентирмай
 Ва юзига ниқоб тутиб чиқар дарчадан.
 Висол ширин шивирлашар тунда йигит-қиз.
 Кўча хилват кўринмайди бирон-бир жонзот
 Сўраб қолар ногоҳ Авзона:
 “Кўркмайсанми, кезиб юрар ахир Корона?”
 Йигит айтар: – Нега кўркай, мен вирусолог!
 – Кўпдан бери тушунмайман сенинг касбингга,
 Не дегани ўзи вирус?
 – Бу лотинча заҳар дегани.
 – Кроначи? Корона нима?
 – Корона – тож. –
 Шундай жавоб айтади Акбар.
 – Ўзи микроб, номи кўп латиф...
 – Микроб эмас, микробдан ҳам минг бора кичик,
 Сўгал, ғудда қоплаб олган вужудин тамом.

Қиз:

– Кўрқаяпман.
 Биз бу ердан кетайлик шу он!..

Йигит:

– Не кўркасан? Ёнингдаман.
 Билсанг агар, биз ўзбекнинг жонимиз қаттиқ,
 Аждодимиз меркоптофос тагида ўсган.
 Бутефос ҳам ичган улар сув билан қўшиб.
 Самолётлар учиб ўтиб пахтазор узра
 Пуркаганда... Бутефос, жўшиб...
 – Бутефос! Меркаптофос!?
 – Худди шундай.
 – Бу кучли заҳар.
 – Билсанг агар, уруш пайти, бундай заҳарни
 Қўлламаган хаттоки Гитлер.
 – Не сўзларсан, у бошқа замон.
 – Замон бошқа, лекин қон – ўша.
 Енгил тортиб хўрсилади қиз:
 – Демак, бизни ололмайди вирус ҳеч қачон.

* * *

Яшириниб ётар эди девор тагида
 Ўлжа пойлаб ўша тунда машғум Корона
 Ошиқларнинг гапин тинглаб заҳарли қулди,
 Кимлигимни англатай деб ўрнидан турди.
 Ва силкиниб, очиб оғиз уфурди заҳар.
 Тукларидан таратганча бекарона ун.
 Ҳафта ўтар ва ўтади яна неча кун
 “Ҳавода ҳаво йўқ” қийналади қиз.
 Қуруқ йўтал ва ҳарорат солиб асорат
 Номаълум дард вужудини қилади ғорат.

Ёғар эди ўша оқшом шивалаб ёмғир,
 Кўк хўмраяр, булутларнинг кўзларида ёш
 Шифохона.
 Хамширалар югурар ҳар ён.
 Мислсиз бир жанг боради, жангки беомон.
 Кириб келди ошиқ йигит эгганича бош.
 Юрагини қамраб олган хавотир, ғулув.
 Хўп ивиган келгунича пойи пиёда,
 Оқар эди этагидан сизғирганча сув.
 Кўзёш тўқди қиз пойига чўкканича тиз.
 Алаҳсирар қиз Авзона иссиғи баланд,
 “Кечир” дейди қўллариға лаб босиб йигит.
 Сўнг отилар ташқарига муштларин тугиб,
 Ўлдирай деб Коронани бўйнидан буғиб
 Мана, шаҳар худудида “Тажрибахона”.
 Тун ярмидан оғган маҳал кезинар олим
 Хаёлида минг хил режа
 Чархланади тафаккур тиғи.
 Ва шишада бўлар намоён
 Антивирус қалқигансимон.
 Ўчиб қолар ногаҳон чирок
 Алла нарса кўринар шу чоғ
 Қоронғидан ҳам қорарок
 Ва ғазабнок йигит сўрайди ундан:
 – Кимсан?
 – Коронаман. Бекаронаман.
 – Кет юртимдан даф бўлгил, йўқса,
 Этгум сени ер билан яксон!
 Қаҳқаҳ уриб кулади жонзот
 Ва дейдики: "Бу эмас осон
 Бошда тожим. Зулм гулиман.
 Сепим улуг – пиндар қутиси
 Ичи тўла бало офатга
 Ерда не бор у йўқотгуси.
 Мехрбонлик кўрсатиб сизга
 Жой тайёрлаб қўйдим дўзахда.
 Такрор айтай: Мен Коронаман!
 Бу дунёга танҳо ҳукмрон”.
 Қоронғи тун. Курашади.
 Қабоҳат-ла илм-маърифат.
 Ва тиббиёт тоғдай юксалиб
 Вирус йўлин тўсар шу фурсат,
 Шунда Акбар қўлига олар
 Кашфиётин – сирли шишасин.
 Яқин келиб ўтмиш – келажак
 Икки давр қоришиб кетар
 Бизнинг "бугун" оний бир лаҳза.
 Мангуликка юзин кўрсатар
 Мозий дарчасида порлар ёрқин нур
 Олда Сино ва Ҳеппократ,
 Шулар қаторда Гален, Эскулап
 Тиббиётнинг маъбудаси Эскулап қизи –

Гигиена:

Чорлаганча тозаликка, озодаликка
Узоқ мозий пардасини кўтариб қарар.
Отасининг асосига илон чирмашар
Афсонага йўйманг буни, бу рамз азалдан.
“Бемор” сўзи таржимада илонсиз демак,
Гар танадан кетса илон бемормиз бешак.
Оқ хилъатли фаришталар саф тортиб қатор
Шум ниятли Коронанинг йўлида турди
Саф олдида ҳозир бўлиб Ибн Сино ҳам
“Тиб қонуни” билан вирус бошига урди.

Саховат ва кўмак

Юрт отаси бирдамликка чорлаб шул замон
Халқин руҳин кўтаради: "Енгамиз бешак!"
Бирдам бўлсак, барчасига топамиз имкон.

Етиб борар ҳар инсонга “Саховат, кўмак”.
Сира қўрқманг, омборлар бор: дон-дунга тўла.
Саховатли халқимиз бор, меҳнаткаш, бардам.

Кўрсатайлик оқибатни бўлиб меҳрибон
Енгилгуси ва кочгуси Корона вирус,
“Буюк халқ қудрати жўш урган замон”.

Мен – Товошар:

Ерустида рўй бераётган бошқа бир қатор воқеалардан сени хабардор этмоқчиман, дўстим, Манзар. Карасара деган бир фолбин аёл айрим, ҳа, айрим фан докторлари-ю профессорларнинг саводсизлигидан фойдаланиб (ахир улар, бизнинг академигу (Иякнинг таърифича) укадемикларимиз оддий қайчини яшашни ҳам билмайдилар-да) роса шилаяпти уларнинг пулини. Бизда университетлар кўпайиб кетган. Нима сабабдан барча вилоятлардаги институтлар бир куннинг ўзида университетга айланиб қолгани тўғрисида сўрама. Фолбин Карасаранинг фикрича, жаҳон стандартларига тўғри келмайди уларнинг бирортаси ҳам. Чуқурроқ кириб бориб бўлмайди бу масалага. Бирор мамлакатда бундай бўлмаган. Фақат сенга айтаман. Турли вилоятлардан келиб таҳсил олаётган талабалар билан боғлиқ бу масала. 1992 йил. Нон худди уруш йилларидагидек ўта тақчил. Пенсионер: чолу кампирлар уйидан чиқолмай қолган. Пластик карточкадан нақд пул қилиб олиш учун кунлаб ва ҳатто ҳафталаб навбатда турадиган қарияларга 50 минг сўм берилади. Бир кило гўшт эса... йўқ, айтмайман. Бирорта ҳам транспорт воситасига, автоларга чиқолмайсиз. Нақд пул ҳеч кимда йўқ. Мен оддий халқни назарда тутяпман. Ҳеч кимдан пора ололмайди оддий халқ. Аммо поранинг нима эканлигига ақли етади ҳатто Хидир тентакнинг ҳам.

– Одамга нима учун иккита қўл берилган? – сўрайди у, яъни Хидир подачи кўчада тупроқ титиб ўйнаётган етти ёшли боладан.

– Билмайман, – жавоб қилади бола. – Бири билан пора олиш, иккинчиси билан пора бериш учун, – дейди Хидир. Ажойиб “гўсала”лар ётибди бу

масала ортида. Университетларда дарс бераётган домлаларнинг саводи “хамин қадар”. Техника фанлари докторига, масалан, кетмон қандай ясалади десанг айтиб беролмайди. 1992 йилда университет статуси берилган ўқув даргоҳлари мана қарийб 30 йилдирки, порахўрликнинг бош ўчоғига айланиб қолган. Фалон прокурор, фалон ректор, фалон доктор, боғча мудираси, электр тармоқлари ходими... ҳоказо-ю ҳоказоларнинг, яъниким казо-казоларнинг, хусусан, ҳокимларнинг пора билан қўлга тушганидан хабар беради телевидение. Баъзан жуда кулгили ва ачинарли ҳолатларга дуч келасан, мана, боя бошлаган гапимнинг давомини эшит:

...Ректорнинг хонасидан отилиб чиқиб шаҳар маркази томон юрди биология фанлари доктори, профессор Шингаров. (Айни пайтда у филология фанлари доктори ва адабиётшунос ҳам.) Бир неча соат аввал талабалардан йиғиб олган пулларини шимининг иккала чўнтагига бўлиб солган ва югурганда тушиб қолмаслиги учун эҳтиёт чораларини кўриб борарди. Осмонга томон чўзилган узун, энсиз бир бино олдида етгач бироз тўхтаб нафас ростлаб олди-да, дадилланиб ичкарига кирди. Теология ўқитувчиси бўлиб кўп йиллар ишлаган (балки биологиядир, аммо Карасар ўзи дарс берган фанни теология деб атарди баъзан) ва талабалардан пора олгани учун ишдан четлатилган Карасара нимқоронғи хонада сочларини ёйганча ўтириб қарта чийларди. Ишдан кетганидан кейин фолчиликни даромад манбаи қилиб олган ўттиз беш ёшлардаги бу аёл қисқа вақт ичида мамлакатнинг энг зўр фолбинига айланган, ҳаттоки Иякнинг ўзи ҳам тунда яширинча унинг хонадонига келиб турармиш. Теология, еология, ология, логия, огия, гия, ия, я. Буларнинг ҳаммаси мен! Шундай фикрда эди Карасара. (олимларимизнинг саводсизлиги ва порахўрлиги ҳам унинг фикри.) Баъзиларнинг айтишларича “Ияк” сўзининг маъносини фақатгина Карасара билармиш, аммо айтмасмиш. Фақат шаҳарнинг энг бели бакуват одамларидан бири миллиардер Ғунниевга озгина “учини чиқарганмиш” Ғунниев буни оламшумул янгилик деб ҳисоблаб мана, йиғирма беш йилдирки қаттиқ сир сақлаб юрганмиш. Узунқулоқ гапларга қараганда Ияк деган сўз қисқартма от эмиш...

...Шингаров келган пайтда қарта чийлаб ўтирарди Карасара. Машғулотидан бош кўтармай “Кел, ўтир” деди. Унинг бармоқларига ҳайрат билан қараб қолди профессор Шингаров. Айниқса унинг ноқис ақлини ўғирлаганди ўрта бармоқдаги иккита яшил кўзли узук ўртасидан жой олган учинчи узук кўзида чўгдек ёниб турган ёкут тош. Ёкут тош!

– Гапир, – деган буйруқ бўлди.

– “Кўргурур” газетасида босилган бир мақола тўғрисида, деб ямланганча гап бошлади Шингаров...

– Йиғирма беш оёқли махлуқларни билгинг келяптими?

– Мен эмас, ректорнинг ўзлари билиб келиш учун юбордилар.

– Қанча олиб келдинг?

– Минг доллар.

– Ўлсин-а... ҳасис, ҳар бир абитуриентдан етти-саккиз минг доллардан ундиради. Шу йил олий ўқув юртига, масалан, бир минг икки юз бола кирган бўлса, ҳисоблачи қанча бўлади?

Шошиб қолди Шингаров. Унинг ақлига бўйсунмасди бундай катта рақамлар.

– Эшитишимча, етти нафар бола, уч ўғил, тўрт қиз бепул кирганлар.

– Демак, ректорнинг коинот махлуқларига қизиқиб қолибди-да?

Долларни қутичага сол, майли шу пулингга яраша айтаман. Кўзимга кўринди, кўнглимга огоҳ бўлди! Осмондан учиб келаётган махлуқлар – вируслар.

– Вируслар!? Менинг фаҳмимча вируслар кўзга кўринмаслиги керак. Ёки уларнинг ёнғокдай ва ё қовундайлари ҳам бўладими?

Аччиқ кулди Карасара, ва деди:

– Сенинг ўзинг кўзга кўринасанми?

– Албатта, мени...

– Эй бандаи ночор, сен минглаб ва миллионлаб одамлар орасида ғимирлаб юрган бир нотавонсан, кўзга кўринмайсан. Ректоринг бирозгина кўринади. Унинг тепасида турган шахс ундан кўра ёрқинроқ ва каттароқ шаклу шамойилга эга. Бор энди кетавер!

– Махлуқлар нима бўлди? Ректор жанобларига нима деб айтай?

– Улар вируслар эмиш дегин.

– Оёқлари-чи?

– Оёқлари йигирма бешта. Ҳар йили биттадан оёқ чиқаради. Демак, йигирма беш йилдирки ривожланиш жараёнини бошдан кечирмоқда улар. Ва йигирма беш йилдан бери йўл босиб тобора яқинлаб келмоқда.

– Боши-чи?

– Боши тўртта.

– Нима мақсадда келишяпти улар?

Ўрта бармоғидаги катталиги ёнғокдек узугини ўйнаганча сукут қилди Карасара. Гап тамом деган ишора эди бу. Орти билан тисарилганча ҳовлига чиқди Шингаров. Университетга етиб келди пилдираганча. Ректорнинг ҳузурига кириб сўз бошлади ва эшитганларини батафсил баён этди.

– Вируслар эмишми? – қайта сўради ректор фолбин айтган ҳамма гапини эшитгач таажжуб билан. Йигирма беш йил, йигирма бешта оёқ, вирус эмишми?

– Химм, вирус...

– Нима мақсадда келишяпти экан йигирма беш оёқли бу жонзотлар. Боши нечта дегинг?

– Тўртта.

– Демак, тиши ҳам бор-да?

– Унисини билмадим.

– Нима мақсадда келишаётганини айтмади?

– Айтмади.

– Майли, дарсингга боравер.

Эшикни ичкаридан қуллаб сейф турган хонага кирди ректор. Китоб жавонларидан иборат бу хонада сақланарди унинг сейфи. Ҳар бир ўқувчидан саккиз минг доллардан олишимни қаердан билибди экан лаънати жодугар. Пулларим турибдимикин. Жодугар кўзга кўринмай кириб сейфни очган бўлмасин яна. Калит буралди сейф очилди. Не кўз билан кўрсинки, темир сандиқ бўм-бўш. Нафаси қисиб кўксини чангаллаганча ерга йиқилди. Ўзига келганида ерда ётган қоғозга кўзи тушди. Қуйидаги ёзув бор эди унда: “Пулларинг менда, хотиржам бўл”.

Кимда? Сен кимсан? Албатта бу саволларни қанчалик такрорламасин ҳеч кимдан жавоб ололмасди. О, менинг долларларим! деганча пешонасига қарсиллатиб урди ректор. Узоқ ўтирди. Ва ниҳоят Карасаранинг олдига боришга қарор қилди. Уни остонада кўриши билан мақсадни тушунди мамлакатнинг атанган фолбини ва деди:

– Пулдан умидингни уз.

– Беш юз етмиш минг доллардан-а! Нималар деяпсан, Карасара?!

– Яна бир неча муддат сабр қилсанг университетга қабул бошланиб кетади ва сейфинг яна долларга тўлади.

– Шафқат эт, Карасара, шафқат эт! Қаерда менинг долларларим? Ҳеч бўлмаганда ким олганлигини айт!

– Айтаман. Азбаройи ҳамфикр ҳамкасблгимиз ҳурмати учун айтаман. Шундай деб атрофга олазирақ кўз ташлаб олди фолбин ва ректорнинг кулогига шивирлади:

– Пулларинг унинг ўзида!

– Бу нима деганинг, унинг ўзи ким?

– Пулларинг Иякда...

Орқага қалқиб кетди ректор. Танглайига ёпишди тили. Миясида ғужғон урган саволларни тилига чиқариш қийин кечди.

– Қандай қилиб? – дея олди ниҳоят.

– Бу ёғи менга қоронғи.

Узугини ўйнай бошлади Карасара. Гап тамомлигини тушунди ва латтаси сувга тушгандай шалвираб кўчага чикди ректор. Пулларим, долларларим қандай қилиб Иякда бўлади? Кечагина даста-даста бўлиб жойида турганди. Воҳ, дажжол Ияк. Ай, дажжол Ияк! Дарвоқе, унинг ўлганига анча бўлди-ку! Унинг руҳи... Ким орқали амалга оширди экан бу ишни... Кўп тахминлар ўтди ректорнинг хаёлидан, аммо асосга эга эмасди тахминларнинг бирортаси ҳам. Яъни ректорнинг ўзи ишонмасди тахминларига. Иякнинг чўтиртоб башараси, чағир кўзлари ва ияги остидаги чуқурчаси кўзига кўриниб кўнгли беҳузур бўлди. Киоска олдида навбатда турган одамлар ёнидан ўтаркан, уларнинг хаяжонли гаплари кулогига чалинди ва коллеж директорининг (университетга айлантирилган коллежнинг аввалги раҳбари) қўлидан газетани юлқиб олиб биринчи бетдаги сарлавҳага кўз югуртирди. : “Саксон ёшга кириб илк бор куёшни кўрдим. Бунга ажабланманг. Бирор марта ҳам осмонга қарамаган эканман. Куёшни менга Ияк жаноблари кўрсатдилар!” Газетада Шингаровнинг ҳам “Донолар доноси” деб номланган мақоласи босилганди. “... ажабо деб ёзарди Шингаров, – чигиртканинг оёғи олтита бўлишини билмаган эканман. Жаноб Ияк...” давомини ўқимади ректор. Кўнглига қил ҳам сиғмасди. Ўн йил аввалги гаплар...

Энг мудҳиш рақс

1

Бу қудук,

Бу хилват

Осмондан чуқур...

Жонтемир ЖОНДОР

Тобора яқинлашиб келарди вируслар... Кеча янги штамп тарқалаётгани тўғрисидаги хабарни эълон қилди телевидение. Америкада, Хитойда ва ҳатто Россияда ҳам вирусга қарши вакциналар тайёрланыпти. Эмланганлар орасида ўлганлар ҳам бор. Баъзи вакциналар эмлангандан кейин инсон организмда тромблар ҳосил қилишидан огоҳлантиряпти интернет хабарлари. Оллоҳим, Арпеникни ўз паноҳингда асра деб нола қиламан баъзан. Борлиққа тун чўкиши билан Шаранда кўчаси томон судрай бошлади оёқларим. Биламан, Арпеник ер устида эмас. Шунга қарамай унинг уйи, ҳовлиси, деразасидаги заъфарон парда тортаверади ношуд вужудимни. Торгина бетон йўлакка соя ташлаб ўсиб ётадиган канадона гуллари Бирма ибодатхоналари шаклида, ранги эса ўзимизнинг қизил атиргуллардай қизғиш. Кўриनावеради кўзимга улар. Ярим тунга қадар унинг деразаларидан кўз узмай кезиниб толикдим. Уйимга қайтмоқчи бўлиб турганимда девор панасида биқиниб турган кишига кўзим тушди. Тун қоронғисини хирагина ёритиб турган узокдаги электр чироқ ёруғида унинг ўнг елкаси ва бошининг ўнг томони сариқ мумдан ишланган ҳайкалдай

котиб турарди. Арпеникнинг девори тагида нима қилади бу кимса деган ички бир хайқирик билан кузата бошладим. Фақат ёвуз ниятли кимсаларгина тунда бировнинг уйини пойлайди деган фикр миямга урилди ва дарҳол уни рад этувчи бошқа бир хулоса бўй кўрсатди: “Ўзинг-чи? Неча кундирки шу ҳовли атрофида кезинасан, девор тагида турасан, деразани пойлайсан-ку! Демак, сен ҳам ёвуз ниятли кимсасан”. Менинг ниятим бошқа эди дедим ўзимга таскин бериб, “Унинг нияти-чи? Ахир билмайсан-ку бу кишининг нима мақсадда девор панасида турганини”. Тан олдим бу эътирозни ва масалага ойдинлик киритиш ниятида томоқ кирдим, йўталдим икки марта. Ҳолатини ўзгартирмади “ёвуз ниятли киши”. Яқинлаб бордим унинг олдига, уч-тўрт қадам берида туриб қарадим. Шишадай яркирарди унинг елкаси. Аллақандай шаффоф матога бурканиб олгани боис баҳайбат айиққа ўхшаб кўринарди. Овоз бердим:

– Ҳой амаки, нима қияпсиз бу ерда?

– Бери кел! – деган хирқироқ овозни эшитдим ва яқинроқ бордим. Кафти билан девор сиртидаги чуқурчани маҳкам босиб турарди ёвуз ниятли киши. Деворга кафти билан михпарчин қилиб қўйилгандай.

– Ёрдам бер!

Қўлтиғидан олиб ўзимга томон тортгандим, жеркиб ташлади:

– Нима қияпсан, номард? Ёрдамлаш, лой олиб кел! Ана, селофанхалтада лой бор. Шундагина сал нарида оқаришиб турган буюмга кўзим тушди. Ва бу антика одамнинг ниятини ҳануз тушунмаган ҳолда унинг буйруғини бажардим. Лойни қўлимдан юлиб олиб кафти остидаги кавакка босди, роса ишқалаб текис ҳолга келтирди ва мамнун бўлиб қаради менга.

– Ҳолинг шу экан-ку лаънатилар! – деди лойсувалган кавакка қараб.

– Нима бор унинг ичида?

Юзига сирли тус бериб шивирлади амаки:

– Вирус!

Гап нима тўғрисидалигини тушуна бошлаган бўлсам-да, ҳали моҳиятига етиб улгурмай, куюшқондан ташқарида рўй берган ҳолат тамом гангитиб қўйди мени. Ўлжага ташланган калтакесақдай чаққонлик билан бир сакраб елкамга чиқиб олди амаки ва пардагиридан икки қўллаб тутганча ярғоқ боши билан деворга калла қўйди. Мана, мана деганча икки-уч бор бош уриб, пешонаси билан деворни ишқалай бошлади. Шовуллаб тупроқ тўкилди елкамга. Сакраб ерга тушиб тиззаларини букканча нимадандир яширингандай антика ҳаракатлар билан мен турган жойдан йигирма қадамлар нарига борди ва қўли билан имлай бошлади.

– Ана! – деди кавакни кўрсатиб, – шу ерда ҳам бор!

– Қаердан биласиз?

Овозимдаги масхараомуз оҳангни пайқамади ва жавоб қилди:

– Шамол шимолдан эсиб турибди, девор эса жанубда. Бас шундай экан, ҳавода учиб юрган вируслар қаерга боради! Нафақат олимларга, балки оддий одамга ҳам маълумки, вирус ўзини кавакка уради. Ўзига хос каваклардан иборат бўлган инсоннинг оғиз ва бурни ҳам бундан мустасно эмас. Биз эса... – гапнинг давомини айтмай боши ва елкаси билан девор сиртига ишора қилди. Тонг ғира-ширасида лойсувоқ қилиб ташланган қўплаб кавакларни кўрдим. Асал билан тўлдирган уясининг оғзини шундай шувайди арилар. Гарчи бу одамнинг ақли жойида эмаслигини пайқаган бўлсам-да, унинг ишонч билан худди арилардай астойдил қилаётган ҳаракатларига қизиқиб қолдим. Бир жихатдан олиб қараганда тўғри эди унинг амалиёти. Тонг ёришди. Шунда унинг юзига диққат билан қараб ўзимча баъзи нарсаларни кашф қилдим. Ярғоқ боши, кенг пешонаси ва қаншарига ўрнатиб олган тўғарак гардишли ойнаги... улуғворлик бор эди унинг бутун қиёфасида. Бўйи узун, қотма, хипча гавдали.

Гарчи қаддини бироз ҳам қилиброқ юрса-да, илм кишиси эканлигини англатиб турарди, ҳатто шу ҳолати ҳам. Тахминимга аниқлик киритиш мақсадида сўрадим:

– Сиз олиммисиз?

– Узр, сизга ҳали ўзимни таништирмадимми?

Қўлини узатди. Бармоқларидаги лой қуриб, энди тупроққа айлана бошлаган:

– Салаватов!

– Шундай фамилияли вирусолог борлигини эшитгандим.

– Ўша менман.

Бармоқларидаги қотган лойни ишқалаб ташлаб чўнтагига қўл солди Саловатов. Яшил қутичани очиб менга тутди. Бош тебратиб рад этдим. Чекмайман. Буни қаранг-а, мен ёвуз ниятли киши сифатида қабул қилган одам вирусолог олим экан. Сарик рангли пластмасса зажигалкасини ёндириб сигарета тутатди ва оғзидан тутун пуркаганча гапга тушди:

– Лабораториям бор эди, қўлостимда ўттиз нафар киши ишларди. Каронавирус туфайли ҳаммаси барбод бўлди. Мана энди бу балога қарши ёлғиз ўзим курашиб юрибман. Ишдан четлатдилар мени.

– Нега?

– Сазаганов гурпабозлик қилиб менга тухмат уюштирди. Эмишки, мен – вирусология фанлари доктори, профессор – ақлдан озган эмишман. Унинг айтишича аслида ҳеч қандай вирус-пирус мавжуд эмасмиш. Буларнинг ҳаммаси қандайдир мафиянинг иши эмиш. Пул! Ўртада пул аралашган эмиш.

– Мафияга бундан не наф?

– Наф бўлганда қандок! Аптекалардаги дорилар нархи осмонга чиқиб кетди, ҳатто муддати ўтиб кетган дорилар ҳам савдога кирди. Маскалар, шишачаларга солинган яшил қизғиш антисептиклар, аслида уларнинг ичида нима борлигини ҳеч ким суриштирмайди... Қўлқоплару, ҳоказо-ю ва ҳоказолардан миллиардлаб пул ишлаб олинди ва бу жараён ҳамон давом этмоқда. Шундай деб деворларга қаради Саловатов. Каваклар оғзига сувалган ва вақт ўтиши билан қуриб қолган лойсувоқ жойлар шохол терисидаги доғлардай бўлиб кўринарди. Кўп кунлик меҳнат натижаси эди бу. Шунини ўйлаб қанча вақтдан бери бу ерда ишлаётганини сўрадим. Рўзғори қандай ўтаётгани, бола чақанинг ризқи рўзи не кечайтганига қизиқдим. Бола-чақаси йўқ экан, хотини уч ой аввал каронавирусдан вафот этибди. Шуларни гапириб кўзига ёш олди Саловатов. Кўзларидан ёш оқар, лабларида эса табассум зуҳр этиб турарди. Ғариб эди унинг лабларидаги ҳолат.

– Мана шу лой билан сувалган жойларда бечорагина хотинимнинг ... унинг нозик бармоқларининг изи ҳам бор. Шундай деб юқорига интилиб қаради ва кўрсатди:

– Ана, ҳу тепадаги учинчи, тўртинчи ва бешинчи чуқурчаларни кўряпсизми? Яхшилаб қараган киши аёл қўлининг иши эканлигини англайди. Бармоқларининг тафти назаримда ҳамон турибди ўша чизиклар қатида.

Бунчалик баландга аёл кишининг қули етмаслигидан шубҳаланиб турганимни англадим, изоҳ берди:

– Елкамга чиқиб шуваган. Вазни оғирроқ эди, аммо мен оёқларимда маҳкам турардим. Унинг оппоқ ва бўлиққина пойчасидан сиқиб ушлаганча қилт этмай турардим. Ёшликдаги зақалкам иш берарди бундай ҳолларда.

– Спорт билан шуғулланганмисиз вақтида?

– Ҳозир ҳам шуғулланаман. Мана шу ҳовлини ижарага олиб яшаган киши ашаддий рақибим бўлган. Кикбоксинг ва жип жетси бўйича олтин медаль гоҳ унга, гоҳ менга насиб этарди. “Ашаддий” деганимга ажабланманг, биз аслида кадрдон дўст эдик МЭЛС билан.

Эсим оғиб тинглардим бу гапларни. МЭЛС деган исм миямга яшиндай урилди ва ҳатто савол беришга ҳам қурбим етмай турардим. Ниҳоят куч тўплаб сўрадим:

- МЭЛС деганингиз рассом эмасмиди?
- Рассом бўлганда қандок! Нақ Рафаэль.
- Қаерда ҳозир ўша дўстингиз?

Елка қисди Саловатов ва МЭЛСнинг дом-дараксиз йўқолганини айтиб афсус билдирди. Бақувват йигит эди дўстим, одатда жисмонан кучли кишиларда ақл камроқ бўлади деган тасаввур бор. Аммо МЭЛСни ҳам, мени ҳам Оллоҳ ақлдан қисмаган деб қад ростлади. Ва шу ҳолатда девордаги ари уячаларига мамнун назар ташлади. Сухбатимиз мобайнида хаёлимнинг бир четини Арпеник банд этиб турарди. Аммо сўрашга истехола қилдим. Балки ўзи айтиб қолар деб кутдим. Бироз сукутдан кейин емакхона томон бошлади мени. Нима сабабдандир “Иштар” деб аталарди бу емакхона. Эшик тепасидаги рангдор лавҳага қараганча туриб қолдим. Қаранг-а, муҳаббат маъбудаси Иштарни биладиган кишилар ҳам бор эканда бу минтақада. Бир пайтлар ёзган трактатимдан айрим лавҳалар ёдимга келди “Иштар ва Таммуз” деб аталарди бу асар. Аслида уни ёзишимга онамнинг бир гаплари сабаб бўлган. Бир куни менга қараб: “Балам, бир бўлаккина таммуз кесак топиб кел” дедилар. Таммуз деган сўз менга жуда ёқди, романтик кайфият уйғотди. Қайси тилдан олинган бу калом? Маъноси нима? Нега таммуз? У пайтда ҳали муҳаббат маъбудаси Иштар ҳақида ҳеч нарса билмасдим ва демакки, унинг севгилиси Таммуздан ҳам хабарсиз эдим. Таммузнинг қандай кесаклиги ҳозир ёдимда йўқ. Сомонли лойнинг қотишидан ҳосил бўлганми ёки жуда узоқ йиллар сув тегмаган тошдай қотган куруқ кесакми. Сарик, оқ, кўкимтир ва ҳатто қизил кесаклар бор дунёда. Хуллас, орадан йиллар ўтиб Таммузга дуч келдим. Қадимий Вавилон, Ашшурбанипал ва унинг кутубхонаси билан боғлиқ эди бу афсона ва унинг манбаи... Официанткани чорлаб тўртта гумма билан бир чойнак қора чой буюрди Саловатов. Ҳавонинг салқин тортиб қолгани ва бундай паллада қора чой ичиш маъқуллиги тўғрисида гапирарди суҳбатдошим, мен эса унинг гапларини азбаройи ҳурмати учун қулоғимнинг бир чети билан эшитганча Иштар тўғрисида ўйлардим. Клеопатра, Мессалина, Анна Каренина, Икатерина, Рогожиннинг севгилиси... Шу лаҳзада исмини унутиб турибман... у ҳам Анна эди хаёлимда, ёки Наталиямикин... ва Иштар. Бу улуғ аёллар ўртасида умумийлик бор. Эркак зотини йўлдан уриш. Ёмон хаёлга бормайлик, битта қалбга сиғмайдиган улкан муҳаббатлар бўлади баъзи аёллар қалбида. Агар бўлиб берилса бутун дунё эркакларига етадиган муҳаббат. Тугён ва олов бор бундай муҳаббат қаърида. Натижада аёл инсоният томонидан белгилаб ҳосил қилинган чегарадан чиқади ва уларга суюқоёқ, жалаб, ҳаштари деган тамға босамиз. Гарчи маъбуда бўлса ҳам Иштарнинг юрагида тугён урарди ана шундай вулқон. Муҳаббат, айшу ишрат, ҳосилдорлик ва зурриёд маъбудаси эди Иштар. Истар, Аштар деб ишлатиларди унинг исми. Саккиз киррали юлдуз унинг рамзи. Қуролланган, қанотли гўзал аёл сифатида тасаввур этиларди. Бир кўлида занжирга боғланган шер.

Дарвоқе, севишган ва мулоқотда бўлган эрларни турли ҳайвонларга, шерга, ҳўкизга айлантириб қўяр ёки бошқа бир бахтсизликка дучор қиларди маъбуда

Аштар. Менинг хулосам шундай: Ҳаштари деган сўзнинг асл ўзаги маъбуда Аштарга бориб тақалади. Айрим битикларда Аштар сўзининг бошланишида “х” товуши билинар билинмас оҳанг билан кўшиб талаффуз қилинган. Тожик тилида саккиз рақами ҳашт дейилади. Саккиз қиррали юлдуз эса Аштар (Иштар, Астар)нинг рамзи. Модомики шундай экан, тожик тилидаги “ҳашт” ҳеч шубҳасиз ҳаштарига бориб тақалади. Буларнинг барчаси лафзимизда бузуқ аёлларга нисбатан ишлатиладиган “ҳаштари” сўзи билан алоқадор. Бундан кўринадики, эрадан аввалги битиклар, Ашшурбанипал кутубхонаси, лой тахтачаларга битилган афсоналар, аккад ва шумер халқларининг урф-одатлари, кўпхудолик билан боғлиқ эътиқодларидан хабардор эканмиз азалдан. Ҳаёлимда яна бир ишора бор: Маъбуда Аштарнинг рамзи бўлган “8” рақамини ёзишда қаламни узмай, ўрнидан кўчирмай, ортига қайтармай абадий ҳаракатни такрорлаш мумкин. Бошқа рақамларда бундай қилиб бўлмайди. Маслан 3, 4, 7, 9 ва исталган бошқа рақамда қалам бир издан фақат бир мартагина ўтишга ҳақли. “8” эса бундан мустасно... Нолни мен рақам ҳисобламайман... Шу жойга келганда ҳаёлим бўлинди. Салаватовнинг овозидан борлиққа қайтдим. Қани олинг, гумма совимасин деб таомга таклиф қиларди менинг улфатим. Муҳаббат маъбудаси Аштар бутун гўзаллиги билан қалбимга кириб келгандай, Арпеник қиёфасида мени чорлаётгандай. Биламан, тарсо қизнинг кўнглида мендан бошқа эркак зоти йўқ. Ва у муҳаббатда устувор. Елкаларидан шаффоф қанот чиқариб асалари қиёфасида намоён бўлиб турибди. Ичимда тошиб бораётган дарё мавжига дош беролмай шишалар тизилиб турган буфетга қарадим. Кайфиятимни ва мақсадимни пайқади Салаватов ва қафтларини бир-бирига ишқалаганча ортига ўгирилди. Официанткани чорлаб бир шиша “Афродита” буюрдим. Айнан винонинг шунисидан буюришим ҳам Аштарга бориб тақаларди. Юнон маъбудаси Афродита билан Аштар сирдош дугона. Шишани қўлига оларкан, диққат билан кўздан кечирди олим ва бош бармоғига қоғоз салфеткани ўраб шиша қопқоғи устидаги чуқурчага маҳкам босганча айлантириб ишқалайверди. Шишани очяпти деб ўйлагандим, йўқ, шу йўл билан вирусни эзгилаётган экан Салаватов. Ҳазилнамо эди унинг ҳаракатлари ва умуман яхши улфат бўлиб кўринди кўзимга, кулдик, оғизларимиздаги “намордник” ларни ечиб қўйиб ичдик. “Иштар” емакхонасидан чиққанимизда қавссимон ҳилол парпираб турарди осмон буржида. Қўлини дуога очди улфатим ва мен унинг шивирлашига кулоқ тутдим: “Ой кўрдим Оллоҳ, омонте биллоҳ, шукри Худога алҳамдулиллоҳ. Оллоҳим, шу ойда юртимизни омон сақла, инсониятни қарона балосидан ҳалос эт!” Қўшилиб омин қилдим. Чорраҳага борганда бироз тўхтаб сукутга бордик. Нимадир дейишни мўлжаллаб турарди улфатим. Арпеникнинг уйи унчалик узоқ эмасди биз турган чорраҳадан. Йўлда давом этдик ва бир неча соат аввал ўзимиз сувоқ қилган девор тагида тўхтадик. Ой ўроғининг хира ёруғида қорайиб кўринарди лойи куриб улгурмаган қаваклар. Вируснинг турли штамплари қамалиб ётарди лойсувоқ ортида. Биз яъжужу маъжужларни қамаб ташлаганимизни айтдим. Мамнун жилмайди Салаватов. Садди Искандарий деб қўйди босиқ овозда. Лаънати коронавирусларнинг ҳаммасини Ҳўтамага қамаб ташлаш кераклигини айтарканман, Арпеник ва унинг Йекхбайери билан боғлиқ бирор гап эшитармикинман деган умид бор эди шууримда. Агар МЭЛС билан таниш бўлса, Ҳўтама тўғрисида билиши керак. Ҳўтамадан хабардор бўлса, билади-да Арпеникни ҳам. Ҳилолнинг тўлин ойга айланиб қолишини ва ҳатто ярқ этиб қуёш чиқиши ва рўпарамда турган кишининг юзини ёритишини ва унинг кўзларидаги ифодани кўришга ошиқардим. Сарғиш қошларини чимирганча менга тикилиб қаради Салаватов ва чуқур нафас олди. Яшил қопқоқчали пачка пайдо бўлди қўлида. Гугурт алангасини қафти билан тўсганча сигарета тутатди. Биламан сен Арпеник

тўғрисида бирор хабар эшитиш ниятидасан деди юзимга тутун пуркаб. Салгина иддао оҳанги сезиларди унинг овозида. Ўтироз билдиришнинг фойдаси йўқ. Индамай кутдим. Оғзидан бурқираб чиқаётган тутун орасидан яна эшитилди унинг овози:

- Арпеник...
- Сиз... уни?..
- Ҳа, мен... Танийман уни.
- У ҳозир қаерда?
- Менинг уйимда. Уйим эса миям.
- Нималар деяпсиз, Салаватов? Сиз ким бўласиз унга?
- Ҳеч ким.

3

Кўп ғаюр гаплар ўтди кўнглимдан. Кайф устида айтмаётганди улфатим бу гапларни. Сигарета қолдигини ҳали яшнаб турган чўғи билан девор қавагига тикди Салаватов. Вирусларнинг яна бир хонадонини вайрон қилмоқда, унинг қўл ҳаракатлари ва юз ифодасидан шуни англадим ва Арпеник тўғрисида муҳим гап бўлаётганда гўё уни эсдан чиқаргандай вируслар билан шуғулланишидан энсам котди. “Вируслар кушандаси” деган масхараомуз гап ўтди хаёлимдан. Кенг кафти билан икки бор урди деворга Салаватов ва қўли билан бажараётган ҳаракатларига изоҳ бергандай деди:

– Меникида эди Арпеник, аммо бугун мана шу ерда, девор ортида, ўз хонасида. Шундай тахминлайман.

Бу томондан кўринмасди Арпеникнинг деразаси. Шундай бўлса ҳам унинг хонасида ёниб турган чирокни кўришга интилиб беихтиёр қорайиб турган девор соясига қарадим, шовурини эшитиш ниятида қулоқ тутдим. Шу лаҳзада мен учун аҳамиятсиз вируслар кушандасининг таъқибли нигоҳи. Бинонинг олд томонига ўтиш ва тарсо қизнинг деразасига қараш мақсадида хайр-маъзурни насия қилиб, югургилаганча девор бўйлаб йўлга тушдим. Дилимда Шайх Санъон! Шайх Санъон! деган нидо. Чирок ёниб турарди деразада! Қани энди, парвонага айлансаму учиб бориб унинг нурида жизғанақ бўлсам! Ва ўлсам! Қизнинг каравоти, девордаги сувратлар, дераза тоқчасида мудраётган малла мушук кўз ўнгимда. Қазноқ бурчагидаги қоронғи ўра! Ерости мамлакатига йўл! Манзар ана шу чуқурдан бир марта ер устига чиққан, Арпеник билан унинг татигини олиб кетиш ниятида чиққан. Худди ўша кунлар биз учрашган эдик. Йекхбайерининг олдида олиб борган эди мени Арпеник... Ширин хаёллар оғушида неча муддат туриб қолганимни билмайман, деразада чирок ўчганда ўзимга келдим. Қотиб турарди ортимда Салаватовнинг узун қомати. Четлаб ўтмоқчи бўлдим уни, уйга кетишни ва ҳеч нарсани ўйламай тўшакка кириб ухлашни хоҳлардим. Бунга йўл қўймади вируслар кушандаси. Елкамдан тутиб тўхтатди ва сира қутилмаганда кўрсаткич бармоғини қулоғимга тикиб бор кучи билан ишқалади. Унинг таъқибидан қутулишга беҳуда уринардим. Токи қулоғим ичида жойлашиб олган вирусларни маҳв этмагунча қўйвормади. Ана бўлди деди ниҳоят мендан бир қадам ортга тисарилиб. Бу одамнинг ақли жойида эмаслиги аён, бармоқ билан ишқалаб вирусни ўлдириш мумкинлигига фақат ақли ноқислар ва ё ёш болаларгина ишониши мумкин. Салаватов эса Марказий лабораторияни бошқарган вирусолог олим, фан доктори, профессор! Аммо унинг фидойилиги таҳсинга сазовор. Шаҳарнинг бўм-бўш кўчаларида фақат иккаламиз юрибмиз. Салаватов деворлар қавагидаги душманни турли йўллар билан ўлдириб ташляпти. Чарчаганимни, уйга кетишим кераклигини айтиб йўлга тушдим. Бироз олислагандан кейин ўгирилиб қарадим ва уни

иш устида кўрдим. Дарвоза ва девор кавакларидаги вирусларни эзгиламоқда эди бақувват бармоқлари билан. Индамай бирдам кузатдим, раҳмим келди унга. Елкасидаги вирусни уриб тушириб туфлисининг товони билан эзгилай бошлади Кушанда, уриб туширилган газандани батамом ўлдириш учун бор оғирлигини ўнг томонига ташлаб, турган жойида айланаётганини кўрдим. Уйимга етиб келганимда тунги уч эди соат. Салаватовнинг ҳамон дарвоза олдида куймаланаётган ҳолатини кўз олдимга келтирганча, ниқобимни ечиб ташлаб уйкуга кетдим. Уйғонганимда деразадан тушган куёш нурлари деворнинг ғарбий сиртини ва Хўтама тасвирланган сувратни бор бўйича ёритиб турарди. Ҳеч қандай мақсадсиз кезиниб юрдим хона бўйлаб, нонушта қилишга ҳеч вақо йўқ, пулим ҳам тутаган. Кеча ўзимдан кечиб “Афродита”ни олмаганимда яна бир неча кун камтарона тамаддимга етарди пулим. Шу кунгача қаттиқ тежаб келаётгандим маблағимни. Салаватов... бу ажойиб вирусшуноснинг фидойилигидан руҳланиб кетиб сўнгги пулларимни ҳавога учирдим деб айтолмайман, самараси бўлди, энг муҳими, Арпеникнинг дарагини топдим. Ер устида менинг тарсо маҳбубам. Аммо Салаватовнинг муносабати бу қизга нисбатан қандайлиги қоронғилигича қолди. Мақсад атрофини айланиб берган саволларим билан аниқлаш имкони бўлмади. Тўғриси айтганда, мени гангитиб қўйганди вируслар кушандаси. Арпеник нега унинг уйида бўлади? Ва нима сабабдан кеча хонасига келиб чироқ ёкиб ўтирганди? Арпеник шу ердалигини писанда қилди Салаватов. Ҳақиқатда ҳам чироқ ёниб турарди хонада. Ичкари киришга журъат қилолмадим. Қандай қилиб ярим тунда унинг уйига бостириб кириш мумкин!? Бундай қилолмайди ақлли одам. Хонада кезинишни ва кечаги ҳолатларга баҳо беришни бирдам ортга суриб ошхонага ўтдим, дастурхонда майда увоклар, уйда сичкон бор, шекилли. Шунга қарамай увокларни кафтимга олиб оғзимга ташладим. Бўйи 172 см, оғирлиги 71 кило одамга нима бўларди бир кафт увок. Ҳаёт шундай давом этаверса очдан ўламан.

Ишни бир ёқли қилишим керак. Икки йўл бор: Биринчиси, бирор-бир ишнинг бошини тутиб вақтинча бўлса-да, тирикчилик қилиш, иккинчиси – Хўтамага тушиш... Биринчи йўл маъкул туюлди. (Аввалги иш жойимдан ҳайдалганман, ўрнимда Танура исмли аёл ишлаётган экан. У ерга яна ялиниб боришдан фойда йўқ.) Барибир бугун бўлмаса эртага Хўтамага тушаман, шундай деган эди Манзар ҳам. Унгача ишлаб, пул топиб, бир неча муддат яхши овқатланишим ва куч тўплашим керак. Жавондан тик ёқали фланель кўйлагимни олдим ва йўл-йўл чизиқли лавсан шимимни кийиб йўлга тушдим. Эшикни қулфлаб эллик қадамлар юрганимдан кейин оғзимни тангимаганим ёдимга тушди. Қўнғир матодан тикилган, қулоқбоғичи резинкали намордникни (ниқобни шундай дейман, аслида ҳам ниқоб эмас, “намордник”, ниқоб бутун юзни қоплаб туриши керак) кийиб... балки тақиб десам тўғри бўлар, иккинчи бор қулфладим эшикни. Зарнигор кўчасига эш (параллел) хиёбон бўйлаб борарканман, ўриндик олдида йиқилиб ётган кишига кўзим тушди. Нафас олишга қийналарди, бўғзидан хириллаган, чийиллаган ғайритабиий овозлар чиқарар, кўзлари олайиб кетган, нажот излаб талпинарди, лаблари ва бурун атрофи кўкариб кетган. Яқинлаб бориб юзига қарадим ва шу аломатларни кўриб ёрдамга шошилдим. Бошини тиззам устига олиб рўмолчам билан юзини елпийвердим. Бир неча дақиқа давом этган муолажадан кейин тинчиди бемор. Нима бўлганини сўрадим. Астмаси тутиб қолганини билдирди ва уйига олиб бориб қўйишимни сўради. Йўлда яна дарди тутиб қолишидан хавфсирарди бечора. Ҳовлидан югуриб чиққан аёл коронага лаънатлар айтиб беморнинг чап

томонидан кўлтиғи остига кирди. Биргалашиб каравотга ётқиздик уни. “Бу одамга раҳмат айт” деди аёлга қараб бемор. Бироз хижолат билан шошиб унинг айтганини бажарди аёл. Мени чойга таклиф қилишди. Йўқ демадим. Кўпдан бери бундай дастурхонни кўрмагандим. Анжир мураббоси, тандирнон, хушбўй қора чой... Олдимга бир коса қайноқ чучвара қўйди хонадон бекаси. О, яшаш нақадар яхши! Тортинмадим. Камбағалнинг бир тўйгани – чала бой бўлгани. Бир пайт бош кўтариб қарасам, ошхона эшигидан бир қиз қизиқиш билан қараб турарди менга, яъни ажойиб ҳўрандага. Қизариб кетдим ва қиз томонга бош ирғаб, томоғимдан қандайдир товушлар чиқардим. Очлик не қўйларга солмайди инсонни. Арпеник ёдимга тушди, у ҳам ҳамиша мафтункор нигоҳ билан қарарди менга. Хонадон эгаларидан рухсат сўраб кўчага чиқдим. Бир неча майдончаларни кесиб ўтдим. Шалпар ва Теракзор кўчалари ортда қолди. Бир пайт бош кўтариб қарасам “Барғурур” газетаси таҳририяти жойлашган бино олдида турибман. Тақдирнинг ўзи шу жойга бошлаб келибдими, кирай деб ичкарига қадам босдим. Хона тўрида иягини оқ сурп билан тангиган паканагина одамча ўтирарди. Не мақсадда келганимдан хабардор бўлгач, бўш ўрин йўқлигини айтиб, “Кўрғурур” газетаси редакторига сим қокди Бош муҳаррир. “Бизда ўринлар тўла, лекин “Ғурурбон” журнали раҳбари бир ой аввал телефон қилиб олий маълумотли журналист кераклигини билдирган эди” деган жавоб бўлди. Вақт тушга яқинлашарди. Номи тилга олинган журнал манзилени сўраб олиб йўлга тушдим. Пулим йўқлиги сабабли пиёдалаб борардим. Мискон ва Сағбон кўчалари кесишган жойда деворга суянганча беҳол ўтирган киши эътиборимни тортди. Ёнида иккита бозорхалта қаппайиб турибди. Шарпамни сезиб кўзларини очди чорбозорчи ва илтижо қилди. Қалин ниқоб ортидан панг-панглаб чиқарди унинг товуши. Тушунмадим гапига ва тақалиброқ бориб қулоқ тутдим. Ёрдам сўраётган экан, каранавирус... каранавирус! нидо қилди Чорбозорчи. Мадори йўқлигини, нафаси қисиб шу ерда ўтириб қолганини айтиб тирсагини букди ва пальтосининг букилган енгига оғиз тираб йўталди бир неча бор. Уйи Нархаш маҳалласида экан. Автобус бекатигача олиб бориб қўйишимни сўради ва чўнтагидан битта бешмингталик олиб қўлимга қистирди. Рад этиш инсофдан эмас, олдим. Айтмоқчиманки, ўзимга нисбатан, қорним ва бутун организмимга нисбатан инсофдан эмас. Ахир қай йўл билан бўлмасин вужудимни боқишим керак. Мижоз бераётган пулни кўриб турибди кўзим, миямга хабар етиб борган, пулнинг шитирлаган товуши қулоғимга ёқимли-да жуда... Пулни олиб йўлда давом этдим. Рухим тетик, “Боғ аро қўйсам қадам...” ашуласини хиргойи қилиб бормоқдаман. Икки соат давом этган қидирув пировардида бир бино олдида тўхтаб эшик тепасидаги лавҳани ўқидим. Худди шу жой:

“Ғурурбон” журнали.

1999 йилда ташкил этилган.

Бош муҳаррир Тасанно Мадҳиборовна”.

Яна ўнга газета-журналлар лавҳаси ярқираб турарди деворда. Бирма-бир назар ташладим. “Ғурур+боз ғурур”, “Мақтов бизга ярашади”... шулар қаторида аввал номини мен сира эшитмаган бир газета эътиборимни тортди. “Юоб” эди бу нашрнинг номи. Секингина бино вахтиёридан сўрадим. Масхараомуз илжайди қопқора юзи таппидай япалоқ, кемшик тишли пуччақулоқ одам кўкрак кериб гапга тушди.

– Э ука, бу энг обрўли газета. Юоб дегани... “Юртбошим омон бўлсин” деб тушунтирилган бизга. Бошқасини билмайман ҳам, ишим ҳам йўқ. Кистамда кишмишим ҳам йўқ. Кишмиш топсам чайнайдиган тишим ҳам йўқ...

Индамай, сўзсизгина кулоқ тутиб турсам қофиябозликдан тўхтамайдигандай. Семиз қорни устига кўлини ихчамгина қилиб жойлаштирганча сафсата сотишига қўл силтаб “Ғурурбон” журнали нечанчи қаватдалигини аниқлаб олдим-да, юқорига кўтарилдим. Мана олтинчи қават. Кўнғир рангли Акфа эшик, ялтироқ жез тутқич. Ўз хонасида ўтирарди Бош муҳаррир. Худди турк киноларидагидай бошлиқ ўтирган креслонинг ортидаги деворга қора чарм қопланган ва қалпоқли михлар билан ваҳимали кўриниш берилган. Ўзимни таништириб мақсадимни аниқлатганимдан кейин савол-жавоб бўлди. Аввалги иш жойимдан нега кетганимни сўради Мадҳиборовна опа. Ана шу жойда кўпол хатога йўл қўйдим. Ғурурланиш инсондаги энг ёмон қусурлардан бири эканлиги тўғрисида мақола ёзгандим... дейишим билан опанинг туси ўзгариб безовталана бошлади. Қалам билан чизилган қоши бодом қовоқлари устига босиб тушди. Яшилга бўялган лабининг бир четида кўкимтир тупук. Жаҳли кўзиган туя киёфасига кирди, аммо ўзини босиб олиб майин овоз билан гап қотди. Унинг оғзидан сирғалиб чиқиб атир ҳидига омихта бўлганча ҳавога таралаётган сўзлар оқимидан шуни аниқладимки, мен журналист бўла туриб замонга мослаша олмаган, қоқоқ фикрли киши эканман. Даврни мадҳ этишда нуноқлигим ва яна шунга ўхшаш бирталай қусурларим бор экан. Опа “дорихона” деган ёзувли сариқ ниқобини оғзи ва бурнига томон тортаркан, “иш йўқ” деди. Узун даҳлиз бўйлаб қўлларида қоғоз тахтламларини кўтарганча югуриб юришарди газета-журнал ходимлари. Таваккал қилиб “Юоб”га ҳам кирмоқчи бўлдим. Рўмолчамни излаб чўнтагимга қўл тикқандим, майингина шитирлади ҳалиги Чорбозорчи бемор берган беш мингталик. Вақт ҳам тушдан оға бошлаган ва қориннинг мия томонга йўллаётган ультиматуми ратификация қилинган. Зиналардан югургилаб пастга эндим, ташқарида йўлнинг чап бурчагида тўнқайган бино “Гурман” ошхонаси. Беш минг сўмга учта гумма ва чой олиш имкони бор. Ва мен бу имкониятни қўлдан бермаيمان... Эшикдан киришда чап томонда лағмон еб ўтирарди бир одам. Чап қўли билан ниқобини пастга тортар, қошиқни оғзига тикар ва ниқобни бурнига томон кўтариб қўйиб таомни чайнар, овқат суви латта устига томон сизиб чиқар, унинг бир четида илашиб қолган лағмон аста-секин ниқоб тагидан ўқтин-ўқтин силжиб оғзига кириб борарди. Овозсиз бир ҳайқирик тикилди бўғзимга: “Не кунларга қолдинг, эй инсон!” Тўртта гумма билан бир стакан чой олдим ва четроқдаги хилват столга бориб ўтирдим. Дастурхонимдаги таомларга шукроналик билан назар солганча бир муддат индамай ўтирдим. Чойдан кўтарилаётган буғнинг оқисталик билан ҳавога таралиши, стакандан кўтарилгач уюрмалар ҳосил қилиши ва ростланиши, гоҳ чапга, гоҳ ўнгга томон яйралиши завқли. Таомни ейиш энг завқли иш, унга қараб туриш, яъниким кўзни қондириш ҳам ўзига хос жараён. Овқатланиш инсон умрининг энг ҳузурбахш бўлаги. Унга кетган вақтга ачинмаيمان. Овқатнинг кўринишидан, таъмидан, ҳидидан ҳузур қиламан. Узоқ чайнаб, суюлган массани тилим билан танглайимга маҳкам босиб таъмини кучайтираман. Кўзларим юмилган бўлади бундай дамда. Яшаш нақадар яхши дейман ҳаёлан. Хўрандаларга орқа ўгирганча деворга қараб ўтирганим сабабини ҳолатимни ҳеч ким кўрмайди. Иккита гумма кифоя қилди. Қолган иккитасини қоғозга ўраб чўнтакка урдим. Бу ошхонада ҳам гуммани яхшигина тайёрлашар экан, ичак-чавоқнинг ҳиди деярли билинмайди. Зира ҳам солинган. Лунжимда қолган бир дона зирани тишларим билан эзиб таъми ва ҳидидан ҳузурланганча йўлга тушдим. Уйимгача анча йўл. Ташвишим йўқ бундан. Яхши таомдан кейин бироз сайр қилиб юриш, яъниким, Достоевский қаҳрамони Кармазиновга тақлид қилиш керак. Мен авваллари ҳам шундай қилардим ва “кармазинов мациони” билан шуғулланардим. Мана, қадрдон ва жафокаш қаравотим! Битта-битта ҳарф олиб ташлайман сенинг бисотингдан:

...аравотим, ...равотим, ...отим. Ва устингга ястанаман, ...станаман, ...танаман, ...анаман ва ниҳоят ...ман!.. ан!..

Қош қорайганда чўчиб уйғондим.

6

Манзар ер остида, уни МЭЛС дейишга сира бормаиди тилим. Фарход исмли ўзбек йигити (аслида Фурҳад) билан бирга. Икки қиз ҳам бор. Уларнинг бири Манзарга яхши таниш, иккинчиси Инна исмли қиз Фарход билан севишиб, бизнинг ерусти одамлар таъбири билан айтганда донлашиб юрибди. Шунга қарамай, бир-бирларини яхши билмайдилар деган тасаввурдаман. Қизлар диванда ўтириб куй тинглашяпти, йигитлар креслоларда юзма-юз. Ҳали яхши таниш эмас улар, биринчи учрашув. Катта бир муаммо ҳал бўлишини кутяпман. Хонамда ўтирганим ҳолда ҳаёлан улар билан биргаман. Ҳаёлан! Куй тинглашмоқда. Журнал столчаси устида нималардир бор. Тафаккур кўзи билан кўраман буларни ҳам. “Кўзни юмгил кўзга айлансин кўнгил”. Ва яна шуни ҳам биламанки, Фарходга ёрдамчи керак, жуда муҳим бир ишни амалга ошириш мақсадида келган бу учрашувга, Айни пайтда Манзарнинг дилида нима борлигини ва у катта ишда ҳамроҳ бўла оладими, шуни аниқлаш учун суҳбатдошининг кўзларига тикилиб қарайди, аммо ҳали асосий гап бошланмаган, балки қизларнинг олдида... дарвоқе, Инна... кўп гап бор ана шу қизда. “001”дан бекорга келмагандир. Ҳалиги қўрқинчли ва сирли машинага энг яқин ҳудуд бу “001” деганлари. Буларни Манзарнинг дафтарларидан ўқиганман. Иккинчи дафтар ҳам охирлашиб қолди. (Уларнинг ҳар бири 300 бетдан.) Мана, неча кундирки уни қўлга олмадим. Қандай қолдирган бўлсам, стол устида шу ҳолатда турибди. Дўстларимнинг тақдирига бефарқ эмасман. Тезроқ еростига тушиш ва... уларга ёрдамлашиш истагида тўлиб-тошмоқдаман. Шу боисдан ҳам Ерости салтанатидаги дўстларимни худди юзма-юз ўтиргандай аниқ кўриб турибман. Лекин Арпеник ер устида. Агар Салаватовнинг гапи рост бўлса, ўз уйида ўтирибди менинг “қалб ҳароратим”. Уни кўришим керак. Албатта бу кеча Арпеникни кўриш учун бораман унинг олдида.

Мақсад йўлга чорлади ва мен Шаранда кўчаси томон йўлга тушдим. Чамаси йигирма дақиқалик йўл. Теварак-атроф тобора қоронғилашиб бормоқда. Деворлар остидан, уйлар бурчагидан ўсиб чиқиб тўлғанаётган қора ранглар бир-бирига қўшилиб яхлит парда ҳосил қияпти. Яна бир неча дақиқадан кейин зулматга дўнади дунё, қоронғилик улкан қуш мисол қанотларини кенг ёйиб кўнади ерга. Шунда мен Арпеникнинг хонасига кираман. Шаранда сукунат кўйнида. Деворлар орасига кириб кетишган одамлар. Деворлар эса зулмат қаърига қарайди дераза деб номланган кўзлари билан. Ёруғлик бор хонада, аммо чироқ дераза тоқчасида эмас, баландлиги одам бўйидай келадиган жавон устига олиб қўйилган. Дераза пардасида эса эркак кишининг сояси. Салаватов! Тавонимга тушиб кетди юрагим. Демак, тарсо қизга уйланган вируслар кушандаси. Кеча учрашганимизда шама қилгандай бўлганди шунга. "Вот где зарита собака". Энди бу уйга киришдан фойда йўқ. Шундай ўйлар билан дарвоза олдида туриб тирқишдан яна бир муддат кузатдим. Соянинг бошида кенг гардишли шляпа. Қадди бироз эгилган, китоб ўқиётгандай ҳолатда. Қўл силтаб орқага қайтдим. Шундай аччиқ қиладиган ва аразлайдиган одатим бор. Ерда кечган ҳаётим ҳосиласи.

Эртаси куни чошгоҳгача кезиб юрдим Шаранда билан унга туташ Дарвозатутак кўчасини. Салаватовни учратиш ниятидаман. Муносабатларимизни ойдинлаштириб олишимиз керак. Арпеникни осонликча бериб қўймайман унга. Худди шу пайт муюлишдан югуриб чиққан киши бор овози билан қичқирганча мен томон чопди. Салаватов! Қўлида чамаси беш ёшлардаги бола. “Бзимкон, ёрдам беринг! Болага африкача штамм тегибди. Тезроқ бўлинг, такси топиб келинг!” деб қичқирарди. Чорраха томон югурдим. Нима сабабдан “Тез ёрдам” чақирмаган бу менга қоронғи. Матизга ўтириб биргаликда шифохонага жўнадик. Шаффоф селофанларга бошдан-оёқ бурканиб олган шифокорлар номигагина ҳар томон югургилашади, бўйинларида фонендоскоп. Аслида бу номаълум касаллик ҳақида ҳеч қандай тасаввурга эга эмас улар. Шунинг учун ҳам пандемия медицинамининг даражаси “ноль”дан ҳам пастлигини кўрсатди деб ёзишяпти. Дунё олимларининг фикри ҳам турлича, бир-бирига зид. Бугун айтилган фикрни эртаси кун рад этишмоқда. Вирусларнинг мутациялари, штаммлари, ўз шаклини, характери таъсир кучини ва ҳатто музыкасини тинимсиз ўзгартириш иштиёкида. Кушандага қарадим, юзидан тер оқиб оғзига боғланган латтани ҳўл қилиб юборган. Бирдан Арпеник ёдимга тушди ва Салаватовнинг шифохонадалигидан фойдаланиб Шарандага йўл олдим. Теракка тирмашиб чиқиб ҳовлига сакрадим. Худди амокка учраган кишидек ҳар қандай андишани, қўрқувни йиғиштириб қўйиб уйга кирдим. Хоналар бўм-бўш. Ҳатто тарғил мушук ҳам йўқ. Аламзада бир нигоҳ билан хонани кўздан кечирарканман, стол устида турган дафтарга кўзим тушди. Олдинги сафар келганимда, аниқ ёдимда, стол устида гуллари қувраб қолган шиша гулдондан бошқа ҳеч нарса йўқ эди. Дафтар! Ҳеч шубҳасиз Манзарники. Демак, еростидан чиққан. Не мақсадда чиққан? Нима иш бажарган? Кимлар билан учрашган? Нима олиб кетган? Қачон чиққан ва қаерга кетган? Зилзила ҳосил қилувчи машинани портлатмоқчи эди Манзар, балки шундай тараддуд билан юргандир... Ўрнимдан туриб токи дафтарни олгунимча ўтган фурсатда ҳаёлимдан кечгани шулар. Қалин колинкор муқовали дафтар. Тезроқ кетишим кераклиги ёдимга тушди ва девордан ошиб қоронғилик бағрига шўнғидим. Ўз вақтида ҳаракат қилган эканман, қоронғилик пардасига бурканиб келаётган кишини пайқаб ўзимни панага олдим. Менинг хизматимда бўлган теракка тирмашиб юқорига кўтарила бошлади Кушанда... Дафтарни маҳкам бағримга босдим. Салгина пайсалга солсам ерости мамлакати тўғрисидаги янги маълумотлардан айрилардим.

Учинчи дафтар, 1-боб (Манзарнинг битиклари)

МЭЛС – Манзар:

Узоқ сукутга борди Фарҳод. Мусиқа тинглардим ёки менинг тоқатимни синаб кўрардим, тушунмадим. Қизлар ҳам жим. Аллақандай ғувуллаган таҳликали овоз. Жуда паст эди ғувуллаш, балки менинг қулоғимда бирор ўзгариш бўлгандир деб кафтим билан қулоқ супрасини беихтиёр ишқаладим.

– Машина ишга тушди деди Фарҳод соатига қараб олиб, хаёлчан бир тарзда.

Ҳушёр тортишди қизлар, мусиқа овози тинди. Нимчасининг чўнтагига солиб қўйди Инна телефони. Гарчи еростида бу аппарат алоқага ярамаса-да,

ундан бошқа мақсадларда фойдаланишарди қизлар. Суврат, мусиқа, эрмак... Айни муддао бўлди йигитнинг гапи ва мен савол бердим:

– Қандай машина?

– Гап шундаки, қандай машиналигини билмаймиз.

– Бор машина, дантеслар тиш қавагини кавлайди-ку, ана шу машина. Иннанинг бу гапи қайси мазмунда айтилганини тушунмадим. Унинг гап оҳангидан бирор нарсани илғаш қийин. Бамисоли робот, ҳиссиз, ҳар қандай оҳангдан ҳоле сўзлар оқими. Аммо унинг ҳуснига гап йўқ. Юдифь дейсиз, Санта Мария Новелла дейсиз. Фарҳод кулди. Менга кўз қисиб қўйди-да, қизга гап отди:

– Сен индамай ўтирганинг яхши, Инна.

Табассум зуҳур этди қизларнинг лабида.

– Иннанинг ўхшатиши менга ёқди, – дедим гапни гапга улаш ниятида.

– Ой, эслатмайлар шу Бор машинани. Тишларим зирқираб кетди.

Бу сафар ҳаммамиз кулдик. Жағига кафтини маҳкам босганча кўз сузиб турарди Айлуҷ.

– Хўш, МЭЛС ака, айтинг-чи, агар сир бўлмаса, сиз қандай қилиб келиб қолдингиз бизнинг юртларга?

Хушёр тортиб қулоқ тутишди қизлар. Уларни ҳам қизиқтираётган эди бу савол.

– Тасодифан.

Ҳеч кимдан садо чикмади.

– Тўғриси айтсам, Иштар бузмоқчи бўлган дарвозани кўрмоқчи эдим.

– Нима мақсадда? – қарийб бараварига сўрашди қизлар.

– Ўликларни чиқариб юбормоқчи эдим.

– Нима мақсадда?

Яна аввалги саволни такрорлашди қизлар, бу сафар Фарҳод ҳам қўшилди уларга.

– Ўликлар ер устидаги барча тирикларни еб қўйиши учун.

– Унда биргаликда бузамиз ўша дарвозани.

Фарҳод айтган гап мақсад сари яқинлаштирмоқда эди бизни.

– Нима мажбур қияпти сизни?..

– ...дарвозани бузишга, – деб Фарҳоднинг айтилмай қолган гапини давом эттирди Инна. Ва нима сабабдандир худди ўрнидан туриб кетмоқчидек шошилганча кўзойнагини тақди ва сумкачасини қўлига олди.

– Спитак зилзиласи.

– Билишимча, Спитак зилзиласида инсон айбдор эмас, бу табиатнинг иши. Ер остидаги тектоник силжишлар оқибатида рўй беради зилзила.

– Шундай, тан оламан. Лекин мен сунъий зилзила ҳосил қилувчи машина мавжудлиги тўғрисида эшитган эдим. Табиат ясамайди бундай машинани, бу одамнинг иши. Ота-онамдан айрилдим, икки акамнинг жасади топилмади. Фақат биттагина синглимни тасодифан Ҳараван бозорида учратиб қолдим. Ночор аҳволда эди синглим... Бир қариянинг уйидан бошпана топдик. Егише Чаренцнинг онасиман деб таништирди кампир ўзини. Албатта мен ишонмадим қариянинг гапига, йилларни солиштирганимда тўғри келмади. Чаренц 1897 йилда туғилган, Спитак зилзиласи 1988 йил 7 декабрда соат 11дан 41 дақиқа ўтганда рўй берди. 91 йил фарқ бор орада. Шундай бўлса ҳам ақли сал оғиб қолган қарияни улуғ шоирнинг онаси сифатида ардоқладик синглим билан икков. “Тўғри қилгансиз” деди Фарҳод. Менга меҳр билан тикилиб туришарди қизлар. Муносабатларимиз самимий тус ола борарди. Орамизда ҳосил бўлган илиқликдан фойдаланиб уларнинг ўзи қандай қилиб бу ерга келиб қолганларига қизиқдим. Биз шу ерда туғилган бўлишимиз керак деди Фарҳод, ақлимизни танигандан бери атрофимиздаги борлиқ ўзгаргани йўқ. Ер устида

хам ҳаёт борлигини мана илк бор сиздан эшитиб турибмиз. Фақат яқинда бир қарияни учратиб қолдим. Ва айрим гумонли гапларни эшитдим ундан. Момонинг айтишича, биз чақалоқлик пайтимизда махсус туғуруқхоналардан олиб келинганмиз. Ва шу ерда вояга етганмиз. Ўша сирли туғуруқхонанинг қаердалигини сўрагандим, ер устида деб жавоб берди. Менга ва мана бу икки қизга шу момо энагалик қилган экан. Шу гапни эшитганимдан буён, гарчи гумонсирасам-да, ер устига чиқиш, ўша туғуруқхонани аниқлаш ва туққан онамни топишни орзу қиламан.

– Ўша кампиршодан батафсилроқ сўраб-суриштирмадингизми?

– Кўп марта бордим, аммо тайинли бирор маълумот оломадим. “Шундай деб эшитганман” деган гапдан бошқасига ўтмади энагамиз. Яна бир марта борганимда уйда йўқ экан кампир. Кутиб ўтирдим бироз. Диққатимни тортди стол устида турган картон қутича ва уни олиб қарадим. Турли катталикдаги қоғозлар. Уларда нақшланган чизиқлар ва белгиларга, рангларга қараб кампирнинг хонага кириб келганини пайқамай қолибман.

– Ким рухсат берди? Нималар қиялпсан? – деганча қўлимдан олди қутичани. Аммо жаҳли чиққанини сезмадим. Аксинча сувратларни кўрганимдан хурсандга ўхшарди гарчи ўзини аччиқланган қилиб кўрсатишга уринаётган бўлса-да. Ўша қоғозларнинг суврат деб аталишини билмасдим. Биринчи марта кўришим эди бундай антиқотни. Жонсиз қоғозда жонли мавжудотларнинг жонсиз кўриниши. Гарчи ҳаракатланмаётган бўлса ҳам жонли эди улар, фақат жонсиз ҳолатда туришарди. Сувратларнинг бири сира кўз ўнгимдан кетмайди. Оппоқ матога ўраб қўйилган хилқат. Оғзини катта очиб турибди, тиши йўқ, кўзлари юмук, киприклари орасида икки томчи сув. Оқ халатли аёл уни кўтариб олиш учун қаддини букиб, қўлларини чўзиб турибди. “Булар сувратлар” деди энагам. Ва бироз тараддуддан кейин яна тилга кирди:

– Улар орасида сен ҳам бор.

– Кўрсатинг, Оҳанно, кўрай ўзимни, – илтижо қилдим энагамнинг кўзларига тикилиб. Оҳанно, яъни энагам қутини кавлаштириб ўша расмни қўлига олди. Унинг айтишича йўргакдаги йиғлаётган бола мен эдим. Расмда тасвирга олинган жой ҳақида сўрадим. Елка қисди энагам. Оқ халатли кишининг кимлиги, ўша қаторда ётган бошқа чақалоқлар ҳозир қаердалиги тўғрисида берган саволларим ҳам жавобсиз қолди. Иннанинг айтишича, бизни катта пул эвазига сотиб олишган. Қўшиламан унинг фикрига, аммо рад этувчи далилларим ҳам бор. Сувратлардан бирида (кейинги марта борганимда) кўрқинчли бир манзаранинг гувоҳи бўлдим. Оҳаннонинг ўзи олдимга қўйди уни. Ва гўё менга қандай таъсир кўрсатишини аниқламоқчи бўлгандек, синовчан қараб турди юзимга. Қатор тизилган шиша идишлар. Уларнинг ичида миттигина одамчалар! Турли кўринишда ва турли катталикда. Ҳар бир идишга тўрт томондан тўрт хил рангли нур туширилган. “Бу қандай жой? Булар нима?!” нидо қилдим ҳайратимни яширолмай. “Лаборатория” деди Оҳанно ва юзимга синовчан тикилиб турди...

Фикрини давом эттирармикин деган умид билан бироз кутдим. Фарҳод жим. Шунда ўзимни ташвишлантириб келаётган бир ҳолатни айтдим:

– Мен шаҳар кўчаларида мактаб ёшидаги ўғил-қизларни кўрдим. Ҳатто боғча ёшидаги болалар ҳам бор...

– Тўғри, бор. Аммо биз уларнинг қандай ва қаердан пайдо бўлиб қолаётганларини билмаймиз. Тахминимча, ҳомиладор аёлларни ўғирлаб ёки бошқа йўллар билан олиб келиб улардан зурриёд оладиган қандайдир корхона бўлиши керак...

Жуда гумонли эди Фарҳоддан эшитганларим. Қизларни хонада қолдириб, чекиш баҳонасида айвонга чиқдик. Тутатдик, ўйга толдик. Ер устидан қандай қилиб тушганимга қизиқди менинг навқирон дўстим. Бошимдан ўтганларни сўзлаб бердим. Ер устига чиқиш йўлини суриштирди. Ҳар эҳтимолга кўра айтмадим. Билмайман, агар менга маълум бўлганида аллақачон чиқиб кетган бўлардим деган гапимга ишонди. Узоқда баҳайбат қоядай туманликларга бурканиб турарди мен машина деб ўйлаган иншоот. Унга қараганча ўз хаёлларимиз билан банд бўлдик. Унинг қандай қоялигини сўрадим, атайлаб “қоя” дедим. Ахир мен ерусти одамиман ва шунга кўра эҳтиёткорман. Эсини таниганидан буён ўша жойга боришни орзу қилишини, аммо имкон топа олмаётганини айтди суҳбатдошим.

– Нима мақсадда деб сўрадим.

– Ўша иншоотга етиб борсам, кирсам, кўрсам... ҳамма тилсим очиладигандай.

– Инна-чи?

– У яхши қиз. Асл оиладан. Тиниқ фикрлайди. “М-000”га яқинлашиб борган. Азбаройи ўзининг ақли билан. Биз бирга яшашга аҳд қилганмиз. Айлуч ҳам бизга қўшилмоқчи, бир оила бўлиб яшаймиз.

– Мен-чи?

– Бегона одамни оиламизга қўша олмаймиз.

– “М-000” га боришнинг битта йўли бор, – дедим мавзунни ўзгартириб. Бу фикр Фарҳодни эсанкиратиб қўяди деб ўйлагандим. Оғзидан тутун пуркаганча мен томонга оғир ўтирилди суҳбатдошим, ўйчан эди юз ифодаси. Гўё айтган гапимни эшитмагандай. Яна икки марта тутун тортди, сигарета кулини панжарага теккизиб туширди ва қандай йўллигини сўради. Совуққонлик билан жавоб қилдим мен ҳам:

– Хуффа.

– Имконияти йўқ. Масофа узоқ. Мен бошқа бир йўлини ўйлаб юрибман.

– Қандай йўл!? – дедим ҳовлиқиб.

– Уч ойдан кейин сайлов бўлади. Шунда Иннанинг номзодини олға суриш керак. Шаҳарчамизда унинг ҳурмати баланд. Иншоотга ҳам жуда яқин бориб қолган. Унинг қўшиқлари ва басталаган куйлари ёшларимизнинг жону тани.

– Қандай лавозимга?

– Ҳар уч йилда Иншоот Бош экикуратори қайта сайланади. Ана шу лавозимга.

– Сайловда ғолиб бўлса “М-000” доирасига ўтадимми Инна?

– Ҳа, Бош экикуратор бўлади.

– Нима ўзгаради?

– Тугагади.

– Кейин-чи?

– Биз шу еригача ўйлаганмиз...

Корхона тугатилса кейин нима бўлишини ўйлаб кўрдим, тасаввурим торлик қилди.

– Ҳеч бўлмаганда, – деди Фарҳод биров жимликдан кейин, – эркинликка эришамиз, биз киммиз, нега ер остидамиз, насли насабимиз, ижтимоий келиб чиқишимиз, яшаш тарзимиз маълум бўлади. Ота-онамизни топармиз балки... тўғри, кўриб турибсиз, яшаш учун яхши шароитлар яратиб берилган. Ҳар ойда бир марта бошлиқлар келиб ҳол-аҳвол сўраб кетишади. Иннанинг концертларига кириб уни табриклашади, совғалар берадилар. Умр охиригача шундай яшаш мумкин, аммо дунёда нималар бўлаётганини ва умуман, ҳеч нарсани билмай ўлиб кетиш – жиноят!

Ана шу гапдан кейин Фарҳоднинг юзида ҳаяжонга ўхшаш ифода борлигини кўрдим. Инна Бош экикураторликка сайланса, “М-000” деворлари очиб ташланса... халқ ўзининг кимлигини англаса... ҳавога майин титроқ солиб турган ва аслида нималиги номаълум бўлган машина бузиб ташланса...балки зилзилалар ҳам барҳам топар! Табиат ўз ишини қилади албатта, аммо инсоннинг ғажаб мақсадлар учун амалга ошираётган хуфёна ишларига чек қўйилади. Мана, энди сенга мурожаат қиламан, Товошар, 2020 йил, 7 декабрда яширин лаҳм орқали ер устига чиқдим, назаримда ер усти ҳам тинч эмас. Пандемия бутун рубъи маскунни қамраб олибди. Салаватов билан шу мавзуда гаплашиб кўрдим. Вирусларга қарши курашиб юрган экан. Оилавий аҳволимизда ўзгаришлар бор. Ўзини Чаренцнинг онасиман деб юрган момомиз бедарак йўқолган. Ёлғиз қолган синглимни Салаватовга топшириб келишдан ўзга чорам қолмади. Синглимни сенга ишонмайман. Ишингни тайини йўқ, газетадан кетган экансан, ҳавойи ҳаёллар оғушида яшайсан. Арпеникка эса худди арманидай пухта ҳаёт йўлдоши бўлса дейман. Сен Хўтамадан бошқа нарсани ўйламайсан ва аввал айтганимдек, кунлардан бир кун тубсизликка тушасан. Фанат бўлиб қолгансан. Тўғри, мен Хўтамага тушдим, менинг йўриғим бошқа. Арман халқининг бошига тушган оғир фожиа (гарчи арман миллатига мансуб бўлмасам ҳам) шунга ундади. Нимадир қилишим керак эди. Нималигини билолмадим. Кал айтган маслаҳат миямдан чиқмай қолди ва мен ўзинг билган ўша тубсизликка тушдим. Мана, ерости шахрининг аҳволини кўриб турибман. Буларнинг ҳам ўз муаммоси бор. Дарвоқе, яширин сир сифатида бир нарсани айтаман сенга, ер устида тарқалган пандемиянинг ўчоғи ер остида... аммо Инна ҳам, унинг дугонаси ва Фарҳод ҳам билишмайди буни. Уларнинг режаларини бузмаслик учун ҳозирча бу ҳақда лом-мим демай турибман. Биз Марказни қўлга киритмоқчимиз. Яна шу нарса маълумки менга, Марказ ва унга қарашли шаҳарда кўпи билан тўрт минг аҳоли бор. Шундан фақат 99 киши Марказга бевосита хизмат қилади, қолганлар ана шу хизматчиларни барча ҳаётий зарур нарсалар билан таъминлаб турадилар. Бу ердаги биқик ҳаётга қарши фикрдаги кишилар ҳам бор. Ҳамма нарсанинг мавҳумлиги қийнамоқда уларни. Мана, биз ерусти одамлари ҳаётга нима учун келдик, нега ўлиб кетамиз, қисқагина умримизда бошимизга ёғиладиган бало-ю қазолардан мақсад не? Битта зилзила бутун бошли мамалкатларни тутдай тўқиши мумкин. Энди тетапоя бўлган гўдак бетон остига қолиб кетади. Чаренц момо гоҳида “Тувакдаги гулим қани” деб қўшиқ айтарди. Инсульт, инфаркт, рак, сахар... шунча офатлар етмаганидек, мана энди пандемияси чиқибди... Ҳар ҳолда ер ости тинч. Аммо мен бу ерда қола олмайман. Инна сайловда ютиб чиқса, Марказни тарқатиб юборсак ва бошқа жуда кўп ҳолатларга аниқлик киритсак, мен Айлуҷни, Фарҳод ва Иннани олиб ер устига чиқаман. Кеча тўртовимиз бир жойда тўплашиб газета ташкил этишга қарор қилдик. Албатта мenden чиқди бу ғоя. Сен журналистсан, агар пастга тушсанг, газета бош муҳаррирлигини сенга топширардик...

Мен – Товошар:

Тинчимни бузди бу гаплар. Манзарнинг эътирофидан тамом гангиб қолдим. "Арман миллатига мансуб бўлмасам ҳам" дегани нимаси! Арпеник-чи? Чаренц-чи? Амарильда момо-чи? Спетақ зилзиласи рўй берганида 15 ёшда бўлган Манзар қани? Нега буларнинг ҳаммасидан тонмоқда. Зилзила ҳосил қилувчи машинани бузиб, йўқ қилиб ташламоқчи эди Манзар... ерости йўлидан бориб Арманистон манзараларини томоша қилмоқчи эди. Модомики, Манзар

арман миллатига мансуб эмасакан, унда Арпеник ким бўлди? Саволларнинг кўплигидан миям ғовлаб кетди ва дафтарни ёпиб ўрнимдан турдим, муҳкам фикрлар ва ўйлар арсадини ёриб чиқиш ва ўзимни чалғитиш учун ҳозирок қоғоз олиб газета макетини тузишга киришдим, унга жозибадор ва сирли ном ўйладим. Аслида ҳам тинч эмасдим, газета ташкил этиш ғояси бутунлай руҳиятимни қамраб олди. “Эрк” деб ёзиб қўйдим қоғоз тепасига. Ўн йил аввалги мадҳиябоз газеталарга... “анти...” бўлиши керак менинг газетам. Ҳозирча шундай. Очлик яна кўчага ҳайдади мени. Кўча тўла ваҳима. Назаримда, вақт ҳам қатъиятини йўқотган. Гоҳ олдинга, гоҳида ортга силжийди ва турган жойида қотиб қолади ногоҳ. Йигирма беш йил аввал рўй берган сир-синаотлар бугунги давр манзараларига аралашиб кўринади. Фақат мақтов ва мадҳиябозликка асосланган сиёсатни тарғиб этувчи: “Кўрғурур”, “Ғурурбон”, “Карғурур” каби газета-журналлар алолоси акс-садо беради узоқ-узоқлардан. Бундан беҳабар ҳолда ўнлаб машиналар сирена чалиб ўтяпти. “Тез ёрдам”лар карвони шаҳар бўйлаб изғийди. Гўё вақтни қувиб етмоқчидек ёки ундан ўзиб кетмоқчидек. Шаклу шамойили кўрқинчли коп-кора автолар кўчалар бўйлаб вирусга қарши суюқлик пуркайди. Аммо ҳали коронавируснинг ўзи нималигини, қандай модда билан уни йўқ қилиш мумкинлигини ҳеч ким билмайди. Майдонлар, йўллар, чорраҳа-ю бекатлар бўм-бўш... барча шифохоналар, спорт заллари, ҳаттоки стадионлар коронавирус балосига чалинганларга берилган. Ҳамма жойда вақтинчалик даволайдиган муваққат қабулхона-ю шифохоналар қурилмоқда. “Даволайдиган” деганим мутлақо асоссиз сўз. Бемор махсус камераларга ётқизилади, ўн тўрт кун ушлаб турилади, ўлмай қолса уйига жавоб бериб юборилади. Салаватовнинг гапида жон бор. Миллиардлаб пул ишляпти бундан кимлардир, қандайдир гуруҳлар, мафиялар. Коронавирус шу мақсадда яратилмадимикин аслида?!

Ўн олти қаватли бино ортига ўтиб ҳайратдан ёқа ушлаб қолдим. Бир гуруҳ ёш қизлар шир яланғоч ҳолатда рақсга тушишарди. Ўртада дастурхон, турли таомлар, шишалар... мусиқачиларнинг барчаси йигитлар. Тумбаклар, барабанлар, кларнету гобойлар ноласи. Ув тортади тромбон. Саксафоннинг хаста товуши эшитилиб қолади доиранинг бакабанги сал тинганда. Боккачонинг “Декамерони” ёдимга келди. Чума тарқалганда бировлар уйдан чиқмай яшади, бошқа бировлар барибир ўламиз деб ётиб ичишга берилди, яна бошқа бировлар мамлакатни тарк этди. Ўн нафар йигит-қиз мамлакатнинг чет бир минтақасига қочиб бориб, ҳар кеча уларнинг биттаси қизиқарли воқеаларни сўзлаб берарди, Ўн кунлик ҳаётда сўзланган воқеалар асосида “Декамерон” яратилди. Шунга ўхшаш манзаралар, ҳолатлар, қуюшқонга сиғмайдиган турли ўйинларни ўйлаб топаётганлар бор. Мен эса ишсизман, очман. Қорин ғами биринчи даражали вазифа. Атрофга аланглаб нажот излардим. Светофор устуни яқинида велосипедли кишини машина уриб кетганини кўриб қолиб ёрдамга шошилдим. “Тез ёрдам” машинаси келишидан умид йўқ, коронавирусга чалинганларни ташиб улгуришмаётганиди улар, такси чорлаб беморни шифохонага олиб бордим. Деразадан қараб пул олиш умидида кутиб турган таксисни кўрдим, шу сабаб чиқмадим. Уч-тўрт марта сигнал бериб кутди ҳайдовчи ва бошқа бир йўловчини олиб жўнаб кетди. Бироздан кейин бемор ўзига келгани ва мени чорлаётганини хабар қилди ҳамшира. Бемор чўнтагини кавлаб бир даста пул тутқазди. Раҳмат айтди, рози бўлинг деб дуо қилди. Шифохонадан чиқиб пулни санаб кўрдим, эллик минг сўм! Шунда илк бор ғаройиб бир лойиҳа келди ҳаёлимга. Шаҳар катта, кўчалар кўп, ёрдамга муҳтожлар сероб. Пандемиядан кўрққан баъзи кишилар, хусусан, қариялар уйларида умуман чиқмай қўйишган. Уйга қайтиб эшигим тепасига “Пандемия ва Холис ёрдам” деган лавҳа илдим. Ёш ўсмир йигитчалардан иборат кичкина бир гуруҳ туздим.

Икки нафар қизбола ҳам қўшилди. Уларга вазифаларини тушунтирдим ва ҳар биринг қўлига “Холис ёрдам” деган ёзуви бор латта боғладим-да, иккита-иккита бўлиб юришни уқдириб чиқариб юбордим. Ёрдам учун пул сўраманг, ҳиммат қилиб берса қайтарманг деб тайинлаганман уларга. Ишларимиз қизгин тус олиб кетди. Бир ҳафтада 500 минг маблағ тушди. Ҳафта охирида болаларни тўплаб пулни ўртага қўйдим. Уч кишидан иборат ҳисоб ҳайъати сайланди. Улар менга 100 минг ажратиб, қолганини бригада аъзоларига тенг бўлиб беришди. Бригаданинг тажрибаси ошиб бораётгани сабабли кейинги ҳафталарда аввалгидан икки-уч баробар қўпайди маблағимиз. Болаларнинг барчаси камбағал оилаларнинг фарзандлари. Айримларининг отаси ёки онаси шифохонада, кўпчилиги етим болалар. Орадан бир ой ўтиб болалар орасидан биттасини раҳбар қилиб тайинладим. Унинг топшириқларини сўзсиз бажаришарди бригада аъзолари. Штаб бошлиғи вазифасида эдим мен. Ҳар кун янгидан икки-уч киши келиб холис ёрдамчилар сафига қўшиларди. Улардан яна иккита янги бригада ташкил бўлди. Энди айрим кунлар бир миллион атрофида маблағга эга бўлмоқда эди менинг “Пандемия ва Холис ёрдам”им... “Ҳар қандай инкироз – бу янги имкониятдир” деган эди Уинстон Черчилл. Буни тўлиқ исботлади COVID-19. Дарҳақиқат пандемиянинг иккита дарвозаси бор: бир томондаги дарвозаси жаҳон иқтисодиётига кучли зарба берган бўлса, иккинчи дарвоза туфайли юзлаб янги миллиардерлар пайдо бўлишига имкон яратди. Дунё дорихоналардан мисли қўрилмаган даромад олмақда.

...Мана, энди ўтриб олиб ўйлайман: пул топиш, бой бўлиш унчалик қийин иш эмасакан. Турли ёшдаги кишилар иш сўраб келишяпти. Бугун ниқоб тақишни унутиб кўчага чиқибман, қарасам, карантинни назорат қилувчи махсус кийимдаги кишилар туришибди. Ушлаб олишса нақ 1 миллион 225 минг тўлайман, шартта ортга бурилдиму дорихонага кирдим. Кечагина бир ярим-икки минг сўмлик ниқобнинг нархи беш минг сўмга кўтарилибди. Начора, биттасини олиб тумшугимга илдим. Хаёлимда ажойиб бир режа бош кўтарди. Ниқоб тикиб сотиш керак! Дарҳол ишга киришдим, “Тикувчи хотин-қизларни ишга оламан” деб ёзиб дарвоза тепасига илиб қўйдим. Эрта билан туриб деразадан қарасам, ҳовлида тумонат аёл. Остонада туриб икки оғиз ваъз айтдим. Тикув машинаси борлар қўл кўтаришини сўрадим. Йигирма нафар аёл қўлларини осмонга чўзганча қотиб қолишди. Туширинглар дедим. Ва уларни рўйхатга олдим. Қолганларга икки-уч кундан кейин келиб хабар олишларини айтиб жавоб бериб юбордим. Маҳалламизда яшайдиган дурадгор устани чорлаб йигирма кишига мўлжаллаб тўртта яхлит узун стол ясадим. Уларнинг орасидан қўл-оёғи чаққон, ўзи келишимли, саводи бор биттасини танлаб бригадир қилиб қўйдим. Қўлига пул бериб дорихоналарда сотилаётган ниқоб материалдан харид қилиб келишни буюрдим. Хуллас, ошхонадан, даҳлизчадан ва ўзим ётадиган хонадан тикув машиналарининг бир маромдаги тақирлаши-гувиллаши эшитила бошлади. Эртаси куни минг дона ниқобни иккита дорихонага уч мингдан пулладим. Яна олиб келаверинг деб заказ беришди дорихоначилар. Ёмон эмас-да ахир қўлини совуқ сувга урмай ҳар бир ниқобдан нақд икки мингдан қолса. Ким рози бўлмайди дейсиз. Шу куни уч миллион билан қайтдим. Жой масаласи қўндаланг турарди олдимда. Иш юритувчимни чақириб тикув корхонаси учун жой топишни буюрдим. Орадан бир ҳафта ўтиб эллик нафар хотин қизни иш билан таъминладим. Маҳалланинг эски биносига қарашли хоналарда столлар ўрнатилди. Дадил чиқиб қолди иш юритувчим. Аёлларнинг ҳаммасини тикув машиналари ва материал билан таъминлаб кенг

кўламда иш бошлаб юборди. Орадан бир ой ўтиб чарм курткалик сочи бошининг тепасида қозонча нусха қилиб турмакланган аёлни эргаштириб келди Жасур (иш бошқарувчимнинг исми шундай) ва бизни холи қолдирди. Ўзини Ўғилой деб таништирди аёл ва фармацевтлигини айтиб, Қўлни дезинфекция қилувчи суюқлик ишлаб чиқариш таклифини ўртага қўйди. Бир пайтлар дорихонада ишлагани сабабли уйда кўплаб шишачалар бор экан. Тезда ишга киришди Ўғилой бошчилик қилаётган бўлим ва майдонларда, кўчаларда, бекатларда, дўконлар яқинида бизнинг ходимларимиз юриб, аравачаларини ғилдиратганча коронавирусга қарши курашни бошлаб юборишди. Бош ҳисобчим ҳар ҳафта тушган маблағ ҳисобини берар, харажатлар ва нақд тушумни ҳисоб-китоб қиларди. Кейинги ойнинг ўзида сарф-харажатлардан ташқари етти юз миллион маблағ ҳазинага тушганини эшитиб роса қувондим. Корхонага “Енгиш” деб ном бердик. Пандемияни енгамиз деган мазмунда шундай номладик. Кўркемгина бир бинони офисга олдим. Айланма креслода ўтирибман. Оғзимда голландча сигара. Оёғимни америкаликлардай иш столимнинг устига чўзиб ташлаганман. Ялтироқ туфлимнинг сиртида сигаранинг чўғи милтираб шуълаланади. Кайноқ қахва олиб кириб турибди котиба қиз. Хужжатларни нотариусга тасдиқлатиб бошқа керакли ташкилотлар назаридан ўтказиб олганим сабабли бежавотирман. Тўғриси, бу югур-югурларнинг ҳаммасини иш бошқарувчимнинг ўзи амалга оширди. Ўтмиш ҳаётим, бир бўлак нон учун елиб югурганларим, дастлабки ишлаган беш минг сўмимга гумма олиб еганим энди бамосоли бир тушдай тобора хиралашиб борарди. Узоқ-узоқларда хира тортган сувратдай кўринади Арпеник ҳам. Пулнинг қудрати нақадар улуг! “Инсон ё пул, ё ҳеч нарса” деган гап ёдимга тушади. Қаердандир шу гапни ўқиганимда масхараомуз кулиб қўяқолгандим. Мана энди...

13

Орадан ярим йил ўтиб иш бошқарувчим иккита “Нексия” харид қилди. Мен ўзим учун қора ранглисини танладим. “Барғурур”, “Кўрғурур”, “Ғурурбон”, “Мадҳибор” каби газета-журналларнинг ходимлари корхонага танда қўйиб қолишди. Газетанинг биринчи бетида босилган сувратимга қараб завқланаман: Кўзимда қора кўзойнак, бошимда, кенг гардишли шляпа. Эгнимда узун қора рангдаги чарм плаш. Қора “Нексия”га тирсагим билан таяганча хаёл суриб турибман. Сарлавҳалар ҳам дилтортар: “Бир юз йигирма рўзғорни боқаётган ишбилармон”, “Бекиёс волонтер”, “Журналист – тадбиркор”, “Орамизда шундай мардлар бор”, “У Илон Маскдан ўтади” ва ҳоказо. Мана, бугун ҳазинада ўн миллиард жамғарма борлигини хабар қилди бош ҳисобчим. Ундан кейин ҳузуримга кирган иш бошқарувчим яна иккита тикув цехи очишга рухсат олиб чиқиб кетди. Хонада ёлғиз қоларканман, “Яшасин коронавирус!” деб қичкириб юборишимга сал қолди. Бирдан ерга тиз чўкиб Оллоҳдан узр сўрадим. “Оллоҳим, сенинг марҳаматинг билан қарийб икки юз кишига ризқ улашяпман. Аёлларнинг юзига ранг эниб қолди, лабларида табассум, кўзларида миннатдорлик ифодаси... Энди янги туғилган чақалоқларини долларга сотишмаяпти улар, ўзини ва болаларини чойшабга ўраб сувга ташлашлар ҳам камайгандай.

Бир ҳафта аввал шу ерда ишлаб севишиб қолган икки ёшнинг никоҳ тўйини ўтказиб бердим, етим-есирларнинг ҳолидан хабардор бўлиб турибман. Мен Маккага ҳаж қилиб бормаيمان, Қуръони каримни сотиб пул топмайман айрим диндору тақводорларимиздай, иккита уйсиз ходимим бор, ҳажнинг пулига ана шуларга уй олиб бермоқчиман...” Илтижо астойдил бўлгандирки, ўрнимдан турганимда шашқатор ёш оқарди кўзларимдан. Оллоҳни ёдга олганда оғир ва

босиқ бўлиб қолади инсон. Охиратни ўйлайди. Охират эса ер остида. Жаннат, дўзах ва аросат бор у ерда. Чуқур қазиб бизни ерости салтанатига туширадилар. Ҳеч бўлмаганда бирор пачка сигарета ёки бирор шишагина вино олиб кетиш имкониятига эга эмасмиз. Ҳуқуқимиз йўқ. Ё бўлмаса зерикканда мутолаа қилиш учун бир донагина китоб олиб кета олмаيمиз. Шунчалар ҳам ҳуқуқсиз бўладими инсон! Аммо бир дона китоб олиш ҳуқуқи берилса нимани олардим? “Шайх Санъон” қиссасиними ёки... Кафканими? Толстой, Достоевский, Горький, Борхес, Кортасар... Бир муддат ана шундай ҳолатда ўтирдим, сўнгра анчадан бери унутилган дафтарни яна қўлга олдим. Ер остида ўта хавфли ишга бел боғлаган дўстларимнинг ҳаёти кўз ўнгимдан ўтди: Манзар, Инна, Фарҳод, Айлуч... Айни пайтда нима қилишяпти экан улар? Пандемия туфайли мендек кашшоқ одамнинг миллиардерга айланганини билишармикин улар...

МЭЛС – Манзар:
(Учинчи дафтар)

...Сайловга тайёргарлик ишларини бошлаб юбордик. Ҳаммаси Иннанинг концертлари ичига яширилган. Сайлов тўғрисида ҳеч кимга оғиз очмай, Иннанинг обрў-эътиборини ошириш йўли билан тарафдорлар йиғмоқчимиз. Егише Чаренц шеърларидан ўқийди Айлуч. Ҳайрат билан тинглашади ёшлар, чунки бу ерда эндигина шаклланыпти поэзия тўғрисидаги тасаввур. Мен чизган сувратларга қараб ёқа ушлайдиганлар кўп. Бугун Иннанинг портретини бинолар деворида, дўконларда, футбол стадионларида кўриш мумкин. Шу пайтгача ейиш-ичиш, ухлаш, сайр қилиш ва футбол ўйнашдан бошқа машғулоти бўлмаган ёш авлод сувратларни кўриб донг қотиб туради. Баъзилари картонга чизилган расмнинг ортида нима борлигини кўришга қизиқади. Худди ойнада ўз аксини кўрган мушук унинг орқасига ўтиб қарагандай. Мени қийнаётган муаммо бор, бу ерда рассомчиликка доир бирор нарса топилмайди. Шу боис бўёқларимни тежаб ишлашга мажбурман. Мендан пора олган Ректорнинг кўрсатган хуфрасидан чиқиб кўтарганимча акварель ва гуаш олиб тушмоқчиман. Аммо оддий иш эмас бу. Мабодо Ҳўтамадан тушадиган бўлсанг, илтимос қилардим... кўпроқ мойбўёқ олиб тушсанг... газета муҳаррирлигини ҳам ўйлаб кўр. Революцион ўзгариш бўларди агар газета ташкил этсак. Унинг биринчи сониди Иштар билан боғлиқ бирор нарса бериш керак деб ўйлайман. Чунки маъбуда Иштарни бу ерда жуда улуғлашади. Энагалардан оғзаки тарзда эшитган бу ернинг йигит-қизлари, аммо ўқишмаган. Вақти келиб батафсил ҳикоя қилиб бераман "Иштар ва Таммуз" ҳикоясини уларга. Ҳозир бунинг фурсати эмас. Яқинда чизган сувратларимни намойиш қилдим. Ҳўтама тасвирланган расм ҳеч кимга ёқмади. Муҳаббат маъбудасининг дарвоза олдида турган суврати катта мунозараларга сабаб бўлди. Атрофимда айланишадиган бўлиб қолишди ёш йигит-қизлар. Улар орасидан иқтидори борларини танлаб олиб рассомлик тўғараги очдим. Ёшларни қўлга олсак, сайловда биз ютиб чиқамиз. Ва...

Мен – Товошар:

Шу жойда фикрини очиқ айтишдан истехола қилганди Манзар. Курашиб яшаш, мақсад сари интилиш нақадар яхши! Ёш қизларни тўплаб кўшиқ айтиш ва ракс тушишни ўргатаётган Инна кўз ўнгимда турибди. Битикларда Айлуч тўғрисида ҳам батафсил тасвирлар бор. Фарҳод координатор. Ишни ташкил қилиш мақсадида кун бўйи югуради, болаларга қўшилиб тўп тепади гоҳида. Барча ҳаракатлар битта мақсадга қаратилган – сайловда енгиб чиқиш. Бош мақсад – шу. Тезроқ улар сафига қўшилиш ва биргаликда курашиш менинг ҳам ниятимга айланган. Дарвоқе, қайсидир саҳифада пандемиянинг маркази

ер остида эканлиги тўғрисида ёзган эди МЭЛС – Манзар. Нахотки шундай бўлса?! Унда тезроқ тушиб боришим ва дўстларимга ёрдам беришим керак. Балки сайловда ғалаба қозониб Инна бошчилигида Марказни тугатишган ва лабораторияни бузиб, вайрон қилиб ташлашгандир? Аммо билолмадим натижани. “Мен ташкил этган тўғарақда ажойиб бир жуфтлик бор” деган жумлалар билан ниҳоя топган Манзарнинг учинчи дафтари.

15

Ҳар қандай ибтидонинг интиҳоси бор. Тез орада беш юз иш ўринли катта корхонага айланди “Енгиш”. Нима сабабдандир тегирмон парраги тез айланаётгандай. Ҳаёт равишида шиддат бор. Тезроқ яшаб қолишга шошилаётгандай одамлар ҳам. Ишимизда, юриш-туришимизда “гардкам” бор. Ҳаёт гўёки қимор. Ўлаётган дунёда маишат қилиб қолай деган кайфиятда яшаётган кишилар емакхоналар томон ошиқади. Мен ҳам ёлғизликда кечаётган умримни кўкка совуришни истамайман. Хатти-ҳаракатларим таваккалга асосланган. “Нега ўлаётган дунё” деб савол берадиган одамнинг ўзи йўқ. Кунлардан бир кун “Оқ қайин” ресторанида учта улфатим билан ўтирганимда, оддий фуқаро либосидаги нотаниш киши кириб келиб, далада бир дўстим кутиб турганини хабар қилди. Дўстларим кўпайиб қолганди кейинги пайтларда. Эшикдан чиқишим билан махсус либосдаги икки барзанги қўлимни орқага қайириб кишан солди ва машинага ўтқизиб маҳкамага олиб борди. Эртаси кун сўроқ бошланди. Бўлим прокурорининг гапларидан англадимки, иш чатоқ. Унинг айтишича, менга тайёрлаб берилган ҳужжатларнинг ҳаммаси сохта. Солиқ идораси ходими қўлга олинган. Машарипов деган қаллоб бир хонани икки ҳафтага ижарага олиб, эшигига “Нотариус” деган ёзувни илиб қўйиб менга ўхшаган бир нечта тадбиркорни чув туширган ва номаълум томонга қочиб қолган. Қидирув эълон қилинган унинг изидан. Сўроқ эртаси ҳам давом этди. Корхона ёпилган, сейфлар тамғаланган, ишчи ходимлар тарқатиб юборилган. Мени қаллобликда, коррупцияда ва яна алламбалоларда айблашмоқда. Қамоқ жазоси муқаррар. Прокурорнинг хонасини кўздан кечирдим, бу ерда яширин камералар ва “қулоқ”лар бўлиши табиий. Шунда секингина қоғознинг бир четини кўксим билан пана қилиб доллар белгисини қўйдим-да, “10.000” рақамларини ёздим. Етти марта киприк қоқди прокурор мен ҳам бунга жавобан киприкларимни етти бор пирпиратдим. Прокурорим 17 минг доллар сўрамоқда эди, начора кўндим. Биз ярим тунда Арпансой канали бўйидаги пасткам бир жойда учрашдик. Муваффақиятли ўтди операция. Мен машинамни тўхтатиб сигарета тутатдим-да уни чала тортиб, деразадан улоқтирдим. Йигирма қадамлар нарида турарди прокурорнинг машинаси. Чўғланиб бориб наъматак бутаси ортига тушди сигарета қолдиғи. Шу жойда тош остига яшириб қўйилганди пора. Машинамни буриб ортга қайтдим. Бир ҳафтадан кейин суд бўлди. Адвокатим... (уни прокурорнинг ўзи топган ва афтидан рози қилганди)... адвокатим ёрқин нутқ сўзлаб, коронавирус пандемияси даврида беш юздан ортик одамни иш билан таъминлаганимни, вирус инфекциясига қарши курашишда жасорат кўрсатиб ўн минглаб ва балки юз минглаб ниқоб ва бошқа дезинфекция воситаларини халққа арзон нархларда, кўп ҳолларда текин тарқатганимни ошириб-тошириб гапирди. Бундан ташқари “Холис хизмат” бригадаси тузиб коронавирусга чалинган беморларга ёрдам уюштирганимни қаҳрамонлик даражасига кўтарди. Кўча-кўйда санқиб юрадиган уч юз нафар боланинг кун бўйи ишлаб, беморларга, боқувчисини йўқотганларга, майиб кишиларга, коронавирусга чалиниб уйда камалиб ётган оилаларга ёрдам бераётганини айтиб кўрсаткич бармоғини

баланд кўтарди. Мен билган-билмаган кўплаб факт ва рақамлар келтирди адвокат. Агар бошқалар ҳам мендай халққа хизмат қилса, пандемияга қарши курашда жонини ҳам, молини ҳам аямаса, биз халқ бошига тушган балодан аллақачон кутулган бўлардик деди. Ва ўз нутқини шундай даъват билан якунлади: “Жаноб судья, бундай ишбилармон кишини, бундай фидокорни, бундай волонтерни, халқимизнинг бундай асл фарзандини, коронавируснинг бундай жўмард кушандасини жазолаш эмас, балки қўллаб-қувватласак, унга қахрамонлик унвони берсак арзийди!” Мамнуният ифодаси кўринди жаноб судьянинг юзида. Ўрнидан туриб маслаҳатга бошлади ёрдамчиларини ва бир неча дақиқадан кейин қайтиб чиқиб, ҳукми эълон қилди. Натижа шу бўлдики, бор мол-мулкимдан айрилдим, бунинг эвазига озодликни қўлга киритдим. Бир тийинсиз қолдим деб айтолмайман, бир неча муддат кун кўришга кифоя қиладиган маблағим бор. Офисни тарк этиб, меҳмонхонадаги комфортабелли қўш хонани топшириб пиёдалаганча, жимгина кулбаи вайронамга қайтдим.

16

Стол устида турарди Манзарнинг тўртинчи дафтари. Шу лаҳзада уни очиб ўқишга рағбатим йўқ. Хорғин вужудимни симкаравотим ихтиёрига топшириб пинакка кетдим. Ётган жойимда уйқу аралаш ингранардим, менга жўр бўларди каравотим. Икки оғиз насиҳат қилдим унга: Сабр қил, сабр билан баста эшиклар кушод деганлар машойихлар. Яқин кунларда мендан кутуласан. Ер устида қиладиган ишим қолмади энди. Арпеникни топишга уриниб кўраман, натижа қандай бўлишидан қатъи назар кетаман. Мени кутмоқда Хўтама. Ўрнимдан туриб стол тортмасидан тортиб барча тешик-туйнуқларни қарадим, эски кийимларимнинг чўнтакларидида қолган майда пулларни бир жойда тўпладим ва уларни бўй-бастига қараб ҳамёнимга жойладим, Қадрдон кулбам билан бир умрга хайрлашаётгандай мўнгли термилдим хона деворларига, суврат... Манзар чизган расм... катта очилган оғзи билан, балки уни кўзи десам тўғри бўлар – масхараомуз қараб турарди Хўтама. “Сен жиноятчисан” деган таъна бордай унинг қийшиқ оғзида.

Шаҳар кўчаларида кун бўйи изғиб юрдим. Турли рангдаги ниқоблар: оқ, қора, қизил, чипор. Махсус формадаги назоратчилар. Миллий гвардия, Ички ишлар ходимлари, деразаларига қора панжара қоқилган қўрқинчли машиналар, бир-бирига хавфсираб қараётган, бир-биридан қочаётган одамлар, йўқ, бундай ваҳима ичида яшай олмайман. Нафасим бўғилиб оғиз-бурнимни танғиб турган латтани юлқиб олдим. Кимларгадир ёки нималаргадир қарши исён қилгим келарди. Ўзимдаги бундай янги ҳиссиёт таъсирида майдон томон одимладим. Сирена чалиб шиддат билан келаётган машина шамолида учиб кетишимга оз қолди. Тамом ўзгариб кетганди ҳаёт. Қавму қариндошлар ҳолидан хабар олиш тўхтаган. Менталитет қани! Қани биз улуғлаб юрган минталитет! Такси анқонинг уруғи. Оддий фуқаро транспорти – автобуслар қатнови тақиқланган. Вужудимни камраб олган туғён кучайди ва мен йўл четида турган махсус формадаги бўйчан йигитлар томон юрдим. Уларнинг жиғига тегиш учун атайлаб шундай қилдим. Ўзига хос исён эди бу. Устимга томон бостириб келди ва резина таёғи билан елкамга туртиб тўхтатди назоратчилардан бири.

– Маска қани?– деди дағаллик билан юзимга ўқрайиб қараркан.

– Ринитим бор.

– Қани?

– Нима?

– Ринит?

– Бурнимнинг ичида.

Ринитнинг тумовга ўхшаш дардлигини билмасди назоратчи йигит, нималигини сўрашга ор қилди ва ҳамроҳларига қаради. Атрофимни ўраб олди бўйчан, кенг умровли бадқовок йигитлар. Кўрсатинг деди улардан бири.

– Нимани?

– Ринитни.

Юзимни бироз четга ўгириб ерга эгилдим-да, бармоқларим билан бурнимни қисиб қаттиқ ишқирдим. Ва кафтимдаги шилликни кўрсатдим:

– Мана!

Боши билан машина томонга ишора қилди назоратчилар бошлиғи. Бақувват қўллар тирсагимдан омбурдай сиқиб ушлади ва оёғимни ерга теккизмай олиб бориб машинага тикди. Қарийб йигирма чоғли киши ўтирарди маҳкамада. Ҳаммасининг жағи танғилган. Аёллар ва ёш болалар ҳам бор. Менинг ҳам юзимда ниқоб. Икки соатлар кутдим, ниҳоят навбатим келди. 1 миллион 225 минг сўм жарима тўлашимни айтиб, яшаш жойим-манзилимни ёзиб олишди. Бугундан қолмай пулни олиб келишни бўйнимга қўйиб чиқариб юборишди. Агар пулни тўлашдан бўйин товласам, қамоқ! Ташқарида ҳам жаримага тортилган кишилар кутиб туришарди. Қачонгача бундай яшаймиз?! деган аламли бир савол бор уларнинг юзларида. Кеча махсус шифохонада бир аёл ўзини осиб қўйибди деган гап эшитилди қулоғимга ва тўхтаб ортимга ўгирилдим. Ҳаётдан тўйганлар кўпайиб бораёпти деди бир чол ва шоша-пиша тумшугидаги оқ докани тўғрилашга тутинди. Худди шу пайт тўданинг ўртасига томон югуриб қолишди одамлар. Эллик ёшлардаги бир киши ўздан кетиб йиқилиб ётарди. Шими ҳўл. Ниқобини юлкиб олиб оғиз-бурнини очди бир амаки. Сув! Сув! деган кичкириклар билан тўрт томонга югуришарди аёллар. Бир ҳамшира чиқиб келди ичкаридан. Беморнинг кўз қорачиғига қаради, томирини ушлаб кўрди, икки бармоғининг терс томонини беморнинг териси заиф сарғиш бўйнига тутди ва хулоса қилди:

– Ўлипти...

– Боже мой! – деганча, нигоҳини осмонга тикиб чўқинди ўрис кампир.

– Энди кутулмаймиз бу балодан, – деди зиёлинамо бир киши. – Ўтган куни Британча штамм кириб келгани ҳақида хабар тарқалган эди, мана энди африкача штамми ҳам кела бошлабди. Коронавирус инфекциясини юқтириб олиш бўйича Ҳиндистон дунё рекордини янгилаб биринчи ўринга қўтарилган эмиш.

– Ўлим кўп, – афсус билан бош чайқади, узун соқоли ниқоб остида эчкининг думидек осилиб турган бир қария. – Олиб кетяпти битта-битта.

– Болаларни Худо асрасин.

– Энди болаларга ёпишяпти.

Қулоғининг орқасини кафти билан тўсиб сўради бир кампир:

– Нима?.. Нима ёпишяпти?..

– Коронавирус!

– Пандемия!

– COVID-19!

Нажот истаб Манзарнинг дафтарига ташландим. Гарчи ер остида яшаётган дўстларимни унутиб қўймаган бўлмасам-да, бир неча ой маишатга берилиб кетиб, уларнинг ҳаёти қандай кечаётганидан хабарсиз қолгандим. Мен кирган ўзан оқими ниҳоясига етди. Баҳор булутлари қуйган шиддатли ёмғир ва бир неча муддат пишқириб оққан сел тинди. Дафтарни очиб бир неча варағи йиртиб олинганини кўрдим. Ишчи-тикувчи ходимларимнинг иши бу. Уларнинг шовқин-суронлари энди йўқ. Хоналар жимжит. Тикув мошинларининг тақирлаши эшитилмайди. Оғир дамларда аёллар тикув мошинларига суянганлар. Бир бўлак нон топиш воситаси бўлган бундай ускуналар. Аниқ биламанки, “Ёнгиш”

ёпилгандан кейин яна ишсиз қолган аёллар ҳаётдан норози, уларнинг аҳволини тасаввур қиламан. Кўзларида иложсизлик ва мўнг.

Шундай ҳаёллар билан ўқишга киришдим. Йиртиб олинган варақлардан кейинги саҳифа ўта нохуш хабар билан бошланарди. Сира кутилмаганда махсус либосдаги икки киши МЭЛСнинг ижодхонасига бостириб кирган ва ҳатто кимлигини ҳам сўрамасдан қўлларига кишан уришган. Бор сир-асрорлар, сайлов ва Марказни тарқатиб юбориш режаси ёзилган дафтарни дафъатан қаерга яширишни билмай, қўйлаги ичидан қўйнига урган. Баландлиги етти метр пахса девор бўйлаб боришаркан, машъалалар ёниб турган узун коридорга кирганларидан кейин атрофга қараб вазиятни аниқлашга уриниб кўради МЭЛС. Ва ногаҳон бурчакда биқиниб турган кишини кўриб қолади. Ҳарбийлар асрни бирдам ёлғиз қолдириб музқаймоқ ейишмоқда эди бу пайтда. Похол шляпасини ечиб бошини яланғочлайди биқиниб турган одам. Кал! Ҳеч шубҳа йўқ, бошига укус куйиб даволаган эди уни, танийди МЭЛС ва қўйнидан дафтарни олиб, таваккал қилади ва уни калнинг оёғи остига ташлайди. Қисқа муддатда бўлиб ўтган воқеадан хабарсиз қолган ҳарбийлар тутқунни етаклаб яна йўлда давом этадилар. Ана шу дафтарни мен Арпеникнинг хонасидан топганимни эслатиб ўтириш шарт эмас, лекин орадан бир неча кун ўтиб яна ўша деразадан учинчи бор тушганимда стол устида турган хатни кўрдим. Демак, кал шифокорига садоқат кўрсатиб яна келган ва МЭЛСнинг хатини тайинли жойга, Арпеникнинг хонасидаги стол устида қолдирган. Кейинги воқеаларни яъни ҳарбийларнинг кириб келиши ва МЭЛСни ҳибсга олишига доир тафсилотларни ана шу хатдан ўқиб билдим. Арпеник қаерда? Салаватов-чи? Хонага қаердан кириб келяпти ва қаердан чиқиб кетяпти кал? Айлулч тўғрисида нега ҳеч гап йўқ? Ниҳоясиз саволлар гирдобидаман. Инна ва Фарҳоднинг тақдири мубҳамлигича қолмоқда. Ёки уларнинг ўзи ушлаб беришдимикан МЭЛСни?.. Уйда ўтириб бу саволларнинг бирортасига ҳам жавоб топа олмайман. Кўчага чиқиш керак, кўчага... балки Салаватовни учратиб қоларман деган илинж билан кун бўйи Шаранда кўчасини ва унга туташ хиёбонларни кезиб юрдим. Одам кам. Кўчага чиқиш хавфли, одамлар биқиниб олишган уйларига. Ёнимдан ўтиб бораётган аёлнинг боласи бўғилиб йиғлар, аммо она унинг оғзидаги ниқобни олишдан қўрқар ва гўдагини бағрига босганча деворларни паналаб югуриб борарди. Танимади мени, тикувчилик корхонамга (“Ёнгиш”) ишга олгандим уни. Балки танигандир, аммо энди мендан не фойда. Шаранда ва унинг атрофларида кезиб юришдан асосий мақсадим Арпеникни топиш. Амалга ошмади бу ният. Ҳеч қаерда йўқ менинг тарсо қизим. Шунда илк бор ҳаёлимдан шубҳали бир фикр ўтди: Аслида бор эдими Арпеник!? Бор эдими қалбимда яшаган тарсо қиз?! Ёки ҳаёлнинг соясимиди менинг Арпенигим?!

Бундай ҳаёллардан кейин уйда ўтириб бўладими! Стол тортмасини кавлаштириб қолган-қутган пулларимни олдим. Қишги пальтомнинг киссасида ҳам беш-тўрт сўм бор экан. Палов ёки кабобга етмайди. Гумма ейман. Қашшоқнинг таоми – гумма. Унинг гумбазсимон шаклини, ичида ичак-чавоқларнинг пиёзга қоришиқ ҳолатини кўз ўнгимга келтирганча кўчага отилдим. Мана емакхона. Ичкарида ҳам, ташқарида ҳам жой бор. Столлар устида сирка кислотаси солинган шишачалар. Суюқлик тубида қизил қалампир ва шивит кўринади, саримсоқ ҳам бор. Тўртта гумма билан бир чойнак қора чой олиб девор тагидаги столга жойлашдим. О, яшаш нақадар яхши! Ҳали жазиллаб турибди гумма. Қошиқча билан тепасидан тешик очиб сирка куйдим. Қўлим, оғзим, лабларим куйиб танаввул қилишга киришдим. Жазиллаб бурнимга уриларди сирканинг хиди... Кўзларимда ёш қалқиб турарди охириги пиёла чойни ичганимда. Камбағалнинг бир тўйгани – чала бой бўлгани! Ўрнимдан туриб хиргойи қилганча кетиб борарканман, овозим

баралла чиқаётганидан таажжубланиб оғзимни ушладим. Маскам йўқ! Оғзим боғланмаган. Овқатланиш пайтида ниқобимни ечиб қўйгандим... Емакхонадан анча узоқлашиб кетганимга қарамай ортимга қайтдим. Ҳозиргина мен туриб кетган жойда бошқа бир киши ўтирарди. Шаффоф селофан комбинизон остидан чорхона қўйлаги кўриниб турибди. Узун қадди стол устига эгилган. Наҳотки, Саловатов бўлса!? Олдига боришимни ҳам, орқага қараб қочишимни ҳам билмай туриб қолдим. Шунда шалдираб ҳаракатга келди селофан комбинизон ва ниманидир чўнтагидан олди Саловатов. Бир бўлак тахтача ва болғача пайдо бўлди стол устида. Наҳотки овқатни болға билан еса деган фикр миямга урилди, ансам қотиб нима қиларимнинг суровига етмай турардим. Жуда қизиқтирмоқда эди мени Бош вирусологнинг ҳаракатлари. Сира кутилмаган воқеанинг гувоҳи бўлдим. Вирусолог тахтача устига қора латтани қўйди ва болғача билан ура бошлади. Менинг ниқобимга қўнган вирусларни зарарсизлантирмоқда эди Саловатов. Қандай йўл билан бўлмасин ниқобни олмасам, болға зарби остида титилиб кетиши тайин. Томоқ қириб йўталиб столга яқинлашдим. Бу менинг ниқобим дедим ва саломлашишни ҳам унутиб латтага қўл чўздим. Сизга бошқасини бераман, тўнғиллади вирусолог ишдан бош кўтармай.

– Унда нима учун зарарсизлантиряпсиз?

– Биласан-ку, вирусни тирик қолдириб бўлмайди. Бу ниқобдан учиб ўтиб бошқасига қўнади.

– Ҳа, сиз вирусларнинг ҳақиқий кушандасисиз.

– Начора, касбим тақозоси...

– Майли, соғ бўлинг, мен кетдим. Ниқобдан умидимни узиб хайрлашдим.

Ва ҳали ортимга бурилиб улгурмай мени тўхтатди Кушанда.

– Тўхта, сенга бир нарса бермоқчиман.

Стол тагига томон эгилиб халтасини олди Кушанда ва ундан тўртбурчак шаклдаги алланарсани чиқариб стол устига қўйди.

– Ол!

– Нима бу?

– Сўрама, натижасини кейин биласан, ол!

Қўлимга олиб қараб унинг маскалигини тушундим. Кўз, оғиз, бурун учун тешиклари бор. Ўн килолардан зиёд оғирлиги ҳам. "Кий!" деган буйруқ бўлди. Бажардим Кушанданинг айтганини. Шиша кўздан бир нав кўринарди борлиқ. Темир печканинг қопқоғидай бир нарса билан оғзимни беркитди Кушанда. Ва киссасидан иккита тешикли қўшнайка олиб бурнимга тикиб қўйди. Шиша кўздан қараб унинг мамнун қиёфасини кўрдим. Бош бармоқларини ҳавода ўйнатди, лаблари ҳаракатга келди, товушини яхши эшитмадим, аммо “зўр” деётганини тушундим. Норхелак анҳори устидаги кўприқдан ўтиб борарканмиз, сира кутилмаганда: “Бугун бизникига бориб бир отамлашайлик” деб қолди вирусолог. Сон-саноқсиз ҳиссиётлар арсадида қолдим. Бу антиқа одамнинг ҳаёт тарзини тасаввур қилолмасдим. Арпеник менинг уйимда деган гапини унутганим йўқ. Шу боисдан бир қалқиб тушди юрагим. Наҳотки уни кўрсам! Ўшанда, яъни илк бор тунда кечган учрашувимизда вируслар кушандасининг гапига унчалик ишонмаган эдим. Манзарнинг дафтарида Арпеник тўғрисида айтилган баъзи гаплардан кейин қизнинг ҳақиқатан ҳам Саловатовнинг уйида яшаётганлигига бир ишониб-бир ишонмай юрдим. Мана, энди уйига таклиф этиб турибди мамлакатнинг собиқ Бош вирусологи. Рози бўлмай иложим йўқ. Дарвозадан киришимиз ҳамона атрофни яхшироқ кўриш учун бошимдаги оғир шлёмни ечишга уриндим, аммо вируслар кушандасининг қаттиқ қаршилигига учрадим ва бўйсунисга мажбур бўлдим. Биз қўлларимизни кирсовун билан қайта-қайта ювдик. Махсус мосламани кўтариб келиб ҳар иккаламизга вирусни зарарсизлантирувчи суюклик

пуркади аёл қиёфасидаги бир киши. Бошдан-оёқ селюфан либосга бурканиб олгани сабабли унинг кимлигини билолмадим. Мезбон етакчилигида бир хонага кирдик. Энди бошимдаги шлёмни ечишим мумкинлигини айтди Кушанда. Ечишга уриниб кўрдим, бироқ осон кечмади бу иш. Шлёмнинг бўйнимни қоплаб турган қисми болът ва гайкалар билан бураб ташланган. Вирусологнинг ўзи ёрдамга келди, асталик билан кўникишимни айтиб ечиб олди шлёмни. Унинг айтишича, жуда ишончли эди ички қисмига кўрғошин қоплама ўрнатилган бу мослама. Вирусга чалиниб ўлган енгилроқ бундан кўра деган ўкинч билан шлёмни девор тагига қўйдим. Биз ўтирган хонанинг дарчасидан кимдир баркашга солинган таомларни узатди. Интилиб қарадим, ҳеч нарса кўринмасди қўлқоп кийган иккита қўлдан бошқа. Ҳаракатимни эътиборсиз қолдирмади кўзи ўткир Вируслог ва Арпеникнинг бу ерда эмаслиги, акасининг олдига кетганлигини баён этди. Бизнинг муносабатларимиз маълум эди, афтидан, унга. Дастурхон йиғиштирилгандан кейин хона тўридаги эшикни очди мезбон ва имлаб чақирди мени. Деворларига оқ пенопласт қоплама урилган хона ўртасидаги стол томон бордик. Хонага кирганимдаёқ қандайдир тажриба ўтказилаётганини пайқагандим. Стол устидаги шиша идишда қандайдир суюқлик. Тўрт томондан йўналтирилган ультра кизил ва ультра бинафша ранглар оқими остида жимирлаб турибди шишадаги суюқлик. Бу вааксина деди вирусолог, унга Жаррос деб ном берганман. Кеча биринчи бўлиб янгангизга синаб кўрдим. Ахволи дуруст. Шундай деб қўшни хонага олиб кирди мени. Ерда тахта қути ичида ётарди бир аёл. Тобут дейишга тилим бормаиди, аммо тўғриси айтсам, тобутда ётарди янгамиз. Тобут устига эгилди вируслар кушандаси ва овозини баландлатиб сўради:

- Бардаммисан, Фархунда?!
- Худога шукр! – жавоб қилди янга.
- Мана, мен айтган меҳмон.

Кушанданинг турткиси билан тобутга яқинроқ бордим ва салом бердим. Табассум қилди аёл, лабларида кулги зухур этди, кўзларида ёш. “Янга”нинг қазо қилганини айтган эди вирусолог, бу иккинчи хотинимикин деган ўй билан тикилиброқ қарадим. Арпеникка жуда ўхшарди унинг оппоқ юзи, тим қора сочи ва тундек қаро кўзлари. Қўллари эътиборимни тортди. Никоҳ узугининг шу яқин кунларда ечиб олингани билиниб турарди. Узун ва нозик номсиз бармоғида оқаринқираб турибди узукнинг изи. Тирсагимдан омбурдай сиқиб ушлади кучли бармоқлар ва хаёллар оламидан борлиққа қайтдим. Вирусологнинг лабораториясига кирдик. Хаёлиму ҳушу фикрим “тобут”да ётган аёлда бўлгани сабабли тажрибалару тадқиқотлар ўтказиладиган асбоб-ускуналар эътиборимни тортмади. Вируслар кушандаси томонидан айтилган баъзи бир мулоҳазалар қулоғимга чалинди: Куни кеча рус олимлари янги бир хулоса беришди. Уларнинг айтишларича, ҳеч қандай вирус-пирус йўқ. Қонни қуюлтирувчи моликулалар бор. Аспирин ва параситамол ичиб турилса кифоя экан.

- Ишонасизми сиз шу гапга?
- Бу соҳага тишим ўтмайди, – дедим.

– Абсурд! Шу пайтгача дунё олимлари минг хил фикр айтишган бўлса, уларнинг деярли барчаси бир-бирига зид. Янги штаммлар, мутатсиялару янги тўлқинлар...африкача, британча ва ҳоказолар. Ҳаммаси абсурд. COVID-19 сирли мавҳумот. Модомики, дунё бўйлаб шиддат билан тарқалаётган бу дарднинг нималиги номаълум экан, қандай қилиб ишлаб чиқарилаётган вааксиналар маълум бўлсин. Топинг – олинг!..

“Ваксина” сўзини нима сабабдандир ҳансираб, тўлқинланиб ва иккита унли-а” товуши билан айтарди вирусолог.

...Мубҳам таассуротлар оғушида уйимга кириб келдим. Нафасимни қисарди етти қават латтадан тикилган ниқоб ва унинг устидан кийдириб қўйилган “Жаррос”. Дарвоқе, ниқобнинг номи ҳам ваксина билан адаш, яъни бир хил. Яшашнинг кизиғи йўқ. Ер устидаги ҳаётни назарда тутяпман. Лоақал Арпеник ёнимда бўлганда эди! Аламли нидолардан сарик чақачалик наф йўқлигини ўйлаб колинкор муқовали дафтарни қўлга олдим. Манзарнинг битикларини ўқийвериш янада кучайди аввалги интилишларим. Ерости мамлакатида йўқдир балки вируслар. Дарвоқе, вирус ўрчитувчи лабораториянинг ер остида ўрнатилгани тўғрисида ёзган эди-ку МЭЛС – Манзар. Узоқ ўйловлар пировардида чоҳга тушиш керак деган қарорга келдим. Жуда кўргим келарди зилзила ҳосил қилувчи машинани. Ва хусусан, коронавирус ўрчитувчи лабораторияни. Кўришдан мақсад уни томоша қилиш эмас, йўқ қилиб ташлаш ва инсониятни машъум балодан халос этиш. Бир неча кун иккиланиб юрдим. Ўз ҳисобимдан олган таътилим аллақачон тугаган, ишга бормай қўйганимга ҳам бир неча ой бўлган. Ишдан аллақачон ҳайлалганман. Якшанба куни “Карвон бозор”га бориб тўрт бўлак арқон сотиб олдим. Ҳар бирининг узунлиги йигирма беш қулочдан. Тунда ўтириб уларни бир-бирига “морской узель” усулида боғладим. Бундай тугун жуда ишончли, қанча куч билан тортсангиз шунча мустаҳкамланади, уни ечиш ҳам бошқа тугунларга нисбатан осон.

Учи ўткир темирқозик билан бирга қўшиб арқонларни халтага жойладим. Иккиланишлар чекинди. Ер устида қиладиган ишим қолмагандай. Тубсизликнинг тубида нима борлигини билишга қатъий қарор қилдим. Мабодо пора беришга тўғри келиб қолар деб қолган-қутган пулимни олдим. Зеро, бошга ташвиш тушганда ишни осон битиришнинг энг маъқул йўли пора. Қурбонлик қилишдан мақсад нима? Оллоҳга керакми бизнинг сўйган қўйимиз? Ўн саккиз минг олам подшоҳи, ижодкори, сарварига чикора биз бўғизлаган қўй! Инсоннинг ўзи учун керак буларнинг ҳаммаси. Аслида порадиш қурбонлик ҳам.

Манзар тасвирлаган афсонавий мамлакат – шаҳар, яъни Суфтар ва унинг бош шаҳри Бажарун ҳақиқатга қай даражада яқинлигини билмасам-да, ундаги сирли ҳаёт ва қўрқинчли манзаралар жозиб куч билан мени ўзига тортарди. Манзар қим ўзи? Чоҳга тушган ўша одамми ёки... бунини аниқлашим ҳаммасидан муҳим. Ўзини МЭЛС деб таништирганидан буён ўйлайман, иккиланаман. Қилган жиноятим тафсилотлари кўз ўнгимдан ўтади. Балки жиноят очилгунга қадар, яъни жиноят фош бўлишини кутиб ўзини бошқа ном билан атаб юргандир... Такрор айтаманки, мен жиноят... мен Манзарни чоҳга итариб юбормаганман...

Кўп ўтмай янги хабар олдим ерости мамлакатидан. Тартуранга раҳбар этиб сайланибди тўрт йил аввал қазо қилган Ияк. Маълум бўлишича Эришкигал билан учрашган, бир ҳамён тилло олиб бориб севги изҳор этган ва ўликлар дунёсининг маликасига уйланган. Бундан кўзда тутилган мақсад Ерости дунёсини бошқариш. Бу аниқ. Муҳаббат маъбудаси уларнинг никоҳ тўйига бормаган. Мана, унинг опасига йўллаган мактуби: “Инсоният пайдо бўлганидан буён ерусти дунёсини кезиб Ияк билан ҳам учрашганман. Унинг қалбига заррача бўлсин муҳаббат уруғини эколмаганман. Гапларимга қулоқ солмай олтинларини санаб ўтираверган. Бундай бадният одамга сени раво кўрмайман, шу сабабли тўйингга бормайман, опа”.

Бошим гангил қолди бу хабардан. Иякнинг Тартуранга раҳбар бўлиши... хусусан, маъбуда Эришкигалга уйланиши... нима десам экан, ўликлар дунёсини қафангадо қилиши тайин. Аммо шу кундан бошлаб Еростида ҳаёт музтар, Инна лавозимидан четлаштирилган. Манзар ва унинг ҳамфиқрлари “Бирликчи” деб

эълон қилинган ва ҳибсга олинган. Хат билан келган пакетда расмлар ҳам бор. Мамлакатнинг бош майдони. Плакатлар ва транспарантлару шиорлар кўтарган ўн чоғли киши. Етти ёшлар чамасидаги болача ҳам бор. "Бахтли болалигимиз қани, Ияк!" деган шиор унинг бўйнида. Инна ва Айлуч ярим яланғоч. Норозилик белгиси. Фурҳад билан Манзар очлик эълон қилишган. Халкнинг бир гуруҳ эркесвар фарзанди адолатсизликка қарши бош кўтарган даврлар. Ўз кадриятларини билмас, ўзининг номдор мутафаккирларини танимас, бир бурда нон топиш ва бир амаллаб рўзғор тебратиш ғамида яшарди халқ. Эшакларни хуфёна тарзда сўйиб ейиш бошланган бир даврлар. Халқни беаёв талар ва бойиб борарди калондимоғ раҳбарлар. Соқол кўйганлардан шубҳаланиш, намоз ўқиганларни "соқолобий" деб эълон қилиб оммавий камаш ва ҳоказо ва ҳоказо... Ундахон шаҳрида бўлиб ўтган бир воқеа бутун дунё мусулмонлари юзига доғ бўлиб тушган дамлар. Ёиштпарчоб турмасида қазо қилган бир махбусни дафн этишга рухсат бермади давлат. Тантана билан телевизордан эълон қилинди бу ҳолат. Халқ жим. Ортга қайтарилди жасадни кўтариб қабрстон томон йўл олган издиҳом. Лопиллаб учиб борар ва қўнишга жой тополмасди тобут. Полис ва ОМОНчилар қуршовида эди қабристон. Қўшни қишлоқ қабристони томон югурди бечора ота. Жасад эса уй ўртасида ётарди ва ирий бошлаган эди. Юз тубан йиқилиб қабристондан жой сўраётган отага шафқат кўрсатилмади бу ерда ҳам. Халқ жим. Шунда мункиллаб қолган бир чолдан садо чиқди ниҳоят:

“Эй сахтимонлар! Ҳали инсон пайдо бўлганидан бери ҳеч бир халқда, ҳеч бир мамлакатда бундай бўлмаган. Майитни кўмайлик. Оллоҳ олдида гуноҳкор бўлмайлик, бундай шафқатсиз бўлманглар болаларим!”

– Бу чол чалабий, – деди кимдир.

Ярим овозда гапирган бўлса-да, ҳаммага эшитилди сукунатда унинг таънаси. Мук тушганча йиғлар, шафқат сўраб оҳ урар ва ҳамон ёлворарди ота. Самовот ҳам, коинот ҳам таажжубда. Фақат бир гуруҳ “Бирлик”чилар ҳаракатда. Тўрт минг киши шаҳарнинг бош майдонига чиқиб майитни дафн этишни талаб қилабошладилар. Унда ҳали тирик эди Ияк. Парадокс! Буни қарангки, орадан йиллар ўтиб Ияк вафот этганда минглаб одамлар кўзёши тўкиб сўнгги йўлга кузатди уни. Мана, ўша бирликчилардан бири Манзар ҳибсда.

Бирдан ўзгариб кетди манзара. Ортга қайтди йиллар. Партияга шон-шарафлар! деган шовкин-сурон билан бир гуруҳ ёш-яланглар бостириб киришди майдонга. Унда ҳали пастроқ лавозимда эди Ияк. Ва Компартияга хизмат қиларди. Ашаддий коммунист. Геноцедлик туйғуси туғён урарди унинг кўксига. Ҳайқириқлар билан майдонда ҳаракатланаётган ёшлар пекитчилар томон юришди. Сафнинг олдида тўрт нафар қария. Танидим уларни. Компартиянинг нафақага чиққан эски раҳбарлари. Қўли билан Манзарни кўрсатди улардан бири. Полис формасидаги тўрт киши майдон ўртасидан югуриб бормоқда. Пекитчилар жим ва ҳаракатсиз. Уларнинг йўлини тўсиб чиққан қиз – Инна. Тўс-тўпалон бўлиб кетди Бажарун мамлакатининг бош майдони. Аслида бу воқеаларнинг ҳаммаси Бизнинг она Еримиздан неча миллион ёруғлик йили узоқда бўлган Суфтар сайёрасида бўлмоқда. Манзарнинг ёзишича, Тартуранни қўлга олмоқчи бўлган гуруҳ, яъни Инна ва унинг дўстлари Иякнинг “Биз пўртаначиларнинг йўлидан борамиз” деган гапни ошкор қилишган. Ҳа, бу ҳақиқат. Ҳеч ким рад этолмайди буни. Халқ кўриб турган эди ахир телевизордан. Аммо Ияк тезда қайтди фикридан. Шуни тақозо ётарди юзага келган шароит. Чаппа бўлиб тушган эди пўртаначилар.

Мана энди Ияк ва Эришкигал бирга. Олқишламоқда уларни ўликлар. Яъни тирик ўлик ва ўлик тириклар. Тошпарчин қамоқхонаси. Зах камерада Манзарнинг ёлғиз ўзи. Темир панжара урилган камера. Панжара ортида кенг ва бепоён борлиқ. “Ҳеч нарсага тушунмаяпман. Ерустига олиб чиқишганга ўхшайди бизни. Ёруғлик бошқача, куёш нури чамамда. Еростининг кулранг ёғдусига ўрганган кўзларим камашаётганидан билдимки, мен ерустидаман. Гарчи темир панжара урилган баланд деразадан куёш кўринмаса-да, унинг парпираб туриши бор тасаввуримда. Хонамнинг эни бир ярим метр, узунлиги уч. Менинг янги маконим. Девор тагида тахта тапчан, бурчакда эски челақ. Шифтир хиди. Ердан уч метр баландликда деразам, бир чети синган шишадан озгина бўлса-да тоза ҳаво кириб тургандай. Аммо деворлар! О, деворлар! Маҳбуслар оёғининг зарбидан сувоғи кўпарилиб тушган ва кейинчалик қайта сувоқ қилинган жойлар алоҳида тус касб этиб умумий сатҳдан ажралиб турибди, андова урилган жойлар ҳам бор, хуллас, олақуроқ ҳолатга келган тўрт девор менинг бебаҳо дунём. Қамалганимдан кейин уч соатлар ўтиб кашф этдим уни. Балки рассомлигимнинг яхши оқибатидир бу. Эшак расмини кўрдим дастлаб деворда. Сачраган бетон қоришма зарралари, пастга томон оқиб тушган суюқликнинг хира ва узук-юлуқ изларидан ҳосил бўлган эшакнинг вужуди. Оддий кўз билан қараганда ҳеч нарса йўқ, ғадириш девор. Камерада мендан аввал жон сақлаган маҳбуслар жон аччиғида деворга мушт урган, тепган оёқлари билан, тирналган излар ҳам бор. Баъзи жойлар кейинчалик яна қайтадан сувоқ қилинган ва аввалги қоришмадан ранги билан фарқланиб харитасимон шакллар ҳосил қилган. Неча ўн йиллар давом этган бундай жараён. Турли қиёфадаги, мураккаб характерли кишилар истикомат қилган камера. Бири мўмин-қобил, бошқаси жаҳлдор ва чидамсиз, яна бошқа бировлари псих ва шезофреник... агрессив ва зулмкор... Аламини девордан олган улар. Айримлари кўлига тушган михми, шиша синиғими нима бўлса ҳам учи ўткир жисм билан (бундай ҳолатларни ўйлаб топишда маҳбуснинг олдида тушадиган инженер, конструктор, ихтирочи йўқ) деворни емиришга уриниб ҳам кўрган. Баъзан ҳовлига қисқа муддатли сайр учун олиб чиқилади маҳбуслар, ёки ҳожат учун. Ана шунда атрофга, оёқ остига диққат билан назар солади улар. Кичкина тошча топиб олса ҳам катта қувонч ва овунч. Тошчанинг қиррадор учи бўлса бас, деворни тирнаб вақт ўтказди маҳбус. Вақтнинг ўтиши ҳаётий муҳим масала. Сониялар, лаҳзалар, дақиқалару соатлар саналади бу ерда. Кунларнинг ва ҳафталарнинг ҳисоби нақшланади ўша қиррадор тошча билан. Вақт – асосий душман. Ҳар лаҳза, ҳар бир кун озодлик соғинчига тўла. Дунёнинг ҳеч бир жойида вақт ҳисоби турмадагидек изчил ва давомли эмас”.

Хатни ўқиди Бенаво. Энди унинг мақсади менга маълум. Манзарни қутқариш ҳаракатига тушади унинг борлиғи, ҳа айнан борлиғи. Мақсад – виждон олдида покланиш. Уни бир умр қийнаб келаётган унсурнинг номи виждон. Жиноят изларини йўқотиш учун қозик билан арғамчини чуқурликка ташлаб юборган ва қозик ўрнини текислаб ташлаган ҳолати тинчлик бермаётгани унга. “Мен жиноятчи эмасман, ахир унинг ўзи хоҳлаган ва ўз ихтиёри билан қилган иш бу”, деб қанчалик такрорламасин, “Сен жиноят изларини йўқотишга уриндинг”, дея садо беради виждон.

...Эй менинг зийрак китобхоним! “Хатни ўқиди Бенаво” деган сўзлар ва ундан кейинги сатрларни ўзини Бенаво деб атаган киши эмас, мен ёзаяпман. Аслида асар муаллифи менинг ўзим – Султон Остонман, яъни Тавовшарман. Ҳар қандай бирхиллилик зериктиради кишини. Муסיқага кулоқ тут. Бетиним алмашиб туради оҳанглар. Куйнинг кучи ва жозибаси ана шунда. Акс ҳолда муסיқа чиқмайди. Бадиий адабиёт ҳам шундай бўлгани маъқул. Бенавонинг

ва Манзарнинг сўзига бир муддат кулоқ тутдим ва ниҳоят мавзу тизгинини ўз қўлдимга олдим. Энди ҳикоянинг давомини бевосита ўзимдан эшит:

Дарвоза олдида турарди бошига гулдор шол рўмол ташлаб олган аёл. Унинг рўпарасида Бенаво. Дарвоза очик. Опасининг мўлтираган кўзларига қараганча котиб турибди Бенаво. Бўғзида “Ҳавлуна! Ҳавлуна!” деган ҳайкирик.

– Танияпсанми? Мен Анораман. Опангман.

– Қандай шамол учирди, опа!?

– Манзарнинг шамоли.

Ўзини бироз орқага олади Бенаво. Қўлида шол рўмолнинг пўпакдор учи. Опасини қучиб бағрига босганда қўлига илинганди унинг рўмоли. Уни маҳкам тутганча ғижимлади ва сўради:

– Манзар?... Нега Манзар, опа? Сиз қаердан келяпсиз ўзи?

– Унинг олдида. Манзар қамоқда.

Кўзёшларини артди опа. Рўмолнинг учини қўйвормаганча ичкарига томон бошлади уни Бенаво. Тандирхона олдида бирдам тўхтади Анора ва бу тандирга нон ёпмаганимга кўп йил бўлди деган хаёл билан яна ёшланди кўзлари. Нима қиламиз энди Бенаво дея уаксига кўз тикди опа ичкарига кирганларидан кейин, кўрпачага оғир чўкаркан. Ички бир ҳиссиёт билан уқди опасининг ўтинчини ва кескин бир тарзда жавоб қилди:

– Мен уни қутказаман!

– Қўлингдан келадими?

– Ҳаракат қиламан. Шу йўлда қурбон бўлсам бўламанки, уни турмадан озод қиламан. Кейин бафуржа ҳол-аҳвол сўрашув бошланди опа-ука ўртасида. Эридан ажралган эди Анора ва хабардор эди Манзарнинг ҳаётидан. Ифтихор билан қаради укасига. Аммо қай йўл билан Манзарни қутқазиш мумкин? Турма деворлари қалин, мустаҳкам, қуролланган қўриқчилар бор ва улар хушёр. Девор тепасида тиканли симлар. Бироз сукутдан кейин сўради Бенаво:

– Сиз учрашдингизми у билан?

– Кўп марта бордим, иложини қилолмадим.

Яна бош қўтарди виждон қийноғи. Бир муштипар аёл маҳбуснинг ҳолига шунча изтироб тортса, турмага неча марталаб борса-ю сен... Сен бу ерда хаёл суриб ўтирсанг деган ўйлар гирдобида қолди унинг шуури. Ташқарида гувраниб эсаётган шамолга кулоқ тутгандай бошини бир томонга эгиброк ўтирарди аёл. Бенавонинг бошида эса бошқа хаёл. Хўтамадан турмагача қанча йўл, Манзарни ер остидан қайси йўл билан олиб чиқишган, Хўтамадан тушиб ер тагидан турмагача бориш мумкин бўлганда иш осонроқ кечарди... Турманинг жойлашган ўрни маълум. Шаҳарнинг шарқий минтақасида, худди шу томондан қиялаб ўтган қуруқ сой бор. Тошлоқ ўзан. Тўққизинчи синфда ўқиб юрганида бир гуруҳ болалар сайр қилиб боришгани ўша томонларга. Оқшом. Тиканли симлар сояси тошлоқ ўзанга тўшалган бир ҳолат ва вишкада турган солдатнинг қиёфаси... Шу хаёллар пировардида чамалаб кўрди ўзан билан турма девори орасидаги масофани. "Ўн метрлар бор эди чамамда..." дея шивирлади унинг лаблари. Ярим овозда айтилган сўзлардан ҳеч нарсанга англамади Анора. Болалигида ва ўсмирлик пайтларида ҳам бор эди шундай одати. Ўзи билан ўзи гапиришиб юрарди гоҳида. Мана энди ёши... Бироз ўйлаб ичида ҳисоб-китоб қилди опа... Ёши ўттизларда. Ҳа, 1991 йилда, 17 октябрда... эсимда ҳаммаси. Саккиз ёшда эдим. Бир йилдан кейин қазо қилганди шўрликкина онам. Ўзим парваришлаб вояга етказдим, ва эр туфайли айрилиқ тушди ўртага. Бошоқ териш боқдим уни. Ана шундай чуқур ўйларга шўнғиди Анора. Бошоқ териш осон эмасди ўша йиллар, жиноят саналарди ҳатто. Уч кун қамоқхонада ўтириб чиққанди Анора ҳам.

– Энди бирга яшайлик, опа деди Бенаво бироздан кейин теграсини ўраган хаёл деворини бузиб ўтиб. Розилик берди Анора. Зеро, борадиган жойи йўқ.

Балки Манзар баҳонасида келгандир укасининг ҳовлисига. Деразадан узди кўзларини ва ярим овозда шивирлади лаблари:

– Майли...

– Ётиб дамингизни олинг, мен бозор томонга ўтиб келай.

Шошқин тарзда қилинди бозорлиқ. Кун кечга томон оғган. Шамол шиддати сусаймаган ҳамон. Қора булутлар оҳиста сирғалиб келаётир кишлоқ устига. Бозорхалтани ошхонага қўйиб дарвозадан чиқди ва шаҳарнинг шарқий мавзеси томон юрди яна. Туташ эди шаҳар билан кишлоқ чегаралари. Ана, тошлоқ ўзан ва ана турма ҳовлисининг баланд деворлари. Сойнинг сув ювган жарчиғи панасида турган жонзот – Бенаво, яъни Товошарнинг ўзи. Қорайиб кўринади панжара урилган тор деразалар. Ёмғирли кунлар айна муддао. Мантиқ борми йигитнинг бу хулосасида. Уйга ярим тунда қайтди Товошар-Бенаво. Ухламасдан кутиб ўтирарди опа. Ечиб олди унинг эғнидаги ҳўл кийимларни, қайноқ чой дамлаб келди Анора. Дастурхонда яримта нон билан майда қирқилган пишлоқ. Режасини очик айтди опасига.

Эртаси кун қоронғи чўккан маҳал тошлоқ ўзан бўйлаб Тошпарчин турмаси томон йўл олишди улар. Товошарнинг қўлтиғида ихчам қилиб ўралган халта, теша ва яна нималардир бор халтанинг ичида. Проекторларнинг уткир нурлари бесаранжом пайпасларди ўзан қирғоқларини. Ноэл Сантуриннинг “Аршия минораси” романида тасвирланган воқеаларга ўхшаб кетарди бу ҳолат ва манзара. Фақат ўзан бўйлаб биқинганча бораётган киши Арчил эмас, ёши ҳам бўй-басти ҳам бошқачароқ. Унинг ёнидаги аёлнинг узун, хипча қадди Софияга ўхшаса-да, ёши анча улуғ. Мақсадларда монандлик бор, холос. Яширинча пана жойдан лаҳм қазिश ва маҳбусни қутқазिश.

– Мана шу жойдан... шивирлади Товошар.

Ер у даражада қаттиқ эмас. Ўткир теша қарийб товушсиз бажарарди ўз ишини. Халтага солинган тупрокни жимирлаб оқаётган сувга оқизди Анора. Проекторлар нури соҳилнинг юқори қисмидаги бутазор томон ўтганда тупроқ тўла халтани судраб борди яна. Шу зайлда тонг саҳаргача ишлашди улар. Ҳосил бўлган хуфранинг узунлиги чамаси уч метрлар бор. Тупроқ зарраларига қоришган тер лойқаланиб оқарди йигитнинг юзидан. Ҳар йил баҳорда сой соҳилидаги юлғунларни ўриб ташлар ва бирор жонзот яшириниши мумкин бўлган жойларни дала қиларди турма маъмурияти. Шунга қарамай, кузгача униб чиқаверарди ва бўйчан бўлиб ўсарди бебош юлғунлару қамишлар. Ўта қайсар эди бу турдаги буталар. “Сени қутқамамиз, Манзар... озод бўласан ва Ҳовлуна билан бирга яшайсан. Мана опам менинг ёнимда, унинг муҳаббатига мен энди сира ҳам қарши эмасман. Ўзгарганман, синглингга, бўлган муҳаббат мени ўзгартириб юборди. Сени озод этсам, виждоним қутулади муҳам қийноқлардан. Аммо билолмаяпман шу кунларда қайда унинг ўзи. Қайдасан, гўзал Арпеник?! Қайдасан, нидо бер!” Товошарнинг тупроққа беланган курткасини қоқиб силкиларкан сўради Анора: “Нималар деяпсан, ука?”. “Ўзим шундай, опа, эътибор қилманг”. “Қизболанинг исмига ўхшайди Арпеник деганинг”. Жавобсиз қолди бу савол. Бутунлай ҳолдан тойди учинчи кеча Анора. Тобора оғирлашиб борарди иш. Катта куч талаб қиларди Турма остига томон анчагина чуқурлашиб қолган лаҳмдан халтага солинган тупрокни судраб чиқиш.

– Бошқа иложимиз йўқ, опажон, – деди Товошар уйга келганларидан кейин. – Ҳеч кимга айтиб бўлмайди, ҳеч кимдан ёрдам сўролмаймиз.

– Тушунаман.

Лахча ёйиб қўйганди Анора, қайноқ сувга ташлаб, устига озгина пиёздоғ ва қатиқ қуйиб олиб келди. Севимли таоми бу Товошарнинг. Тонг отганда уйкуга илинди толиққан кўзлар... Тўққиз кун деганда ногоҳ ўзанда яна бир киши пайдо

бўлди. Халтани судраб чиқаётганда юлгун буталари ортида нимадир қора бир шарпа ҳаракатланаётганини пайқади Анора ва турган жойида қотди. Ерга ётиш ёки қайтиб хуфрага киришнинг ҳам эпини қилолмади. Қимирламай туришним афзал, балки мени ҳали пайқамагандир деган ўй ҳукмрон эди шуурида. Соҳилни ва тошлоқ ўзаннинг шарқий қисмини ярқираб сермаб ўтди прожекторнинг ёруғ нури. Шунда бута ортидан чиқиб турган аёл кўйлагининг бир четини кўриб қолди Анора. Ақлга сиғмасди тунда, бундай ваҳимали маконда аёл кишининг пайдо бўлиб қолиши. Халтани қолдириб аста ортга тисарилди.

– Ука! Ука!..

– Нима гап опа? Нимадан бу қадар кўркдингиз?

– Одам, кимдир бор ташқарида.

Кафти билан опасининг оғзини тўсди Товошар. Шу ҳолатда бутун вужуди кулоққа айланиб бир муддат туриб қолишди хуфра ижодкорлари. Наҳотки? Наҳотки!

– Ростдан ҳам кўрдингизми?

– Кўрдим. Ёруғлик сермаб ўтганда, ўн қадамлар нарида бута тагидан чиқиб турган латта...

– Латта...

– Яна ҳам билмадим, балки...

Бирдам давом этди хуфра ичида шивир-шивирлар ва опасини ичкарида қолдириб секин хуфра оғзидан ташқарига мўралади Товошар. Ерга кўкси билан ётганча ташқарига чиқди ва шундайгина ёнида, соҳилнинг баланд кўнгирадор уюуримида қорайиб турган одам гавдасини кўрди. Ойнинг хира ёруғида кўриниб турарди унинг чап елкаси ва этагининг бир чети. Курка тухмидай келадиган қиррадор тош илинди кўлига... аммо нима қилишни, қандай йўл тутишни билмай ётган жойида режа тузарди Товошар. Булутлар ортига беркинди Ой. Ётган жойидан илкис кўтарилди хуфрачи ва шиддат билан олдинга юрди. Иккинчи бор жиноятга қўл уриш... Бу тўғрида ўйлашга фурсат йўқ. Тошни маҳкам чангаллаганча баланд кўтарди ва... Шу лаҳзада сира кутилмаган ҳолат рўй берди майингина овозда шивирлади шарпа:

– Тўхта, Товошар!

Осмонга чўзилганча қотди хуфрачининг кўли.

– Ташла тошингни!

– Кимсан?

– Дўстингман.

– Ишонмайман.

– Айлучман.

– Айлуч!?

– Ташла тошни. Мен яхши ният билан келганман. Ва уч кечадан бери кузатаман. Кеча тонг-саҳарда қорама-қора уйингга ҳам бордим. Кундузи бошқа қиёфада юриб сенинг кимлигингни аниқладим. Лекин мақсадингни тушунмай турибман ҳамон. Аммо тахминим бор. Манзар шу турмада. Билишимча уни қутқазмоқчисан.

Бу гапларга ишониб-ишонмай кўлидаги тошни бер четга секин қўйди Товошар. Айлуч ҳақида биларди Манзарнинг хатларидан. Уларнинг муносабатлари, курашлари, севгиси... ва ниҳоят ҳаёлидан ўтди сайловда учраган муваффақиятсизликлари, Манзарнинг қўлга тушиши билан боғлиқ воқеалар.

– Нима қилиб юрибсан бунда, Айлуч?

– Манзарни қутқазмоқчиман. Кўриб турибсан, мақсадимиз бир. Сен билан бирга ҳаракат қилаётган аёлнинг чарчаб, ҳолсизланиб қолганини ҳам кузатдим. Ва мана бугун ниҳоят биз учрашдик. Тартуранда ишлаш эҳтиёткорликка ўргатган бизни. Сенга ёрдам бераман. Фақат координатларни аниқ биласанми

ёки тахминан кавлаяпсанми хуфрани?

– Биладан. Жуда аниқ бўлмаса ҳам мўлжалим тўғри. Ўзим ҳам шу турмада ўтириб чиққанман. – Менда турманинг жойлашув схемаси бор. Бу кеча кетайлик сеникига. Схемани обдан ўрганиб эрта тунда жиддий киришамиз. Хуфра ичига киришди улар. Ҳар эҳтимолга қарши устига халтани ёпиб бурчакка қисилиб ўтирарди Анора. "Опа!" дея секингина чорлади Товошар. – Қўрқманг, опа. Дўстимиз бу қиз. Манзар билан... вақтида тилини тийди, Айлуч билан Манзарнинг муносабатларини айтишга истеҳола қилди.

Чироқ ёнди хонада. Бир-бирларига тикилиб қарашди улар. Мен Айлучман, опа. Манзарнинг дўстиман. Уни кутқазиш учун келганман. Сиз тўғрингизда ҳам кўп эшитганман. Расмингизни ҳам кўрганман ҳатто. Манзар зўр рассом. Мана, ҳозир чироқ ёруғида кўришим билан танидим сизни, опажон. Бир-бирларининг бағрига отилишди аёллар ва тезда тил топишди, кадрдон бўлиб қолишди бирпасда. Аёл зоти ўзи шундай. Ўзга сайёра фуқаролари улар. Танбал эркак зотини ишлатиш учун ерга жўнатилган номаълум хилқат улар. Бундан ташқари жуда кўплаб оғир ва масъулитли вазифалар бор аёл зиммасида. Умуман, Ерда аёл ва унинг болалари бор, бошқа ҳеч ким йўқ. Қарийб уч ҳафта давом этди хуфра казиш. Халталаб еростидан ташиб чиқарилган гўрашакли тупрокни жимгина лойқалатар ва жимгина оқизиб кетарди сув. Турма прожекторлари эса беҳудага пайпасларди соҳил бўйларини. Ниҳоят тепадан элас-элас эшитила бошлади кадам товушлари. Темир эшикли камераларни туташтириб турган коридор тагида туришарди хуфра захматкашлари. Ва нафасларини ичга ютиб қулоқ солишарди ҳар қандай шарпага. 17-камерада ётарди Манзар. Харитани очиб телефон ёруғида қаради ва ўнгга томон яна бир неча тирсак казиш кераклигини тахминлади Айлуч. Оқаришиб келарди ноябрь тонги. Ҳаммасини барбод қиларди бир лаҳза бўлсин бу ерда қолиш. Тешасини халтага ўради Манзар ва боши билан имо қилди: "Кетдик!"

Йигирма бир тирсакка чўзилди Айлучнинг бир неча тирсак деб чамалагани. Бир тирсак ўртача 45–50 сантиметр. Қарийб ўн метр. Мана шу жой. Пастда уч хуфра захматкаши, тепада туткун МЭЛС. Теша муҳраси билан секинлатиб тўрт марта уриб кўрди Товошар. Сукут. Сукут... Қадам товушлари тинди, нималигини англаш учун қулоқ тутиб турарди маҳбус. Ва ниҳоят жавоб бўлди: Тук-тук-тук. – Нега уч марта? Бу бошқа киши эмасмикин, шивирлади Айлуч. Яна тўрт марта тўққиллатди пастдагилар. Худди шундай жавоб бўлди тепадан. Бир-бирларига маънодор қараб олишди хуфра захматкашлари. Телефон фонари ёруғида қувончдан яркираб турарди Аноранинг кўзлари. Мамнун бош ирғаб қўйди Товошар. "Шу жой!..." яна шивирлади Айлуч.

– Тешамиз!

– Теша билан тешамиз, – сўз ўйини қилди Товошар. Ва бир пайтлар ўзи ёзган ҳажвиянамо битик ёдига тушди. Кўп тармоқли бир маҳаллий корхонага бошлиқ бўлиб келган раис хосхонасида ўтириб қўлостидаги корхоналарга телефон қила бошлабди.

– Кимсан?

– Тешаман, опа.

– Кимсан деб сўраяпман сендан?

– Тешаман!

– Э, тешмай ўл! – жаҳл қилибди раис опа. – Фамилиянгни айт!

– Ёрип Тешаман.

Қарс эткизиб дастакни столга урибди опа ва машинасига ўтириб масхарабозни жазолаш учун йўлга тушибди. "Ик" цехининг қаравули дарвоза олдида кутиб олибди опани. Опа сўрабди:

– Кимсан? – Тешаман.

– Фамилиянг нима?

– Ёруп...

Бирдам йигитнинг юзига тикилибди опа ва унинг паспортини сўрабди. Йигит хонадан олиб чиқиб берган хужжатга қараса, ҳақиқатан ҳам қаравул йигитнинг исму фамилияси Ёруп Теша экан. “Ўроқ, болта, теша, кетмон...” депти опа хаёлчан бир тарзда ва машинасига ўтириб индамай ортга қайтибди. Худди шундай ҳикоя қилиб иккала аёлни роса кулдирди Товошар.

– Ўзингни исмингчи? – сўради Айлуч. (Сизлаб муомала қилишни билмасди.) – Товошар... ҳеч нарса тушунмаяпман, мазмуни нима?

– Товошар, бу тоғ ошар, яъни мақсадга эришмоқ учун тоғларни ошиб ўтадиган дегани. Бизнинг саҳройи тилимизда “тоғ”ни тов, тав деб ишлатишади...

Ҳеч кимдан нидо чикмади. Сукунат. Чунки Товошарнинг ўзидан бошқа ҳеч ким йўқ эди хонада. Ҳа, хуфрада эмас, айнан хонада. Ҳеч қаёққа чиқмаганди Тавошар, ногоҳ тиззаси устидаги китоб варағи ярқ этиб ёришди. “Аршия қасри”нинг 123-бетини майин нурлари билан мунаввар этиб турарди, қора пардани ёриб булутлар арсадидан чиққан қуёш. Опаси ҳам, Айлуч ҳам рўё. Балки ҳаётнинг ўзи ҳам рўёдир. Чирт юмди кўзини, йўқолди ҳамма нарса, йўқолди борлиқ. Зулмат қоронғиликдан бошқа ҳеч нарса йўқ. Қарахтлашди вужуди ва унинг юзига парда тортди қандайдир мубҳам куч. Борлиқ аро йўқлик... Йўқлик... Йўқлик... Йўқлик...

...Шундай шивирларди лабларим. Мен Товошарман, тирикман, тирикман! деб қичқиргим келар, аммо устимга яйралиб ётиб олган Куч мени тобора маҳкам босар ва Хўтама сари судраб борарди ўша мубҳам Куч. Бунинг устига ўзимнинг қай ҳолатдалигим, яъни ўликманми ёки тирикманми аниқлагим келарди шуни, шу ҳолатни. Лафзимизда “тирик – ўлик” деган ибора борку, ахир. Узоқ ўйлар пировардида, ниҳоят, бир қарорга келдим: “Тушаман”! Овзимни баралла қўйиб, такрор нидо қилдим: Тушаман! Ҳар эҳтимолга кўра Арпеникка икки энли хат ёзиб стол устига қўйдим-да, (гарчи унинг қаердалигини билмасам ҳам) тонг саҳарда туриб йўлга чиқиш мақсадида эртароқ ётдим. Толиққан вужудимни ўз бағрига олди тўшак. Юмшоқ пахтали кўрпага бурканарканман, дунёнинг бор сири ўз уйинг, ўлан тўшагинг олдида ҳеч нарса эмаслигини ўйлаб ширин мудрардим. Ва мудроқ ичида Арпеникнинг: “Акамни бир дўсти чоҳга итариб юборган” деган сўзлари титраб эшитиларди. Тун ярмидан оғганда ниманингдир шовуридан уйғониб кетдим. Бошим айланарди, томоғим қақрарди, ташналик ва яна алланарса, нималиги мубҳам бир ҳолат: Куз ўнгимда бурама симчалар, пужиналар, қора седана уруғларидай қора нукталар ва геометрия китобларида ҳам учрамайдиган фазовий шакллар ўйини. Ўрнимдан туриб сув ичдим, ҳеч бир сабабсиз ошхона ва қазноқ томонга ўтдим. Мени яна севимли ёрдай кучоғига тортди оромбахш тўшак. Тонгги уйқу нақадар сафоли, шунга қарамай, аҳдида устувор инсон сифатида мақсад сари йўлга тушиш учун субҳи-содиқ ғира-ширасида туриб чироқни ёқдим. Хонамда одатдан ташқари нимадир рўй берганидан таажжубланиб атрофга алангладим. Ҳолатим қай даражада бад бўлишига қарамай безовта нигоҳ билан тақвимга қарадим.

“2015 йил!”

Мутлақо тушуниш қийин ҳолат. Наҳотки мен ноқис ақлим билан шу лаҳзада яшаб турган замонимдан тўрт йил ва балки беш ва балки олти йил

кейин рўй берган ҳолатларни кўриб турган бўлсам! COVID-19, 2019 йил кузда бошлангани маълум. 20-йилларда авж олди. Инсон тафаккур ёрдамида неча минг йиллар нарисидаги масофада турган ҳолатларни, манзараларни, тузумларни ва ҳаётни тасаввур қила олади, лекин уларнинг тақдирига бевосита аралашиб кўлидан келмайди.

Мен эса, улар билан биргача. Пандемия туфайли содир бўлган воқеаларга аралашиб юрибман. Манзаранинг чоҳга тушиш жараёни, апрелнинг ёмғирли кунда рўй берган мудҳиш “қисса”да иштироким бор. Бундай мубҳам ҳолатдан қутулиш истагида нажот истаб атрофга қарайман. Ташқи дунёнинг таъкибли нигоҳидан бизни ҳимоялаб турувчи тўсиқ – уйимнинг деворлари.

Деворлар...

Чексиз узоқликка чекинган, емирланган ва ғаройиб шакллар ҳосил қилганча қалқиб ва тебраниб турарди хона деворлари. Зилзила! Табиатнинг энг мудҳиш офати – зилзила! Ракс! Энг мудҳиш ракс! Гандираклаб кетиб қўлларим билан каравот панжарасига таяниб қолдим. Атрофда сон-саноксиз ўпқонлар, чоҳлар, ғорлару чуқурликлар, ғалдирлар. Мен чуқурликдан кўрқаман. Ҳатто Ойнинг кўринмас тарафидаги Рехт чуқурлиги ҳам шу ерда. Эрон жанубидаги Садр ғори, ана, Арабика тоғидаги чуқурлиги 2212 метрли Верёвкина, ана Абхазиянинг 2196 метрли Крубераси! Сарма! Шпанкагель! Ўртада салтанат ҳукмдори Хўтама! Қизил алангани қуршаган ҳолатда қора тутун кўкка ўрламоқда унинг даҳшатли комидан. Э, воҳ! Бу Манзаранинг алвон кўйлаги-ку! Балки лабораторияни портлатишгандир ва оловнинг тилларидир қизил ранглар. Тебраниб ва қалқиб турибди уларнинг ҳаммаси. Гўё ракс тушаётгандай. Ёруғ оламдаги энг кўрқинчли ва энг мудҳиш ракс. Англадимки, чоҳга тушиш фурсати етган. Тушаман деган қатъий қарор билан тунда керакли ашёлар солиб қўйилган сафархалтам турган бурчакка қарадим. Қарадим, яна қарадим. Халта жойида йўқ, эшик очик! Шошқин ҳаракатлар ила, ҳатто кўзларимга ҳам ишонгим келмай (гарчи ҳамма нарсани яққол кўриб турсам-да) титроқ бармоқларим билан стол устини пайпасладим:

Э, воҳ!

Дафтар ҳам йўқ, хат ҳам йўқ. Англадимки, буларнинг ҳаммаси бор, яъни уларнинг йўқлиги бор – борлиги эса йўқ. Маҳкам юмдим кўзларимни ва Шопенгауэр айтган ҳолатни аниқ кўрдим: яъни ҳеч нарсани кўрмадим...

2021 йил, 26 ноябрь

**Қаҳрамон
РАЖАБОВ**

Тарихни адабиётга муҳрлаётган адиб

Таниқли ёзувчи, моҳир таржимон, публицист ва журналист Жўра Фозил адабиётга кичик ҳикоялар ёзиш орқали кириб келди. У ўз қаламини ҳикоя ва қиссаларда чархлагач, катта ижодий тажриба тўплаб маҳоратга эришгач, тарихий ва замонавий мавзуда қатор романлар эълон қилди. Жўра Фозил Бухоро адабий муҳитида XX аср охири ва XXI аср бошларида ўзининг ўтмишдаги бухоролик машҳур салафлари Садриддин Айний, Жалол Иқромий, Неъмат Аминов, Омон Мухтордан сўнг роман ёзган бешинчи романнавис адибга айланди. Бу тўрт нафар буюк бухорийлар пойтахтда ёки бошқа маданий марказларда яшаб ижод қилган бўлса, Жўра Фозил худди машҳур рус ёзувчиси Михаил Шолохов сингари ўзи туғилган юртида умргузаронлик қилиб, қисса ва романлар яратди.

Жўра Фозилнинг 150 дан ортиқ ҳикоя, 6 та қисса (“Хонгул”, “Йўл”, “Бойқўнғир лолалари”, “Бухоро маликаси”, “Ибтидо ва интиҳо”, “Қизил қуюн”), 3 та роман (“Айрилиқ остонаси”, “Тираном армонлари”, “Бухоройи шариф элчилари”), 300 дан ортиқ очерк, эссе ва публицистик мақолалар муаллифи эканлиги ҳам адабиётимизга нақадар салмоқли ҳисса қўшганлигидан дарак беради. У нодир таржимон сифатида машҳур рус ёзувчилари К.Паустовскийнинг “Хаёлпарастлар” романи ва ҳикояларини, В.Астафьевнинг “Ғамгин саргузашт” романи ва “Юлдузлар учганда” қиссаси, кўплаб ҳикояларини рус тилидан ўзбек тилига таржима қилди ҳамда адабиётимизни шундай яхши асарлар билан бойитишга ҳам хизмат қилди.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Наср кенгашининг 2019 йил якунларига бағишланган йиғилишида Жўра Фозилнинг “Шарқ юлдузи” журналида эълон

Қаҳрамон РАЖАБОВ – *Тарих фанлари доктори, профессор. 1962 йилда туғилган. Тошкент давлат университети тарих факультетини тугатган. Унинг 130 га яқин турли тарихий китоблари ҳамда кўплаб илмий тўпламлар, журналлар ва газеталарда 1300 дан ортиқ илмий ва оммабоп мақолалари нашр этилган.*

қилинган “Уйқудаги дунё” ҳикояси “Йилнинг энг яхши ҳикоя”ларидан бири деб эътироф этилди.

Туркияда чоп этиладиган “Қардош қаламлар” адабий-бадиий ва ижтимоий журнаlining 2020 йил 1-сонида Жўра Фозилнинг “Отбозор ҳибсхонаси” номли ҳикояси турк тилида эълон қилинди. Бу ҳикояда совет режими томонидан 1935 – 1938 йилларда ўтказилган оммавий қатағон сиёсати Бухородаги Отбозор қамоқхонасида бегуноҳ ётган маҳбуслар ҳаёти мисолида очиб берилган.

Жўра Фозил нафақат Бухоро ёки Ўзбекистон тарихи, балки Турон тарихининг қадим даврларида ўтган буюк инсонлар ҳақида тарихий романлар ёзган, бугунги замонавий ўзбек насрида бу мавзуга йўл очган қалдирғоч ёзувчиларимиздан саналади. Мен 2006 йилда Жўра Фозилнинг Тошкентдаги “Шарқ” нашриётида чоп этилган “Айрилиқ остонаси” китобига “Турон тарихининг бадиий кечмиши (Сўнгсўз ўрнида)” номли кичик бир сўнгсўз ёзган эдим. Бу китобга ёзувчининг “Айрилиқ остонаси” номли тарихий романи (бу роман 1998 – 2004 йилларда ёзилган), “Бухоройи шариф элчилари” тарихий қиссаси (қисса 1994 йил февраль – сентябрда ёзилган) ҳамда “Чироқлар сўнмас”, “Соҳилдаги уй” ҳикоялари киритилган эди. Умр оқар дарёдек ўтиб кетмоқда. Бу китоб нашрига ҳам 15 йил бўлибди. Бу ўринда мен сўнгсўздаги ўша фикрларимни келтириб ўтмоқчиман.

“Тарихий мавзуга бағишланган китобларни, хусусан, бадиий асарларни одатда мен ички бир ҳадик билан қўлга оламан ва варақлайман. Бу ҳолат бежиз эмас. Турон юрт кечмиши, ўзбек халқининг шонли тарихини ёритишдек эзгу мақсадларни кўзлаган бундай китобларнинг аксариятида тарихий ҳақиқат бир томонлама тасвирланади, у кўпинча бадиий ҳақиқат даражасига ўсиб чиқмайди.

Бироқ ҳозир гап бу ҳақда эмас. Чунки истеъдодли адиб Жўра Фозил она юрт тарихини яхши билади, ундан чексиз фахр ва ғурур туяди. Тарихни ана шундай яхши билгани сабабли у тарихий мавзуда самарали ижод қилиб келмоқда. Туркистон тарихини чуқур англаш ва тушуниш, тарихдан хулоса чиқариш, тарихий ҳодисалар қатига бугунги куннинг қувонч ва изтироблари, орзу ва армонларини сингдириб юбориш – бу оддий юмуш эмас. Қолаверса, ёзувчи тарихий шахслар ва тарихий воқеалар ҳақида фикр юритар экан, ҳолислик ва ростгўйлик тарозусини қўлда баланд тутгани ҳолда ижод қилиши, заргарона маҳорат билан ўз асарига сайқал ва жило бермоғи лозим.

Жўра Фозилнинг “Айрилиқ остонаси” тарихий романи ҳажман ихчам бўлса-да, залворли бир юкни ўзида кўтарган. Романда милоддан аввалги III – II асрларда туркий халқлар тузган Улуғ Хунн салтанати, ушбу салтанат асосчиси Ўғузхон ҳокон ҳақида фикр юритилади. Романнинг асосий қаҳрамони Ўғузхон аслида ким бўлган? Модэ ҳокон номи билан машҳур бўлган Ботур Тангрикут, яъни Ўғузхон милоддан аввалги 210 – 174 йилларда ҳоконлик қилган бўлиб, у Улуғ Хунн ҳоконлигига асос солган машҳур саркарда ва давлат арбоби ҳисобланади. Маълумки, Модэ ҳокон юрт озодлиги ва мустақиллиги йўлида

кураш олиб борганда ҳатто ўз яқинларини ҳам аяб ўтирмайди. У ўз отаси Туман Тангрикут (милоддан аввалги 240 – 210 йилларда ҳоконлик қилган) кўшинини милоддан аввалги 210 йили бўлган шиддатли жангда мағлубиятга учратиб, жангда ҳалок бўлган отаси ўрнига тахтни эгаллайди ва янги давлатни барпо қилади. Туман Тангрикутга ўз ўғли қарши чиқишига асосий сабаб ҳокимиятни эгаллаб олиш эмас, балки ташқи душман таъсирига берилиб эл-улус манфаати ва халқ ташвишини унутиб қўйган кекса ҳукмдорни орадан кўтариш эди. Хуллас, романда туркий халқлар тарихининг энг шонли ва зиддиятли давларидан бири ўзининг бутун драматизми билан тасвирланади.

Тарихдан маълумки, Модэ ҳокон ўзининг 36 йиллик ҳоконлик даврида туркий халқлар учун, салтанат тараққиёти ва равнақи учун катта ишларни амалга оширган. Модэ ҳокон, яъни Ботур Тангрикут яшаб ўтган даврдан буён ўтган 2300 йил мобайнида туркий халқлар тарихи ва адабиётида, хусусан, халқ фольклорида унинг фаолияти ва шахсияти тўғрисида кўплаб асарлар яратилди. Ботур Тангрикут номи Ўғузхон, Ўғуз ҳокон адабий персонажи сифатида туркий халқлар, хусусан, ўғузлар (ғузлар) эпосининг бош қаҳрамонларидан бирига айланган. Ўғузхон ҳақида юз йиллар давомида “Ўғузнома” дostonлари яратилган. Тахминан VII – VIII асрларда оғзаки равишда яратилган “Китоби дадам Кўркут” (“Кўркут ота китоби”) дostonларининг бирида Ўғузхон ҳақида келтирилган дастлабки маълумотлар анча машҳур. Бу ҳақда Маҳмуд Қошғарий ҳам ўзининг “Девону луғотит турк” асарида ёзиб ўтган. “Ўғузнома”нинг энг кўп тарқалган варианты тарихчи олим ва Хива хони Абулғози Баҳодирхоннинг “Шажараи турк” асарида сақланган. Аллома Фитрат ҳам “Ўғузхон” драмасини ёзганлигини таъкидлаб ўтиш жоиз. Не бахтки, XX аср охири – XXI аср бошларида, иккинчи ва учинчи минг йилликлар ўзаро юз кўришган тарихнинг бурилиш даврида ўзбек адиби Жўра Фозил туркий халқлар тарихидаги бу буюк сиймо ҳақида “Айрилиқ остонаси” тарихий романини яратди. Ўзбекистон халқ шоири, машҳур таржимон Жамол Камол роман кўлёзмаси ҳақида шундай фикр билдирди: “Жўра Фозил Бухоро адабий муҳитида шаклланган истеъдодли адиб бўлиб, у бу романи билан ўз ижодий имкониятлари катта эканлигини кўрсатди. Мен ўзбек китобхонларини Бухородан етишиб чиққан янги романнавис билан қутламоқчиман”.

Туркий халқлар адабиётида бу мавзуга мурожаат қилган адиблардан яна бири озарбайжон ёзувчиси Собир Рустамхонли бўлиб, у томонидан 2004 йилда ёзилган “Кўк Тангри” романида ҳам Ўғузхон сиймоси ёритилган. Бу романда ҳам Шарқ халқлари тарихида катта аҳамият касб этган Ўғузхон тимсолида қадим туркий халқларнинг турмуш тарзи, орзу-интилишлари, яқка тангричиликка бўлган ишонч-этиқоди ҳамда бу этиқодни кенг минтақаларга ёйиш учун олиб борган курашлари ҳақида ҳикоя қилинади. “Кўк Тангри” романи бухоролик бошқа бир шоир ва таржимон Усмон Қўчқор (1953–2019) томонидан озарбайжончадан ўзбек тилига таржима қилиниб, 2010 йили Тошкентдаги “Шарқ” нашриётида чоп этилган.

Бундан ташқари 2010 йил октябрь ойида Туркманистоннинг пойтахти

Ашхобод шаҳрида “Ўғузхон” эпосига бағишланган халқаро илмий конференцияда ушбу сатрлар муаллифи ҳам қатнашиб, маъруза қилган эди.

Шунингдек, Жўра Фозилнинг “Айрилиқ остонаси” номли китобидан унинг “Бухоройи шариф элчилари” тарихий қиссаси илгари таъкидлаганимиздек, ушбу қисса қайта ишланиб, роман ҳолида чоп этирилган ва “Чироқлар сўнмас”, “Соҳилдаги уй” каби ҳикоялари ҳам ўрин олган. “Бухоройи шариф элчилари” қиссаси ҳам тарихий мавзуга бағишланган бўлиб, унда Бухоро амирлигининг элчиси Мулла Муҳаммад Эрназарбий Мақсуд ўғли (у Эрназар элчи сифатида Туркистон тарихи саҳифаларига кирган) ҳаёти, унинг Россия империясига 1774 – 1776 ва 1779 – 1780 йилларда қилган иккита элчилик миссияси ҳақида сўз боради. Қиссада Эрназар элчининг жўмард ва улуғвор қиёфаси бадиий бўёқларда яхши тасвирланган.

Жўра Фозилнинг “Қизил куюн” қиссасида Бухорога бостириб кирган қизил армияга қарши узоқ йиллар давомида мардонавор кураш олиб борган ғиждувонлик Мулла Абдулқаҳҳор (1884 – 1924) фаолияти акс этирилган. Асарда бухоролик истиқлолчиларнинг совет Россияси ва СССРнинг Бухородаги ҳарбий кучларига қарши олиб борган мустақиллик кураши ва истиқлол жанглари тасвирланади.

Шуниси диққатга сазоворки, адиб пандемия даврида бир кун ҳам бекор ўтиргани йўқ. У бир йил мобайнида “Куздек паришон баҳор” номли янги романини ёзиб тугаллади. Роман янгича тарзда ёзилган бўлиб, у энг кичик ва кичик ҳикоялар, ҳаёт, адабиёт, журналистика ҳақидаги қайдлардан иборат.

Шуниси қувонарлики, Жўра Фозилнинг барча роман, қисса, ҳикоя ва эсселари интернетнинг юздан ортиқ сайтларига қўйилган бўлиб, асарларнинг аксарияти жаҳоннинг ўндан ортиқ тилларига таржима қилинган. Дунёнинг турли мамлакатларидан ўзбек ва ўзбек тилини биладиган китобхонлар жуда кўплаб саволларни йўллашади.

Шунингдек, Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси адибнинг асарлари электрон каталогини яратди ва интернетга жойлаштирди.

Умид қиламизки, Жўра Фозил ўзининг янги роман ва қиссаларида шукуҳли Турон тарихининг бадиий кечмишини ёритади.

**Муниса
МУҲАМЕДОВА**

Тарихий шаҳарларимизни музейлаштириш

XXI асрда архитектура меросини муҳофаза қилиш, шаҳар тарихий муҳитини сақлаб қолиш ва ундан туризмда унумли фойдаланиш амалиёти энг истиқболли йўналишлардан бири бўлиб турибди. Тарихий шаҳарни маданият феномени сифатида белгилаб, аксиологик ёндашув асосида ягона экспозицияни ташкил қилувчи ёдгорликлар ва иншоотларининг меъморий-бадий ноёблигини музейлаштириш муҳим аҳамият касб этади. Ўзбекистон Республикаси Умумжаҳон маданий ва табиий меросини муҳофаза қилиш тўғрисидаги конвенциясига қўшилганлиги бу борада қилинаётган ишларнинг ўзига хос дебочаси бўлди. Конвенция маданий ва табиий ёдгорликларни асраш бўйича энг универсал халқаро ҳуқуқий восита ҳисобланади.

ЮНЕСКО маълумотларига кўра 1990 йилда Хива шаҳридаги “Ичан-Қалъа”, 1993 йил Бухоро тарихий маркази, 2000 йилда Шаҳрисабз тарихий маркази 2001 йилда “Самарқанд – маданиятлар чорраҳаси” объекти Умумжаҳон маданий мероси рўйхатига киритилган. 2016 йилдан бошлаб замонавий турар-жойлар қурилиши борасида олиб борилган тезкор ҳаракатлар ўрта асрларга оид маданий мерос объектлари жойлашган ҳудуд манзарасини йўқотилишига олиб келди. Бунинг оқибатида ушбу тарихий марказлар рўйхатдан чиқарилиш хавфи остида қолди.

2018 йилда Вазирлар Маҳкамаси томонидан “ЮНЕСКОнинг Умумжаҳон мероси рўйхатига киритилган Ўзбекистон Республикасидаги ҳудудларни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги қарори қабул қилинди. Ушбу қарор асосида Шаҳрисабз, Самарқанд, Бухоро, Хива каби тарихий шаҳарлардаги барча қурилиш ишларини “Тарихий шаҳарлар манзаралари тўғрисида”ги ЮНЕСКО тавсияномасини инобатга олган ҳолда амалга ошириш зарурлиги кўрсатиб ўтилган. Самарқанд, Бухоро ва Хива шаҳарлари билан бир қаторда ҳозирги Қашқадарё, Сурхондарё, Навоий ва Фарғона вилояти ҳудудлари ҳам Буюк Ипак йўлининг асосий стратегик нуқталари сифатида қайд этилган.

Муниса МУҲАМЕДОВА - Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD). 1982 йилда туғилган. Камолитдин Беҳзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институти Санъатишунослик йўналиши босқичини тугатган. Олтимшидан ортиқ илмий мақолалар, учта монография, олти та ўқув қўлланма ва иккита дарслик муаллифи.

Ушбу ҳудудларда музей-қўриқхоналар очиш имконияти ва туристик ресурслар камрови етарличадир. Масалан, Сурхондарё вилоятида Фаёзтепа буддавийлик ибодатхонаси, Султон Саодат мақбараси, Ал-Ҳаким ат-Термизий зиёратгоҳи ва бошқа шу каби маданий объектлар камровида мукамал туристик маршрутларга эга диний ва зиёрат туризми турларини такомиллаштириш мумкин. Фарғона вилоятига келадиган бўлсак, Қўқон Худоёрхон ўрдаси музей туризми тизимида Норбўтабий мадрасаси, Миён Ҳазрат мадрасаси, Марғилон шаҳридаги Саид Аҳмадхўжа мадрасаси, Бурхониддин Марғилоний ёдгорлик мажмуаси эса зиёрат туризми борасида муҳим тарихий объектлардан саналади.

Шунингдек, “Навойи вилояти ҳудудидаги ташкил этиладиган музей қўриқхона эса Работи Малик карвонсаройи ва сардобаси, Карманадаги “Қосим Шайх” меъморий мажмуаси, “Чашма” мажмуаси, Сармишсой табиий-археологик мажмуаси” ва шу каби бошқа муҳим объектлар камровида ташкил этилиши туристик маршрутлар узвийлигини таъминлаган ҳолда, ҳудуддаги сайёҳлик ресурсларидан фойдаланиш имкониятларини кенгайтиради.

2022 йилда Тошкент маҳаллалари UNESCO томонидан Бутунжаҳон маданий меросининг биринчи дастлабки рўйхатига киритилди. Эски шаҳар маҳаллалари маданий қатламларини сақлаб қолиш бўйича дастлабки қадамлар 2019 йилда Венеция архитектура биенналесида тақдим этилган “Маҳалла: шаҳар ва қишлоқ ҳаёти” лойиҳаси ишлаб чиқилганда қўриб чиқилган эди.

“La Biennale Di Venezia” халқаро архитектура биенналесида Ўзбекистон Миллий павильонининг биринчи лойиҳаси туризмни ривожлантиришда бой меъморий мероси ва замонавий маданий, академик ва профессионал ютуқлари халқаро мулоқотнинг тўлиқ иштирокчиси бўлиш, самарали маданий алмашинувни амалга ошириш, хорижий экспертларни долзарб минтақавий ва глобал масалаларни муҳокама қилишга таклиф қилиш имкониятларини тақдим этди. Тошкент маҳаллалари халқаро экспертлар томонидан эко-архитектурани тиклаш, замонавий шаҳарларни оммавий урбанизациядан асраш, шунингдек, ижтимоий қадриятлар ва жамоавийликни сақлаб қолиш усули сифатида эътироф этилди.

1976 йилда Тошкентнинг тарихий қисмини ҳам қайта тиклаш масаласи қўриб чиқилиб, лойиҳалаштирилган эди. Аммо эски Шаҳристон ўрнида барпо этилиши режалаштирилган очик осмон остидаги музей лойиҳаси амалга ошмай қолиб кетди. Демографик ўсишнинг юқорилиги ва турар-жойга бўлган эҳтиёжнинг ошиши натижасида тарихий маҳаллалар ўрнига кўп қаватли бинолар қурилди.

1978 йил Тошкент шаҳрининг миллий меъморчилик анъаналарига хос маҳаллий турар-жойлардан иборат бўлган Эски шаҳар қисмида ҳам Миллий архитектура ва этнография музейини очиш режалаштирилган эди. Шаҳарнинг XIX–XX асрларга оид бадиий қийматга эга бўлган турар-жойлари ўрганилиб, махсус замонавий лойиҳа ишлаб чиқилган, унга кўра, туристлар маҳаллий аҳолининг турмуш тарзи, урф-одатлари, уй-жойлари, меъморчилик анъаналари билан танишишлари мумкин эди. Мазкур лойиҳа Ўзбекистон музей иши амалиётида турар-жой биноларини музейлаштириш ва туризм инфратузилмасида фойдаланиш борасидаги илк ғоялардан бири бўлганди, бироқ лойиҳа амалиётга татбиқ этилмади.

2019 йилдан бошлаб эса Тошкентнинг тарихий маҳаллаларини этнографик объектлар сифатида сақлаб қолиш ва очик осмон ёдгорликлари сирасида музейлаштириш жараёнлари бўйича бир қанча концепциялар муҳокама

қилинди. Тошкентнинг Хаста Имом, Ҳофиз Кўҳакий, Абу Бакр Шоший, Қўштут, Чигатой Дарвоза, Эски Шаҳар, Намуна, Гузарбоши, Ҳазрати Имом, Ачабод, Гуруч Ариқ, Қорасарой, Хончорбоғ ва Гулбозор маҳаллалари базасида тарихий-маъмурий қўриқхонани яратиш лойиҳаси контекстида Тошкентнинг бўлғуси музейлаштириладиган маҳаллалари мавзуси муҳокамалар марказида бўлди. Бу борада, Цюрих Олий техника мактабининг архитектура ва дизайн бўйича профессорлари ҳам ўз фикрини билдирди: “Маҳалла қандайдир бир динамик жой эканлиги, қандайдир бир маънода Ўзбекистон шаҳарлари турар-жой тузилмасининг ДНКси сифатида ўзига жалб қилади”.

2019 йилнинг август ойида меъморий меросни сақлаш бўйича мутахассис, Германия ICOMOS миллий қўмитаси аъзоси Йенс Йордан Тошкентнинг тарихий қисмидаги ёдгорликларнинг бузилиши ўзбек халқининг турмуш тарзи ва маданиятига оид қимматли далилларни йўқ қилади деб ёзганди. Бугунги кунга келиб, 1980 йилларнинг ўрталаридан бошлаб ушбу ҳудудда рўйхатга олинган турар-жой бинолари ёки муҳим бинолар сони 818 тадан 1 та уйгача қисқарган.

2022 йил 21 январда Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев Тошкент шаҳрида амалга оширилаётган бир қатор лойиҳалар билан танишиш жараёнида маҳаллалар ҳудуди бўйича Зарқайнар Street Renovation лойиҳаси тақдими бўлиб ўтди. Лойиҳада пойтахтнинг Эски шаҳар ҳудудидаги Зарқайнар кўчасини таъмирлаш ва “Эски шаҳар руҳини асраб-авайлаган ҳолда” туристик марказ ташкил этиш кўзда тутилган. 2020 йилнинг март ойида эса Тошкентнинг Эски шаҳар қисмини тарихий шароитда туризм ва савдо ҳудудига айлантириш лойиҳаси тақдим этилган эди. Унда Эски шаҳарда Ичери Шехер (Озарбайжон), Мцхета (Грузия) ва Эскишехир (Туркия) эски турар-жойларига ўхшаш савдо ва хизмат кўрсатиш объектларини қуриш назарда тутилган. Этнографик хусусиятга эга маҳаллаларни музейлаштириш ва туризм маҳалласи мақомини беришдан асосий мақсад маҳаллаларда сақланиб келаётган моддий, маданий мерос, урф-одатлар кенг тарғиб қилиш, сайёҳларни жалб қилиш, туризмни барқарор ривожлантириш, меҳмонлар учун қулай шарт-шароитлар яратиш ва сифатли туристик хизматларни тақдим қилиш, ҳудудларда истиқомат қилувчи фуқароларнинг ижтимоий-иқтисодий ҳолатини яхшилаш ва уларни бандлигини таъминлаш, ҳудуднинг экологияси, табиий бойликларини асрашга йўналтирилган.

Икки ёр-ёр, тўрт алла

Насрулло ЭРГАШ

Бу улкан оламда ҳеч бир ҳодиса ўзаро таъсирсиз содир бўлмаганидек оғзаки ва ёзма адабиёт ҳам, ҳеч шубҳа йўқки, шу қонуният туфайли мавжуд¹. Оғзаки ва ёзма адабиёт аталмиш ҳар икки ҳодиса ҳар доим бир-бирини тақозо этиб турадиган икки қутбга ўхшайди. Инсоният ибтидосида дастлаб оғзаки кўринишда пайдо бўлган адабиёт кейинчалик турли белги ва расмлар шаклида қоятошлару ғор деворий суратларига кўчиб ўтгач, бу жараёнлар ўз навбатида ёзув кашф қилинишига сабаб бўлгани каби оғзаки адабиёт асосида ёзма адабиёт юзага келган. Ва ҳозир ҳам ушбу жараён гоҳ оғзаки адабиётнинг ёзма адабиётга, гоҳ ёзма адабиётнинг оғзаки адабиётга таъсири кўринишида давом этмоқда. Буюк олмон файласуфи Фридрих Нитше таъбири билан айтсак, ўтмишга занжирбанд қилинган инсоният¹ ҳеч қачон ўзининг ибтидодаги илдизларидан, яъни фольклордан узилиб кетолмайди. Фольклор анъаналаридан униб чиқмаган адабиёт ҳеч қачон миллий ҳам, дунёвий ҳам бўла олмайди. Эътибор қилинса, шу пайтгача яратилган ёзма адабиётнинг энг буюк дурдона асарлари ўзининг мустаҳкам фольклорий заминига эга. Фольклорнинг таъсир доираси фақат ёзма адабиёт билангина чекланиб қолмайди, албатта. У санъатнинг барча турларига сезиларли ва ижобий таъсир қилади. Хоҳ тасвирий санъат бўлсин, хоҳ ҳайкалтарошлик ёки мусиқа, барча-барчаси фольклор билан чамбарчас боғланган.

Шу маънода ўзбек маросим фольклорининг энг муҳим компонентларидан бири бўлган ўзбек халқ маросим қўшиқларининг ёзма адабиётга таъсирини тадқиқ этарканмиз, фольклоршунослик ва адабиётшуносликдаги оғзаки ва ёзма адабиёт муносабати муаммоси ҳам доимо мавжудлигининг гувоҳи бўламиз.

Фольклоршунослик ҳам, адабиётшунослик ҳам фақат академик илмдангина иборат бўлмагани боис бу илмларда санъатга хос унсурлар ҳам мавжуд бўлади. Айнан шу жиҳат уни ўқувчиларнинг тор аудиториясидан олиб чиқиб, жамиятнинг

¹ <https://muegn.ru/uz/okazanie-pomoschi/nicshe-o-smysle-zhizni-cheloveka-citaty-citaty-iz-nicshe-bud-tem-kto-ty-est.html>.

Насрулло ЭРГАШ – 1988 йилда тугилган. Ўзбекистон Миллий университетининг Ўзбек филологияси факультетини тамомлаган. Унинг “Иккимиздан қолсин аланга”, “Йўлга чиққан тоғлар” номли шеърый китоблари нашр этилган. Шеърлари ўнлаб хорижий тилларга таржима қилинган.

кенг аудиториясига яқинлаштиради. Содда қилиб айтсак, фольклор – илмни халққа яқинлаштиради, моҳиятан тушунарли қилади. Лекин бу билан илм зинҳор жўнлик босқичига тушиб қолмаслиги керак. Шу сабабдан ҳам икки фанга ҳам бирдек алоқадор бўлган (жумладан, бошқа фанларга ҳам алоқадор) юқоридаги ўзаро таъсир каби муаммоларни ўрганишда тадқиқотчиларнинг битта фан доирасида чегараламасдан уларнинг кенг уммонда сузишига имкон бериш керак. Бу эса тадқиқотчи учун ҳам, илм учун ҳам жуда муҳим. Чунки истаймизми, йўқми, оғзаки ва ёзма адабиётдаги ўзаро таъсир муаммосини ёки шунга ўхшаш бошқа бирор муаммони ўрганаётган тадқиқотчи ҳали илмий ишга киришмаёқ юқоридаги каби жиддий қаршиликка дуч келади. Тадқиқотларни фақат фольклоршунослик, ё адабиётшунослик доирасида ўрганишни талаб қилиш илмда юксак марраларни кўзлаган тадқиқотчи қаршисидаги уфқларини деярли тўсиб қўяди.

Буюк олим Маҳмуд Кошғарийнинг “Девону луғотит турк” асари тилшунослик ёки фольклоршунослик илмларининг фақат биттасигагина тегишли бўлмай, бу икки фанга бирдек алоқадор бўлгани учун ҳам ёрқин фундаментал манба ҳисобланишининг асл сабаби ҳам шундадир.

Фольклоршуносликда фольклорнинг ўзини табиатан маросим ва номаросим фольклори каби икки катта гуруҳга бўлиш мумкин. Ўзбек халқ кўшиқларининг катта қисмини ташкил этувчи лирик кўшиқлар номаросим фольклорига мисол бўлади. Бунда асосий субъект бўлган қаҳрамонларнинг ҳис-туйғу ва кечинмалари етакчи бўлгани учун шундай таснифланади. Аммо ўзбек халқ лирик кўшиқларида ҳам баъзан маросим фольклорига хос элементлар учраб туради. Ўзбек халқ маросим кўшиқлари эса мавсумий ва оилавий маросим кўшиқларига бўлиб ўрганилади. Оилавий маросим кўшиқлари ўз ўрнида тўй-маросим кўшиқлари ҳамда аза маросим кўшиқлари каби ички турларга бўлинади. Биз сўз юритмоқчи бўлган ёр-ёрлар халқимизнинг никоҳ тўйларида фаол куйланувчи тўй-маросим кўшиқлари сирасига киради.

Жуда қадимдан мавжуд кўшиқ атамаси Маҳмуд Кошғарийнинг “Девону луғотит турк” асарида “қошуғ” сўзи билан ифодаланган.² Худди шу каби ёр-ёр атамаси ҳам қадим тарихга эга бўлиб, “ёр-ёр” деган такрор ундалма сўз ўзида биринчи навбатда Оллоҳга, сўнгра ёрга мурожаатни ифода этади. Чунки узоқ тарихга эга бўлган мумтоз адабиётимизда ҳам ёр сўзи бевосита Оллоҳни англатади. Шу нуқтаи назардан, бизнинг назаримизда, ёр-ёр генезиси, яъни у пайдо бўлган даврларни Ўрта Осиёга ислом дини ва маданияти кириб келиб ёйилган пайтлар билан белгилаш мумкин. Ёр-ёр ўзбеклардан ташқари уйғур, қозок, қирғиз, қорақалпоқ, туркман фольклори ва адабиётида кенг учраши эса бу халқлар қадимдан илдизлари бир, муштарак эканининг яна бир исботи ҳисобланади.

Халқимизда қадимдан ёр-ёрнинг ранг-баранг: қувонч ва ғам омухта бўлган намуналари яратилиб, қуйланиб келинади. Агар қиз ўз суйганига узатилса, унинг тўйида қуйланадиган ёр-ёрда бахт оҳанглари, агар бунинг акси бўлса ғам оҳанглари етакчилик қилган. Умуман, бахтли оҳангларга тўла ёр-ёрда ҳам дард устувор эканига қиз боланинг ўзи туғилиб ўсган қадрдон ҳовлисида бошқа ҳовлига келин қилиб узатилиш қисмати сабабдир.

*Ҳай-ҳай ўлан, жон ўлан, тўйдир бугун, ёр-ёр,
Ёр-ёр-эй, ёр-ёр-эй, тўйдир бугун, ёр-ёр.
Дўст келиб, душман кетар кундир бугун, ёр-ёр,
Ёр-ёр-эй, ёр-ёр-эй, кундир бугун, ёр-ёр.*

² Т. Мирзаев, Ш. Турдимов, М. Жўраев, Ж. Эшонқулов, А. Тилавов. Ўзбек фольклори. Дарслик. – Тошкент: “Тафаккур бўстони”, 2020. – 159-бет

*Токчадаги қайчини занг босибди, ёр-ёр,
Ёр-ёр-эй, ёр-ёр-эй, занг босибди, ёр-ёр.
Чимилдиқда келинни гам босибди, ёр-ёр,
Ёр-ёр-эй, ёр-ёр-эй, гам босибди, ёр-ёр.³*

Халқ ёр-ёрлари таъсирида ёзма адабиётда ҳам ёр-ёрлар яратилган. Алишер Навоийнинг “Мезон ул-авзон”, Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг “Муфассал” асарларидаги ёр-ёрлар ўзининг теранлиги ва жозибаси билан ажралиб туради⁴. Бу анъана XX асрда ҳам давом этиб, ўзбек шеърлятида ёр-ёр оҳангида гўзал шеърлар битилган. Ана шундай шеърлардан бири, шубҳасиз, Асқар Қосимнинг “Ёр-ёр” шеърдир.

*Бу кеч қўшни чорбоққа
Келин тушиди, ёр-ёр.
Иложим йўқ бормоққа,
Кўникаман зор-зор.
Онам айтар: – Зерикмай,
Ўғлим, тўйга бор-бор!
– Йўқ, бормаيمان, онажон,
Ор қиламан, ор-ор!..⁵*

Ёзма адабиёт намунаси бўлган Асқар Қосимнинг ушбу машҳур “Ёр-ёр” шеърини муаллиф тўй-маросим кўшиғи – ёр-ёрдан ижодий фойдаланган ҳолда яратган. Бир нарса аниқки, тўй ёр-ёрлари бўлмаганда Асқар Қосимнинг ушбу гўзал адабий ёр-ёри (адабий ёр-ёр истилоҳини илк бор бухоролик таниқли олима Лайло Шарипова оғзаки ва ёзма адабиёт муносабатига доир ўз тадқиқотларида қўллаган) ҳам эҳтимол ёзилмаган бўлар эди. Шеърдаги юксак оҳангдорлик ва дардли кўнгил кечинмаларининг ифодаланишида ҳал қилувчи ролни шак-шубҳасиз асос қофия сифатида танланган “ёр-ёр” сўзи ўйнайди. Мазкур шеър ҳажман бироз кичикроқ бўлса-да, унда шоирнинг севгилиси бошқа қўшни йигитга ёр-ёр садолари остида келин бўлиб тушаётгандаги дардли ҳолати ҳикоя қилинади.

Бешик тўйи маросимида чакалоқ бешикка илк бор беланаётганда ўзбек халқ кўшиғи – алла айтилади. Алла ҳам маросим кўшиғи ҳисобланади. Ўзбек халқ аллалари уйғотувчи аллаларга бой. Ана шундай аллалардан бири – “Уйғон, болам!” алласини Ўзбекистон халқ артисти Лутфихоним Саримсокова 1943 йилда маромига етказиб қуйлаган.

Ана шу воқеадан сўнг ўзбек замонавий шеърлятида “Уйғон, болам!” мотиви пайдо бўлади. Ҳозирча мен бевосита ушбу мотив ва умуман алла оҳанглари таъсирида шеърлар ёзган 4 ижодкорнинг 4 та шеърини аниқладим. Булар: Рауф Парфининг “Лутфихоним. “Уйғон, болам!”, Мақсуда Эргашеванинг “Уйғон, болам!”, Зебо Мирзонинг “Алла соғинчи”, Гулжамол Асқарованинг “Келинчак орзуси” шеърлари.

Рауф Парфининг дўсти, таржимон Ортиқбой Абдуллаев Рауф Парфи билан бирга Андижонга қилган сафари ҳамда унинг ана шу сафар билан боғлиқ “Лутфихоним. “Уйғон, болам!” шеъри ёзилиш тарихини шундай хотирлайди: “...шоир бу сафардан

³ Ўзбек халқ кўшиқлари. Сайланма. Тузувчилар: Ш. Турдимов, Ш. Назарова. – Тошкент: “Фан”, 2020. – 252-бет

⁴ <https://qomus.info/encyclopedia/cat-yo/yor-yor-uz/>

⁵ <https://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/memuarlar/asqar-qosimov-sherlar-shodmon-otabek-shoir-ruhi-qush-kabi-erkin.html>

кайноқ таассуротлар олиб, Тошкентга жўшқин илҳом билан қайтди. У Андижонда ноёб антика бир буюмни кўлга киритди. Биз, ўзимизни, “дарвеш” ҳисоблаб юрганлар – Бахтиёр, Акрам, мен – магазиндан бир хил югослав кўйлаги харид қилдик. Димоғимиз баланд. Бу қизил кўйлак чиройли, бунинг устига ниҳоятда чидамли экан, авайлаб кўп йиллар кийганман. Рауф ака эса чинакам дарвешларча иш тутди. Лутфихоним Саримсоқованинг уруш йилларида куйлаган “Уйғон, болам!” кўшиғи ёзилган пластинкани сотиб олди. Менга ҳам олинг деб даъват қилди. Бу таклифга эътиборсиз қараганимга ҳозир ҳам афсусланаман. Кўшиқ уруш даврига монанд жанговар руҳда эди. Рауф ака уни магазинда эшитиб кўргандаёқ қаттиқ таъсирланганини сездик. Орадан кўп ўтмай унинг “Лутфихоним. “Уйғон, болам!” шеъри газетада босилиб чиқди. Мўъжазгина бу шеър бағрига бир олам мазмун сингдирилган эди. Шу йилларда шоир шеърларида тоталитар тузумдан норозилик, ижтимоий озодлик, шахс эркинлиги, тарихий адолат туйғусини ўзига хос шеърый образлар тилида куйлаш майли кучайиб бормоқда эди”.

Хотирадан кўриниб турибдики, Рауф Парфи Лутфихоним Саримсоқова куйлаган “Уйғон, болам!” халқ кўшиғини тинглагач, унинг таъсирида ўзининг шеърини ёзади.

Шеърни келтирамиз:

ЛУТФИХОНИМ. “УЙҒОН, БОЛАМ!” (1943)

*Ёлғиз сен ухлайсан, ёлғизим, болам,
Майсалар шивирлар, ҳайқиради тоғ.
Шовуллар дарёлар, далалар уйғоқ,
Қасамга ботираб туби йўқ олам.*

*Умиднинг кўзи кўр, аччиқдир фироқ,
Ўзтурк, ахир, мен аламман – чинқирган алам.
Бу голиб турқуда бўлмиш эди жам,
Она юртим, элим, топталган тупроқ.*

*Уйғон, уйғон, болам, уйғонгил, эй дил,
Уйғондан иборат уйғотлик дунё.
Инон, сени ўйлаб кетмакдаман, бил.*

*Сенгадир, жон болам, мушкулот, гавго,
Уйғон, уйғон, дея инграйди наво –
Сенга бу Ватандир, сенга туркий тил.*

1981

Рауф Парфи эркак шоир бўлгани учун юқоридаги аёл шоирлардан фарқли ўлароқ “алла” тақроридан фойдаланмаган. Аммо унинг мазкур шеъри “Уйғон, болам!” деган халқ кўшиғи, уйғотувчи алласи таъсирида миллатпарвар шеърлар ёзиш анъанасини бошлаб бергани учун ҳам ўзгача қадрлидир.

Мақсуда Эргашеванинг ана шу руҳда ёзилган “Уйғон, болам!” шеъри ҳам ўзининг жанговарлиги билан ажралиб туради. Шеърда келган куйидаги бандлар бунга ёрқин мисол бўлиб, бугунги кунимиз учун ҳам жуда долзарб ва аҳамиятли:

*Сен ухласанг, боғларингдан
Қушлар учиб кетгайдир.
Хотирангдан авлодларинг*

*Ёди ўчиб кетгайдир.
Дарёларинг қуриб, сендан
Сувлар қочиб кетгайдир.
Сен ухлама, жоним болам,
Сен ухлама, жон болам,
Уйгон, болам,
уйгон, болам,
уйгон, болам,
жон болам!*

Гўзал ва ҳассос шоира Зебо Мирзонинг Лутфихоним Саримсоқова айтган халқ алласидан айнан таъсирланганми, йўқми, бу бизга қоронғу. Аммо шоиранинг Лутфихонимга замондош экани, қолаверса, шеърнинг “Алла соғинчи” деб аталиб, халқ оҳангларида ёзилгани муаллиф томонидан қавс ичида алоҳида таъкидланганидан келиб чиқсак, Зебо Мирзо ҳам ушбу қўшиқдан яхши хабардор бўлган деган тахминни илгари суришимизга имкон беради. Нима бўлганда ҳам ушбу шеър халқ аллалари ва дostonлари таъсирида ёзилиб, ўз вақтида муаллифга катта шуҳрат келтиргани рост. Шеърда келган сатрларга диққат қилайлик:

*Овга отган ўқининг чин
донаси мен бўлайин,
Узоқлардан излаб келса,
Ёнаси мен бўлайин.
Йўлларига бошим қўйиб,
Ёлвораман, Худойим,
Шу йигитга бир ўғил бер,
Онаси мен бўлайин...*

Бугунги ўзбек шеъриятида қатъиятли шоира Гулжамол Асқарованинг мустаҳкам ўрни бор. “Уйгон, болам!” алласи таъсирида ёзилган “Келинчак орзуси” шеъри эса шоира ижодида алоҳида ўрин тутди. У шеърнинг бошидаёқ ижодий кредоси нимадан иборат эканини:

*Менинг ғамим йиғлатувчимас,
Куч берар, қалб тиглатувчимас,
Мен боламга ухлатувчимас,
Уйготувчи алла айтаман,*

деган сатрлар орқали дадил айтади.

Мақолада келтирилган ўзбек халқ қўшиқлари: ёр-ёр ва аллаларнинг ёзма адабиётда акс этиши муаммосига доир билдирилган фикрлар ва мисоллардан чиқарган қисқача хулосамиз шуки, оғзаки ва ёзма адабиёт ҳеч қачон бир-биридан айро ҳолатда мавжуд бўлолмайди. Ушбу икки муштарак ҳодисалар ҳар доим бир-бирини тақозо этиб, бири иккинчисининг таъсирида туғилади ва яшайди.

**Тожи Муҳаммад
ИСРОИЛОВ**

Миллий режиссурамиз келажаги

Бугунги кунда, барча соҳалардагидек театрларимиз ҳам янги ислохатларга (реформага) муҳтож бўлиб қолганлиги сезилмоқда. Чунки, мана ўттиз йилдирки миллий режиссурамиз ривожланмай, бир жойда тўхтаб қолгандек. Бунинг қатор сабаблари бор.

Бугунги кунда, “иждодий эркинлик” деб, турли касб эгаларига саҳнани, киноэкрани ва “ойнаи жаҳонни” бўшатиб бермоқдамиз. Шу сабаб, томошабинларимизда “режиссёр” касбига бўлган ҳурмати ва эътирофи пасайиб кетди. Ахир, “режиссёр” касбини эгаллаш учун (олийгоҳга 100 тадан 5–6 нафар абутуриент танлаб олинади!) талаба беш йил таҳсил олиб, яна беш-ўн йил тажрибали режиссёрга “ёрдамчи режиссёр” бўлиб юриб, ундан кейингина унга мустақил иш берилади. Бугун эса, телесериал, кино ёки спектакль саҳналаштириш учун “режиссёрлик диплом” шарт эмас бўлиб қолди! Хайронман, нега шифокор ёки юрист “диплом”сиз иш юрита олмайди?! Ахир, улар бир одам ҳаётига масъул ва жавобгар бўлса, “Режиссёр”лик касб эгаси эса миллионлаб одамларнинг ахлоқи, диди ва маънавий даражаси қашшоқлашиб кетишига сабабчи бўлади! Тўғриси, мен бу “иждокорларни” айбламайман, чунки, улар учун бу “ҳавас”, холос. Ҳавасга эса айб йўқ. Уларга шундай имкон яратиб бераётган “раҳбар” ёки “манфаатдор” одам кўпроқ айбдор деб биламан. Агар андиша бўлмаса, бу ҳолни миллий санъатимизга бўлган ички душманлик, деб ҳисоблаш тўғрироқ бўларди.

Дунёда “Режиссёрлик” ноёб касб эканлиги барчага маълум! Аммо, бизда ҳанузгача айримлар буни тан олгиси келмаяпти. Балки, кимгадир, тан олмаслик қулайдир. Бугунги кунда, янги Ўзбекистонни қурмоқчи

Тожи Муҳаммад ИСРОИЛОВ – “Дўстлик” ордени соҳиби. 1951 йилда туғилган. Тошкент Давлат театр ва рассомлик санъати институтини тамомлаган. У ўттиздан ортиқ спектакль ва кўп қисмли телеспектакллар ҳамда йигирмадан зиёд видеофильмлар ва “Режиссёр масъулияти” номли китоб муаллифи.

эканмиз, агар, бу ҳолат, қўпчилиكنи ташвишга солмас экан, театр ва кино санъатимиз олдинга қараб силжимаиди, бир жойда тўхтаб тураверади ва ривожланмайди.

Балки, миллий режиссурамизни жонлаштиришимиз учун вазирлик қошида ёки “Театр арбоблари” уюшмаси қошида профессионал режиссёрлардан ташкил топган “Ўзбек режиссура академияси”ни ташкил қилиш керакдир. Академияда, театрларимизга “Бадий раҳбар” лавозимига малакали мутахассисларни танлаш ва тайинлаш, кино, телевиденияда телесериал олмақчи бўлган режиссёрларнинг “режиссёрлик плани – иш режаси” билан танишиш ёки бошқа ижодий жараёнларни муҳоқама қилиш мумкин бўларди. Менимча, шундагина ўзбек киносига, телевиденияда ва миллий театрларимизда “режиссёр” хаваскорларга чек қўйилиши мумкин бўлар. Иккинчидан, ёш талаба-режиссёрларни биринчи курсданок театрларимизга “боғлаб” қўйиш зарур. Чунки, ёш талаба режиссёр эртароқ театр чангини ютсагина мақсадга тезроқ эришиш мумкин бўлади.

“Олий режиссура” (аспирантура) мактабини ташкил этишимиз, албатта, мақсадга мувофиқ бўлади.

Бугунги кунда, бир вақтлар тарқалиб кетган “Театр арбоблари уюшмаси” фаолиятини жонлантириш зарур. Чунки, яқин ўтмишда Республикамиздаги барча театрлар фаолияти “Театр арбоблари уюшмаси” зиммасида эди. Барча ижод аҳли шу уюшмада йиғиларди ва ижодий ҳамкорлик ўрнатилиб, бир-бирининг ижодий ишидан хабардор бўлиб туриларди. Балки, айрим сабабларга қўра ёпилиб кетган “Ўзбектеатр” ижодий бирлашмани тиклаш керакдир.

Бугун бутун дунё ўзгармоқда, нотинч дунёда ҳар бир ижодкорнинг ўз зиммасидаги вазифалари ниҳоятда салмоқли бўлиши зарур. Бугунги фаровон ҳаётимизга хориждан турли хил диний экстремизм, терроризм ғоялари интернет, мобиль телефонлари ва бошқа оммавий ахборот воситалари ва сунъий йўлдош орқали бостириб кириб келмоқда ва асрлар давомида шаклланган бизнинг миллий тарбияни, маърифий тизимини издан чиқармоқчи бўлганлар оз эмас.

Шунинг учун, бугунги юрт соҳибини ва бир-биримизни кўз қорачиғимиздек асрашимиз ва эҳтиёт бўлишимиз керак. Минг йиллар давомида буюк аждодларимиз қолдирган улуғ меросимизни асраб-авайлаб келажак авлод учун қолдиришимиз ва биз ижодкорлар, мамлакатимизда олиб борилаётган маънавий-маърифий ишларни тизимли ташкил этишда бир қадам олдинда бўлишимиз ва халқимизнинг, айниқса ёшларимизнинг интеллектуал салоҳияти ва дунёқарашини юксалтириш биз, ижодкорлар зиммамизда эканини унутмаслигимиз керак.

**Anvar
MIRZAZODA**

Murg‘ak qalbimda ochadi kurtak

Topishmoq

Tanda ikki yaprog‘i
pildir-pildir silkinar,
Qaysi gulning o‘rtog‘i
gulga o‘xshab berkilar.

Gullarni hech bosmayman,
hech orqangdan quvmayman,
Sho‘xliging tashlamasang
bu odating sevmayman.

Gugurt so‘zi

Men – gugurtman,
chaqmoq o‘tman.
Hushyorlarga
olov do‘stman.

Lovlovchaman,
xizmatdaman.
Osh pishirib,
hurmatdaman.

Maqtanchoq deb,
o‘y o‘ylamang.
O‘yinchoq deb,
hech o‘ynamang.

Anvar MIRZAZODA – 1948 yilda tug‘ilgan. Toshkent davlat universitetining (hozirgi O‘zMU) jurnalistika fakultetini tamomlagan. Uning "Bolaning tili shirin", "Shirin olmalar", "Topishmoqlar va tezaytishmoqlar", "Krassvord – aql mashqi", "Muammonoma", "Gulning tikani", "Ko‘ngil" kabi to‘plam va kitoblari chop etilgan.

Sho'x bolaning
oyijoni,
Oshxonada
ko'rgan oni.

Olov – tilsiz
xavfli deydi,
Qutichaga
qamab qo'ydi.

Maktub

Buvijon, sog'indim sizni,
ikki qora ko'zingizni.
Shokalodlar olib qo'ydim –
degan shirin so'zingizni.

O'rik

Qandoq o'rik,
qanddek o'rik.
O'rik ko'rki –
qandak o'rik.

Bobom mehrin,
bog'da ko'rdik.
Mazzasini
baham ko'rdik.

Sharada

Ikki shar
uchishar,
“A” harfin
kim qo'shar.

Sharqirar
ko'p jo'shar,
Tip-tiniq
qir oshar.

Sanoq

Sanadim: bir, ikki, uch,
uchdan keyin puch,
puchga keldim duch,
puch yong'oqda yo'q kuch.

Адабий ҳаёт

* * *

1 декабрь. Адабиётшунос олим Наим Каримовнинг “Усмон Носир” номли китоби “Фан” нашриёти томонидан чоп этилди. Узоқ ижодий изланишлар самараси бўлган ушбу маърифий-биографик роман Усмон Носирнинг 110 йиллигига муносиб тухфа бўлди.

* * *

2 декабрь. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида “Хиёбон оқшомлари” шеърят кечаси бўлиб ўтди. Кеча оташин шоир Усмон Носир таваллудининг 110 йиллигига бағишланди. Унда шоир ижодини, унинг аянчли тақдирини чуқур ўрганиб, драматик, публицистик ва шеърӣ асарлар яратган адиблар қатнашди.

* * *

5 декабрь. Республика Маънавият ва маърифат маркази ҳузуридаги Ижтимоий-маънавий тадқиқотлар институти томонидан тайёрланган “Усмон Носир” илмий-оммабоп рисоласи нашрдан чиқди.

* * *

6 декабрь. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими, “Дўстлик” ордени соҳиби Раим Фарҳодӣ таваллудининг 80 йиллигига бағишланган тантанали тадбир ҳамда “Слон-автобус и другие истории” китоби тақдимути ўтказилди.

* * *

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси, таниқли журналист, адиб Салоҳиддин Исомиддиновнинг “Улуғлар васфи” номли китоби нашрдан чиқди. Икки қисмдан иборат ушбу рисола, Мавлоно Муҳаммад Дарвеш, Ҳазрати Ҳожаги Имканагий, Шайх Мирзо Камол Охундларнинг маънавий ҳоллари ва кашфу кароматлари ҳақида сўзлайди.

* * *

8 декабрь. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 30 йиллиги муносабати билан Республикамининг барча жойларида ижодкорлар иштирокида ижодий учрашувлар бўлиб ўтди.

* * *

13 декабрь. Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети хорижий филология факультетида Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси билан ҳамкорликда филология фанлари доктори, профессор, таржима назарияси фанининг асосчиси Ғайбулла Саломов таваллудининг 90 йиллигига бағишлаб “Ғайбулла Саломов ва ўзбек таржима мактаби” деб номланган Халқаро илмий-амалий анжуман бўлиб ўтди.

* * *

Ўзбекистонлик бир гуруҳ ижодкорлар Ҳиндистоннинг гўзал Варанаси шаҳрида Халқаро саёҳатчи ижодкорлар анжуманида қатнашишди. Ушбу анжуман ҳақидаги мақолалар 3 миллион нусхада чоп этиладиган “The times of India”, “Banaras Times” газеталарида эълон қилинди.

* * *

14 декабрь. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида қозоғистонлик ижодкорлар – Қозоғистон Ёзувчилар уюшмаси раисининг биринчи ўринбосари Акберен Елгезек, бўлим бошлиғи Нуртас Турғанбек меҳмон бўлди. Меҳмонлар ва Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси, “Шарқ юлдузи”, “Звезда Востока”, “Yoshlik”, “Жаҳон адабиёти” журналлари жамоалари ўртасида давра суҳбати бўлиб ўтди.

* * *

16 декабрь. Истеъдодли ёшларни қўллаб-қувватлаш “Улуғбек” жамғармаси Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси билан ҳамкорликда Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 30 йиллиғи муносабати билан ўтказилган “Она мадҳи” ижодий ишлар танлови ғолибларини тақдирлаш маросими ўтказилди. Танлов “Энг яхши шеър”, “Энг яхши ҳикоя”, “Энг яхши эссе” йўналишлари бўйича ўтказилган танлов ғолибларига Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва ҳамкор ташкилот томонидан диплом, пул мукофотлари ва эсдалик совғалар топширилди.

* * *

19 декабрь. Ўзбекистон Республикаси фан арбоби Бегали Қосимов таваллудининг 80 йиллиғига бағишланган хотира кечаси ҳамда атоқли олим қаламига мансуб 3 жилдлик “Танланган асарлар” тўпламининг тақдироти бўлиб ўтди.

* * *

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида “Аҳолининг кўмакка муҳтож гуруҳларини қўллаб-қувватлашда давлат органлари ва фуқаролик жамиятининг биргаликдаги ҳаракати” номли ижодий марафон ғолибларини тақдирлаш маросими бўлиб ўтди. Ғолибларга диплом, қимматбаҳо совғалар ва Ёзувчилар уюшмаси томонидан чоп этилган китоблар топширилди.

* * *

20 декабрь. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси, таникли публицист, шоир, таржимон ва адабиётшунос Карим Баҳриевнинг турли йилларда битилган адабий ҳамда адабиёт хусусидаги суҳбатлари жамланган “Ҳақиқат талабгоримиз” номли янги китоби нашрдан чиқди.

* * *

21 декабрь. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида Ўзбекистон халқ ёзувчиси, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган санъат арбоби, “Эл-юрт ҳурмати” ордени соҳиби, Давлат мукофоти совриндори Пўлат Мўмин таваллудининг 100 йиллиғига бағишланган хотира кечаси ҳамда “Сўзнинг қаймоғи” шеърлар тўплами ва “Ўзбек қўшиқ шеърляти султони” хотира китобларининг тақдироти ўтказилди.

* * *

23 декабрь. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида “Хиёбон оқшомлари”нинг 2022 йил якунларига бағишланган байрам дастури бўлиб ўтди. Адабий кечаларда ёш ижодкорлар даврасида 100га яқин шоир-ёзувчи ва 40га яқин адабиётшунос қатнашди. Тадбирда ёшлар мушоираси, янги аъзоларга гувоҳнома топшириш ва ғолибларни тақдирлаш маросими бўлди.

МУНДАРИЖА

БАРҲАЁТ СИЙМОЛАР

Ҳабиб САЪДУЛЛА. Асрлар бошида турар шу савол.....4

НАЗМ

Ғулом МИРЗО. Карвонимиз борар чўли фироқда.....21

Нажмиддин ИКРОМИЙ. Бўлмагайдир унут ёдинг то дилдасан.....26

Гулбахор ЖУМАЕВА. Шоирлик аслида қисмат баёни.....63

НАСР

Қулман ОЧИЛ. Йигитлик сўзим. *Ҳикоя*.....8

Абдулла БОБОЁРОВ. Ҳаёт гирдоби. *Ҳикоя*.....29

Сарвар ТўРАЕВ. Аю...б – ой ўғли. *Ҳикоя*.....36

Суюндик Мустафо НУРОТОИЙ. От ҳақида эртаклар. *Ҳикоялар*.....67

Даврон УЛУҒМУРОДОВ. Кун ботишдаги уй.....72

Неъмат АРСЛОН. Хўтама. *Роман (охири)*.....109

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Нурбой ЖАББОРОВ. “Англаким, сўз ўзга, маъни ўзгадур...”.....77

Нодира МАТМУСАЕВА. Тарихий ҳақиқат ва бадий талқин.....86

ЁШЛАР ИЖОДИ

Зулхумор ОРИФЖОНОВА. ...Етиб бўлмас узун йўлсан.....90

Дилобар ЖўРАЕВА. Сизни кўргим келаверади.....94

ИЖОДИЙ КЕНГАШЛАРДА

Зебо ҚОБИЛОВА. Асл ўзанларга қайтиш тадориги.....101

ТАҲЛИЛ

Нодирабегим ИБРОҲИМОВА. Нобель мукофотидан кейин.....42

Диловар НУРМУРАДОВА. Қайтмаганлар ҳақида қўшиқ.....45

ТАЛҚИН

Қаҳрамон РАЖАБОВ. Тарихни адабиётга муҳраётан адиб.....158

ТАДҚИКОТ

Муниса МУҲАМЕДОВА. Тарихий шаҳарларимизни музейлаштириш...162

Насрулло ЭРҒАШ. Икки ёр-ёр, тўрт алла.....165

БУЛОҚ КЎЗ ОЧДИ

Қамола АБДУҒАНИЕВА. Ой дарахт шохидан боқади маюс.....97

САНЪАТ

Тожи Муҳаммад ИСРОИЛОВ. Миллий режиссурамиз келажаги...170

BOLALAR DUNYOSI

Anvar MIRZAZODA. Murg‘ak qalbmida ochadi kurtak.....172

Адабий ҳаёт.....174

Шарқ юлдузи

2022

12-сон

Муассис:

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР
УЮШМАСИ

* Муаллифлар фикри таҳририят ижодий жамоаси нуктаи назаридан фарқланиши мумкин. Таҳририятга юборилган материаллар муаллифларга қайтарилмайди.

Журнал ОАК эътироф этган нашрларнинг 10.00.02 «Ўзбек адабиёти» ихтисослиги бўйича рўйхатига киритилган.

* Журналга обуна даврий нашрларни етказиб бериш билан шуғулланувчи барча ташкилотлар орқали амалга оширилади.

Обуна индекси – 911

Манзилимиз:

100066, Тошкент шаҳри, Бунёдкор шохкўча, Адиблар хиёбони, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси биноси.

Телефонлар:

231-23-65, 231-23-66, 231-23-68

www.sharqyulduzi.uz

e-mail: sharqyulduzi@umail.uz

sharqyulduzi1931@mail.ru

Босишга рухсат этилди:

25.01.2023

Қоғоз бичими 70x108 ¹/₁₆
Офсет босма усулида офсет қоғозда босилди. Босма табоғи 11,0.
Шартли босма табоғи 15,4.
Нашриёт ҳисоб табоғи 17,2.
Адади 6900 нусха.
Буюртма №2

Эслатма: Журнал пандемия шаронтида танаффуслар билан чоп этилганини эътиборга олиб, маълумотлар аниқлигини текшириш учун журналнинг босмаҳонага топширилган санасига қаралсин.

Журнал Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида 05.02.2016 й. 0562-рақам билан рўйхатга олинган.

“SAMO NASHR” МЧЖ матбаа корхонасида чоп этилди.

Корхона манзили:

Тошкент шаҳри,
Сирғали тумани, 21-уй
Журнал ойда бир марта чоп этилади.

Мусаххихлар:

Дилфуза Махмудова

Моҳира Ҳусанова

Веб-сайт муҳаррири:

Дилноза Қамол

Саҳифаловчи-дизайнер:

Раҳматжон Бобоҷонов

Copyright © «Шарқ юлдузи»